

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

MARIUS ĖMUŽIS

SOVIETŲ LIETUVOS VALDANTYSIS ELITAS 1944 -1974 METAIS:
TARPUSAVIO RYŠIAI IR JŲ RAIŠKA

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, istorija (05 H)

Vilnius 2016

Disertacija rengta 2012 – 2016 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas:

Doc. dr. Algirdas Jakubčionis (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija (05 H))

Turinys

Įvadas	4
1. Darbo teorinis pagrindas ir sąvokos	27
2. Favoritizmo (šališkumo) ištakos ir įsigalėjimas sovietų Lietuvoje	48
2.1. Režimo favoritizmo apraiškos Lietuvoje 1940 metais	51
2.2. Režimo šališkumo apraiškos po Antrojo pasaulinio karo	57
2.3. Favoritizmo pokyčiai 6-ojo deš. viduryje	66
2.4. Ar egzistuoja šališkumas ir ar veikia klientelizmas? Partinės baudmės ir jų slopinimo mechanizmai sovietų Lietuvoje XX a. 5 – 7 deš.	72
2.4.1. Klientelizmas – kolektyvizmas ar normalus partinis mechanizmas?	76
3. Nepersonaliniai tinklai sovietų Lietuvoje	90
3.1. Pogrindininkų tinklas: „senoji gvardija“ nuo Kominterno iki kalėjimų	90
3.1.1. Ukmergės komunistai pogrindininkai – veiklos ir kilmės iš regiono sąlygoti ryšiai	101
3.1.2. Ar egzistavo valstiečių liaudininkų ir kitų kairiųjų organizacijų tinklas?	107
3.2. Frontininkų ir sovietinių partizanų ryšiai 1944 m. – XX a. 8-asis deš.	119
3.3. Profesinių ryšių pavyzdys – ryšiai žemės ūkio sferoje (XX a. 7-asis deš.)	130
4. Asmeniniai tinklai ir klanai sovietų Lietuvoje	144
4.1. A. Sniečkaus klanas ir jo formavimasis 6-ojo deš. pr. – 1974 m.	144
4.1.1. Pilkieji kardinolai A. Sniečkaus aplinkoje	188
4.1.2. Nepavykęs bandymas pašalinti A. Sniečkų 1967 m.	193
4.1.3. A. Sniečkaus klanų tarpusavio santykiai	199
4.1.4. M. Šumausko ryšiai – pagrindinė LKP, sovietiniai partizanai ir valstybinis valdžios aparatas	202
4.2. Antrasis sekretorius ir rusakalbių grupuotė bei jų ryšiai su Maskva 5 – 8 deš.	207
4.2.1. VKP (b) CK biuro Lietuvai pirmininkai: jų veikimo logika bei galios raiška	207
4.2.2. Antrieji sekretoriai ir jų ryšiai: V. Charazovo atvejo analizė	218
4.3 J. Maniušio ryšiai Maskvoje ir Lietuvoje	228
4.4 Sovietų Lietuvos valdančiojo elito ryšiai ir santykiai su SSRS elitu ..	232
Išvados	241
Priedai	246
Literatūra ir šaltiniai	300

Įvadas

Viena dažniausių sovietmečio tyrėjų keliama istorijos problema – kaip veikė sistema ir ar išvis veikė. Jokios valstybės funkcionavimas neatsiejamas nuo biurokratijos, kurios veikla savo ruožtu neatsiejama nuo hierarchiškai sutvarkytos organizacijos, racionaliai sudėliotos administracijos, apibrėžtų pareigybių ir patvirtintų taisyklių. Tačiau aiškiai išreikštų šių atributų sovietinėje visuomenėje pasigendama. Hierarchiją dažnai užgoždavo artimi tarpusavio santykiai, be to, negalima kalbėti apie aiškią hierarchiją ir apibrėžtas pareigas esant dvilypei partinei ir valstybinei sistemai, kai partijos Centro komiteto skyriaus vedėjas galėjo komanduoti ministru. Neretai pasitaikydavo ir atvirkštinių variantų jei ministras turėjo reikiamų ryšių, taigi negalima kalbėti ir apie aiškias, patvirtintas taisykles.

Iš kitos pusės, net tas taisykles, kurios egzistavo, papildė gana tvirtos nerašytos taisyklės ar tradicijos, hierarchinę organizaciją keitė ryšiai ir laisvalaikio praleidimo (pavyzdžiui, medžioklės) būreliai, o kitos sistemos ydos, tokios kaip planinės ekonomikos sąlygotas resursų trūkumas, buvo lopomos pasitelkiant tuos pačius asmeninius ryšius. Tad sovietų elito tarpusavio santykių tyrimas padeda suprasti sistemos veikimą ir ne tik paaiškina pavienius veiksmus ar įvykius, bet ir įveda savotišką logiką į sistemos veikimą.

Tyrimas aktualus ir posovietinėje realybėje gyvenančiai visuomenei. Šiandienėje Lietuvoje galima matyti pakankamai nepotizmo, korupcijos, įtakos darymo, privačių ir viešų interesų painiojimo atvejų, kartais sukeliančių didesnių ar mažesnių skandalų. Matosi ir atskirų politinių jėgų korupcijos turinio suvokimo trūkumas, asmeninių ryšių svarba ar patronažas. Šis tyrimas parodo tokios veiklos raišką ir genezę sovietmečiu.

Nors disertacijos pavadinimas lyg ir sufleruotų šį tekstą esant klasikiniu elitologiniu tyrimu, kuriame aprašomas sovietų Lietuvos valdantysis elitas, visgi čia pasirinkta tirti elito tarpusavio santykius, juos apibūdinti, kas daug svariau prisideda prie sovietmečio politinės istorijos, buvusios sistemos ir net

visuomenės padėties pažinimo. Konkretizuojant, šios **disertacijos objektas** – sovietų Lietuvos valdančiojo elito tarpusavio ryšiai.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai. Šiuo tyrimu siekiama testuoti sovietologijoje pastebėtą, išryškintą ir tirtą tarpusavio neformalių ryšių svarbą, taip bandant rasti paaiškinimų sistemos veikimui. Pastebėjus, kad šie ryšiai netelpa į vienos teorijos rėmus, pasirinkta išanalizuoti ryšius, jų stiprumą bei juos paaiškinti skirtingų prieigų pagalba. Tad iškristalizuojant **tyrimo tikslą**, jis apibrėžiamas taip – ištirti nagrinėjamo periodo sovietų Lietuvos valdančiojo elito tarpusavio ryšius ir juos apibūdinti. Iš to išskirtini **tyrimo uždaviniai**: 1) ištirti šališkų santykių tarp atskirų sovietų Lietuvos grupių (pogrindininkų, frontininkų, partizanų) įsigalėjimą ir vietą; 2) išsiaiškinti klientelizmo įsigalėjimą sovietų Lietuvoje ir jo vietą tarpusavio ryšiuose; 3) išanalizuoti ryšių panaudojimo praktikas išvengiant ar švelninant partinių bausmių poveikį; 4) išnagrinėti ryšių mezgimąsi tarp komunistų ir kairiųjų jėgų nepriklausomoje ir sovietų Lietuvoje, aptarti ryšių tinklus ar užuomazgas ir jų vietą sovietų Lietuvoje; 5) ištirti sovietų Lietuvoje veikusių personalinius tinklus ir klanus, jų sudėtį, narių tarpusavio ryšius ir jų formavimąsi.

Darbo chronologija. Pirmoji riba yra 1944 metai, tačiau kadangi ryšių mezgimasis prasidėjo seniau, nuo šios ribos sekamas ir tiriamas tik ryšių pasireiškimas praktinėje veikloje bei jų paveikiama politika. Patys ryšiai formavosi net nuo XX a. 3-ojo deš., tad tyrimas neretai nusikelia į tarpukarį ir siekia paaiškinti to periodo įvykius bei raidą, įtakojusius ir tarpusavio ryšių formavimąsi. Tyrimo galutinė riba yra 1974 metais mirus LKP CK Pirmajam sekretoriui Antanui Sniečkui.

Darbo struktūra. Disertacijos tekstas suskirstytas tematinio ir chronologinio principu. Pirmajame skyriuje aptariamos teorijos ir su jomis susijusios svarbiausios tyrime vartojamos sąvokos. Antrajame – nusikeliamą į šiomis teorijomis išskirtų empirinių atvejų paiešką, jų aprašymą bei įsigalėjimo ir genezės sovietų Lietuvoje aptarimą išlaikant tiek tematinį, tiek ir chronologinį pobūdį. Tolesnė darbo struktūra yra labiau grįsta tematinio principu – trečiame skyriuje rašoma apie nepriklausomoje ir sovietų Lietuvoje

tarp autoritetingų grupių besimezgzusius ryšius, aptariamas ryšių tinklų formavimasis ar jų užuomazgos. Paskutinis, ketvirtasis skyrius skirtas personaliniams tinklams ir klanams. Išskiriami šių tinklų ir klanų nariai, aptariami jų ryšiai su patronu bei tarpusavyje.

Metodai. Didžiausias sunkumas su kuriuo susiduria neformalius ryšius nagrinėti apsiėmęs istorikas – šaltinių trūkumas. Kaip rasti ir identifikuoti ryšius tokioje sistemoje, kurioje žodiniai nurodymai ir telefoninė teisė, nepaliekanti rašytinių šaltinių, buvo įsivyravusi norma? Tad neformalių ryšių tyrėjai, kuriems trūksta pakankamai šaltinių nustatyti ryšius, dažniausiai ieškojo bendrų sąlyčio taškų dviejų ar daugiau veikėjų karjeros kelyje. Daroma prielaida, kad asmenys, dirbę tame pat darbe, mokėsi viename kurse, o po to vėl atsidūrę tame pačiame darbe ar įstaigoje yra susiję glaudesniais santykiais ir toks karjeros kelias nėra atsitiktinis. Tokiam karjeros stebėsenos metodui reikalingos žinios apie veikėjų karjerą, tad pasitelkiamas pagalbinis, prozopografijos metode naudojamas anketų su pagrindiniais karjeros duomenimis sudarymas. Taip susikuriamas patogus šaltinis, padedantis reikiamu metu sužinoti vieną ar kitą informaciją apie veikėjus. Tiesa, šiame tyrime ieškant duomenų apie asmenis anketos nebuvo sudaromos (kaip dažnai atsitinka su ne tokiais viešais asmenimis), o sudaromos pasitelkiant jų nomenklatūrinių darbuotojų asmens bylas. Šiose buvo pateikiama pagrindinė informacija, turėjusi ir nemažą patikimumo laipsnį, nes partija stengėsi kontroliuoti žinias apie savo nomenklatūros darbuotojų karjerą. Nomenklatūroje nesantiems (arba bylai neišlikus) veikėjams identifikuoti pasitelktos sovietinės enciklopedijos.

Toks metodas turi ir trūkumų. Jis galimai veikia analizuojant didelės valstybės biurokratijos ryšius, kai provincijos mieste atsidūrę du iš seniau pažįstami valdininkai galbūt ir turės glaudesnę ryšį, o jau atsidūrę elite galės proteguoti senus pažįstamus ir bičiulius. Deja, mažoje valstybėje kaip Lietuvoje, didelė dalis komunistų buvo vienaip ar kitaip susiję, kartu dirbę, gerai pažįstami, tad ir šio metodo taikymas ne visada pasiteisina, nes neužtikrina duomenų patikimumo. Šiame darbe tokiu metodu gauti duomenys

yra tikrinami kitais šaltiniais, nes yra kitų svarių šaltinių, liudijančių apie komunistų tarpusavio ryšius ir tų ryšių įtaką veiklai, sprendimams. Memuaristika, laiškai, vizos ant raštų, užrašai, dienoraščiai, taip pat faktai apie kartu keliautas keliones įgalina tirti ryšius ir naudojantis tradiciniais istoriko įrankiais diskurso, teksto, naratyvo, dokumento analize, ir šių išorine bei vidine kritika bei interpretacija.

Šis darbas nėra paremtas tinklaveikos tyrimų metodais, kurie siekia išsiaiškinti ryšių jungtis į tinklus, tokių tinklų kilmę, struktūrą bei sandarą. Manytina, kad tokiam tyrimui būtina turėti pakankamai vienodos kokybės duomenų apie visus ryšius, nes kitu atveju galima gauti labai epizodiškas išvadas.

Istoriografija. Sovietų elito problema sovietologų diskusijose, elito empiriniai bei tarpusavio ryšių tyrimai. Ieškant sovietų valdančiosios viršūnės tyrimo ištakų, neišvengiamai tenka pripažinti Levo Trockio indėlį. L. Trockis pirmasis pastebėjo naujosios biurokratijos, ištikimos vien Josifui Stalinui, gimimą (lyg klano) ir jos vykdomą valdžios uzurpaciją. Jis suformavo „išduotos revoliucijos“ koncepciją, o pačią Sovietų Sąjungą pavadino „išsigimusia darbininkų valstybe“, teigdamas, kad stalinizmas virto tam tikra bonapartizmo forma ir sovietų valstybėje įsigali valdantysis biurokratijos sluoksnis, kuriam priklauso valdžia¹. Svarbiausia suprasti, kad tuomet, kai L. Trockis rašė savo knygą, tarp vakariečių kairiųjų intelektualų buvo nemenkas susižavėjimas Sovietų Sąjunga ir dar nebuvo suvokiami šios valstybės dvilypė politika.

L. Trockis nebuvo toks radikalus ir tiesiai nevadino šio darinio naująja klase kaip tą padarė vienas Jugoslavijos komunistų lyderių Milovanas Djilas. Jis matydamas, kad komunistinis režimas vietoje deklaruotos idėjos panaikinti visas klases, sukūrė naują klasę parašė režimo kritiką². M. Djilas teigė, kad naujosios klasės „gamybinis įrankis“ yra kolektyvinė politinė kontrolė per

¹ Лев Троцкий, *Преданная революция: Что такое СССР и куда он идет?*, 1936, [prieiga internetu] <https://www.marxists.org/russkij/trotsky/1936/betrayed/> [2016-05-01].

² Milovan Djilas, *The new class: an analysis of the communist system*, New York, 1962.

kurią ji užsitikrina ir nuosavybę bei uzurpuoja valstybę ir ją išnaudoja savo reikmėms.

M. Djilaso koncepcija įkvėpė buvusį sovietų diplomata, emigravusį į Vakarų Vokietiją, Michailą Voslenskį. Jis parašė sovietų valdymo sistemos ir pagrindinio jos veikėjo, nomenklatūros, kritiką. M. Voslenskis naudodamasis M. Djilaso modeliu, nomenklatūros klasės egzistavimą grindė pavyzdžiais, kurie jam buvo žinomi iš stebėjimų, spaudos ir kitų skaitinių. M. Voslenskis kaip ir M. Djilas laikė Sovietų Sąjungą klasine valstybe, kurioje yra pagrindinė viešpataujanti, privilegijuota nomenklatūros klasė, per diktatūrą išnaudojanti likusią visuomenę savo tikslų siekimui. Svarbiausia šiam tyrimui M. Voslenskio aprašymas kaip kopijama karjeroje, kaip formuojasi nomenklatūra. Jis teigė, kad tam jog sėkmingai vystytum nomenklatūrinę karjerą turi būti ne vienišius, o didesnės grupės, klikos dalimi, remti savo patronus ir jie remt tave. Nors M. Voslenskis to neaprašinėjo, bet karjeros dinamiką suprato panašią į klientelizmą³. Minėtieji autoriai siekė demaskuoti sovietinę sistemą remdamiesi savo analize. Jie pirmieji atkreipė dėmesį į užkulisinius sovietų valstybės veikimo aspektus, neformalias praktikas ir taip nemažai prisidėjo formuojant šio tyrimo problematiką.

Moksliniai komunistinės sistemos ir jo valdančiojo elito tyrimai įsibėgėjo kartu su Šaltuoju karu, kai atsirado būtinybė pažinti priešiškos vakarams sovietų valstybės valdymo realijas. Taip radosi vadinamieji sovietologai, turėję aiškinti sovietų politinio ir visuomeninio gyvenimo realijas ir prognozuoti galimas raidos kryptis. Sovietologų batalijos aprašytos ir lietuviškai⁴, tad nenorint pernelyg kartotis, čia pateikiamas tik aktualūs šiai disertacijai tyrimai ir koncepcijos.

Viena esmingiausia tai, 9-ojo dešimtmečio pradžioje JAV mokslininko Kennetho Jowitto išplėtotą vadinamoji neotradicionalizmo teorija ir jos

³ Михаил Восленский, *Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза*, Москва, 1991.

⁴ Zenonas Norkus, *Kokia demokratija, koks kapitalizmas?* Vilnius, 2008, p. 209-260.

taikymas Sovietų Sąjungai⁵. Neotradicionalistai, remdamiesi dar M. Weberio aprašyta valdžių tipologija, teigė, kad Sovietų Sąjunga panašėja į trečiojo pasaulio valstybes ir labiausiai supanašėja politinės sistemos šešėliniai mechanizmai. K. Jowitto požiūriu, pasibaigus „klasių kovai“, „tarptautiniam apsupimui“ ir „sukūrus socializmą“ Sovietų Sąjunga pasuko tradicionalizacijos link, nes partijos vadovybė nebesugeba arba nebenori sukurti kažkokios realios užduoties, kuri vestų partiją pirmyn, o vietoje to tesidomi privačiais, šeimos ar materialiniais reikalais⁶. Neotradicinis požiūris į Sovietų Sąjungą tai vienas iš galimų požiūrio kampų (tokių kaip totalitaristinis). Jis leidžia apčiuopti šešėlinius, užkulisinius valdymo metodus ir tokius santykius kurie paremti patrono – kliento santykiais, klientelizmu.

Ši prieiga tebuvo koncepcija, požiūrio taškas, pagal kuri kiti tyrėjai ėmė ieškoti empirinių duomenų. Vienas pirmųjų pradėjusių tokius tyrimus buvo Jerry Houghas, bene pirmasis atkreipęs dėmesį į grupavimąsi sovietų elite bei jų santykius ir to įtaką politikai. Remdamasis Jameso Burnhamo „vadybininkų revoliucijos“ koncepcija jis aprašė techninio ir partinio elito santykį ir šios grupės raidos perspektyvas⁷. J. Houghui priklauso nemažas įdirbis tiriant sovietų valdymo principus bei tiriant sovietų elito kompoziciją. Po 1966 metų suvažiavimo jis tyrė pokyčius ir atsirandančias kadru stabilumo tendencijas⁸. Deja, mokslininkas turėjo ribotą informacijos kiekį, apsiribojusį oficialiaisiais sovietų biografiniais leidiniais, tad ir kai kurios jo išvados nėra ir negalėjo būti tinkamai pagrįstos.

Tokie šaltiniai įgalino tyrėjus tik pastebėti tuos pačius žmonių karjeros etapus (darbą ar mokslą vienoje įstaigoje ar mieste bei tokių tendencijų

⁵ Kitur vadinama neopatrimonializmo teorija, tiesa toks terminas plačiau naudojamas post-kolonijinėms Afrikos šalims apibūdinti. Terminą suformulavo S. Eisenstadtas. Visa painiava dėl skirtingo termino kilo, nes pats Maxas Weberis patrimonialistinį valdymą matė kaip tradicinio valdymo rūšį, tad toks valdymas ir buvo vadinamas tradiciniu. Vėliau tyrinėtojai pastebėję, kad kai kurios valstybės, nors ir turinčios modernų valstybės valdymo aparatą (arba bent jo fasadą) iš tikro yra valdomos kaip M. Weberio apibūdintos tradicinės, pritaikė joms M. Weberio mintis ir tokią teoriją pavadino neopatrimonializmu arba neotradicionalizmu.

⁶ Ken Jowitt, Soviet neotraditionalism: the political corruption of a Leninist regime. In: *Soviet Studies*, Vol. 35, No. 3 (Jul. 1983), p. 284.

⁷ Jerry Hough, The Technical Elite vs. The Party – A. First Hand Report, in: *Problems of Communism*, September 1959, pp. 56-59.

⁸ Jerry Hough. The Soviet Elite II. In Whose Hands The Future? In: *Problems of Communism*, March 1967, pp. 18-25.

pasikartojimus) ir iš to daryti prielaidą, kad tokie asmenys yra tampriau susiję, o svarbiausia, kad karjeros keliui toliau dažnai susikertant – juos sieja patrono – kliento ryšys. Tirti sovietų elito ryšius pasiremiant šia klientelizmo teorija, bene pirmieji ėmėsi Harry T. Rigby bei jo mokinys Johnas P. Willertonas⁹. Jie matė gana neaiškius užslėptus atrankos metodus ir svarbiausia kilimą karjeros laiptais priklausomą ne nuo neutralių užduočių vykdymo, bet pagal viršesniųjų įvertinimą, kurį trūkstant šaltinių jie nustatydamo pagal minėtus biografinius panašumus. Tokia analizė, paremta negausiu šaltinių kiekiu, gali būti stipriai kvestionuojama, pagrįstai keliant klausimą ar tikrai kiekvienas atvejis yra paremtas pragmatišku klientelizmu, eliminuojant daug stipresnį ryšį?

Viena J. Willertono knygų¹⁰ nagrinėja ir sovietų Lietuvos atvejį, detaliausiai Petro Griškevičiaus valdymo laikotarpį. Ši studija vertinga plačiu palyginamuoju (keturios atvejo studijos) aspektu, tačiau jos didelis trūkumas – patikimų šaltinių stoka. Knyga rašyta dar neatsivėrus Sovietų Sąjungos archyvams, o rinkti empirinei medžiagai ir nustatyti patronažo (autorius naudojamas klientelizmo sinonimas) atvejus, naudojami oficialūs sovietų biografiniai leidiniai ir keli kiti abejotino patikimumo šaltiniai. Be to, J. Willertono požiūriu, nors klientelizmas suvokiamas kaip viena iš korupcijos formų, tam tikrose sąlygose jo veikimas vertinamas kaip teigiamas aspektas, kuris tarnauja efektyvesniam sistemos valdymui, padeda biurokratams sparčiau spręsti problemas. Visgi, toks požiūris gali būti kritikuotinas, nes nors telefoninė teisė, asmeniniai ryšiai gali pasitarnauti sparčiau sprendžiant valstybės valdymo klausimus, tokie metodai dažniau yra naudojami siekiant asmeninės gerovės, tarnaujant tinklo ar klano interesams ir jei biurokratas deficito sąlygomis išsirūpina respublikai ar gamyklai resursų, jis juos greičiausiai išsirūpiną kažko kito sąskaita (nes viskas suplanuota, papildomų resursų nėra), tad laimima tik kitų sąskaita ir iš tokio persiskirstymo negaunami geresni bendrieji rezultatai, nesukuriama didesnė vertė.

⁹ T. H. Rigby, The Soviet political elite under Lenin, in: *British Journal of Political Science*, vol. 1 (1971) pp. 415-36. John P. Willerton, Clientelism in the Soviet Union: An Initial Examination, in: *Studies in Comparative Communism*, Vol. XII, No. 2-3, 1979, pp. 159-183.

¹⁰ John P. Willerton, *Paronage and Politics in the USSR*, Cambridge University Press, 1990.

Azerbaidžane J. Willertonas mato galingus mafijinio (nusikalstamo) tipo tinklus ir regionų bei kilmės sąlygotus ryšius. Veli Akhundovo vadovavimo metu Azerbaidžane įsigalėjo galingi regioniniai tinklai, susiję giminyste. Centrinei valdžiai tokius stiprius ir besipriešinančius tinklus reguliuoti buvo gana sunku, taigi buvo nuspręsta keisti Azerbaidžano KP lyderį. Atėjus Gaidarui Alijevui jis sėkmingai pakeitė dalį regioninių lyderių ir išardė tinklus. Tai jam reikėjo daryti norint užtikrinti ekonomikos stabilizavimą, bet nauji administratoriai neretai buvo paties G. Alijevo, susijusio su Nachičevanės autonominė respublika kur pradėjo savo karjerą, tinklo žmonės.

J. Willertonas parodo ir kitokį Maskvos veikimą respublikų atžvilgiu. G. Alijevas Azerbaidžane yra pakeičiamas neatsiklausiant vietinio elito. Iš esmės įvedamas gana naujas žmogus (CK nariu tapęs tais pačiais metais kaip ir pirmuoju sekretoriumi), kad galima būtų išardyti senuosius tinklus. Lietuvoje po A. Sniečkaus mirties situacija buvo kardinaliai kitokia, nes pamainos mirusiam pirmajam sekretoriui buvo ieškoma net tris savaites.

Analizuodamas sovietų Lietuvos atvejį, J. Willertonas čia taip pat mato įsigalėjusį patronažą ir net tai, kad „Lietuva kaip ir Azerbaidžanas senai buvo dominuojami galingų tinklų“¹¹. Nors jis nepaaiškina ir neparemia savo teiginio, leidžiama suprasti, kad Lietuvos atveju kalbama apie Antano Sniečkaus tinklą. Šio sudėtis nekonkretizuojama, bet kalbama apie „didelę dalį“ LKP CK biuro narių. Tokia išvada daroma tik iš to, kad dalis tuometinių biuro narių šiose pareigose dirbo vidutiniškai 13 metų. Tokia analizė palieka daug klausimų, pavyzdžiui, kuo susijęs būvimo biuro nariu laikas su patronažu? Juk ilgas darbo stažas gali rodyti ir kompetenciją arba patronažą, bet ne iš Sniečkaus pusės.

Tokios ir panašios problemos skatina į problemą žvelgti plačiau ir analizuoti kiekvieną atvejį individualiai, o tai daryti leidžia po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo prieinami buvę sovietiniai archyvai. Ši aplinkybė sąlygojo, kad per nepriklausomybės metus gerokai pasistūmėjo ir Lietuvos istorikai tyrinėjantys sovietmetį. Nemažo dėmesio nusipelnė nomenklatūros

¹¹ Ibid. p., 157.

tyrimai. Viena iš prieigų, kai centre matoma nomenklatūra, tačiau ne tik kaip specifinė etatų skirstymo sistema, bet ir kaip valdantysis valstybės elitas. Taigi elitas tokiuose darbuose yra nomenklatūra kaip visuma. Tokia prieiga savo tyrime vadovavosi Kastytis Antanaitis, nagrinėjęs patį nomenklatūros fenomeną ir jo raidą okupuotose Baltijos valstybėse. Pasirinktoji prieiga dėkinga, nes praktiškai neįmanoma praleisti svarbių dalykų, tačiau tokia didelė tyrimo imtis įgalina pažvelgti tik paviršutiniškai, o apie elitą kalbėti tik abstrakčiai. Nors K. Antanaitis pastebi, kad nomenklatūra taip ir netapo vieninga, solidaria, socialine grupe, savo tyrime jis nomenklatūrą analizuoja kaip gana vieningą respublikinio masto (ne visos Sovietų Sąjungos) valdančią grupę, savo valdymą užtikrinančią kontroliuojant visas institucijas, tad čia susipina nomenklatūros kaip darbuotojų atrankos sistemos (*sąrašai*) ir nomenklatūros kaip valdančiojo elito (*pareigas užimantys žmonės*) tyrimas, taip užmaskuojant kas yra tikrasis darbo objektas. Negana to, kadangi nomenklatūra buvo svarbiausia šalies sociopolitinio gyvenimo dalyvė, jos veiklos pėdsakus aptiksime kiekvienoje sociopolitinėje ar kultūrinėje sferoje, taip ir K. Antanaičio tyrimo didelė dalis, lyg jau trečiasis objektas, buvo nukreiptas į nomenklatūros veiklos pasekmes, t.y. sovietų Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje vykusius procesus ir politiką¹².

Tokių ir panašių problemų išvengti padėtų imties mažinimas bei kiek siauresnių uždavinių siekiantis tyrimas. Sėkmingu kitokios prieigos pavyzdžiu gali būti Viliaus Ivanausko monografija¹³, kurioje kreipiamas dėmesys į formalias biurokratinės struktūras, tačiau jų veiklos sėkmingumas ir sugebėjimas užtikrinti Lietuvos ūkinius interesus matomi per neformalius ryšius, t.y. ryšys tarp institucijų ar biurokratų palaikomas neformalių santykių dėka. Tokio pobūdžio tyrimuose jau išsikristalizuoja kiek siauresnis elitas. Kitaip nei pirmosios prieigos atveju kuomet nomenklatūra yra daugmaž vientisas darinys, čia nomenklatūra parodoma gerokai susiskaldžiusi ir sąjunginių respublikų atveju pati tapusi biurokratinės sistemos įkaite. Tiesa, V.

¹² Kastytis Antanaitis, *Lietuviškoji sovietinė nomenklatūra*, Kaunas, 1998.

¹³ Vilius Ivanauskas. *Lietuviškoji nomenklatūra biurokratinėje sistemoje. Tarp stagnacijos ir dinamikos (1968 – 1988 m.)*.

Ivanauskui rūpėjo ne elitai ar nomenklatura pati savaime, bet jos veikimas bendroje didelės centralizuotos valstybės biurokratinėje sistemoje, tad studija konceptualizuojanti, o ne besigilinti į smulkius atvejus ar aptarianti detalius tarpusavio ryšius. Taigi ir tinklas čia yra abstraktus dalykas, kuris nėra aptariamas konkrečiai įvardijant žmones (lyg kuriamas modelis). Tokio tyrimo, kuris yra artimesnis politologijai nei istorijai, minusas yra istorinis nekonkretumas, kai kuriamas modelis, bet nebūtinai atsižvelgiama į tam tikrus neatitinkančius ar ribinius atvejus.

Spręsti tokias problemas galima tikrinant ar toks modelis (prieiga) atitinka empiriką arba tiesiog imtis konkretnesnio tyrimo. Antai Saulius Grybkauskas ištyrė nomenklaturės vaidmenį pramonės valdyje nustatęs, kad respublikos valdžia bandė riboti sąjunginių ministerijų interesus nuo 7-ojo deš. pab. mažindama stambių pramonės įmonių plėtrą, koncentruodamasi į kitas šakas ir žemės ūkio produktų apdirbimo pramonę. S. Grybkauskas linkęs matyti bendrą nomenklaturės interesą pramonės valdyje, nepaisant smulkių prieštarų¹⁴, tačiau pasigendama platesnio A. Sniečkaus įtakos šių klausimų sprendime svarstymo. Galbūt A. Sniečkaus preferencijos žemės ūkiui (o kartu ir nenoras įsileisti daugiau stambios, sąjunginių ministerijų kontroliuojamos, pramonės) sąlygojo, kad daug dėmesio buvo skiriama žemės ūkio produkcijos apdirbimo ir maisto pramonės plėtrai. Tokiu atveju tai A. Sniečkaus ir jo klanų interesai nulėmė, ir platesnės nomenklaturės paklusimą, ir interesų atspindį. S. Grybkausko tyrimas apie sovietų Lietuvos pramonės valdymą pasitarnauja lyginimui su šiame darbe analizuojama agrarininkų terpe.

Dabar įmanoma tirti dar konkrečiau remiantis technologine pažanga, kai atsirado didžiulės galimybės tirti visuomenę, elitus, pasitelkiant kompiuterines technologijas. Taip kompiuterizuotai apdorojant duomenis atsivėrė galimybės tirti didelius tinklus ir tai daryti jau ne konceptualizuojant ir išskiriant abstrakčias grupes, o imantis atskirai kiekvieno atvejo, įvertinant ryšio stiprumą. Terpė tokiems tyrimams radosi ir Lietuvoje. Prieš kelerius metus

¹⁴ Saulius Grybkauskas, *Sovietinė nomenklatura ir pramonė Lietuvoje 1965 – 1985 metais*, Vilnius, 2011, p. 146.

pasirodė grupės mokslininkų parengta studija¹⁵, kurioje buvo ieškoma Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio ištakų neformaliuose sovietmečio tinkluose. Reiktų pasakyti, kad šis Ainės Ramonaitės ir jos komandos atliktas tyrimas¹⁶, gerokai praskaidrino sovietines studijas ir paskatino diskusijas apie visuomenę ir sovietmetį visumoje, kokių nebuvo bene nuo Nerijos Putinaitės knygos „Nenutrūkusi styga“ pasirodymo.

Šio projekto rėmuose, Sauliaus Grybkausko atliktas tinklų ir neformalių santykių tyrimas¹⁷, yra aktualus ir šiam tyrimui pridėjęs reikalingos mokslinės polemikos. Tiesa, S. Grybkauskas tyrinėjo kiek vėlesnį, Petro Griškevičiaus, valdymo periodą ir jo asmeninį tinklą bei medžioklės ratelį. Nepaisant to, kad tyrinėjamas vėlesnis laikotarpis, autorius stengiasi šiam periodui būdingą požiūrį (apie konsoliduotą nomenklatūrą) perkelti ir ankstesniems laikams. Toks bandymas konceptualizuoti nomenklatūros veikimą ir to veikimo logiką visam sovietmečiui nėra pagrįstas. Šis tyrimas, lyginant su aptariamuoju, nepalieka abejonių, kad abiejų pirmųjų sekretorių epochos ir jų asmeninis autoritetas, vieta valdžios hierarchijoje, galimybės, ženkliai skyrėsi (tiek dėl jų asmenybių skirtumų, vidinių priežasčių, tiek ir dėl centrinės valdžios bei bendro SSRS padėties skirtumo, taigi ir išorinių priežasčių), tad ir P. Griškevičiaus laikų sąvokų, tyrimo metodų ar rezultatų nederėtų taikyti ankstesnėms epochoms ar net visos SSRS mastu.

Savo tyrime S. Grybkauskas rašo apie nepotinį P. Griškevičiaus tinklą (nors nepaaiškina nepotizmo apibrėžimo ir šio reiškinio esmės), tačiau klasikinė nepotizmo sąvoka apima tik proteguojamus gimines, o iš tokių tinkle buvo tik P. Griškevičiaus sūnus. Kiti veikėjai buvo jo draugai, kuriuos autorius linkęs, gana pagrįstai, vadinti „draugais iš reikalo“. Tačiau jie nepatenka į nepotizmo rėmus. Darbe nėra aiškus ir nepotinio tinklo bei klanų terminų santykis.

¹⁵ *Sąjūdžio ištakų beiėškant: nepaklusniųjų tinklaveikos galia*, Red.: Juratė Kavaliauskaitė ir Ainė Ramonaitė, Vilnius, 2011.

¹⁶ *Nematoma sovietmečio visuomenė*, Red.: A. Ramonaitė, Vilnius, 2015.

¹⁷ Saulius Grybkauskas, Lietuviškosios nomenklatūros tinklai ir partikuliarizmas prie Petro Griškevičiaus (1974 – 1987), in: *Nematoma sovietmečio visuomenė*, Red.: A. Ramonaitė, p. 247-299.

Nikolajus Mitrochinas tyrė klanus N. Chruščiovo valdymo metu¹⁸. Jo tyrimo tikslas buvo nustatyti N. Chruščiovo klanui priklausiusius žmones ir išanalizuoti kaip SSRS lyderis formavo sau palankų žmonių ratą. Visgi, N. Mitrochinas nesidomėjo N. Chruščiovo ir jo aplinkos santykiais, nesigilino į individualius atvejus, nekėlė klausimo dėl santykių artumo bei stiprumo ir tokiu būdu nesugebėjo įtikinamai paaiškinti kodėl tokie SSKP CK pirmojo sekretoriaus klientai kaip Dimitrijus Šepilovas atsisuko prieš jį ir bandė nuverstį 1957 metais.

Kontekstinė istoriografija. Ne visa tyrime pasitelkiama istoriografija tyrinėjo išimtinai elitą ar jo veiklą bei ryšius. Daug apie tai sužinome ir iš kitoms temoms skirtų studijų, kuriose elitas jau ne objektas, bet veikėjas.

Po nepriklausomybės atkūrimo pirmasis pradėjęs tyrinėti sovietų elito veikėjus, rašyti jų biografijas buvo Vytautas Tininis. Pirmaisiais nepriklausomybės metais jis rašė apie „buvusiuosius“ straipsniuose¹⁹. Vėliau parašė pirmąją, nedidelę sovietmečio sintezę bei 50 žymiausių sovietų Lietuvos veikėjų trumpas biografijas²⁰. Po kelerių metų parašė Antano Sniečkaus biografiją²¹. Joje remiantis gausia archyvine medžiaga nušviestas visas A. Sniečkaus gyvenimas bei karjera, stengiamasi išlaikyti istoriko objektyvumą, be to, šioje knygoje padėti pamatai keliems įsitvirtinusiems mini-naratyvams apie sovietmetį. Tačiau esama probleminio santykio su šaltiniais, pavyzdžiui, amžininkų atsiminimais remiamasi gana patikliai, o dažnas pasakojimas, kad A. Sniečkus vieną ar kitą veikėją „išmetė“ vien dėl to, kad šis su juo konkuravo ar pretendavo į pirmojo sekretoriaus postą, nėra niek neįtikina, nes dažniausiai yra paremti būtent abejotinais buvusių veikėjų atsiminimais.

Kadangi šiame darbe dėmesys tenka asmenybėms, biografijos yra svarbi naudojamos literatūros dalis, tačiau joms kartais pritrūksta kritiškumo ir retai sugebama rasti balansą, o dažniau yra tik asmenybių ir epochos balinimas arba

¹⁸ Nikolai Mitrokhin, *The Rise of Political Clans in the era of Nikita Khrushchev: the first phase 1953 – 1959*, in: *Khrushchev in the Kremlin: Policy and Government in the Soviet Union 1953 – 1964*, Edited by: Jeremy Smith, Melanie Ilic, Routledge, 2011, pp. 26-40.

¹⁹ Pavyzdžiui, Vytautas Tininis, Vladas Niunka, in: *Politika*, 1992, Nr. 9; Vytautas Tininis, Petras Griškevičius. Politinės veiklos bruožai, *Politika*, 1992, Nr. 12.

²⁰ Vytautas Tininis, *Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai*, Vilnius, 1994.

²¹ Vytautas Tininis, *Sniečkus: 33 metai valdžioje*, Antrasis leidimas, Vilnius, 2000.

gana vienpusiškas parodymas. Vienos iš tokių yra Justo Paleckio biografijos parašytos Stasio Lipskio²² ir Vandos Kašauskienės²³.

Bandant suprasti J. Paleckio, taip pat ir Mečislovo Gedvilo veiklą nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu svarbūs Mindaugo Tamošaičio tyrimai. Minėtų veikėjų veiklai, vietai to meto Lietuvos politiniame gyvenime bei ryšiams nustatyti ir radikalėjimui pavaizduoti pasitelkta M. Tamošaičio daktaro disertacija, kurioje itin išsamiai aptariama Lietuvos valstiečių liaudininkų partijos veikla²⁴. Šalia to paminėtini ir keli M. Tamošaičio straipsniai²⁵. Autorius išsamiai ištyrė ir aprašė partijos ir jos svarbiausių veikėjų veiklą, taip pat parodė konfliktus tarp partijos narių ir atskirų jos grupuočių, bet iš to nedaro didesnių apibendrinimų ir tų santykių bei ryšių įtakos kai kurių partijos narių radikalėjimui, komunistėjimui, neparodo.

Tarpukario kairiųjų sluoksnių bei komunistų veikla nagrinėjama ir keliose kitose disertacijose apgintose Vytauto Didžiojo universitete. Jono Švilpos disertacijoje²⁶ analizuojama Lietuvos komunistų ir Kominternu sąveika, priklausomybė, finansavimas ir kiti organizaciniai aspektai. Tai padeda geriau suprasti komunistinio pogrindžio ir jo veikėjų priklausymą nuo Maskvos. Autorius, kiek tai padeda siekiant tikslo, analizuoja ir Kominternu veikėjų bei Lietuvos komunistų ryšius ir ši analizė pasitarnauja šiame tyrime. Nors šios disertacijos vieta būtų ne tarp kontekstinės literatūros, visgi tarpukaris ir jo veikėjai šiek tiek iššoka iš chronologinių rėmų ir yra pateikiama tik kontekstui, ir reiškinio kilmei suprasti.

²² Stasys Lipskis, *Amžiaus audrų paviliotas. Knyga apie Justą Paleckį*, Vilnius, 2010.

²³ Vanda Kašauskienė, *Istorijos spąstuose. Justo Paleckio gyvenimo ir veiklos bruožai*, Vilnius, 2014.

²⁴ Mindaugas Tamošaitis, *Valstiečiai liaudininkai Lietuvos politiniame gyvenime 1926–1940 m.*, Daktaro disertacija, Humanitariniai mokslai, istorija (05 H), Kaunas, 2011.

²⁵ Mindaugas Tamošaitis, Kartų konfliktas Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungoje XX a. 4-ame dešimtmetyje, in: *Istorija*, 2007, t. 65, p. 48–64.; M. Tamošaitis, Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos vadovybės ir Telšių apygardos komiteto nesutarimai 1931–1935 m. *Istorija*, 2007, t. 67, p. 24–35.

²⁶ Jonas Švilpa, *Kominternas ir komunistinis pogrindis Lietuvoje XX a. 4-jame dešimtmetyje (organizaciniai veiklos aspektai)*, Daktaro disertacija, Humanitariniai mokslai, istorija (05 H), Kaunas, 2007.

Kęstučio Raškausko disertacijoje²⁷ aptariama nepriklausomos Lietuvos laikų kairiųjų judėjimai, jų tarpusavio sąveika, ryšiai, tarp to ir su LKP. Panašiai, kaip ir prieš tai minėto tyrimo atveju, šis padeda suvokti kontekstus ir ryšių mezgimosi (pavyzdžiui, tarp kairiųjų kultūros veikėjų ir LKP) laiką. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu komunistinė veikla buvo nelegali, tad Lietuvos valstybės saugumo departamentas, žvalgyba bei policija aktyviai ieškojo komunistų, juos gaudė ir atiduodavo teismui. Šiai veiklai ir jos mastui suprasti yra svarbios Stasio Ylos²⁸ ir Arvydo Anušausko²⁹ studijos. Kunigas S. Yla dar 1937 m. išleistoje knygelėje stulbinamai išsamiai išnagrinėjo komunistų veikimą nepriklausomoje Lietuvoje, nubrėžė organizacinę schemą, išanalizavo jų keliamas grėsmes ir kovą su jomis. Tai iki šios dienos bene išsamiausia, visa apimanti studija, apie komunistų ir SSRS veikimą nepriklausomoje Lietuvoje, nes kitos studijos arba apima tik dalį laikotarpio (J. Švilpos disertacija) arba analizuoja tam tikras temas.

Pereinant nuo tarpukario link sovietmečio ir 1940-ųjų metų peripetijų, šiam darbui buvo svarbus Nijolės Maslauskienės straipsnis³⁰ apie senosios Lietuvos valdininkijos šalinimą ir jų keitimą sovietams naudingais kadrais. Straipsnyje atsiskleidžia ir komunistų tarpusavio ryšių visuma, taip pat ir sovietų emisarų vaidmuo formuojant okupuoto ir aneksuojamo krašto kadrus. Šalia kitos kontekstinės literatūros reiktų paminėti ir Rimanto Zizo plačią studiją³¹ apie sovietinių partizanų pagrindį nacių okupuotoje Lietuvoje, to judėjimo organizavimą ir vadovavimą Maskvoje. Studija padeda atskleisti kelis konfliktinius ir nekonfliktinius ryšius susiformavusius Antrojo pasaulinio karo metu.

Šaltiniai. Šiame tyrime apimami ne tik oficialūs sovietų institucijų dokumentai, taip pat tų institucijų atstovų memuaristika, bet ir didelis kiekis personalinių dokumentų. Nemažiau plati ir oficialiųjų dokumentų saugotojų

²⁷ Kęstutis Raškauskas, *Revoliucinės kultūros eksperimentas Lietuvoje (1927–1935 m.)*, Daktaro disertacija, Humanitariniai mokslai, istorija (05 H), Kaunas, 2014.

²⁸ Stasys Yla, *Komunizmas Lietuvoje*, parengė Nerijus Šepetys, Vilnius, 2012.

²⁹ Arvydas Anušauskas, *Lietuvos žvalgyba 1918 - 1940*, Vilnius, 2014.

³⁰ Nijolė Maslauskienė, Valdininkijos šalinimas iš okupuotos Lietuvos administracijos ir jos keitimas okupantų talkininkais 1940 m. birželio–gruodžio mėn., in: *Genocidas ir rezistencija*, 2000, Nr. 2 (8).

³¹ Rimantas Zizas, *Sovietiniai partizanai Lietuvoje 1941 – 1944 m.*, Vilnius, 2014.

geografija ar publikavimo lokacijos. Tyrime analizuojami dokumentai, kurie saugomi bent penkiuose archyvuose, dviejose valstybėse, taip pat remiamasi gausiu kiekiu šaltinių publikacijų leidiniuose ir internete.

Elito tarpusavio ryšių tyrimai nėra tik empirinių faktų aprašymas, tad ir šaltiniai tokiam tyrimui turi būti atrenkami sistemingai ir specialiai, čia netinka šaltinių komplekso aprašymo metodas. Tad šaltinių ieškojimas primena kriminalisto, žvalgančio ir ieškančio kriminalinių grupuočių tarpusavio ryšių, darbą. Sovietų valstybės biurokratinė sistema, dėka noro totaliai kontroliuoti ne tik visuomenę, bet ir pačią partiją, paliko gana tvarkingą šaltinių, susijusių su partijos personalijomis, bazę, kuri padeda susiorientuoti partinių veikėjų karjeros vingiuose.

Archyviniai dokumentai. Vienas pagrindinių šaltinių – nomenklatūrinio darbuotojo (kadro) asmens bylos, saugomos Lietuvos Ypatingajame archyve³². Pagrindinis asmens bylos dokumentas – kadro asmens įskaitos lapas, kurį turėjo užpildyti kiekvienas nomenklatūrininkas. Šiame dokumente yra pagrindinė informacija apie asmenį, jo ir tėvų kilmę, išsilavinimą ir kitus svarbius gyvenimo epizodus. Sovietų Sąjungai pereinant į visiškos J. Stalino diktatūros gniaužtus, anketose daugėjo klausimų, atsirado būtinybė žinoti ką asmuo veikė tam tikrais periodais, ką jo tėvai ar jis pats veikė iki spalio „perversmo“, ar „prieštaravo partijos linijai“ ir panašūs dalykai. Vėliau klausimų mažėjo ir anketos tapo paprastesnės.

Kitas nemažiau svarbus asmens bylos dokumentas yra autobiografija. Tai bene vienintelis dokumentas, kuriame galima aptikti išsamesnę informaciją apie asmens socialinę kilmę, jo tėvus, gyvenimo sunkumus ir panašius dalykus. Informacija vertintina itin kritiškai, nes autobiografija neretai buvo naudojama kuriant kitą „aš“ arba bolševikinį identitetą, tad kai kurie gyvenimo aspektai buvo specialiai išryškinami, vaidmuo viename ar kitame įvykyje hiperbolizuojamas. Iš visų asmens byloje esančių dokumentų savo skaitlingumu išsiskiria charakteristikos. Jos buvo rašomos ne tik priimant į vieną ar kitą darbą, bet ir įvairiais kitais atvejais. Šis dokumentas yra bene

³² Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau LYA), f. 1771, ap. 3, 227, 258, 274.

labiausiai standartizuotas ir šablonizuotas ir iš pažiūros yra visiškai bevertis. Tačiau, išties, tai vertingas dokumentas, kartais padedantis išsiaiškinti tikrąsias atleidimo iš pareigų detales, kuomet po atleidimo parašoma neigiama ankstesnio darbo įvertinimo charakteristika. Be to, galima klausti ar charakteristikos ir tai kas jas rašė neprisidėjo prie klientelizmo ir nebuvo viena iš klientelistinių paslaugų, parašant pernelyg palankią charakteristiką.

Patys įdomiausi asmens bylos dokumentai yra įvairių skundų, jų patikrinimo ar partinių bausmių skyrimo dokumentai, kurie iššoka iš viso bylų standarto ir būna gana unikalūs. Remiantis skundais, jų patikrinimu partiniams veikėjams buvo skiriamos bausmės, tačiau neretai matosi kaip asmeniniai ryšiai ar savotiškas kolektyvizmo jausmas („savas partinis lietuvis“) padėdavo išvengti partinių bausmių ar švelnindavo jų poveikį. Tiesa, ne visose asmens bylose yra išlikę skundų ar jų patikrinimo bei bausmių skyrimo dokumentai, nors iš kitų šaltinių žinome apie skirtas bausmes ar vykusius patikrinimus. Todėl būtina žvelgti į bendrą partijos dokumentų kompleksą ir ypač į susirašinėjimą su Maskvą.

Daug išlikusių partinių dokumentų yra deklaratyvūs, nurodomieji, nemažai projektinių, kurie nė nebuvo oficialiai priimti. Tačiau esama ir itin informatyvių tarpusavio susirašinėjimo bei įvairių ataskaitinių dokumentų. Naudotasi ir įvairiais protokolais, stenogramomis, tačiau jų vertė ir patikimumas kelia daug abejonių. Pavyzdžiui, stenogramų kokybė labai skiriasi, priklausomai nuo stenografuotojo, kartais vietoje stenogramos įrašomas paties kalbėjusiojo asmens pataisytas tekstas. Bet juk jis nebūtinai žodis žodin atitiko tai kas buvo kalbėta, galbūt praleisti svarbūs pavyzdžiai, asmeninė kritika, specialiai neįrašomos kritikuotų asmenų pavardės, kad nesukeltų jiems didesnių problemų³³.

Ieškant papildomos, galbūt Lietuvoje neišlikusios ar neužsibuvusios, medžiagos, padėsiančios geriau suprasti analizuojamą temą ir užpildyti „baltas dėmes“, buvo panaudoti dokumentai saugomi Rusijos Federacijos

³³ Tomas Vaiseta, *Nuobodulio Visuomenė. Kasdienybė ir Ideologija Vėlyvuoju Sovietmečiu (1964 – 1984)*, Vilnius, 2014, p. 55-56.

archyvuose³⁴. Deja, didelė dalis medžiagos saugomos šiuose archyvuose tyrėjams nėra prieinami. Šiuose archyvuose stengtasi peržiūrėti SSKP Centro komiteto³⁵ ir jo skyrių³⁶ medžiagą susijusią su Lietuva. Taip pat kitą su Lietuva susijusią medžiagą³⁷, kiek tai buvo leista. Tam tikra dalis su Lietuva susijusių dokumentų mikrofilmų pavidalu buvo atvežti į Lietuvą ir šiuo metu yra saugomi LYA³⁸. Čia galima rasti dalį VKP (b) CK biuro Lietuvai dokumentų, taip pat dokumentų iš sovietų lyderių asmens aplankų, įvairaus susirašinėjimo, nutarimų projektų ir panašios medžiagos. Tačiau VKP (b) CK biuro Lietuvai fondo analizė Rusijos socialinės – politinės istorijos archyve parodė, kad Lietuvoje esantys šio fondo dokumentai tik padrikas rinkinys, o ne išsistinis šaltinių kompleksas. Iš vienos pusės, mikrofilmuoti įdomūs ir naudingi dokumentai, tačiau kartu praleista dešimtys, nemažiau svarbių, puslapių dokumentų ta pačia tema.

Įdomiausi, bene ir naudingiausi, tyrime naudojami archyviniai šaltiniai yra tarpusavio susirašinėjimas bei įvairūs asmeniniai užrašai. Daugiausia tokių išlikusių yra A. Sniečkaus susirašinėjimas bei jo užrašai, kurie saugomi LYA³⁹. Šie šaltiniai, kitaip nei oficialieji dokumentai, yra daug naudingesni tarpusavio ryšių nustatymui, nuotaikoms, nusiteikimui ir panašioms dalykams išsiaiškinti, be to, yra kiek patikimesni nei memuaristika, kuri turi gana aiškią masinę auditoriją nors su patikimumu nereikia apsigauti. Laiškas nors turi tik vieną adresatą, nebūtinai reiškia, kad rašantysis mano, kad jis turės tik vieną skaitytoją. Sovietmečio atmosferoje reikėjo didelės drąsos rašyti atvirą, kritišką, laišką, nes jis galėjo patekti ne tam kam reikia, be to, negalima buvo žinoti aiškių adresato pažiūrų. Tad tikėtina įsijungdavo vidinė savicenzūra. Partinių kadro tarpusavio laiškai nėra išimtis, jie daug labiau už kitus, paprastus piliečius, turėjo ką prarasti ir ko bijoti. Pavyzdžiui, net nušalinus N.

³⁴ Rusijos valstybinis socialinės ir politinės istorijos archyvas (Российский государственный архив социально-политической истории - РГАСПИ) bei Rusijos valstybinis naujosios istorijos archyvas (Российский государственный архив новейшей истории - РГАНИ).

³⁵ Фонд ЦК КПСС, РГАСПИ, Ф. 17.

³⁶ Фонд аппарата ЦК КПСС, РГАНИ, Ф. 5.

³⁷ Фонд Бюро ЦК ВКП(б) по Литве, РГАСПИ, Ф. 597.

³⁸ LYA, KGB dokumentų skyrius, fondas K-8.

³⁹ A. Sniečkaus asmeninis fondas. LYA, f. 16895.

Chruščiovą ir jam jau nesant valdžioje kelis metus, buvęs LSSR KGB vadas Alfonsas Randakevičius laiške A. Sniečkui nedrįso rašyti jo vardo ir pavardės, tad tik parašė „N“ ir pabraukė dviem brūkšniais⁴⁰. Iš kitos pusės, laišakai be jokio kritiškumo su padėkomis, pagarbinimais irgi nebūtinai nuoširdūs, nes galbūt norima įsiteikti prieš prašant paslaugos. Pasitaikė atvejų, kai A. Sniečkus gavo laiškų nuo asmeniškai nepažįstamų, kurie pašlovindami „didžiai gerbiamą sekretorių“ ko nors siekė.

A. Sniečkaus asmeniniai užrašai⁴¹ yra itin vertingas šaltinis, tačiau nepaisant didelio smalsumo, su juo dirbi gana sunku. Visų pirma, užrašai nėra sistemingi, nėra datuoti, net viename lape kartais surašyti gana chaotiškai, nesilaikant lygiavimo, o raštas yra sunkiai įskaitomas. Tai liudija, kad užrašai buvo rašomi kokiam nors posėdyje kaip trumpalaikis (tam pačiam posėdžiui) arba ilgalaikis pro memoria einamaisiais klausimais. Daug užrašų yra daryti ruošiantis posėdžiams, kai buvo pasižymima svarbi statistinė ar kitokia informacija. Pastebėtina, kad A. Sniečkaus užrašai tapo tvarkingesni ir sistemingesni, kai jis pradėjo informaciją užsirašinėti į savo stalinį darbo kalendorių arba kalendorinę darbo knygelę. Tuomet jau galima įrašus datuoti (nors archyvarai yra sumaišę ir neteisingai susegę užrašų knygeles į bylas), o iš to spręsti apie kontekstą. Beje, neatmestina, kad vėlesni užrašai nėra sistemingesni, tiesiog ankstesnės užrašų knygelės ar darbo kalendoriai neišliko, buvo sunaikinti, o išliko tik chaotiškieji bloknatai. Kita vertus, galima manyti sistemingesni užrašai atsirado, atsiradus daugiau laisvės visuomenėje (lyginant su stalinmečiu), daugiau laisvės pačiam A. Sniečkui.

Tyrime naudotasi ir publikuotais archyviniais dokumentais. Aktualus buvo Sauliaus Grybkausko sudarytas šaltinių rinkinys⁴², kuriame yra pateikiami ir LKP CK antrojo sekretoriaus Valerijaus Charazovo užrašai, kuriuos jis darė apklausdamas galimus kandidatus į LKP vadovo postą.

⁴⁰ Alfonso Randakevičiaus laiškas Antanui Sniečkui, 1967-10-20, in: LYA, f. 16895, ap. 2, b. 172, l. 80ap.

⁴¹ LYA, f. 16895, ap. 2, b. 21-37.

⁴² *Lietuviškoji nomenklatūra 1956-1990 metais: tarp sovietinės sistemos ir neformalių praktikų: šaltinių rinkinys*, sud. Saulius Grybkauskas, Vilnius, 2015, p. 122.

Naudotasi ir keliais kitais publikuotais šaltinių rinkiniais, kurie sudaryti iš dokumentų saugomų Rusijos archyvuose⁴³.

Memuarai ir dienoraščiai. Daugiausia informacijos apie tarpusavio santykius ir kitus užkulisinius įvykius suteikia memuaristika ir interviu su amžininkais. Tai problemiški šaltiniai apie kurių problematiką jau nemažai rašyta. Kiekvienas epizodas vertintinas individualiai, lyginant šaltinius ir įvertinant faktus, tačiau memuaristika kaip žanras turi kelis esminius trūkumus, kurių, deja, kartais istorikai neįvertina. Visų pirma pats rašančiojo nuotolis nuo aprašomų įvykių verčia klausti ar viskas prisimenama, kiek tiksliai prisimenama. Juk, jeigu žmogus nerašė dienoraščio ar sistemingai nesizymėjo įvykių, jis gali lengvai suklysti ne tik datose, įvykių dalyvių vardijime, bet ir smulkmenose, nuotaikose. Iš kitos pusės, jei rengdamas memuarus publikavimui, žmogus renka ir analizuoja ne savo paties turimus dokumentus, užrašėlius, bet eina į archyvą, skaito istorikų tyrimus, norėdamas šį tą prisiminti, tai labiau primena istoriko tyrimą⁴⁴. Juk neaišku kiek naujai pamatyta archyvinė medžiaga, istorikų tyrimai pakreips asmens atmintį ar tiesiog nuomonę apie praeitį. Dažnai net turima užslėptą ir nedeklaruotą tikslą, kuris būna sąlygotas gana nesenu įvykių, susiklosčiusios politinės ar kitokios padėties.

Iš kitos pusės, šiam tyrimui yra svarbūs tarpusavio ryšiai, pažintys, kurių įvardijimas nėra toks problemiškas. Galbūt problemiškesniausia yra tai, kad neretai vengiama įvardinti žmones, kurie turėjo įtakos karjerai arba rodė paramą, nors dažno nomenklatūros veikėjo memuaruose tokius rėmėjus galima numanyti. Kita problema, sąmoningi ar nesąmoningi ryšių ir pažinčių nutylėjimai, atskirų epizodų detalūs atpasakojimai, kurie sukuria klaidingą įspūdį. Pavyzdžiui, Antano Barkausko atsiminimų knygoje⁴⁵ daug kalbama

⁴³ ЦК ВКП(б) и региональные партийные комитеты 1945 - 1953, составители В.В. Денисов, А.В.Крешонкин [et.al], Москва, 2004. СССР и Литва в годы Второй мировой войны: сборник документов, том I, составители: Каспаравичюс А, Лауринавичюс Ч, Лебедева Н Vilnius, 2006; СССР и Литва в годы второй мировой войны: сборник документов, том II, составители: Каспаравичюс А, Лауринавичюс Ч, Лебедева Н. Вилниус, 2012; Lietuvos sovietizavimas, 1944-1947 m.: VKP(b) CK dokumentai : dokumentų rinkinys, sud. Mindaugas Pocius, Vilnius, 2015.

⁴⁴ Žr. Vladimiras Beriozovas, Ėjau minų lauku, Vilnius, 2014.

⁴⁵ Antanas Barkauskas, *Laikmečio įkaltai*, Vilnius, 2009.

apie A. Sniečkų, pasakojami keli epizodai iš pokalbių su jais, tačiau pasigilinus ten tėra atpasakoti vos keli pabendravimai (automobilyje, gamtoje, kabinete) ir A. Sniečkaus paatviravimai, kurie sukuria šių žmonių artumo įspūdį.

Knygas rašė ir ne patys nomenklatūrininkai, bet jų artimieji. Šiose esama kiek kitokios informacijos, apie elito aplinką, pomėgius, pateikiama stebinčiojo pozicija, galbūt kiek atviriau pasidalijama vyro ar tėvo simpatijomis ar antipatijomis, antai Romualdo Sikorskio žmona atsiminimų apie jį knygoje įvardija vyro bičiulius, laisvalaikio praleidimo kompanionus, vyro santykius su A. Sniečkumi⁴⁶. Tokio pobūdžio memuaristikoje gali būti ir nemažai užkulisių, bet rizikuojama persikelti į paskalų lygį⁴⁷.

Svarbūs archyviniai šaltiniai suteikia vieno laiko, bet gana platų vaizdą, tačiau pavardės pačios savaime nekalba. Kiti šaltiniai, galintys pasakyti apie žmones ir jų ryšius, gali užburti. Jei remsimės vien memuarais, tai gausime informaciją tik apie vienų žmonių bendravimą su kitais, o jei iš to darysime išvadą, kad tik tie žmonės buvo artimi, kitus nubraukiant, vaizdas nebus teisingas. Štai, parašiusieji memuarus po nepriklausomybės dažniausiai buvo propagandistai, ideologai, kultūros veikėjai, tad jų pasakojimuose rašoma daugiausiai apie šios srities žmones ir jų bendravimą tarpusavyje ar su A. Sniečkumi, o artimi jam pramonininkai neminimi, nes šios srities veikėjai knygų beveik nerašė.

Kolektyviniai atsiminimai skirti ir išleidžiami progomis. Antai, viena tokių yra A. Sniečkaus 100-osioms metinėms skirtoji knyga⁴⁸ ar žemės ūkio specialistams Vytautui Vazalinskui⁴⁹ bei Medardui Grigaliūnui⁵⁰ skirti leidiniai. Proginėje literatūroje nė neįsivaizduojamas kritiškesnis pasakojimas, o tekstus dažniausiai rašo artimi bičiuliai ar kolegos, tad neišvengiama panegirikų. Iš kitos pusės, apie santykius galima spręsti iš to kas per žmonės rašė tekstus.

⁴⁶ *Romualdas Sikorskis Jis ir apie Jį*, sud. Ona Balčiūnienė, Jūratė Vilkišienė, Vilnius, 2001.

⁴⁷ Goda Ferensienė, *Vakar ir šiandien*, Vilnius, 2004.

⁴⁸ *Sniečkaus Fenomenas. Prisiminimai ir pamąstymai*, Vilnius, 2003.

⁴⁹ *Agronomas Vytautas Vazalinskas*, Red. kol. L. Kadžiulis [et. al.], Akademija, 2000.

⁵⁰ *Medardas Grigaliūnas*, Sud. Stasys Vasiliauskas, Vytautas Skuodžiūnas, Vilnius, 2005.

Sovietmečiu memuaristika buvo populiarius leidybai žanras, bet dėl propagandinio pobūdžio daug skaitytojų nesusilaukdavo. Kone kiekvienas žymesnis pogrindininkas ir dalis nomenklatūrinių veikėjų parašė atsiminimus. Jie vertintini itin atsargiai ir kritiškai, ypač jei ieškoma informacijos apie veiklą tarpukariu. Iš jų aprašymų gali susidaryti iškreiptas vaizdas tiek apie to meto visuomenę, tiek ir apie jų veiklą ir ypač jos mastą.

Kitas svarbus memuaristikos šaltinis yra archyviniai arba archyve saugomi memuarai, kuriuos anuomet pasirūpino užrašyti Partijos istorijos instituto bendradarbiai ir jo direktorius Romas Šarmaitis. Instituto fonde⁵¹, taip pat pogrindinės LKP fonde⁵², esama gausybės atsiminimų, kuriuos surašė patys atsimenantieji arba pokalbio metu užrašė R. Šarmaitis, tad tokie pokalbiai primintų interviu. Jei surašomi paties autoriaus, jie nuo leidybai paruoštų memuarų turėtų skirtis tuo, kad nėra redaguoti, tačiau žinoma veikė savicenzūra ir panašūs informacijos slėpimo bei nutylėjimo mechanizmai. Dar daugiau, tokiuose tekstuose neretai yra ir R. Šarmaičio komentarai, išbraukymai, kuriuose instituto direktorius naudodamasis savo žiniomis bando pataisyti pavienius faktus. Tokių „memuarų“ pasakojimas gali būti kiek nuoširdesnis, nes nors ir suprantant, kad R. Šarmaitis užrašinėja, bet vis tiek kalbama su žinomu istoriku, galbūt asmeniniu pažįstamu. Antai, R. Šarmaitis savo dienoraštyje rašė, kad būdamas sanatorijoje sutiko kelis senus „revoliucionierius“, linksmi pakalbėjo ir užrašė jų atsiminimus⁵³.

Dienoraščiai taip pat svarbus šaltinis. Iš minėtojo R. Šarmaičio dienoraščio sužinome kelis užkulisinius įvykius, pokalbių turinį. Nors dienoraštyje esama ir išlietų jausmų ir užrašytų jautrių akimirų, šis dienoraštis visgi primena istoriko užrašus, skirtus nepamiršti ir kone pasiruošti memuarų rašymui, o tai leidžia manyti, kad daug svarbių dalykų liko nutylėti.

Agronomo, ilgamečio Žemdirbystės instituto direktoriaus, Antano Būdvyčio dienoraštis⁵⁴ lyginant su R. Šarmaičio yra dar asmeniškėnis. Čia

⁵¹ LYA, LKP dokumentų skyrius, f. 3377.

⁵² LYA, LKP dokumentų skyrius, f. 77.

⁵³ R. Šarmaičio dienoraštis 1975 – 1986 m., in: LYA, f. 17635, ap. 1, b. 26.

⁵⁴ Antanas Būdvytis, *Atėjo metas užrašyti... dienoraščiai*, sud. V. Kazakevičius, Akademija, 2003.

esama daug vietų, kuriose rašoma kaip buvo jaučiamasi, esama ir užkulisių aptarimo. Beje, A. Būdvytis jautėsi gana drąsiai, nes dienoraštyje esama atvirų, nors ir švelnių, pasišaipymų iš valdžios vyrų, šiokios tokios ironijos jų atžvilgiu. Tiesa, dienoraštis buvo sudarytas Vytauto Kazakevičiaus, tad kyla klausimas kas ten buvo sudarinėjama, galbūt kažkas neįtraukiama ar išbraukiama?

Interviu. Dar vienas svarbus šaltinis nustatant tarpusavio ryšius yra pokalbiai su amžininkais. Laikui bėgant lieka vis mažiau amžininkų, kurie patys užėmė nomenklatūrinius postus, tad tenka kalbinti ir jų giminaičius. Šie žmonės stebėdami iš šalies matė tikrai daug, be to, neretai apie ryšius jie gali kalbėti atviriau (nors ne visada), nebijodami ko nors įžeisti, kaip galėtų bijoti patys buvę nomenklatūros atstovai. Tyrimo metu buvo surengti keturi pokalbiai su amžininkais, nors bandyta pakalbėti su daug daugiau žmonių. Vieni jų atsisakė, kiti baigė savo žemiškąją kelionę. Pakalbėti sutiko Goda Ferensienė⁵⁵, kurios vyras Algirdas netrumpai dirbo CK sekretoriumi, taip pat Jonas Žiburkus, generolo Jono Žiburkaus sūnus⁵⁶ bei Antano Sniečkaus duktė Marija su kuria kalbėta kelis kartus⁵⁷. Šių pokalbių metu buvo tikslinama informacija, bandoma užlopyti baltas dėmes ir spragas. Itin naudingi buvo pokalbiai su J. Žiburkumi ir M. Sniečkute. Nors jie pažįstami nuo mažumės ir buvo klasiokai, jų pačių ir jų tėvų ryšys su likusiu elitu skyrėsi, tad ir pasakojimas buvo apie skirtingus dalykus, bet tuo pačiu padėjęs pažvelgti plačiau. Vaikai išties matė daug, jie matė tėvų pobūvius, dalyvaudavo išvykose. Antai, esama M. Sniečkutės nuotraukų su tėvais ir kitais nomenklatūrininkais⁵⁸. Žinoma, sakytinės istorijos metodas nors ir mėgstamas, bet neretai kritikuojamas. Turime nemažai liūdnu šio metodo taikymo pavyzdžių, kai informacija naudojama neatsižvelgiant į pašnekovą, jo

⁵⁵ Autoriaus pokalbis su Goda Ferensiene, 2014-10-14. Autoriaus asmeninis archyvas.

⁵⁶ Autoriaus pokalbis su Jonu Žiburkumi, 2015-11-05. Autoriaus asmeninis archyvas.

⁵⁷ Autoriaus pokalbis su Marija Sniečkute, 2016-02-03 bei 2016-02-25.

⁵⁸ Vienoje matyti M. Sniečkutė su tėvu bei F. Bieliauskas su savo vaikais. Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau LCVA), Fotodokumentų skyrius, SV. Nr. 0-085040; Kitoje M. Sniečkutė įamžinta Šakių rajono V. Lenino kolūkyje, kur lankėsi jos tėvas, LCVA, Fotodokumentų skyrius, SV. Nr. 0-085088.

asmenybę, nuotolį nuo kalbamų dalykų, kėslus, taigi šie dalykai turėtų būti deramai įvertinami⁵⁹.

Kiti šaltiniai. Šiame darbe labai svarbus šaltinis yra sovietinės enciklopedijos, ypač pirmoji, Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija⁶⁰. Jose ieškota įvairių asmenų biogramų, gimimo duomenų, karjeros kelio. Informacija buvo tikrinama ir kituose įmanomuose šaltiniuose, bet ne kiekvienu atveju, nes tiesiog nebuvo kuo ir kur tikrinti. Beveik visais atvejais informacija enciklopedijose buvo patikima, tačiau tam reikia žinoti gana keistą sovietinių enciklopedijų kalbą. Antai, biogramose rašoma, kad tam tikru metu žmogus dirbo „administracinį darbą“, tokiu būdu maskuojant, kad jis dirbo Vidaus reikalų arba saugumo sistemose.

Fotografijos ir kiti vaizdiniai šaltiniai taip pat suteikia žinių apie asmenų ryšius. Dėl pačios fotografijos priemonių tobulėjimo, didėjant galimybėms įsigyti fotoaparatus ir pingant kitoms priemonėms, iš sovietinės epochos turime nemenką fotografijos palikimą. Be to, įdomūs ne tik nuotraukose matomi centriniai objektai, gana įdomu tai kas lieka fone, tai yra nuotraukos darymo vieta, ten matomi žmonės, vietos vaizdai, pastatai ar panašiai. Visgi, jei galima pasikliauti matomu vaizdu (atmetant, kad nuotraukos, bent sovietų Lietuvos elito atveju, galėjo būti klastojamos taip kaip tą darė Stalino laikais), tai negalime nė kiek pasikliauti archyvinio aprašu. Pavyzdžiui, ne kartą teko aptikti neteisingai identifikuotus nuotraukos personažus, taip pat datavimą. Visa tai verčia nuotrauką traktuoti kaip ne mažiau kaprizingą šaltinį ir vertinti jį su deramu atsargumu ir pasitelkti papildoma analizę.

⁵⁹ Aurimas Švedas, Sakytinės istorijos galimybės sovietmečio ir posovietinės epochos tyrimuose (Atminties kultūros ir istorijos politikos problematikos aspektas), in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2010, t. 26, p. 148-161.

⁶⁰ *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, Trys tomai, Vilnius, 1966, 1968, 1971.

1. Darbo teorinis pagrindas ir sąvokos

Favoritizmas (šališkumas). Sovietų Sąjungoje vyravusi vienvaldė partija, per nomenklatūros sistemą totaliai uzurpavusi valstybės valdymo funkcijas, nė nesistengė paisyti tarnybos valstybei principų. Valstybės tarnybos sampratos nebuvo, nes pradžioje nebuvo net valstybės, o pareigūnai manė tarnaujantys darbininkų klasei ar revoliuciniams idealams. Vėliau juos pakeitusi Stalino valdininkų karta, anot M. Djilaso perauganti į klasę, plačiausia prasme paisė tik savo interesų iš kurių svarbiausias buvo valdžios išlaikymas ir jos „eksportas“ į užsienio kraštus.

Valstybės tarnautojai dirba bendram visuomenės labai siekdami visuotinės gerovės. To siekdami jie turi vykdyti savo pareigas neviršydami įgaliojimų, vadovautis gera valia, būti lygūs visiems, būti nepaperkami, nesavanaudiški ir nešališki⁶¹. Toks daugelio šalių valstybės tarnybos įstatymuose deklaruojamas principas neretai tik idealusis variantas, kurio nepasiekia nė vakarų demokratinės valstybės.

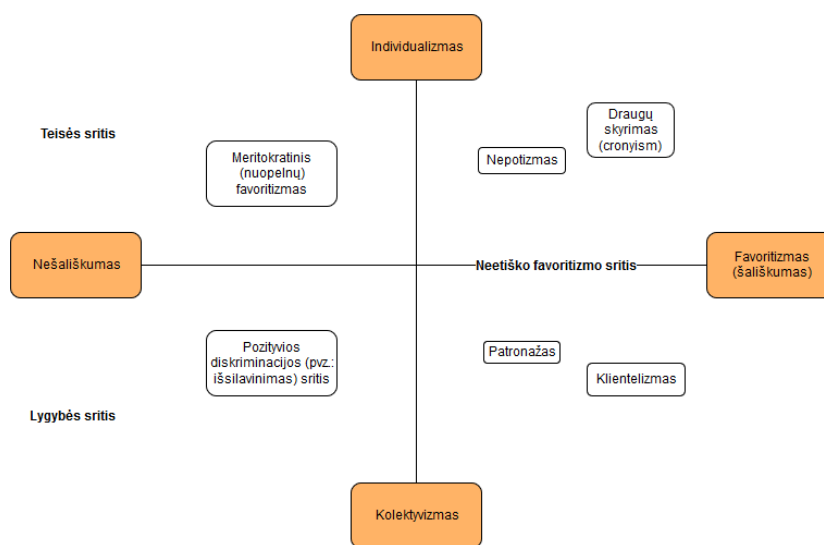
Sovietų valstybės tarnautojų, nomenklatūrininkų, parinkimas buvo stipriai kontroliuojamas ir nuo pat viršaus šališkas, tai yra, aukštą nomenklatūrinį postą galėjo užimti tik partijos narys, o jei atsitikdavo kitaip, toks žmogus buvo stipriai spaudžiamas stoti į partiją. Tai leidžia kalbėti apie šališkumą arba favoritizmą aukščiausiame lygmenyje. *Favoritizmas* tai nesąžiningo šališkumo praktika taikoma vienam žmogui ar grupei kitų sąskaita. Apskritai favoritizmu dažnai vadinamas bendras šališkumas parenkant darbuotojus, į sąvokos turinį įtraukiant nepotizmą (šališką giminių pasirinkimą), kroniizmą (angl. *cronysim* – artimų draugų pasirinkimą), klientelizmą (šališkas pasirinkimas abipusės naudos pagrindu) ir kitas korupcines ar proto-korupcines darbuotojų parinkimo formas. Bet šiame darbe favoritizmas nereiškia bendro šališkumo apibrėžimo, o yra naudojamas tada,

⁶¹ Lietuvos Respublikos Valstybės tarnybos įstatymo 3 straipsnio, 5 punktas skelbia, kad „valstybės tarnautojas privalo būti objektyvus, priimdamas sprendimus vengti asmeniškumų“. Valstybės tarnybos įstatymas, 2011-12-23 redakcija. [prieiga internetu], in: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=416572, [2016-03-10].

kai sunku nusakyti to favoritizmo turinį, tai yra kodėl vieno ar kitos veikėjo atžvilgiu elgiamasi šališkai (dėl draugystės, naudos, giminystės, biografijos, statuso ar autoriteto). Be to, atskiriamas *politinis* (taikomas be išankstinio ryšio pagal statusą, nuopelnus, autoritetą) bei *asmesssssninis favoritizmas* (kai esamas gana artimas asmeninis ryšys).

Kaip matoma iš schemos (1 schema), tai patenka į neetiško favoritizmo sritį (dešinėje), taip atskiriant nuo etiško favoritizmo (kairėje) pagrįsto etatų pasirinkimu dėl jų geresnio išsilavinimo ar kompetencijos⁶². Šiame darbe daugiausia nagrinėjamas neetiškasis favoritizmas, nors nusakyti etiškojo ir neetiškojo favoritizmo ribas nėra taip paprasta. Taip yra dėl to, kad net tie, kuriuos galima išskirti kaip aiškius klientelizmo ar nepotizmo atvejus, tai yra, savųjų protegavimą, kitų žmonių galėjo būti matomi kaip pagrįstas asmenų turinčių tinkamų kompetencijų (patirtis partiniame darbe pogrindyje) arba tinkamą išsilavinimą (pavyzdžiui, partinį) protegavimas.

1 schema. Šališkumo ir nešališkumo stadijos ir kriterijai⁶³

Dar XX-ojo amžiaus pradžioje mokslininkai pradėjo kalbėti apie favoritizmą panašioms į save arba tiesiog savo grupei. Williamas Sumneris aiškino, kad žmonės turi įgimtą tendenciją rinktis favoritus iš savo pačių

⁶² N. Derya Ergun Ozler, B. Alper Buykarslan, The Overall Outlook of Favoritism in Organizations: A Literature Review, in: *International Journal of Business and Management Studies*, Vol. 3, No. 1, 2011, p. 277.

⁶³ Sudaryta pagal: Ibid., p. 277.

grupės (genties, tautos, rasės, lyties ar pan.), į juos žiūrėti palankiai, o į pašalinius su panieka⁶⁴. Toks mąstymas susijęs ir su nacionalizmo, net šovinizmo fenomenais, kaip kraštutinis savųjų favoritizmo reiškiny. Tarpukario Europoje kilę nacionalistiniai ar šovinistiniai sąjūdžiai iš esmės atitiko tokį neva įgimtą favoritizmą savo tautai ar rasei. Tai buvo ideologija, kuri viską stengėsi paaiškinti ir generalizuoti, tad motyvai buvo gana abstraktūs. Besiimantys šališkai dalinti resursus ar darbus remiasi pragmatiškais sumetimais, nes abiems veikėjams tokie veiksmai naudingi.

Ne tik tinkamo termino nustatymas ar reiškinių atpažinimas, jo paaiškinimas yra problema. Kaip pripažįsta tyrinėtojai, sunku net įrodyti bet kokius šališkus santykius. Vertinti tai kaip atvirą korupciją neįmanoma, nes nėra tiesiogiai pažeidžiami įstatymai, o dažniausiai ir vieši – privatūs interesai. Pavyzdžiui, esama tendencijų, kai įvairūs valstybės postai „dalinami“ valdančiosios ar koalicinės partijos nariams. Italijoje tokia sistema vadinama *parentela*⁶⁵, kai valdančiosios partijos priima palankius įstatymus, parūpina darbą savo partiečiams svarbiose tarnybose ir remia įvairias organizacijas ir verslą mainais į paramą rinkimuose. Tokie santykiai nėra nusikalstami, bet keltinas kompetencijos klausimas. Anot sociologo Raimundo Kaminsko, *parentelos* santykius galima pastebėti Lietuvoje iki 1989 m., dėl vienvaldės komunistų partijos suformuotos biurokratinės sistemos⁶⁶, bet SSRS vienpartinę sistemą vadinti *parenteline* nėra tikslinga, nes trūksta svarbių šios kategorijos dėmenų, o ir pati kompartija nuo vėlyvojo stalinizmo metų, klientelistinėmis tendencijomis nesiekė plėsti savo įtakos valstybėje, ji jau pati buvo tapusi valstybe, t.y. kertiniu jos akmeniu (turimas mintyje ne partinis aparatas, bet pati partija, narystė joje). Tad atrodytų, kad visa sistema buvo parentelinė, kai proteguojami vien partijos nariai, tačiau tai menkai ką paaiškina, o juolab eliminuoja egzistavusius atvejus, kai aukštuose postuose atsidurdavo

⁶⁴ W. G. Sumner, A. G. Keller, *Folkways: a study of the social importance of usages, manners, customs, mores and morals*, Boston, 1940, [prieiga internetu], in: <https://archive.org/stream/folkwaysastudys00sumngoog#page/n32/mode/2up>, [2016-03-15].

⁶⁵ Alvidas Lukošaitis, Interesų grupės Lietuvoje: raidos dinamika ir institucionalizacijos bruožai, In: *Politologija*, 2000/2 (18), p. 92.

⁶⁶ Raimundas Kaminskas, Interesų grupės ir valstybės santykiai: politikos tinklų analizės problemos, In: *Filosofija, sociologija*, 2001, Nr. 3, p. 28.

nepartiniai. Antai, ilgametis agrarininkų tinklo atstovas, Lietuvos žemės ūkio akademijos direktorius, Petras Vasinauskas buvo nepartinis, bet per saitus su A. Sniečkumi jam buvo užtikrinama protekcija bei parama, nes jis buvo geras žemės ūkio specialistas, tad visai nomenklatūrai, žemės ūkį laikančiai prioritetu, buvo naudingas. Būtent tokie protekcijos, paramos vardan naudos atvejai verčia analizuoti bei daug dėmesio skirti bene sudėtingiausiai suprantamam (palyginus su gana aiškiu draugų ar giminių protegavimu) klientelistinių santykių teoriniam modeliui, kuris į svarbiausią vietą iškelia abipusę naudą.

Klienteliniai ir panašūs į juos santykiai nėra modernybės reiškinys. Šeimyniniai ryšiai, šeimų varžybos, asmeninės simpatijos, draugystės bei priešiškas, veikė ir dinastinėse visuomenėse viduramžiais, ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais. Tuomet apskritai karaliaus viešpatavimas šaliai buvo ne kas kita kaip jo valdžios namams ir dvarui tęsinys, tad karaliaus, kaip patrimoninio lyderio klientelė buvo plačiai paplitusi⁶⁷. Mainais paremti tarpusavio santykiai yra tradicinių, ne modernių, visuomenių atributas. Sovietų Sąjungoje egzistavo ne tik prekių ir paslaugų mainai, bet ir piniginiai santykiai, tad sovietų visuomenės tradicine vadinti negalime. Nėra aišku ir tai ar Sovietų valdžios tipą, pagal M. Weberio valdžių tipologiją, laikyti tradicine yra teisinga. M. Weberis rašė, kad valdžia tokiose visuomenėse perduodama ir įgyjama tradicijomis perduodamų taisyklių, o ne rašytinių įstatymų dėka ir išreiškiama per asmeninius ryšius ir asmeninį lojalumą⁶⁸ ir nors SSRS buvo rašytiniai įstatymai, bet konkrečių valdžios perdavimo taisyklių niekas negalėtų nusakyti. M. Weberis daug dėmesio skyrė valdžios legitimacijai ir tradicinės valdžios atveju ją matė tradicijoje. M. Afanasjevas teigė, kad Sovietų Sąjungos valdžios legitimacija slypėjo ne tradicijoje, o ideologijoje⁶⁹. Galima paaiškinti ir valdžios perdavimo legitimizaciją (ne taisykles) slypėjusia „grįžimo prie

⁶⁷ Žr. Norbert Elias, *Rūmų dvaro visuomenė*, p. 57.

⁶⁸ Max Weber, *The Theory of Social and Economic Organisation*, edited with an introduction by Talcott Parsons, New York, 1964, p. 341.

⁶⁹ Михаил Афанасьев, *Клиентелизм и российская государственность*, с. 155.

leninizmo principų“ ideologijoje, kurią naudojo N. Chruščiovas ir M. Gorbačiovas, iš dalies ir kolektyvinė brežnevinė vadovybė.

Tradicinėje visuomenėje nėra aiškiai nubrėžtų kompetencijų ribų, racionaliai sudėliotų pavaldumo ryšių, paskyrimų ir paaukštinimų sistemos pagrįstos laisvu kontraktu ir skaidrumu⁷⁰. Sovietų Sąjungoje dėl sudubliuoto valdžios tipo (partinė – sovietinė) taip pat nebuvo aišku kur kieno kompetencija, o dėl šios sistemos bei nomenklatūros egzistavimo nebuvo ir racionalių pavaldumo ryšių. Paaukštinimai ir paskyrimai buvo nusprendžiami ne konkurso būdu, o asmeninių simpatijų ar naudos sumetimais.

Tokios neotradicinės valstybės neretai vadinamos patrimoninėmis ar neopatrimoninėmis, o pati santvarka patrimonializmu. Taip bandoma implikuoti į tai, kad valstybė yra kone lyderio, vado, nuosavybė, patrimonija. Patrimonializmas vėberiškuoju supratimu Rusijoje yra gana senas reiškinys. Tokie tyrinėtojai kaip J. Arch Getty bei Richard Pipes, analizuodami Rusijos praeitį matė patrimoninę valstybę, kurioje buvo didžiulė caro valdžia, kildinama iš dievo ir beveik niekam neatskaitinga. Caro valdžios garantas buvo lojalūs dvarininkai bei kiti pavaldiniai, labai daug reiškė kilmė ir ryšiai⁷¹.

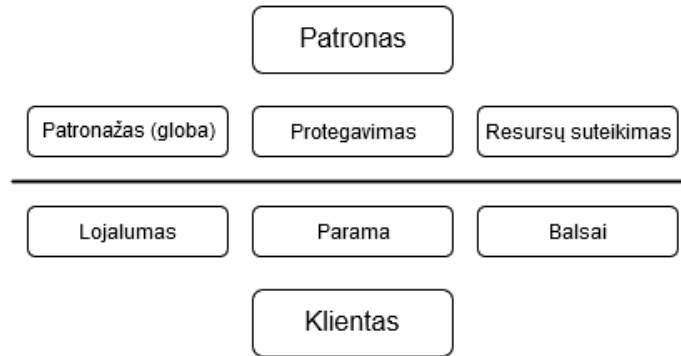
Klientelizmo teorija ir jos kritika. Neopatrimonializmas ar giminingi jam terminai, apibūdina valdymo formą, o nusakant tokios valstybės varomuosius variklius, jos „šešėlinę santvarką“, socialinių santykių modelį tyrėjai bene dažniausiai naudoja klientelizmo sąvoką. Klientelizmas apibūdina vertikalius arba horizontalius santykius pagrįstus vienalaikiu instrumentinių (patronažas, globa, naudingi sprendimai), ekonominių (resursų davimas) ir politinių (protegavimas) išteklių apsikeitimu, iš kitos pusės, užtikrinant tarpusavio sąveikos, solidarumo ir lojalumo pažadą (Žr. 2 schemą). Tyrinėtojai tai vadino alpinizme naudojamu vokišku terminu *seilschaften* arba virvės jungtimi, kuomet grupė alpinistų kopia į viršų ir stipresnieji sujungtomis

⁷⁰ Max Weber, *The Theory of Social and Economic Organisation*, p. 343.

⁷¹ Henry E. Hale, *Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective*, Cambridge University Press, 2015, p. 44-47.

virvėmis padeda silpnesniems, o nukristi neleistų tos pačios virvės ir kitų alpinistų pagalba⁷².

2 schema. Patrono ir kliento gaunama nauda

Nuo alpinizmo perėjus į politikos kalnus, tų virvių nematyti. Klienteliniai santykiai yra neformalūs, bet gana stiprūs tarpusavio įsipareigojimais, labiausiai paremti nauda ir (pasi)tikėjimu. Šie santykiai nėra teisiniai, nėra apibrėžti jokia sutartimi ir remiasi neformaliu abipusiu supratimu, jie pasirenkami ir gali būti nutraukti savanoriškai. Svarbiausia, kad tarp patrono ir kliento yra nelygybė, juos skiria didesnis ar mažesnis galios bei hierarchinis skirtumas, kuriems išnykus, išnyksta ir patrono – kliento ryšys, tampantis dviejų lygių žmonių ryšiu. Iš vienos pusės yra lyderis, patronas, kurį su jo sekėju, klientu, jungia abipusės naudos ryšys, galintis susiformuoti per ilgesnį ar trumpesnį laiką ir pasireiškia tuo, kad patronas savo klientui kartu ir duoda, ir tikisi iš jo gauti. Sujungiant šiuos vektorius gauname paradoksą: nelygias galias tarp patrono ir kliento iš vienos pusės, ir pakankamai didelį tarpusavio pasitikėjimą*, solidarumą, iš kitos pusės⁷³.

⁷² William A. Clark, *Crime and Punishment in Soviet Officialdom: Combating Corruption in the Political Elite, 1965 – 1990*, p. 151.

* Sovietologas Yoram Gorlizkis parodo, kad pasitikėjimas užėmė ypatingą vietą santykiuose tarp politinių veikėjų, ypač po N. Chruščiovo nušalinimo paskelbus „pasitikėjimo kadrais“ tezę. Tačiau iš tikro už šio pasitikėjimo deklaravimo slypėjo ne atsiradęs didesnis pasitikėjimas darbuotojais, bet siekis parodyti, kad nevykusių institucinių reformų nebebus bei užlopyti sisteminės ydas ir administravimo kaštus pasiremiant tampresniais tarpusavio santykiais Yoram Gorlizki, Too Much Trust: Regional Party Leaders and Local Political Networks under Brezhnev, in: *Slavic Review*, 69, no. 3 (Fall 2010), p. 676, 698-699.

⁷³ S. N. Eisenstadt, L. Roniger. *Patrons, clients and friends. Interpersonal relations and the structure of trust in society*. Cambridge, 1984, p. 48-49.

Patrono – kliento santykis nebūtinai turi būti siejamas su nauda, nes juos gali sieti ir stiprus asmeninis ryšys⁷⁴, tačiau tokia traktuotė tik sukelia daugiau painiavos. Atrodo, kad tokiu atveju klientelizmo apibrėžimas įtraukia viską kas aptarta anksčiau, tai yra kone visas bendro šališkumo formas, šiuo atveju ir draugų patronažą. Tačiau klientus ir draugus derėtų atskirti: pirmųjų lojalumas remiasi nauda, o antrųjų emociniu ryšiu, kuris yra gerokai stipresnis. Čia daug lemia santykių stiprumas, ar tai stiprieji (šeima, artimi žmonės – draugai) ar silpnieji ryšiai (profesiniai, tautiniai ir panašiai)⁷⁵ bei horizontalumas (daugmaž lygūs asmenys) ir vertikalumas (hierarchinė nelygybė). Siekiant atskirti tokias skirtingas sampratas, šiame darbe *klienteliniais santykiais* vadinami tokie santykiai, kai asmuo yra proteguojamas neturint didesnio artimo ryšio (nedalyvauja laisvalaikyje ar nesilanko namuose arba tai daro retai, nereguliariai) ir tokius žmones labiausiai sieja tik nauda gaunama apsieičiant politiniais resursais. Taigi *klientas* yra asmuo kurį jo patronas proteguoja, remia, globoja ir suteikia resursus, tačiau tarp jų nėra jokių artimesnio, draugiško ryšio požymių. Gali kilti klausimas kaip nustatyti naudą ar lojalumą arba tiesiog kodėl reikia kalbėti apie klientelizmą, o ne apie paprastą politinės komandos formavimą? Apie komandos formavimą* kalbėti neleidžia aiškių

⁷⁴ T. H. Rigby, *Political Elites in the USSR. Central Leaders and Local Cadres from Lenin to Gorbachev*, Edward Elgar, 1990, p. 201.

⁷⁵ Alena Ledeneva, *Can Russia Modernise? Sistema, Power Networks and Informal Governance*, Cambridge, 2003, p. 54.

* Galime palyginti klientelizmą ir vakarų demokratinėse valstybėse vykdomą politinio (asmeninio) pasitikėjimo pareigūnų paskyrimą. Šie yra paskiriami institucijos vadovo ar kolegialaus susitarimo institucijoje ar koalicijoje pagrindu, be konkurso. Lietuvoje šios pareigybės nors ir svarbios, bet nėra svarbiausios, pavyzdžiui, lyginant su JAV, kur Prezidentas yra vykdomosios valdžios galva ir pats formuoja Vyriausybę bei skiria daug svarbiausių pareigūnų. Tiesa, tai jis gali daryti tik su Senato pritarimu, tačiau, šis retai nepitaria (per visą JAV istoriją buvo atmesti tik 9 kabineto kandidatai, dar 12 kandidatų teikimas buvo atsiimtas teikiančiojo. JAV Senato istorija, [prieiga internetu] in: <http://www.senate.gov/artandhistory/history/common/briefing/Nominations.htm#10>, [2015-05-11]). Tad tokia praktika gali būti palaikyta Prezidento galia formuoti savo klientų tinklą. Visgi, JAV demokratinės tradicijos, savivoka, mokėjimas ir gebėjimas gyventi pagal rašytines taisykles, sąlygoja, kad net ir artimų draugų ar giminių (prezidento Džono Kenedžio brolis Robertas buvo paskirtas JAV Teisingumo departamento vadovu (angl. *Attorney general*)) paskyrimas nesukelia masinio pasipiktinimo. Juolab paskyrimai nebūtinai suformuoja kliento besąlygišką paklusnumą patronui bei nebūtinai sukuria *klaninę* atmosferą ar klientelistinius santykius, kai klientas visomis išgalėmis gina patroną ir atvirksčiai. Šioje vietoje itin tinkamas pavyzdys, vadinamasis Watergate, JAV prezidento Ričardo Niksono aplinką sukrėtęs šnipinėjimo ir bandymo jį pridengti, skandalas. 8-ojo deš. pr. JAV prezidentas skandalo metu buvo priverstas atleisti keletą savo aplinkos darbuotojų, nestojo jų ginti, o kai kurie jo politinio pasitikėjimo pareigūnai atvirai liudijo prieš prezidentą dėl ko šis turėjo trauktis iš posto. Robert Remini, *A Short History of the United States*, HarperCollins, 2008, p. 289.

įdarbinimo partinėse struktūrose taisyklių trūkumas. Egzistavo nomenklatūra, egzistavo nusistovėjusios paskyrimo taisyklės, karjeros dinamikos modeliai (antai, kopimas iš miesto vykdomojo komiteto pirmininko į atsilaisvinsią miesto komiteto pirmojo sekretoriaus vietą, nors ir ne visada), tačiau visa tai nebuvo užrašyta ir tos taisyklės visuotinai nebuvo žinomos. Patekimas į aukščiausią nomenklatūrą buvo neaiškus, mįslingas kelias, pagrįstas ilgalaikiu darbu, karjeros „darymu“, jokio konkurso būdu ten patekti negalėjai. Nebuvo ir politiniu pasitikėjimu grįstų pareigūnų komandos formavimo, ir jų pakeitimo taisyklių, kai atėjęs naujas sekretorius norėdamas formuoti savo komandą randa jau atsilaisvinsias vietas į kurias jis paskiria savo komandą. Norint formuoti komandą jam reikėjo paskirti po vieną žmogų arba bandyti patraukti savo pusėn esamus, nes visų jų pakeitimas būtų signalizavęs „partinio darbuotojų parinkimo principo laužymą“, juolab, kad neva visa partija turėjo būti vieninga komanda turinti „partinę liniją“ (programą). Taigi ir apie paskyrimus kaip apie politinės komandos formavimą negalima kalbėti.

Santykius tarp patrono ir klientų lėmė tai, kad 1) patronas turi priėjimą prie resursų ir turi galimybę juos dalinti; 2) patronas turi realius galios svertus skirti bausmes ir apdovanojimus; 3) patronas turi resursus stebėti savo klientų veiklą⁷⁶. Iš kitos pusės klientai nori turėti rėmėjus ir jiems paklūsta, nes neturi resursų, galios svertų atremti bausmes. Sh. Fitzpatrick mano, kad patronai turi galią skirstyti resursus, užtikrinti protekciją bei nagrinėti nesutarimus tarp klientų⁷⁷ ir kadangi tokios pagalbos gali prireikti klientai linkę sekti paskui patronus.

Situacija nepaaiškina kas užkerta kelią vienam iš klientų, gana galingam, pabandyti sužlugdyti savo patroną ir užimti jo vietą. Esminis dėmuo, kurio čia trūksta – kolektyvinis veiksmas, kurį išsamiai aprašė ir savo patronalistinių santykių modelyje naudoja H. Hale. Svarbiausia klientelistinėje organizacijoje yra, kad klientai vykdytų patrono nurodymus ar jo politiką. Jeigu klientas nustoja tai daryti, reiškia jis nebemato savo patrono kaip naudos šaltinio ir kaip

⁷⁶ Henry E. Hale, *Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective*, p. 31.

⁷⁷ Sheila Fitzpatrick, *Tear Off the Masks: Identity and Imposture in Twentieth-Century Russia*, Princeton University Press, 2005, p. 188.

autoriteto, tad pranyksta svarbus klientelizme abipusės naudos principas. Tada yra galimybė, kad abu pereis į konfliktinius santykius ir ex-klientas bus atleistas. Toks klientas gali pabandyti organizuoti maištą prieš savo patroną, bet tam jam reikia kitų klientų paramos, turi būti bendras kolektyvinis veiksmas. Jeigu ir kiti klientai bus nusivylę ir norės pokyčių jie parems maištą, kitu atveju, maištininkas pralaimės arba jausdamas stiprų palaikymą patronui, gali nė nemėginti laimės. Tinklas yra tiek stiprus ir tiek ilgaamžiškas, kiek jo stiprumu tiki klientai⁷⁸. Pavyzdžiui, N. Chruščiovą sugalvoję nušalinti, vadinamoji anti-partinė grupė, kurioje buvo V. Molotovas, L. Kaganovičius ir G. Malenkovas gavo reikiamą paramą Politbiure, bet negavo paramos visame CK. Šis pavyzdys gal nėra pats tinkamiausias, nes čia veikia ne to paties tinklo žaidėjai, tačiau sėkmingo N. Chruščiovo nušalinimo pavyzdys, 1964 m. spalį, labai tinka. Paties N. Chruščiovo klientai, jo artima aplinka, sukilo ir sėkmingai privertė patroną atsistatydinti, kadangi turėjo absoliučią viso savo rato ir net dar platesnę paramą.

Kitos priegios ir mišrieji variantai. Tradicinis klientelizmas (arba klientelizmo idealusis tipas) nėra toks dažnas reiškinys, tyrinėtojai žvelgdami į Sovietų Sąjungos politinę realybę įveda kitas kategorijas, kurios tiksliau apibūdina sudėtingesnę realybę. Nauda sunkiai pamatuojamas dalykas, o matant tarp veikėjų atsiradusį artimą bendravimą galima pagrįstai klausti ar juos vis dar jungia nauda ar draugų (dvasinis) ryšys. Taigi, šalia kliento – patrono tyrėjai išskiria viršininko – pavaldinio bei konfliktiniai santykiai⁷⁹, bet taip pat turėtų būti atskirai apibrėžiami draugų bei lyderio ir jo favorito (tarpinis variantas tarp kliento ir draugo) santykiai.

Viršininko – pavaldinio santykiai rėmėsi tarnybinio lojalumo principu, kai darbuotojas yra lojalus savo viršininkui ir pakludavo jam dėl jo

⁷⁸ Henry E. Hale, *Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective*, p. 33-37.

⁷⁹ Олег Хлевнюк, Региональная власть в СССР в 1953 - конце 1950-х годов: Устройчивость и конфликты, in: *Отечественная история*, 2007/3, [prieiga internetu], in: <http://personalpages.manchester.ac.uk/staff/yoram.gorlizki/sovietprovinces/documents/Olegarticle.pdf>, [2016-04-13], c. 33.

pareigybės, tačiau tarp jų jokio ypatingo įsipareigojimo nebuvo⁸⁰. Tai visiškai hierarchiniai, oficialūs santykiai (neriškia, kad tironiški, be žmogiškumo).

Draugų ar sinonimiškai vartojant bičiulių santykiai šio darbo sampratoje atskiriami nuo klientelinių. Klientas ieško naudos ir seka patroną būtent dėl jos, taigi naudai išblėsus, padidėjus ambicijoms, jis gali pradėti konfliktuoti su patronu arba net bandyti jį pakeisti (J. Maniušio atvejis). Draugų ryšys idealiajame variante yra daug stipresnis. Antai, po to, kai M. Šumauskas buvo perkeltas į kitas pareigas 1967 metais, atrodytų jis neteko savo patrono A. Sniečkaus paramos ir turėjo nuo jo nusisukti. Bet juos siejo draugų santykis, tad M. Šumaskas supyko⁸¹, bet gana greitai nusiramino ir toliau rėmė A. Sniečkų.

Ne visus nagrinėjamus ryšių atvejus (ypač politikoje) mes galime apibūdinti kaip tikrų draugų santykius. Kartais tokie santykiai panašesni į valdovo ir jo *asmeninio favorito* santykį, ypač kai abu skiria nemažas amžiaus ar patirties skirtumas, taigi šiame darbe tokie ribiniai atvejai tarp draugo ir kliento vadinami asmeninio favorito atvejais (taip atskiriant nuo politinio favoritizmo, kai jokio artimo ryšio nesama). Favoritas dar viduramžiais reiškė aukštesnio asmens mėgstamą, mylimą žmogų; numylėtinį, meilužį. Toks valdovo favoritas, viduriniais amžiais ar ankstyvaisiais moderniais laikais, tapdavo likusios diduomenės galvos skausmu. Valdovas klausė savo favorito, o šis prašokdamas visą kilmingą hierarchiją galėjo daryti didelę įtaką valdovo politikai ir jo dvarui⁸².

Šis skirstymas nereiškia, kad kuriame nors regione, tinkle ar klane nusistovėdavo vieno tipo santykiai. Buvo tam tikras santykių persipynimas ir net transformacija, ir tai svarbu suprantant sovietų Lietuvos valdančiojo elito skirtingus tarpusavio santykius. Įmanomi variantai kai asmeninis santykis paverčiamas ir formalia subordinacija, įdarbinant draugą, bet galimi ir atvirkštiniai variantai, kai pavaldumas ar formalus ryšys perauga į neformalų, asmeninį santykį. Tai atvaizduoti modelyje, anot A. Ledenevos, yra

⁸⁰ Ibid., c. 33, 39-48.

⁸¹ A. Randakevičiaus laiškas A. Sniečkui, 1967-05-07, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 172, l. 77-78.

⁸² Norbert Elias, *Rūmų dvaro visuomenė*, Vilnius, 2004.

neįmanoma, galima tik sekti pavienius atvejus analizuojant tinklus⁸³. Iš vienos pusės pirmąjį sekretorių su kitu veikėju gali sieti patrono – kliento ryšys, o su, pavyzdžiui, antruoju sekretoriumi konfliktinis arba viršininko – pavaldinio santykis. Neatmestina ir santykių evoliucija iš viršininko – pavaldinio į patrono – kliento, kai viršininkas pamato, kad vienas ar kitas pavaldinys patikimas ir gali atlikti įvairias subtilesnes užduotis⁸⁴. Santykių transformacija iš viršininko – pavaldinio į patrono – kliento arba net į dar artimesnį gali įvykti kuomet viršininkas ilgokai dirba vienose pareigose ir atsiranda glaudesnis ryšys su pavaldiniais, jiems pradedamos skirti delikatesnės užduotys, o tai ilgainiui gali sąlygoti ir klientelinio ryšio atsiradimą. Žinoma, tai nereiškia, kad, ilgiau dirbantis sekretorius būtinai suformuos tokius santykius su visais pavaldiniais.

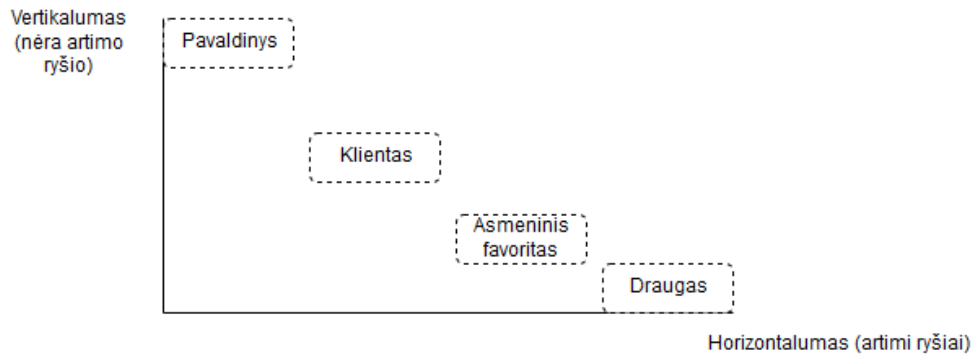
Konfliktiniai santykiai suprantami bene paprasčiausiai – juos galima fiksuoti kai du valdininkai nesutaria ir tai įtakoja jų politiką (elgtis priešingai nei sako kitas, įdarbinti kitą su tuo asmeniu konfliktuojantį žmogų (priešo priešą) ir panašiai). Apibendrinant šių svarbių sąvokų vartojimą svarbiausias akcentas tenka ryšio horizontalumui (artumui). Reikia pridėti, kad išskiriant tokiais santykiais grįstus tinklus ar klanus svarbu atkreipti dėmesį į bendrą elgesį: jeigu lyderis bendrauja su savo aplinka daugiaž vienodai (į bendrą laisvalaikio praleidimą kviečiami visi) mes negalime kalbėti apie tai, kad jie visi favoritai ar draugai. Tam turi būti nelygybė, kai su vienais veikėjais elgiamasi vienaip, o su kitais – kitaip. 3 schemeje pavaizduota savotiška santykių „hierarchija“. Viena kraštutinė forma tai *pavaldinių (viršininko – pavaldinio) santykiai*, kurie yra griežtai subordinuoti, vertikalūs. *Patrono – kliento ryšys* taip pat nereiškia artimo ryšio, tačiau santykis yra artimesnis (į horizontalią pusę), jungtis yra tampresnė, paremta nauda ir pasitikėjimu. Dar artimesni yra santykiai su *asmeniniu favoritu*, o kita kraštutinė forma yra itin artimi *draugų santykiai*. Įdomu, kad A. Randakevičius laiške A. Sniečkui dėkodamas už gerai praleistą laiką per šventes Vilniuje taip pat išskyrė atskiras

⁸³ Alena Ledeneva, *Can Russia Modernise? Sistema, Power Networks and Informal Governance*, p. 61.

⁸⁴ Tokį atvejį savo studijoje mini Yoram Gorlizki, Žr. Yoram Gorlizki, Too Much Trust: Regional Party Leaders and Local Political Networks under Brezhnev, in: *Slavic Review*, 69, no. 3 (Fall 2010), p. 683.

A. Sniečkaus aplinkos kategorijas: „Praleistos kartu su Jumis, Jūsų bendražygiais, bendradarbiais ir draugais šventiškos dienos [...]“⁸⁵.

3 schema. Lyderio ir jo aplinkos santykių „hierarchija“

Tinklas. Iki šiol daugiau rašyta apie pavienių ryšių sampratą ir tų ryšių turinį. Bet visuomenėse per bendrą socializaciją, ryšiai susisieja. Tokie susiję ryšiai gali būti vadinami ryšių suma, tačiau dėl patogumo darbe vartojama tinklų sąvoka. Ši samprata neturi nieko bendro su tinklaveika, nes nesiekia išsiaiškinti detalios tinklų kilmės, detaliai neanalizuojama jų struktūra.

Tad atrodytų, kad tinklas yra abstrakcija, ryšių santalka, tačiau ne visos tokios ryšių santalkos (galima pavadinti pažįstamų žmonių rateliai) gali atlikti tokį patį vaidmenį. Svarbiausia čia – Pierre Bourdieu socialinio kapitalo (turimų ryšių) aprašyme akcentuotas aspektas, kad turimas socialinio kapitalo kiekis priklauso nuo veikėjo ryšių tinklo dydžio ir to kaip efektyviai jis gali juos mobilizuoti⁸⁶. Taigi, tinklu šiame darbe vadinamos pakankamai stiprios (gali būti patikrintos konspiraciniame darbe, kovoje, jungiamos senos draugystės ar panašiai) ryšių sumos, kurios geba mobilizuotis ir apginti savo narius, atlikti užduotis, veiksmus ar tiesiog paklusti tinklo viršesniųjų (daugiausiai pasiekusių) nurodymams. Panašia prieiga vadovavosi ir V. Ivanauskas, kuris neieškojo detalios tinklų sudėties (neįvardijo jo mazgų), o tik konstatavo, kad tarp tam tikros profesijos atstovų ar kitų susijusių žmonių

⁸⁵ A. Randakevičiaus laiškas A. Sniečkui, 1967-05-07, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 172, l. 77.

⁸⁶ Pierre Bourdieu, *The Forms of Capital*, in: In J. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, New York, 1986, 241-258. [prieiga internetu], in: <https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htm>, [2016-02-07].

formuojasi tinklai ir parodė jų mobilizacines galimybes siekiant užsitikrinti resursus ar apeiti taisykles⁸⁷. Šio darbo skirtumas tas, kad čia tie tinklo mazgai yra įvardijami.

Kadangi tinklo mobilizavimosi galimybės priklauso nuo ryšio stiprumo, reikia suprasti labai svarbią skirtį tarp asmeninių ir neasmeninių tinklų (kaip ir favorito atveju, kai išskirtini asmeniniai ir politiniai favoritai). Neasmeninis tinklas dažniausiai neturi pastovaus organizuotumo, struktūros ir lyderio, tad jas telkti gali kokia nors idėja (sovietizacija, kolektyvizacija ar pan.), o ne lyderystė, bet taip mobilizuoti yra kiek sunkiau. Asmeninis tinklas yra dažniausiai susispietęs aplink lyderį, dažnai jungtis yra artimesnė, taigi jis gali ir lengviau sutelkti savo ryšius, bet tai nereiškia organizuotumo ir pastovumo (iš dalies tuo jos skiriasi nuo klanų).

Klanas. Diskusijų dėl klanų apibrėžimo mokslinėje literatūroje, kitaip nei klientelizmo atveju, nėra gausu. Pastebima, kad esamoje literatūroje ir termino definicija nėra vienoda. Klanus Centrinėje Azijoje tyrusi Kathleen Collins kalba apie klanus kaip gentines ar šeimines grupes, sujungtas kraujo ryšio⁸⁸. Tačiau istorikas ir sociologas Nikolajus Mitrochinas, tyręs N. Chruščiovo valdymo laikotarpio klanus, terminą naudojo apibūdindamas regioniniu ar šakiniu, bet ne šeimyniniu principu susiformavusią, lyderiui lojalią grupę, kuri reiškė įtaką persikirstydama savo galią ir resursus bei turėjo supratimą ir viziją kaip spręsti savo problemas⁸⁹. Būtent tokia klanų definicija yra naudojama ir šiame tyrime – klanas tai lyderį ir lojalius sekėjus, veikimo logiką ar sampratą turinti, ir su ja reiškianti savo interesus, grupė.

Tad matome tiek šeimyninių santykių akcentavimą, tiek ir bendro intereso turėjimą, kaip jungiantį faktorių, nesant šeimoje. Beje, ir pačios K. Collins apibrėžime kraujo ryšys nėra vienintelė klaniškumo sąlyga. Mokslininkė kalba apie kvazi-giminystės (angl. *fictive kinship*) saitus, kurie yra

⁸⁷ Vilius Ivanauskas, *Lietuviškoji nomenklatūra biurokratinėje sistemoje: tarp stagnacijos ir dinamikos (1968 – 1988 m.)*.

⁸⁸ Kathleen Collins. *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*. Cambridge University Press. 2007, p. 19.

⁸⁹ Nikolai Mitrokhin, *The Rise of Political Clans in the era of Nikita Khrushchev: The First Phase 1953 -1959*, in: *Khushchev in the Kremlin: Policy and Government in the Soviet Union 1953 – 1964*. Ed. Jeremy Smith and Melanie Ilic, p. 26.

ne kraujo giminystė, o sudaryti per santuokas, šeimų sąjungas net per kaimynystės, kaimo ar kilmės bei darbo toje pat vietovėje *mestničestvo* (rus. *местничество*) ryšius. Susiformuoja savotiškas giminystės tapatumo ryšys, kai asmuo nebūdamas kraujo giminė, save visiškai sutapatina su kažkokia šeima (neretai siekdamas naudos), o šis ryšys yra išlaikomas lojalumo pagrindu⁹⁰.

Toks apibrėžimas šiek tiek primena ir patrono – kliento ryšį, kur ryšys išlaikomas esant abipusei naudai, pasitikėjimui ir lojalumui. M. Afanasjevas net teigia, kad patrono ir kliento ryšys kopijavo šeimyninius ryšius, kai patronas – tėvas, o klientas – sūnus⁹¹. N. Mitrochinas pagrindine klanų egzistavimo sąlyga laiko abipusę pagarbą (pasitikėjimą) tarp lyderio ir jo kolegų

Rašydama apie klanus A. Ledeneva pritarė, kad jie išties gali būti nesusiję kraujo ryšiu, gali būti sudaryti ne santuokų pagrindu kaip yra klaninėse visuomenėse. Ji teigia, kad klanai Rusijoje yra neįprasti – tinklo ryšiai čia yra daugiavektoriniai ir gerokai platesni nei vien kilmės (giminystės) sąlygoti tinklai ir dėl to tinklų dalyviai yra didesni oportunistai (gali lengviau pereiti iš tinklo į tinklą, nei tai galima padaryti esant giminėje), o tinklai yra ne tokie stabilūs ir sunkiau prognozuojami⁹². Tai svarbus A. Ledenevos pastebėjimas. Nagrinėjant sovietų Lietuvos atvejį taip pat matomas ryšių kompleksiskumas, neleidžiantis jų įvilkti į vienus rėmus.

Elitas. Elitą tirti galime bent keliais skirtingais metodologiniais būdais: kurti teorijas, matydami visuomenę kaip piramidę, kurioje natūraliai susiklosto elitas; taip pat galime žvelgti siauriau ir elitu laikyti specifišką uždara artimų žmonių grupę; ir galiausiai galima žvelgti instrumentiškai ir apsibrėžti ką konkrečiame darbe laikysime elitu ir nesistengti pateikti išsamių teorinių apibendrinimų. Paskutinioji, instrumentinė metodologinė prieiga, empiriniuose

⁹⁰ Kathleen Collins. *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*, p. 17.

⁹¹ Михаил Афанасьев, *Клиентелизм и российская государственность*, с. 42.

⁹² Alena Ledeneva, *Can Russia Modernise? Sistema, Power Networks and Informal Governance*, p. 34.

sociologijos ir istorijos mokslo darbuose yra pasirenkama dažniausiai. Tai subjektyviausia prieiga, nes ką laikyti elitu tyrinėtojas nustato pats.

Teorinis požiūris į elitą reiškia, kad visa žmogaus veikla susiklosto į piramidinę struktūrą, kurios viršūnėje yra tos veiklos elitas. Taip galima atskirti finansinį, karinį, ekonominį, mokslo ar kitokį elitą. Dažniausiai viršūnėje atsiduria valdžių elitas, kartu su biurokratiniu ar valdančiuoju elitu, o priklausomai nuo atvejo prie šio pridedamas finansinis, ekonominis, kartais karinis, religinis (islamo valstybės) ar kitoks elitas⁹³.

Elitologija teigia, kad visuomenėse visada egzistuoja elitai ir tai yra elitistinis požiūris. Elitologijos kaip koncepcijos atsiradimas buvo kaip reakcija į komunistines egalitarines idėjas ir plintantį socializmą⁹⁴ (Sovietų Sąjungoje į elitistines teorijas buvo žvelgiama kaip į rasistines ar fašistines ideologijas⁹⁵). Nors elitologai nebuvo vieningi, formavosi skirtingos jų teorijos ir mokyklos, savaip aiškinusios elito atsiradimą, genezę ir veikimą, visgi bene visi elitologijos klasikai buvo vakarų demokratinio pasaulio patirtį įgavę žmonės, tad tiek jų nagrinėjamos problemos, tiek ir jų aiškinimas buvo pritaikomi vakarų demokratijoms ir totalitariniams, autoritariniams ar kitais epitetais apibūdinamiems režimams nebūtinai tinkami.

Italų sociologas Vilfredas Pareto teigė, kad elitas visuomenėje susiformuoja žmogaus prigimties bruožų pagrindu, ir tie pagrindai yra pastovūs visoje istorijoje ir visose bendruomenėse⁹⁶, tačiau abejotina ar visi asmens būdo ir net veiklos bruožai, kurie laikomi elito atributais vienoje visuomenėje, tikrai tinka kitoms. Iš kitos pusės, kai kurių kitų autorių mintys sovietiniam atvejui gali būti pritaikomos. Gaetanas Mosca teigė, kad bet koks elitas siekia tapti statusą paveldinčia valdančiąja klase⁹⁷ ir tokia mintis visiškai atitinka tai, ką apie nomenklatūrą rašė M. Voslenskis. Sovietų atvejui iš dalies pritaikomas Charleso Wrighto Millso galių elito požiūris, nes šis mokslininkas elito

⁹³ Kęstutis Masiulis, Tadas Sudnickis, *Elitas ir lyderystė*, Vilnius, 2008, p. 15.

⁹⁴ *Ibid.*, p. 10.

⁹⁵ Виктор Мохов, *Элитизм и история. Проблемы изучения советских региональных элит*, Пермь, 2000, с. 5.

⁹⁶ Cit. pagal Irmina Matonytė, *Posovietinio elito labirintai*, Vilnius, 2001, p. 67.

⁹⁷ Gaetano Mosca. *The Ruling Class*. New York – London, 1939, p. 61.

dominavimą aiškino, ne tik asmeninėmis elito narių savybėmis, bet jų užimamais svarbiais postais, svarbiose institucijose. Nors kai kurie požiūrio kampai atitinka sovietų atvejį, bet tai nereiškia, kad visas C. W. Mills veikalas, kuris skirtas tik JAV atvejui ir empiriškai analizuoja tik šį atvejį, gali būti pritaikomas⁹⁸.

Vienas svarbiausių klausimų, taikant elitologijos teorijas sovietų atvejui yra ar sovietų visuomenė buvo elitistinė? V. Mochovas teigė, kad Sovietų Sąjungoje egzistavo paslėpti visuomenės diferenciacijos mechanizmai ir visose gyvenimo sferose buvo sukurtos hierarchijos. Kalbama ne tik apie realiai egzistavusią diferenciaciją tarp nomenklatūros ir masės, bet ir apie deklaruojamą visos visuomenės diferenciaciją, kur darbininkų klasė buvo avangardas, kaip vadovaujanti socialinė jėga, valstietija buvo jos sąjungininkė, o inteligentija kaip tarpsluoksnis. 1977 m. SSRS konstitucijoje buvo įtvirtinta „nesugriaunamos darbininkų, valstietijos ir inteligentijos sąjungos“ ideologema⁹⁹.

SSRS konstitucijoje buvo įtvirtintas ir komunistų partijos vadovaujantis vaidmuo kaip visoms visuomeninėms ir valstybinėms darbininkų organizacijoms vadovaujanti esmė (1936 m. konstitucija)¹⁰⁰. 1977 m. konstitucijoje formuluotė buvo pakeista ir lietuviškoje, Lietuvos SSR skirtoje, konstitucijos adaptacijoje skambėjo taip: „Tarybinės visuomenės vadovaujanti ir vairuojanti jėga, jos politinės sistemos, valstybinių ir visuomeninių organizacijų branduolys yra Tarybų Sąjungos Komunistų partija“.¹⁰¹ Tad nepaisant deklaruotos darbininkų, valstiečių ir inteligentijos sąjungos, dar buvo ketvirtoji jėga ryškiai išsiskirianti iš visų – komunistų partijos nariai. Ją galima traktuoti, kaip atskirą jėgą, bet partijos nariais buvo ir darbininkai ir valstiečiai, ir inteligentijos atstovai, tad faktiškai kiekviena iš šių grupių turėjo lygesnius, anot konstitucijos, vairuojančius, žmones. Tai leidžia kalbėti apie nemažą

⁹⁸ Žr. C. Wright Mills, *The Power Elite*, New York 1957.

⁹⁹ Виктор Мохов, *Элитизм и история. Проблемы изучения советских региональных элит*, с. 43, 46, 48.

¹⁰⁰ Ibid., с. 49.

¹⁰¹ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Konstitucija, Vilnius, 1978. [Prieiga internetu], in: <https://www.marxists.org/lietuviu/tematika/lietuva/ltsr/konstitucija-ltsr.htm> [2015-09-23]

valdžios ir masių atskirtį, kurią pastebėjo ir amžininkai. Šią skirtybę tyrinėjo Sarah Davies, kuri teigė, kad nepaisant vis deklaruojamos socialistinės visuomenės be klasinio antagonizmo, daug žmonių matė visuomenę susiskaldžiusią į tuos kurie turi galią ir valdžią, ir į tuos, kurie jos neturi¹⁰².

Nagrinėjant partijos ir likusios visuomenės dichotomiją, svarbu ir sovietologo Charleso Schwarzo išskirtos neformalios operacinės sovietų administracijos taisyklės, kurių viena sako, kad partijos interesai yra aukščiau teisinių valstybės interesų. Be kurio nors lygio partijos komiteto pritarimo neįmanoma buvo patraukti partijos nario baudžiamojon atsakomybėn ir ši neformalios ideologijos formuluotė žinoma, rodo partijos svarbą¹⁰³.

Suprantant, kad partiniai buvo aukščiausias anuomet buvęs visuomeninis sluoksnis, o sovietų visuomenę galima matyti kaip elitistinę, iškyla paties elito termino vartojimo problema. Pastebima, kad visuomenėje elito sąvoka apibūdinami ne tik tam tikros veiklos iškiliausieji asmenys, bet ir itin ryškios personas, šiuo atveju elito terminas suvokiamas ne neutraliai, kaip tam tikros grupės apibūdinimas, bet visų pirma kaip asmenų statuso apibūdinimas. Kartais sovietų atvejui nenorima naudoti elito termino, nenorint suteikti legitimacijos, socialinio statuso ir sovietų elitas net pavadinamas „antielitu“. Lietuviškojoje istoriografijoje yra atvejis kai sovietų Lietuvos elitas rašomas kabutėse¹⁰⁴, taip visų pirma akcentuojant valdžios legitimacijos stoką. Iš kitos pusės kalbant su amžininkais jie patvirtindavo, kad tai tikrai buvo elitas¹⁰⁵, taip galbūt bandant legitimuoti „buvusiųjų“ veiklą. Šiame tyrime elito terminas naudojamas sociologine – elitologine šio žodžio prasme, suprantant, kad visa žmogaus veikla susiklosto į piramidinę struktūrą, kurios viršūnėje yra tos veiklos elitas ir nenorint implikuoti į legitimaciją ar socialinius statusus.

Dalis tyrėjų sovietų elitu vadina nomenklatūrą ir neretai elitu laiko ją kaip visumą. Be to, ir anuomet gyvenę žmonės nomenklatūros terminu įvardino

¹⁰² Sarah Davies, „*Us Against Them*“. *Social Identity in Soviet Russia, 1934 – 41*, in: *Stalinism. New Directions*, Ed: Sheila Fitzpatrick, Routledge, 2000, p. 66.

¹⁰³ Charles A. Schwarz, *Corruption and Political Development in the U.S.S.R.*, in: *Comparative Politics*, Vol. 11, No. 4, July 1979, p. 430.

¹⁰⁴ Darius Baronas, Dangiras Mačiulis, *Pilėnai ir Margiris: istorija ir legenda*, Vilnius, 2010, p. 389

¹⁰⁵ Autoriaus pokalbis su Goda Ferensiene, 2014-10-14. Autoriaus asmeninis archyvas.

tuometinį elitą ar tiesiog valdančiuosius, tad nomenklatūra būtų eminė – vidinė elito sąvoka. Toks įvardijimas teisingas tik apibrėžiant socialinį elitą, nes nomenklatūros sąrašuose esantys žmonės buvo ne tik svarbias pareigas užimantys asmenys, bet ir turintys tam tikrų svarbių privilegijų. Panašiai mano ir V. Mochovas, kuris teigė, kad jeigu elitu laikome žmones priimančius svarbiausius sprendimus, turinčius įtaką visai visuomenei, tai elitu visos nomenklatūros laikyti negalime, nes tokia formuluotė apibrėš tik jos dalį¹⁰⁶.

Egzistuoja ir nomenklatūros kaip atskiros klasės supratimas, kurį apibrėžė buvęs Jugoslavijos komunistas M. Djilas. Rusijos sociologas Michailas Afanasjevas nomenklatūrą suprato kaip tikrąjį darbininkų klasės avangardą. Jis teigė, kad V. Leninas suformavo partijos kaip darbininkų klasės avangardo, vaizdinį ir šią partiją pateikė kaip Rusijos proletariato revoliucinio potencialo įrodymą. Vėliau, partijai augant ir tampant masine, proletariato avangardo vaidmenį iš visos partijos perėmė jos viršūnė – nomenklatūra¹⁰⁷. Tačiau abejotina ar brežnevinio laiko nomenklatūra išties pavadintina darbininkų klasės atstove, dar daugiau, avangardu, nes iš esmės nomenklatūra jau buvo tapusi uždara savo interesų reiškėja ir anot V. Ivanausko, iš vien valdymo formos ir darbuotojų sąrašo tapusi reiškiniu, siekiančiu įtvirtinti savęs tęstinumą¹⁰⁸.

Jei sutiktume, kad nomenklatūra tai atskira klasė, vadovaujantis elitistine samprata, tokiu atveju ši klasė-avangardas turėjo turėti ir savo viršūnelę, elitą. Nomenklatūrą suvokiant kaip elitą, tokio tyrimo kaip šis, atveju turėtume rašyti apie nomenklatūros nomenklatūrą arba tiksliau apie elito elitą ir patronažinius santykius jame. Net suprantant nomenklatūrą kaip socialinį sluoksnį, kurį siejo tam tikri bendravimo ritualai, pomėgiai, bendravimas ir kaimynystė, tai nereiškia, kad visi nomenklatūrininkai tarpusavyje bendravo, leido laisvalaikį ir visi gyveno šalia, jų bendravimas buvo gana hierarchizuotas, ką liudija ir

¹⁰⁶ Виктор Мохов, *Элитизм и история. Проблемы изучения советских региональных элит*, с. 63.

¹⁰⁷ Михаил Афанасьев, *Клиентелизм и российская государственность*, Москва, 2000, с. 145.

¹⁰⁸ Vilius Ivanauskas, Sovietinė nomenklatūra ir išskirtinis vartojimas: nuo privilegijų iki nelegalumo, in: *Genocidas ir rezistencija*, 2014, 1 (35), p. 91

medžioklės ypatumai¹⁰⁹. Sovietų elitą galima vadinti nomenklatūros elitu, tačiau pasirinkta vadinti valdančiuoju elitu. Nomenklatūros ar partiniu elitu vadinti nesigauna, nes kai kurie darbe aptariami veikėjai nebuvo nomenklatūros sąrašuose (bent ne visą laiką, kaip, pavyzdžiui, kolūkių pirmininkai) ir net nebuvo partijos nariais. Be to, nomenklatūros terminas visuomenėje tiek anuomet, tiek ir dabar naudojamas daugiau neigiama prasme ir jam sukraunama nemažai neigiamo, sovietinės sistemos blogį parodančio, krūvio¹¹⁰. Apibrėžiant valdančiuoju elitu, siekiama iš dalies atsiriboti nuo kultūrinio ar mokslinio elito tyrimo, apimant tik ryškiausius ir su sovietų Lietuvos lyderiais ryšį turėjusius asmenis. Mokslo ir kultūros veikėjų ryšių analizė yra plati ir atskira tema, turinti ir visiškai kitą šaltinių bazę. Be to, manytina, kad bent kultūros veikėjų santykiai buvo kitokie nei jie buvo politikoje (su mažiau išskaičiavimo, protegavimo), taigi tektų taikyti papildomas santykių kategorijas.

Esant situacijai, kai elito termino negalima institucionalizuoti (nomenklatūra, partija ar CK) gelbėja dviejų elito sluoksnių traktavimas. Iš vienos pusės buvo oficialus, hierarchinis, kurį galime apibrėžti Centro komiteto narių ir kandidatų į narius rėmuose, o iš kitos pusės – neoficialus, kai asmenys susieti asmeniniais ryšiais nors juos skiria didesnė ar mažesnė postų hierarchija (žinoma abu sluoksniai daugelyje vietų persidengia). Tokiu būdu įtraukiami tie, kurie buvo įtakingi tiek institucinėmis galiomis, tiek ir asmeniniais saitais, tiek tie, kuriuos protegavo funkcionieriai Maskvoje¹¹¹, tiek ir žmonės, kuriuos su, pavyzdžiui, A. Sniečkumi siejo artimas bičiuliškas ryšys, jiems neturint ypatingų institucinių galių, kaip KPI rektorius Kazimieras

¹⁰⁹ Saulius Grybkauskas, *Nomenklatūrininkų medžioklės būrelis: neformalaus tinklo galia*, in: *Nematoma sovietmečio visuomenė*, p. 300-324.

¹¹⁰ Saulius Grybkauskas, *Sovietinė nomenklatūra ir pramonė Lietuvoje 1965 – 1985 metais*, p. 65.

¹¹¹ Maskvos funkcionieriai „pasuflerudavo“, kad viena ar kita institucija tam tikru metu vykdo svarbias funkcijas ir jos vadovas galėtų būti išrinktas į CK biurą. Būtent taip atsitiko 1960 m., kai į CK biurą buvo išrinktas Liaudies ūkio tarybos pirmininkas Ksaveras Kairys. A. Sniečkus CK plenumė sakė, kad apie LŪT svarbą partinėse struktūrose jis išgirdo būdamas Maskvoje, matyt ten buvo gautas pasiūlymas įtraukti LŪT vadovą į LKP CK biurą. Tame pačiame plenumė buvo susirūpinta ir dėl per didelio kiekio atstovų iš Ministrų Tarybos, kurių buvo trys. A. Sniečkus tai traktavo kaip nenormalią padėtį. LKP CK Plenumo protokolas, 1960 m. kovo 3 d. LYA, f. 1771, ap. 206, b. 28, l. 7.

Baršauskas, kolūkio pirmininkas Kostas Glikas ar Žemdirbystės instituto direktorius Petras Vasinauskas.

Šiuose dalykuose daug vaidino tarpusavio laisvalaikio praleidimas leidžiantis kalbėti apie elitą kaip apie tampriai susijusią grupę. Tai buvo ryški tendencija pačioje Maskvoje, kai formalių institucijų darbą net pakeitė neformaliai diktatoriaus sudarytų asmenų rato pasitarimai¹¹². Lietuvoje tokie neformalūs formalios institucijos susirinkimai negalėjo visiškai pakeisti oficialių posėdžių. Tačiau šalia oficialių posėdžių, galėjo vykti ir neformalios diskusijos. Elitas (bei likusi nomenklatūra) nevengė bendravimo po darbo laiko, neformalioje aplinkoje. Mėgstamiausias toks bendravimo būdas buvo medžioklėje, kiek rečiau žvejyboje, tačiau buvo nevengiama ir kartu švęsti šventės ar tiesiog pavakaroti. Medžioklės / žvejybos ir švenčių / vakarėlių nereiktų suplakti, kadangi skyrėsi šių bendravimo formų tikslai ar rezultatai. Dažniausiai medžioklėje dalyvavo tiesiogiai darbiniais santykiais susiję žmonės (nors pasitaikydavo ir kitokių atvejų) ir kaip prisimena amžininkai, čia buvo palanki terpė spręsti įvairius darbinius klausimus ar tiesiog socializuotis, o vakarėliuose buvo vengiama kalbėti apie darbą¹¹³.

Ši analizė, siekianti pažvelgti ir analizuoti oficialiosios ir neoficialiosios hierarchijos ribas, parodo ne tik numanomą elito sudėtį, jo ribas, bet ir parodo

¹¹² J. Stalinas pokario metais mėgo vadovauti remdamasis nedidele „vadovaujančia grupe“, nepaisant to, kad egzistavo Politbiuras. Ta nedidelė grupė žmonių tapo žinoma kaip „išrinktoji (siauroji) sudėtis“ (*узкий состав*), taip pat „artimas ratas“ (*ближний круг*), o dažniausiai tiesiog „vadovaujanti grupė“ (*руководящая группа*). Pats J. Stalinas mėgo šiuos darinius vadinti skaitliniais epitetais: kvintetas, sekstetas, oktetas ir panašiai, pagal tai kiek žmonių tuo metu sudarė jo artimą grupę¹¹². Karo pabaigoje buvo kvintetas, be paties J. Stalino dar buvo Georgijus Malenkovas, Lavrentijus Berija, Viačeslavas Molotovas ir Anastasas Mikojanas. Vėliau tapo seksetu, kuomet prisijungė Andrejus Ždanovas, dar vėliau prie šios grupės prisijungė Nikolajus Voznesenskis, Lazaras Kaganovičius, Nikolajus Bulganinas, Aleksejus Kosyginas, Nikita Chruščiovas ir kiti. Grupė niekada nebuvo didesnė nei devyni asmenys, nes vieniems iškritus dėl mirties (A. Ždanovas) ar suėmimų (N. Voznesenskis), į ją buvo išrenkami kiti. Tokios neformalios valdančios grupės atsirado patogumo ir operatyvumo tikslais, kad nereiktų formaliai kviesti Politbiuro posėdžio ir vadovautis įvairiais reglamentais, kurie J. Stalino manymu, eikvojo laiką. J. Stalinas buvo „namisėdiško“ būdo. Po šalį keliavo retai, tačiau daugmaž reguliariai vyko atostogauti į šalies pietus. Ketvirtajame dešimtmetyje SSRS lyderiai ir asmeniniai J. Stalino favoritai mėgo kartu atostogauti, net varžėsi dėl šios privilegijos. Vėliau J. Stalinas tokių bendrų atostogų vengė. Tačiau tada jis pradėjo reguliariai kviesti savo artimą ratą į savo vilą spręsti įvairių klausimų ir tiesiog vakaroti. Tai nebuvo vien darbas, bet ir J. Stalino bendravimo su kolegomis būdas. Po karo, jo dukra, susipykusi su tėvu, kuris nepritarė dukters vedyboms, išsikraustė iš jo namų Kremliuje. Nutrūko tradicija vakare tėvui ir dukrai kartu vakarientauti. Nuo tol J. Stalinas po darbo rinkosi keliauti į užmiesčio rezidenciją, Kuncovo vilą kur pasikviesdavo ir savo „artimą ratą“.

Žr. Yoram Gorlizki, Oleg Khlevniuk. *Cold Peace: Stalin and the Soviet Ruling Circle, 1945 – 1953*.

¹¹³ Autoriaus pokalbis su Goda Ferensiene, 2014-10-14. Autoriaus asmeninis archyvas.

nagrinėjamos problemos, elito ryšių, svarbą ir galimai problemos gilumą. Neužtenka žvelgti vien į ryšius tarp aukščiausių veikėjų, reikia matyti visus šalia esančius kone „pilkuosius kardinolus“ ir nustatyti jų ryšius su valdančiais. Dar sudėtingiau tipizuoti ar tiesiog nusakyti tokius ryšius: ar jie stiprūs, ar silpni ryšiai; ar turėjo įtakos politiniams, nomenklatūros priimtiems, sprendimams ar neturėjo.

2. Favoritizmo (šališkumo) ištakos ir įsigalėjimas sovietų Lietuvoje

Po okupacijos Lietuvos raida buvo sąlygota okupanto atneštų raidos ypatybių. Tarp jų ir favoritizmas, kuris Rusijoje egzistavo dar iki revoliucijos. Vienas iš bolševikų deklaruotų tikslų buvo panaikinti kilme pagrįstą nelygybę, išankstinį nusistatymą ir sukurti visuotinio egalitarizmo principu pagrįstą valstybę¹¹⁴. Ši „antipatronalistinė revoliucija“ kaip ją vadina H. Hale'as, nepavyko. Ne tik nesugebėta, o gal ir nenorėta, pereiti prie pačių deklaruotos visuotinės lygybės, bet ir nesugebėta pašalinti asmeninių ryšių svarbos. Lenino bolševikai nekūrė patronažinės sistemos, tai J. Stalino veiklos pasekmė, visgi nelygybės, šališkumo tendencijų ištakų Sovietų Sąjungoje reiktų ieškoti V. Lenino ir jo bolševikų revoliucionierių grupės veikimo principu, pagrįstame konspiracija, kuriai reikia pasitikėjimo, tada automatiškai vykdoma asmenų atranka pagrįsta favoritizmu. Šis pasitikėjimo poreikio principas vėliau pagimdė ir nomenklatūrą.

M. Afanasjevas ypatingą vaidmenį klientelinių santykių įsigalėjimui Sovietų Sąjungoje skyrė būtent nomenklatūros sistemai. Nomenklatūra perėmė iš masine tapusios partijos proletariato avangardo vaidmenį. Ji buvo visuomenės viršūnė, o likusi visuomenės dalis buvo jos klientai. Visi kiti sociumo elementai – partinės organizacijos, profesinės, socialinės organizacijos irgi buvo organizuotos tuo pačiu principu – viršuje nomenklatūra, apačioje – jų klientai¹¹⁵. Nomenklatūros tyrinėtojai, neretai ją ir jos veikimą analizuoja kaip hyper-organizacinę, griežtai sustyguotą sistemą nepaliekantią vietos kokiems nors asmeniniams ryšiams valdžioje ir resursų dalybose¹¹⁶, tačiau taip nebuvo ir kaip pastebi M. Voslenskis, norint kopti partinės karjeros laiptais reikia būti ne vienišiumi, o klikos dalimi, kur visi palaiko vienas kitą, o geriausia tapti lyderiu, nes tik jam tenka aukščiausi postai¹¹⁷. Empiriniai biurokratinės sistemos tyrimai, nutolstantys nuo

¹¹⁴ Henry E. Hale, *Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective*, p. 44-47.

¹¹⁵ Михаил Афанасьев, *Клиентелизм и российская государственность*, с. 148.

¹¹⁶ Ibid., с. 28.

¹¹⁷ Михаил Восленский, *Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза*, с. 127.

nomenklatūrinės sistemos aprašymo, taip pat parodo, kad klientelistiniai santykiai Sovietų Sąjungoje užėmė svarbią vietą.

T. Rigby išskiria ir daugiau sovietų sistemos savybių sudariusių sąlygas favoritizmui (dažniausiai klientelizmui): 1) nebuvo kitos alternatyvos patekti į valdžią kaip tik kopti biurokratinės hierarchijos laiptais; 2) paaukštinimas priklausė nuo to kaip į asmenį ir jo darbą žiūrėjo viršininkai, o ne nuo įstatymų ar taisyklių; 3) dėl kovų valdžios viršūnėse kilo įtampa, kitaip tariant, patronams reikėjo paramos mainais į protekciją klientams; 4) gyvenimo sąlygos reikalavimo kartais imtis įvairių konspiracijų ar abejotinių veikimo metodų, kad pasiektum rezultatus¹¹⁸.

Nomenklatūrinė sistema visko neužtikrindavo. Ji pati kilo iš to, kad valdžiai reikėjo patikimų darbuotojų (atranka) bei reikėjo juos prižiūrėti (kontrolė), tad buvo rasta paprasta forma kaip užtikrinti atranką, o vėliau ir kontrolę. Taigi nomenklatūra nebuvo esminė favoritizmo sąlyga, bet atvirkščiai, favoritizmo ir poreikio pasitikėjimui, pasekmė. Lenino favoritizmas profesionaliems revoliucionieriams egzistavo dar iki nomenklatūros atsiradimo, o jos atsiradimas net galėtų būti palaikytas kaip nepavykęs bandymas institucionalizuoti patekimą į elitą ar apibrėžti pateikimo taisykles, kad nebūtų pasikėsinta į pačių revoliucionierių valdžią. Bandymas nepavyko, nes J. Stalinas vėliau jau turėdamas nomenklatūros sąrašų priežiūrą, senuosius revoliucionierius sunaikino būtent nomenklatūros pagalba. Vien nomenklatūrinė sistema neužtikrino galimybių patronažui ir tai įrodo pavieniai pavyzdžiai, kuomet mažai įtakos savo aplinkoje turintys pirmieji sekretoriai negalėjo laisvai priimti norimą žmogų į svarbias pareigas arba iš jų atleisti¹¹⁹.

Sovietinėje planinėje ekonomikoje ir jos sąlygotoje visuomenės sanklodoje, šališkumo, protegavimo, protekcijų buvo labai daug. Nomenklatūra, jau kaip tam tikra grupuotė, tapusi pagrindine resursų dalintoja

¹¹⁸ T. H. Rigby, *Political Elites in the USSR. Central Leaders and Local Cadres from Lenin to Gorbachev*, p. 201.

¹¹⁹ Олег Хлевнюк, Региональная власть в СССР в 1953 - конце 1950-х годов: Устройчивость и конфликты, in: *Отечественная история*, 2007/3, [prieiga internetu], in: <http://personalpages.manchester.ac.uk/staff/yoram.gorlizki/sovietprovinces/documents/Olegarticle.pdf>, [2016-04-13], c. 36.

ir valdytoja turėjo išskirtinę teisę patenkinti likusios visuomenės poreikį darbui, karjerai, resursams ir paslaugoms. Sovietinė visuomenė, nepaisant deklaratyvių norų sukurti lygiavą, nebuvo egalitarinė. Tam tikros visuomenės grupės galėjo lengviau siekti mokslo ar karjeros nei kitos. Tokių itin lojalių esamai tvarkai visuomenės grupių sukūrimas buvo vienas iš sistemos stabilumo garantų. Jos buvo priklausomos nuo valdžios suteikiamų garantijų ir privilegijų, o valdžia taip pat buvo priklausoma nuo šių grupių paramos. Tad vieną iš šališkumo formų, klientelizmą, galima stebėti visuomenės mastu, kai valdžioje buvę yra patronai, tokių lojalių visuomenės grupių atžvilgiu¹²⁰. Klientelizmas yra neatsiejamas nuo nelygybės (patronas turi būti aukščiau už klientą) bei nuo tarpusavio naudos (klientas naudingas patronui tiek pat kiek ir šis naudingas klientui), tad ir visuomenė, planinės ir valstybės valdomos ekonomikos sąlygomis, laukia privilegijų, geresnių gyvenimo sąlygų, o valdžia laukia paramos, lojalumo, konformistinių aktų.

Žinoma, tai klasikinis ir daug kritikuotas binarinis sovietmečio supratimas – visuomenė skirstoma į patronus ir klientus. Tačiau kitaip nei klasikiniai binariniai skirstymai (kolaboravimas – pasipriešinimas, priespauda ir laisvė, oficiali kultūra ir kontrkultūra ir t.t.), šis neimplikuoja į teisingumą (teisieji ir neteisieji), o į visuomenės priklausymą nuo bolševikų sukurtos valstybinės sistemos (kur viskas yra valstybėje) ir šios sistemos priklausymą nuo ją palaikančiųjų. Mat valstybei totaliai kontroliuojant piniginius ir ekonominius santykius, bet koks išgyvenimui reikalingas aktas (maisto pirkimas, naudojimas gydytojo paslaugomis ar kt.) paverčia žmogų sistemos klientu¹²¹. Mokslas ir darbas buvo valstybiniai, įstojimas, įsidarbinimas buvo valstybės sferoje, tad besimokantys ir visi dirbantys buvo valstybės pavaldiniai, klientai. Svarbiausi gyvenimo įvykiai (gimimas, santuoka, mirtis) buvo registruojami valstybės, tad vėl paversdavo klientu, turinčiu priklausyti nuo biurokratų,

¹²⁰ Михаил Афанасьев, *Клиентелизм и российская государственность*, с. 148.

¹²¹ Tokio atviro, drąsaus ir gana savikritiško požiūrio į sovietmetį laikosi rašytojas Petras Dirgėla. Jis teigia, kad „ir kokios būtų perskyros, atvirai sakau, kad praktiškai visi, gimę TSRS, esame okupacijos dalyviai. Lengviau tai pasakyti, nei graužtis dėl kaltės, jog nesipriešinau, nekenkei ir aiškiai nedeklaravai esąs prieš. [prieiga internetu], in: <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/rasytojas-p-dirgela-praktiskai-visi-gime-tsrs-esame-okupacijos-dalyviai.d?id=70911224> [2016-04-09].

patronų, malonės, pavyzdžiui norint sudaryti santuoką. Už valstybės ribų galėjo būti nebent visiškai maistu apsirūpinantis, nekolūkinis valstietis, kuris su valstybe neturi jokių ekonominių, teisinių ar kitokių santykių.

Nereiktų painioti šios dichotomijos su valdžios ir masių, nes čia skiriami valdantieji ir valdomieji, tai yra aiškinama vien nelygiavertiškumu, o patrono – kliento atskyrimas pabrėžia nelygiaverčių žaidėjų abipusę priklausomybę. Be valstybės klientas netenka daugybės patogumų ar net išgyvenimo galimybių, o be klientų valstybė netenka paramos, sistemos sraigtų. Iš Sovietų Sąjungos žlugimo istorijos galime matyti kas nutinka, kai valstybė nustoja teikti paslaugas, aprūpinti produkcija, o svarbiausia nustoja būti monopolistu ekonominiuose santykiuose (leidimas kurti kooperatyvus) – žmonių grupės pradeda nepriklausyti nuo valstybės, jos neberemti, o ši netekdama paramos, ima irti. Čia taip pat svarbus ir kolektyvinio veiksmo faktorius, nes pavienis žmogus ir jo pasipriešinimas būdavo numalšinamas, bet santvarka labai bijojo masinių neramumų. Žinoma, tokių minčių negalime griežtai įvilkti į klientelizmo teoriją, bet teorijos dažniausiai žymi idealius atvejus. Pavyzdžiui, negalima pasakyti, kad visuomenė itin pasitikėjo sistema (nors teorija teigia, kad reikia abipusio pasitikėjimo) arba, kad šie santykiai buvo savanoriški ir galėjo būti nutraukti, deja, taip nebuvo.

2.1. Režimo favoritizmo apraiškos Lietuvoje 1940 metais

Sovietų valdžios siekiamybė Lietuvoje buvo besąlyginis žmonių paklusnumas ir savo veiklos legitimacija. Pradžioje šių dalykų visuotinumą tikėtis buvo neverta ir tai suprantant patikimų, potencialiai naujai valdžiai lojalių veikėjų (penktosios kolonos) ir partinių agentų charakterizavimas vyko visą tarpukarį (siunčiamos charakteristikos į Kominterną Vykdomąjį komitetą, kurios vėliau buvo gražintos į Lietuvą ir dabar sudaro fondo apyrašą su 13320 bylų¹²²) ir ypač iškart po okupacijos 1940 m. birželį. Tuomet bene visus svarbiausius „naujosios valdžios“ atstovus parinko atvykęs įgaliotinis Vladimiras Dekanozovas, kartu su SSRS atstovybės įgaliotuoju atstovu

¹²² LKP CK veiklos bylų apyrašas, LYA, f. 77, ap. 28.

Nikolajumi Pozdniakovu. Jie rėmėsi sovietų atstovybės turimais kontaktais, sukauptomis asmenų kartotekomis bei įvairių savo pažįstamų, su komunistiniu pogrindžiu ar kairiaisiais, anti-smetoniniais, sluoksniais susijusių asmenų rekomendacijomis ir charakteristikomis. Žemesnio lygio aparato parinkimas buvo paliktas LKP (b) CK bei jo Kadruž skyriui, o skiriant neretai net nebuvo priimami formalūs nutarimai, apsiribojama žodiniu nutarimu¹²³. Toks žodinės ar telefoninės teisės naudojimas rodo, kad nuo pat sovietų valdžios įdiegimo Lietuvoje buvo nemažai darbo palengvinimo ar pagreitinimo metodų, kurie peraugo į neformaliąsias praktikas.

SSRS atstovybė Lietuvoje rinko duomenis apie politinį Lietuvos gyvenimą ir informaciją apie asmenis, pavyzdžiui, čia buvo rašytojų Petro Cvirkos, Liudo Giros ir daugelio kitų veikėjų, kortelės su trumpa charakterizuojančia tuos asmenis informacija¹²⁴. 1940-aisiais ieškant kas gali užimti pareigas tokia informacija buvo gana naudinga. Tokie metodai visiškai atitiko stalinistinę epochą ir paties J. Stalino ir jo artimiausio rato metodus. J. Stalinas dar 3-ojo deš. pr. kaupė partinių kadruž kartotekas ir strategavo darbuotojų paskyrimo klausimais. Jis buvo pirmasis sovietų lyderis subūreš stiprų itin ištikimų rėmėjų ratą, nors ir V. Leninas turėjo sekėjų, bet tai buvo charizmos, o ne klientelizmo sąlygoti sekėjai.

Nemažiau nei SSRS atstovybės Lietuvoje surinkti duomenys, pasitarnavo ir neilgai Lietuvoje dirbusio sovietų diplomato Fiodoro Moločkovo nuomonė, pavyzdžiui, apie P. Cvirką rašoma, kad F. Moločkovas ir N. Pozdniakovas jį gerai pažįsta ir po pokalbių vertina teigiamai¹²⁵. Taigi, čia buvo naudojama sukaupu socialiniu kapitalu. Sąvoka vartojama pagal Pierre Bourdieu pateikiamą sampratą, kad socialinis kapitalas yra bendras esamų ir potencialių resursų, atsirandančių iš būvimo grupėje, turėjimas (paprastiau socialinis kapitalas tai pažintys, ryšiai ir nauda gaunama iš tų ryšių). Kiekvienas grupės narys yra remiamas kolektyviai turimo kapitalo. Tas santykis gali būti tiek

¹²³ Pažymėjimas. В. Baranauskas. 1967-08-04, LYA, f. 77, ap. 28, b. 2466, l. 18.

¹²⁴ Списки с биографическими данными и краткими характеристиками лиц, рекомендованных на работу в ведомства, организации Литовской ССР, 1940 г. LYA, f. 1771, ap. 1, b. 324, l. 2-3.

¹²⁵ Ibid., l. 2.

praktinis, tiek materialus, tiek ir simbolinis. Bourdieu taip pat aprašė kapitalo konvertabilumą iš ekonominio į kultūrinį, taip pat socialinį ar atgal¹²⁶, o nagrinėjant istorinę empiriką šiame darbe pastebima, kad socialinis kapitalas galėjo tapti ir politiniu kapitalu, kai ryšiai išnaudojami siekiant karjeros ir darbe.

Ne tik SSRS atstovybė, jos darbuotojai ar Maskvos emisarai rinko ir naudojo duomenis. Aktyviai renkant (mobilizuojant) ryšius ir juos charakterizuojant veikė komunistai pagrindininkai ar kairiųjų sluoksnių veikėjai. Parenkant žmones buvo stengiamasi gauti kuo daugiau žinių ir charakteristikų. Pavyzdžiui, Juozą Bulavą rekomendavo būsimasis teisingumo ministras Povilas Pakarklis, tačiau šalia pridėta pastaba, kad J. Bulavą neigiamai vertina Adomas (LKP CK antrasis sekretorius Icikas Meskupas) ir kiti¹²⁷. Juozą Žiugždą rekomendavo Michalina Meškauskienė, bet apie J. Žiugždą neigiamai atsiliepė P. Cvirka¹²⁸. Svarbi sovietų emisarams buvo ir kai kurių svarbesniųjų Lietuvos komunistų nuomonė, bet daugiau kaip patariamoji.

Tarp pažįstančių vieną ar kitą asmenį įrašytas ir A. Sniečkus. Manytina, kad jis pažinojo visus aktyviausius nelegalios LKP narius, tačiau tikrai ne visus (pavyzdžiui, asmeniškai iki 1940 m. birželio nepažinojo M. Gedvilo). Kad A. Sniečkus nevengė susitikti su pagrindininkais liudija ir vyresniųjų LKP veikėjų atsiminimai¹²⁹. Be to, puikią terpę bendravimui, tarpusavio pažinimui ir

¹²⁶ Pierre Bourdieu, The Forms of Capital, in: In J. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, New York, 1986, 241-258. [prieiga internetu], in: <https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htm>, [2016-02-07].

¹²⁷ Списки с биографическими данными и краткими характеристиками лиц, рекомендованных на работу в ведомства, организации Литовской ССР, 1940 г. LYA, f. 1771, ap. 1, b. 324, l. 10.

¹²⁸ Ibid., l. 15.

¹²⁹ Pavyzdžiui, E. Bilevičius, *Didžiojo įtempimo laikai ir žmonės*, Vilnius, 1983 m. p. 49.

pasitikėjimui formavo kalinimas kalėjime, kadangi be kita ko tai galėjo reikšti, kad asmuo nėra užverbuotas Lietuvos VSD*.

Daugumą kairiojo sluoksnio atstovų, nekomunistų, A. Sniečkus arba pažinojo asmeniškai, arba žinojo apie jų veiklą iš pateikiamų charakteristikų¹³⁰, dar nuo to periodo, kai LKP bandė Lietuvoje steigti Liaudies frontą, remdamasi Kominterno VII suvažiavimo nutarimu. Tarp nagrinėjamuose sąrašuose įrašytų nepartinių žmonių, kuriuos pažinojo A. Sniečkus buvo Vytautas Girdzijauskas, Jonas Mašiotas, Valys Drazdauskas, Pijus Glovackis ir keletas kitų¹³¹.

Kai kurie žmonės į postus buvo pasiūlomi tiesiog atvirai. Pavyzdžiui, Švietimo ministerijoje, Pradinių mokyklų departamento direktorių, rašytoją, Vincą Žilionį į pareigas pasiūlė Antanas Venclova¹³², kurio įtaka kultūrinėje terpėje sovietų Lietuvoje buvo gana ryški. M. Meškauskienė taip pat pasiūlė kelias savo pažįstamas „techniškas darbuotojas“ (matyt turima omenyje mašininkes, sekretores ir pan.) tarp kurių ir gerą savo draugę. Tiesa iš M. Meškauskienės laiško suprantama, kad LKP (b) CK Kadru skyrius, matyt jo vedėjas Chaimas Aizenas, kuris buvo M. Meškauskienės pažįstamas, pats kreipėsi ieškodamas patikimų darbuotojų, kurie galėtų dirbti CK¹³³. Savo memuaruose M. Gedvilas teigė, kad dėl darbuotojų paskyrimo tereikėjo telefonu susitarti su Ch. Aizenu¹³⁴, o kalbėdamas šio gimtadienio šventėje 1976 m. M. Gedvilas dar pridėjo, kad tarėsi ir su A. Sniečkumi¹³⁵. Galėtume abejoti

* Apie tai savo atsiminimuose nemažai rašė E. Bilevičius. 3-ojo deš. pab. paštas į kalėjimą patekdavo per vieno kalinio tėvą, kuris laiškus atnešdavo ir išnešdavo pintinėje dvigubu dugnu. Kalinių tarpusavio bendravimas buvo gana aktyvus, nes kalinčių vienoje kameroje buvo po 20-22, pasivaikščiavimo metu bendrauti buvo galima laisvai, be to kaliniai įsigudrindavo po pasivaikščiavimo neva netyčia patekti ne į savo kamerą. Į pasivaikščiavimus su kitais kaliniais neleisdavo tik iš penktojo korpuso, mirtininkų kamerų. Žr. E. Bilevičius, *Didžiojo įtempimo laikai ir žmonės*, Vilnius, 1983 m. p. 49, 55. Kalbėdamas pogrindininko Ch. Aizeno gimtadienio šventėje, M. Šumauskas taip pat pasakojo, kad dažniausiai jie susitikdavo kalėjime. Ch. Aizeno gimtadienis, užrašė R. Šarmaitis, LYA, f. 77, ap. 28, b. 99, l. 60.

¹³⁰ Michalina Meškauskienė, *Telkiant demokratines inteligentijos jėgas*, in: Atsiminimai apie Antaną Sniečką, Vilnius, 1982, p. 45-65.

¹³¹ Список с биографическими данными и краткими характеристиками лиц, рекомендованных на работу в ведомства, организации Литовской ССР, 1940 г. LYA, f. 1771, ap. 1, b. 324, l. 15, 19, 21.

¹³² Ibid., l. 11.

¹³³ Michalinos Meškauskienės laiškas LKP (b) CK Kadru skyriui, 1940-08-31, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 324, l. 36.

¹³⁴ Mečislovas Gedvilas, *Lemiamas posūkis*, Vilnius, 1975, p. 34.

¹³⁵ Chaimo Aizeno 70-mečio minėjimas, 1976 m., LYA, f. 77, ap. 28, b. 99, l. 60.

M. Gedvilo atsiminimais, nes 1940 m. Liaudies vyriausybės sudarymo vaizdą jis gerokai iškreipia nepaminėdamas V. Dekanozovo ar N. Pozdniakovo vaidmens. Tačiau sprendžiant iš to, kad į M. Gedvilo vadovaujamą Vidaus reikalų ministeriją pateko daug jo pažįstamų, asmeninių draugų, manytina, kad trūkstant patikimų darbuotojų, skyrimo procedūra išties buvo gana paprasta. Boleslovas Baranauskas daug vėliau rašytoje pažymoje apie Alfonso Gailevičiaus darbą VSD, 1940 m. birželį, rašė, kad tuomet buvo nemaža sumaištis ir priėmimas į darbą nebuvo „apiforminamas protokoliniais užrašais, o pasitenkinama tik žodiniu nutarimu“¹³⁶.

Tokios pažintys ir rekomendacijos nereiškia patrono – kliento ryšio, tai yra politinio favoritizmo atvejai kai per pažintis tiesiog buvo ieškoma kairiųjų pažiūrų, kiek įmanoma mažiau susijusių su buvusia politine tvarka, potencialiai lojalių ir galinčių dirbti atsakingose ir viešose pareigose asmenų, o tokius pažįstantieji juos rekomenduodavo. Žinoma, rekomenduodami veikėjai galėjo tikėtis ir naudos sau, bet rizikavo, nes rekomenduojamieji galėjo ne visada patvirtinti esą verti pasitikėjimo, kaip Vinco Krėvės – Mickevičiaus atveju. Kitais buvo pasitikima, ką liudija paskyrimai, bet labai ribotai. Pavyzdžiui, vos prieš trejus metus iki okupacijos, 1937 m., A. Sniečkus apie B. Baranauską surašė Komiternui pažymą apie jo vedybas, buvo nepasitikima B. Baranausku ir jo žmona ir net keliamas klausimas ar galėjo jie toliau kartu gyventi¹³⁷. Apskritai žvelgiant iš sovietinės ideologijos pozicijų nemaža dalis po okupacijos pradėjusių dirbti asmenų buvo komunistų klasiniai priešai (liaudininkai, eserai, socialdemokratai, trockistai), tai itin gerai pasimatė po 1944 metų, kai sovietų saugumas sekė ir stebėjo daugumos jų veiklą. Tikrasis „klasių kovos avangardas“, partiniai kadrai 1940 m. birželio – liepos mėnesiais viešumoje turėjo vaidinti antraplanį vaidmenį ir iš užkulisių reguliuoti sėkmingą Lietuvos sovietizaciją, kurios sėkmė žinoma buvo susijusi ir su sėkmingu lojalių kadru parinkimu. Taigi, partiniai veikėjai galėjo būti pasirenkami vien dėl to, kad buvo partijos nariai (nors papildomų

¹³⁶ Pažymėjimas. B. Baranauskas, 1967-08-04, LYA, f. 77, ap. 28, b. 2866, l. 18.

¹³⁷ Баранаускас Балис /Силва/, 1937-07-17, LYA, f. 77, ap. 28, b. 691, l. 70.

rekomendacijų buvo prašoma), tačiau dauguma minėtųjų, kairiuųjų veikėjų, nebuvo partijos nariai, jais tapo jau po okupacijos.

M. Gedvilas vadovauti Vidaus reikalų ministerijai buvo paskirtas Maskvos emisarų, gavus kažkieno gerai pažinojusio Lietuvos reikalus rekomendaciją. Bet visus žemesnius VRM kadrus jau rinko pats M. Gedvilas, galbūt kartais pasitardamas su LKP vadovais. Vidaus reikalų viceministru buvo paskirtas M. Gedvilo mokinys Palangos gimnazijoje Aleksandras Guzevičius. M. Gedvilui jau perėjus dirbti į Liaudies komisarų tarybą, jo pavaduotoju (vienu iš dviejų, kitas buvo atsiųstas iš Maskvos) tapo senas LKP narys, radijo mėgėjas, mokytojas ir spaudos leidėjas Stasys Brašiškis, kuris buvo M. Gedvilui pažįstamas anksčiau. Po karo S. Brašiškis vėl tapo M. Gedvilo pavaduotoju, vėliau pirmuoju Kinematografijos ministru, esama šaltinių, kad S. Brašiškis kreipdavosi pas M. Gedvilą patarimų ir pagalbos¹³⁸.

Iš kalėjimo paleistas ir į Valstybės saugumo departamento direktoriaus postą paskirtas A. Sniečkus taip pat išnaudojo socialinį kapitalą ir kvietė dirbti patikrintus partinius. Visų pirma pakeisti apygardų viršininkai. Į Šiaulius paskirtas B. Baranauskas, į Marijampolę – K. Petrikas, Kauną – Fridis Krastinis, Ukmergę – Vladas Vildžiūnas, į Panevėžį – Jonas Vildžiūnas¹³⁹. Pamažu buvo pakeistas ir centrinis departamento aparatas. Čia vėlgi buvo įdarbinti buvę politiniai kaliniai ir patikimi komunistai. Saugumo policijos vadu paskirtas J. Zdanavičius, inspektoriumi – Vladas Banaitis, sekretoriato viršininku – Aleksandras Slavinas, skyrių viršininkais tapo Eusiejus Rozauskas, D. Todesas, A. Gailevičius, K. Macevičius¹⁴⁰. Su dalimi iš jų A. Sniečkus santykius palaikė iki pat jų ar savo mirties (medžiojo su J. Vildžiūnu, bendravo su F. Krastiniu, V. Banaičiu, kažkiek ir su B. Baranausku). Žinoma jiems „dirbti padėjo“ ir NKVD instruktoriai iš kurių bene viršiausias buvo paties L. Berijos pavaduotojas Vsevolodas Merkulovas¹⁴¹.

¹³⁸ Anna Mikonis – Railienė, Lina Kaminskaitė – Jančorienė, *Kinas sovietų Lietuvoje: sistema, filmai, režisieriai*, Vilnius, 2016, p. 52.

¹³⁹ Anušauskas Arvydas, *Lietuvos Žvalgyba 1918 – 1940*, p. 301.

¹⁴⁰ Ibid., p. 303.

¹⁴¹ Ibid., p. 308.

Ne kiekvienas naujai paskirtas pareigūnas sietinas su įstaigos vadovu. Antai, į svarbų Policijos departamento (pavaldaus VRM) direktoriaus postą paskirtas dainininkas – pedagogas Viktoras Bručkus, iki tol M. Gedvilui nepažįstamas. Jo paskyrimą galima suprasti žinant, kad jis 1918 – 1922 metais tarnavo Raudonoje Armijoje, o grįžęs į Lietuvą dirbdamas įvairiose pareigose buvo užverbuotas sovietų specialiųjų tarnybų ir buvo jų agentas slapyvardžiu „Pograničnik“¹⁴². Kadangi NKVD po okupacijos vaidino toli gražu ne paskutinį vaidmenį sovietizacijos procese, jie nepamiršo savo agentų. Tai taip pat asmenų šališkas pasirinkimas, tik kiek kitomis aplinkybėmis.

1940 m. vasarą sudarant naują po okupacinę administraciją, galima laikyti politinio favoritizmo – žmonių atrinkimo pagal anketas pradžia Lietuvoje, taip pat ir sąlygų susidarymą senų saitų perėjimui į patrono – kliento ryšį. Pogrindinės kompartijos sąlygomis protegavimas neturėjo tiek reikšmės. Patronažu užsiėmė LKP lyderiai Maskvoje, taip siekę stiprinti savo pozicijas Lietuvoje, kur patys negalėjo veikti. Bet kitiems protegavimas neturėjo didelės prasmės, nes jokios didelės karjeros ar materialinių resursų nežadėjo. Po okupacijos viskas pasikeitė.

2.2. Režimo šališkumo apraiškos po Antrojo pasaulinio karo

Reokupavus kraštą ir trūkstant kadro vėl atsirado favoritistinės atrankos banga, kai buvo atsirenkami neva patikimi ar lojalūs žmonės, į administracinį aparatą jau priimant demobilizuotus frontininkus bei buvusius sovietinius partizanus. Kai kurie iš jų pasižymėjo ir 1940 metais, o tai sąlygojo, kad jie bijodami vokiečių represijų turėjo trauktis kartu su Raudonąja armija į SSRS gilumą. 1944 m. kuomet vėl nebuvo visiškai sukomplektuoti partiniai ir sovietiniai aparatai provincijoje bei buvo skundžiamasi darbuotojų trūkumu, buvo prisimenama, kad 1940-aisiais padėtis buvo dar sunkesnė: „tada taip pat aparatas buvo sukomplektuotas silpnai, net pas komunistus nebuvo jokios patirties, juk žmonės iš kalėjimų išėjo. Dabar darbuotojai daug stipresni, jie

¹⁴² Archyvinių agentų registracijos žurnalas, įrašas nr. 3, LYA, f. K-10, ap. 3, b. 44, l. 1 ap. – 2.

įgijo vienokios ar kitokios patirties 1940-1941 metais, vėliau užsigrūdino Didžiajame Tėvynės kare, buvo mūsų divizijoje (16-ojoje – M.Ė.), buvo partizanų būriuose, buvo kituose darbuose¹⁴³.

Jau 1943-aisiais, sovietų Lietuvos vadovybė ėmė ruošti grįžimui. Buvo organizuoti partinių ir sovietinių darbuotojų kursai, kuriuose paruošti žmonės turėjo padėti atkurti sovietų valdžią Lietuvoje. Per visą periodą partinius kursus baigė 132, tarybų organizacijų kursus 122, komjaunimo – 64 ir dar apie 80 baigė kitų sričių (profsajungų, finansų ir pan.) kursus¹⁴⁴. Šie žmonės buvo politiniai favoritai užimant svarbesnes to meto pareigas, pavyzdžiui, kursus baigęs RA 16-osios divizijos karys, A. Barkauskas, prieš karą dirbo milicijoje, o po karo jau buvo paskirtas partijos Kauno aps. komiteto sekretoriumi.

Buvę sovietiniai partizanai buvo pasirenkami užimti partijos sekretorių ir vykdomųjų komitetų pirmininkų ar sekretorių vietas apskrityse. Dauguma sovietų pagrindžio kovotojų veikė savo gimtose teritorijose arba tose, kuriose dirbo prieš karą, tad po karo jie buvo vėl paskiriami atkurti sovietų valdžią provincijoje. Tačiau, tai daugiau lietė žymesnius partizanus, partizaninio judėjimo organizatorius, būrių vadus ir politinius vadovus, kurių absoliuti dauguma į Lietuvą buvo desantuoti arba pateko perėję frontą, o ne tuos, kurie prie kovos prisijungė Lietuvoje. Visgi ir sovietiniai partizanai negalėjo užpildyti visų postų, be to, didelė dalis buvusių partizanų net nuėjo dirbti į NKGB ir NKVD. Remiantis ataskaitomis, į partinius postus buvo paskirtas 91, į tarybų organizacijas 40 asmenų, o net per 900 pradėjo dirbti sovietų represinėse struktūrose¹⁴⁵.

Darbuotojų trūkumas sąlygojo, kad 1945 m. pradžioje LKP (b) CK struktūra buvo sukomplektuota tik 55 proc., partijos miestų komitetai – 59 proc., o apskričių – 50 proc.¹⁴⁶. Užpildyti šiuos trūkumus buvo organizuojami kursai, tačiau jų apimtis buvo per maža. Be to, nereikia pamiršti, kad dalis tų,

¹⁴³ Стенограма III пленума ЦК КП/б/ Литвы с докладом А. Снечкуса, 1944-08-27 - 28, LYA, f. 1771, ap. 7, b. 4, l. 65.

¹⁴⁴ Ibid., l. 66.

¹⁴⁵ Отчет отдела кадров Центрального Комитета КП/б/ Литвы, 1944-10, LYA, f. 1771, ap. 7, b. 197, l. 5.

¹⁴⁶ Apie Lietuvos SSR partinės organizacijos politinio darbo trūkumus ir užduotis, 1944-12-27, LYA, f. 1771, ap. 7, b. 14, l. 30.

kurie dirbo buvo Maskvos komandiruoti žmonės, kurių veikla kartais įžiebėdavo konfliktus ir ne visada tenkino komunistus lietuvius. Lentelėje Nr. 1 pateikiama CK biuro ir CK sudėties analizė pagal dalyvavimą pogrindyje ar tarnavimą ginkluotose struktūrose rodo režimo politinio favoritizmo kryptį.

Lentelė 1. 1944 metų rugsėjo mėn. CK ir CK biuro narių sudėties analizė*

	Narių	Pogrindžio dalyvių*	Tarnavusių įvairiose RA formuotėse Antrojo pasaulinio karo metu	Dalyvavusių partizaniniame judėjime	Kiti**
Centro komitetas	25	20	8 (visi dalyvavo ir pogrindyje)	2	5
CK biuras	9	7	1 (dalyvavo pogrindyje)	0	2

* Dalyvavę nelegalios LKP, LKJS ar jos organizuojamoje veikloje nepriklausomos Lietuvos laikais, taip pat rėmę šią veiklą (Raudonosios pagalbos (MOPR), kultūrinių ryšių su SSRS organizacijos ir pan.).

** Į šį skaičių įeina rusakalbiai arba iki 1940-1944 metų Lietuvoje negyvenę ir nedirbę žmonės, kurie negalėjo būti pogrindžio nariais bei asmenys kurių biografijos detalės nėra aiškios.

Lentelėje Nr. 2 parodyta analogiška statistika jau 7-ojo deš. pradžioje (1963 metais). Abiejų lentelių duomenys rodo kaip keitėsi „išrinktų“ į dvi svarbiausias „renkamas“ partines institucijas, asmenų biografijos. Po okupacijos, 1940 m. pagrindinės pozicijos teko komunistams pogrindininkams. Iškart po Antrojo pasaulinio karo šie žmonės vis dar buvo svarbiausia Maskvos atrama Lietuvoje. Vėliau buvę frontininkai ir sovietų partizanai Lietuvoje ėmė vaidinti didesnę vaidmenį, kol galiausiai nemenka jų dalis buvo iškelta į valdžią atėjus P. Griškevičiui, kuris pats buvo sovietinis partizanas. Antroje lentelėje

* Sudaryta remiantis Mažojoje lietuviškoje tarybinė enciklopedijoje pateikiamomis biografijomis. Šioje enciklopedijoje, kitaip nei vėlesnėse pateikiamos daugumos pogrindininkų ir kitų sovietinių veikėjų biogramos. Žr. *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, Trys tomai, Vilnius, 1966, 1968, 1971.

matyti, kad didesnė dalis narių jau buvo tarnavę RA ir partizanavę nei dalyvavę pagrindinėje veikloje tarpukario Lietuvoje. Kaip vieną iš tokio pasikeitimo priežasčių galima įvardinti ir natūralų senėjimą, tačiau pats A. Sniečkus (jam tais metais suėjo 60 metų) vis dar dirbo, tad dėl amžiaus galėjo dirbti ir dauguma kitų pagrindininkų, tad esama kitų priežasčių, kaip, pavyzdžiui, išsilavinimo stoka (ypač partinės mokyklos baigimo), nacionalkomunistinės buvusių pagrindininkų nuotaikos ar panašiai (tai bus nagrinėjama tolesniuose skyriuose).

Lentelė 2. 1963 m. CK ir CK prezidiumo narių sudėties analizė*

	Narių ir kandidatų į narius*	Pogrindžio dalyvių**	Tarnavusių įvairiose RA formuotėse	Dalyvavusių partizaniniame judėjime	Pokario karta**	Kiti****
Centro komitetas	100 (143)	24	42 (iš jų 11 dalyvavo ir pogrindyje)	15 (iš jų 8 tarnavo ir RA)	11	18
CK prezidiumas	13	2	8 (iš jų 1 ir pogrindyje)	3 (visi tarnavo ir RA)	2	4

* Dėl gana gausaus skaičiaus ne visų CK narių biografijas pavyko rasti. Skaičiuojami tik tie asmenys, kurių biografijos žinomos. Skliausteliuose bendras CK narių ir kandidatų skaičius

** Pogrindžio dalyviai – nepriklausomos Lietuvos laikais dalyvavę nelegalios LKP, LKJS ar jos organizuojamoje veikloje, taip pat organizacijose kaip Raudonoji pagalba (MOPR).

*** 35 metų arba jaunesni, t.y. tie, kurie buvo per jauni, kad dalyvautų pogrindyje ar tarnautų RA Antrojo pasaulinio karo metu, nes 1945 metais jiems buvo nedaugiau kaip 17 metų.

**** Į šį skaičių įeina rusakalbiai arba kiti iki 1940-1944 metų Lietuvoje negyvenę ir nedirbę žmonės, kurie negalėjo būti pogrindžio nariais, tačiau po 1940-ųjų galėję tarnauti RA ar partizanauti.

Vietinė valdžia buvo nemažiau svarbi. Bet kokiai administracijai norint valstybėje ar tam tikroje teritorijoje užtikrinti realią valdžią, visų pirma reikia kontroliuoti savo sienas (teritoriją), vykdyti ekonominę, monetarinę politiką.

* Sudaryta remiantis Mažojoje lietuviškoje tarybinė enciklopedijoje pateikiamomis biografijomis, Ibid.

Labai svarbi regionų, sudarančių tą teritoriją, kontrolė, kitu atveju valstybės galva gali likti be kūno. Reokupavus Lietuvą, svarbiausias grįžusių komunistų tikslas buvo atnaujinti vietinės valdžios struktūrą, visiškai sunykusių karo metu, funkcionavimą. Jeigu 1940-aisiais buvo galima remtis buvusiomis ir funkcionuojančiomis nepriklausomos Lietuvos struktūromis (pavyzdžiui, komunistai perėmė VSD, taip pat ir ministerijų kontrolę), remtis jų personalu ir pamažu jas sovietizuoti, tai 1944-aisiais perimti iš vokiečių administracijos struktūras buvo sunkiau, nes vokiečiai pakeitė administracinį padalijimą, be to, daugelis tarnautojų lietuvių prisimindami 1941-ųjų patirtį pasitraukė į vakarus, tad administracijos struktūros beveik neveikė.

Dar 1944 m. buvo suorganizuoti du pagrindiniai partijos sričių komitetai (Šiaurės ir Pietų), taip pat organizuotos komjaunimo kuopelės. Šie žmonės, parinkti Lietuvos partizaninio judėjimo štabo, kuriam vadovavo A. Sniečkus, turėjo tapti grįžtančių bolševikų atrama Lietuvoje. 1945 m. pr. iš buvusių pagrindinių komitetų atstovų ir partizanų į vadovaujantį darbą visose Lietuvos SSR įstaigose (ne tik regioninėse) buvo priimta dirbti 1200 žmonių¹⁴⁷.

Šioje fazėje, kai LKP bandė plėsti savo įtaką Lietuvoje, matomas ne asmeninis patronažas, bet paremtas politiniu favoritizmu, kad vienas asmuo pagal anketinius duomenis yra potencialiai patikimesnis, geresnis nei kitas. Toks didelis skaičius įdarbintų partizanų ir pagrindinių komitetų narių, reiškia, kad jie nebuvo kaip nors ypatingai atrenkami ir jų dalyvavimas partizaninėje kovoje prieš vokiečius buvo pakankamas lojalumo įrodymas. Tačiau kalbant apie regioninių komitetų pirmuosius sekretorius, tai buvo gana svarbi pareigybė ir atrankos principas buvo kiek detalesnis nei vien asmens praeitis. Pavyzdžiui, Viktoras Bergas, kuris vėliau, 6-ojo deš. pab., kartais medžiojo su A. Sniečkumi, po Klaipėdos užėmimo buvo paskirtas šio suniokoto, bet itin reikšmingo ir kas svarbiausia anksčiau nesovietizuoto miesto vykdomojo komiteto pirmininku, o tai liudijo pasitikėjimą¹⁴⁸.

¹⁴⁷ Материалы отдела партийных органов ЦК КП Литвы о работе по подбору, расстановке и воспитанию кадров, без дат, ЛЯА, ф. 16895, ар. 2, б. 305, л. 77.

¹⁴⁸ Albertas Juška, Klaipėdos sovietizacija 1945 – 1947 m., in: *Naujasis Židinys – Aidai*, 2008, Nr. 4-5, p. 189.

Analizuojant vietinių komitetų pirmųjų sekretorių biografijas į akis krenta tai, kad dauguma jų buvo pagrindinės LKP nariai, dirbo okupuotos Lietuvos VSD (LSSR NKVD pirmtake) ar buvo sovietiniai partizanai, tai yra dirbo tose struktūrose, kurioms vadovavo A. Sniečkus. Dalis šių žmonių pabuvojo visose arba keliose iš minėtų struktūrų, net galima matyti, kad narystė LKP žinoma sąlygojo A. Sniečkaus pasirinkimą pakviesti darbui į VSD, ten užmegztos pažintys su saugumiečiais ir pažintis su operatyviniu darbu sąlygojo specialiųjų kursų baigimą ir siuntimą partizanauti. Beje, partizanus atrinkdavo partizaninio judėjimo štabas, kuriam taip pat vadovavo A. Sniečkus.

Iškart po reokupacijos apskričių ir miestų komitetų pirmaisiais sekretoriais (28 asmenys) tapo jau kažkuo sovietams pasižymėję žmonės (išskyrus vieną) arba darbuotojai atsiųsti iš kitų SSRS kraštų. 15 asmenų buvo dalyvavę pagrindiniame judėjime, septyni 1940 – 1941 m. dirbo NKVD struktūroje (kurios dalis buvo ir milicija), 12 buvo į okupuotą Lietuvą desantuoti partizanai, 10 tarnavo RA 16-oje šaulių divizijoje¹⁴⁹.

Tokia politika šioje fazėje buvo pasirinkta užtikrinti provincijos valdymą ir turėti su vietine valdžia ne tik tarnybinio paklusnumo, bet ir didesnę ar mažesnę asmeninį ryšį. Šis buvo gana svarbus, nes žmonės iš CK važinėjo po regionus, ypač į partines konferencijas. Šiose neretai apsilankydavo pats A. Sniečkus ar kiti elito atstovai arba būtinai būdavo atsiunčiamas CK instruktorius. Geraldas Easteris tirdamas porevoliucinį sovietų regioninį elitą nustatė, kad bolševikams išlaikant porevoliucinius laimėjimus ir sovietizuojant provinciją itin pasitarnavo asmeniniais ryšiais grįstas regionų valdymas¹⁵⁰.

Akivaizdu, kad vieną svarbiausių vietų sovietizacijos procese užėmė visų institucijų darbuotojų sovietizacija, o tiksliau valymas ir pakeitimas lojaliais sovietams žmonėmis, tad šis ekskursas į taip vadinamų kadro komplektavimo problemą yra reikalingas, ypač siekiant parodyti, kad net režimo favoritizmas tam tikrų žmonių atžvilgiu, ar iš kitų SSRS vietų atvykę žmonės, negalėjo

¹⁴⁹ Apskaičiuota remiantis biografijomis pateikiamomis Mažojoje Lietuviškoje Tarybinėje Enciklopedijoje. Regioninių komitetų vadovų sąrašas pateikiamas LYA, f. 1771, ap. 7, b. 248, l. 10-15.

¹⁵⁰ Gerald M. Easter. *Reconstructing The State. Personal Networks and Elite Identity in Soviet Russia*, Cambridge University Press, 2000.

užtikrinti sėkmingos sovietų valdžios diegimo, ypač partizanų karo fone. Į provinciją pasiūsti lojalūs ir asmeniškai pažįstami partiniai darbuotojai apsistodavo apskričių centruose. Už jų ribų kalbėti apie sovietų valdžią neįmanoma, nes ne tik nebuvo organizuota partinė ar valdžios institucija, bet neretai nebuvo ir komunistų.

Tuo metu tarp Lietuvos elito požiūris į „kadrus“ išsiskyrė. Viena pusė norėjo greičiau atsikratyti nepatikimais laikytų, dar nuo nepriklausomos Lietuvos laikų dirbančių asmenų arba turinčiųjų biografijos „dėmių“, bolševikiniu požiūriu nepriimtina kilmę, laisvai reiškiančių savo kritiškas mintis ir panašiai, o antrieji – sakė, kad jei žmogus dirba gerai jį reikia palikti dirbti. Pagrindinė kolizija čia vyko tarp stalinistų rusakalbių, kuriuos oficialiai palaikė ir A. Sniečkus bei J. Paleckio ir jo šalininkų. Beje, čia akivaizdžiai matosi režimo favoritizmo apraiškos, kurias be kita ko diegė M. Suslovas, kad geriau patikimas, savas, darbuotojas, nei „nesavas“, bet turintis patirtį ir geriau dirbantis¹⁵¹.

J. Paleckis tam prieštaravo, jis nepalaikė ir masinių įstaigų valymų, sakė, kad negalima atleidinėti žmonių pagal anketas, neįsigilinus į jų darbo specifiką. Viename iš savo raštų – pasiūlymų jis rašė: „Neleistini išsišokimai, apšaukimai, perkėlimai ir atleidimai iš darbo be pakankamo pagrindo. Reikia pasmerkti anketinį požiūrį į žmones, kurie įrodė savo praktiniu darbu, kad nori dirbti sąžiningai pagal tarybinius principus“¹⁵². Po VII LKP (b) suvažiavimo, kur J. Paleckis buvo stipriai kritikuotas, Mokslų akademijos bendradarbis Šiožinis sakė: „Žinote, visa tai kas pasakyta apie Paleckį yra tiesa. Jis stengėsi padėti daugeliui lietuvių smetonininkų. Aš jį visiškai suprantu. Juk Paleckis ir pats kartais būdavo ir gyveno tarp jų. [...] Dabar jis tapo dideliu žmogumi, daugelis patekė į sunkią padėtį, kreipėsi į jį kaip į gerą pažįstamą arba net kaip į draugą, kad padėtų“¹⁵³.

¹⁵¹ A. Barkauskas memuaruose aprašė kaip sunku buvo pradėti dirbti administracinį darbą neturint patirties ir kaip jos buvo semiamasi iš Lietuviškos administracijos paliktų dokumentų. A. Barkauskas, *Laimėčio įkaltai*, p. 150-151.

¹⁵² Neįvardintas J. Paleckio raštas – pasiūlymai, 1946-10-17, РГАСПИ, Ф. 17, оп. 125, д. 405, с. 81.

¹⁵³ Докладная записка Министра Государственной Безопасности Литовской ССР П. Кондакова, секретарю ЦК КП/б/ Литвы А. Снечкусу, 1952-12LYA, ф. К-41, ар. 1, б. 423, л. 247.

V. Kašauskienė teigė, kad už senosios kartos specialistų gynimą J. Paleckiui buvo suverstos bėdos dėl LKP (b) CK pasirinktos personalo politikos¹⁵⁴, bet atsižvelgiant į tai, kad pats J. Paleckis bei didžiulė dalis jo aplinkos buvo išeiviai iš liaudininkų partijos, susiję su kokiomis nors nepriklausomos Lietuvos organizacijomis ar inteligentai turintys praeities „dėmių“, išties J. Paleckis gynė savo ir savo grupės pozicijas. Juk jiems buvo neaišku kur ta riba kada išmetami ar net suimami „buvusieji“ ir kada gi ateis jų eilė, kaip buvusių nepriklausomos Lietuvos partijų narių¹⁵⁵.

AT prezidiumo pirmininkas nebuvo vienas. Kiti tarpukario Lietuvoje neužsiminėję nelegalia veikla ir negriovę valstybės taip pat stengėsi ginti savo ir kolegų pozicijas. Pavyzdžiui, 1944 m. gruodžio plenumo V. Vazalinskas sakė: „Mes dabar tokioje padėtyje, kad visų jų [netinkančių komunistams, įtartinų, dirbusių prie Smetonos – M.Ė.] iškart pakeisti nesugebėsime, o galbūt tokia užduotis ir nekeliamą“. Iš salės jam replikavo, kad tai netiesa ir, kad keliamą būtent tokia užduotis, „nuimti visus įtartinus kadrus“, kurią savo pranešime išsakė A. Sniečkus¹⁵⁶. V. Vazalinskas toliau stengėsi paaiškinti savo mintis: „Draugai, į vadovaujančius darbus išties reikia kelti žmones iš apačių, daugiau žmonių iš tų sluoksnių kuriais mes galime visiškai pasitikėti (pabraukta mano – M. Ė.). Bet kartu su tuo mes turime ir sudėtingą, didelį, darbą perauklėti visus tuos darbuotojus, kurie dabar dirba aparate ir dirba lojaliai“¹⁵⁷.

J. Paleckiui, V. Vazalinskui ir kitiems panašiai mąstantiems oponavo kone visa nomenklatūra. Ryškiausiai tai matosi iš MGB įgaliotinio LSSR I. Tkačenkos kalbos. 1945 m. rugpjūčio mėn. VII LKP (b) CK plenumo jis sakė: „Aš manau, kad turime nedelsiant imtis pačių ryžtingiausių priemonių stipriai

¹⁵⁴ Vanda Kašauskienė, *Istorijos sąjauose: Justo Paleckio gyvenimo ir veiklos bruožai 1899-1980*, p. 474.

¹⁵⁵ Tiek 1940 – 1941, tiek ir po reokupacijos, įvairiose gana aukštose pareigose dirbo buvusi liaudininkų „frakcija“ prisišliėjusi prie komunistų 1940-aisiais. Viena dalis šių buvusių liaudininkų dar tarpukariu įstojo į LKP ir aktyviai dalyvavo pagrindinėje veikloje, ypač leidžiant spaudą. Šios grupės ryškiausia persona buvo M. Gedvilas. Kiti buvo vadinamieji „birželio komunistai“ su J. Paleckiu priešakyje, kurie įstojo į LKP tik po 1940 m. birželio įvykių, kai jie atliko gana reikšmingą rolę Liaudies vyriausybėje. Tad nekeista, kad plačius ryšius tarp kitų partijų narių ir įvairių sričių specialistų, ypač inteligentijos, turintis J. Paleckis stengėsi ginti jų interesus.

¹⁵⁶ Стенограмма IV пленума ЦК КП/б/ Литвы, 1944-12-27 – 30, LYA, f. 1771, ap. 7, b. 10, l. 201.

¹⁵⁷ Ibid., l. 201.

baudžiant politiškai neatsakingus vadovus bei daug nelaukdami imtis ryžtingai valyti partinį, tarybinį ir valstybinį aparatą nuo nacionalistų ir kitų antisovietinių elementų¹⁵⁸.

Tiek tokia pozicija, tiek ir VKP (b) CK kritika Lietuvos komunistams, pasireiškusi per 1945 m. rugpjūčio 15 d. VKP (b) CK nutarimą „Dėl LKP (b) CK partinio-politinio darbo trūkumų ir klaidų vadovaujant partiniam-politiniam darbui“¹⁵⁹ sąlygojo, kad imtasi ieškoti kenkėjų, nacionalistų, o įvairūs senieji specialistai, vadinamieji „smetoniniai kadrai“ buvo keičiami naujais, neturinčiais jokios patirties. Priimti į darbą buvo stengiamasi remiantis šališkais patikimumo kriterijais, o patikimumą rodė ankstesnė tarnyba komunistams ir neretai nebuvo paisoma asmens dalykinių, charakterio ar gyvenimo būdo savybių. Aišku tai buvo siekiamybė, nes daug kas priklausė nuo įstaigos ir jos vadovo, nuo pareigybės hierarchinės padėties nomenklatūroje – partiniams kadrams galiojo griežtesnė atranka, o įvairių ministerijų ar kitų valstybinių žinybų darbuotojams – švelnesnė. Tad valymas nebuvo nei masinis, nei sistemingas, o priėmimo kriterijai irgi varijavo.

Priklausymą nuo įstaigos vadovų, priėmimo kriterijų nevienodumą ar vien anketinių duomenų nepakankamumą užtikrinant sovietams palankius kadrus gerai iliustruoja Kinematografijos ministerijos pavyzdys. Ministras Stasys Brašiškis dar 1918 m. priklausęs LKP, matyt ne vienam atrodė patikimas, nors jo pavaduotoju buvo paskirtas Maskvos komandiruotas rusakalbis Puskovas. Abiejų santykiai visiškai nesusiklostė. LKP (b) CK biuro posėdyje A. Sniečkus sakė:

„Pačioje ministerijoje yra drg. Brašiškio kadrai ir yra drg. Puskovo kadrai. Brašiškis pas save atsitempė iš gosrūpybos (Brašiškis prieš tai dirbo Socialinio aprūpinimo Liaudies komisaru – M.Ė.) ir iš Šiaulių. Pas jus ten buvo visokių žmonių, kurie buvo atrenkami ne pagal politinius ir darbinius

¹⁵⁸ Стенограмма VII пленума ЦК КП(б) Литвы, 1945-08-23 – 24, LYA, f. 1771, ap. 8, b. 14, l. 135.

¹⁵⁹ Постановление Оргбюро «О недостатках и ошибках ЦК КП(б) Литвы в руководстве партийно-политической работой», in: СССР и Литва в годы второй мировой войны, том II, сборник документов, с. 897-903.

kriterijus, taip ūkininkaudamas giminių jūs irgi nenuskriaudėt. Puskovas turi savo gvardiją [...] vieni eina pas ministrą, kiti pas ministro pavaduotoją.“¹⁶⁰

Matoma, kad S. Brašiškis komandą ministerijoje formavo pasikviesdamas savo buvusius pavaldinius ir kolegas, taip galimai formuodamas klientų ratą, o remiantis A. Sniečkaus žodžiais, nevengė įdarbinti ir giminių. Vengdamas kaltinimų nacionalizmu ar net užtarimu, A. Sniečkus ryžosi atleisti abu, tiek ministrą, tiek ir jo pavaduotoją¹⁶¹.

Tad iš vienos pusės turime favoritinius, o neretai ir klientelistinius atrankos kriterijus, tiems, kurie atitiko visus politiniam favoritui keliamus duomenis (kilmė, tarnyba ir pan.), bet iš kitos pusės net ir tiems asmenims, kurie buvo nepatikimi (a-favoritai), kartais padėdavo pažintys ir jų pačių dalykiniai ar socialiniai gebėjimai. Nepaisant savo kalbų, kurios turėjo atitikti „Maskvos nuomonę“, A. Sniečkus ir kiti jo aplinkos žmonės, nevertino asmenų stalinistiškai pagal anketas ir jo gyvenimo ir karjeros kelią, pavyzdžiui, nuo 7-ojo deš. vid. gana artimas A. Sniečkaus bičiulis, jo asmeninis favoritas, generolas P. Petronis iki okupacijos buvo nepriklausomos Lietuvos kariuomenės karininku, buvo baigęs karo mokyklą Kaune, bet parodęs lojalumą sovietams, sėkmingai dirbo.

2.3. Favoritizmo pokyčiai 6-ojo deš. viduryje

Režimas leisdamas lietuviams įsidarbinti okupuoto krašto administracijoje siekė savų tikslų susijusių su okupacijos, dažniausiai siejamos su pavergėjo tautiečių protegavimu ir jų tiesiogine valdžia, legitimacija. L. Berijai pradėjus kovą dėl valdžios po J. Stalino mirties, jo retorikoje buvo girdimi kaltinimai, kad Lietuvoje esama didelio pasipriešinimo sovietų valdžiai būtent dėl to, kad pačios valdžios administracija yra svetima, nelietuviška, tad neva gyventojai tokios valdžios nelaiko sava ir ji nelegitimuojama. Po priimto

¹⁶⁰ Cituota pagal: Anna Mikonis – Ralienė, Lina Kaminskaitė – Jančorienė, *Kinas sovietų Lietuvoje: sistema, filmai, režisieriai*, p. 51.

¹⁶¹ Ibid., p. 53.

kritiško nutarimo pradėta staigiai keisti VKP (b) CK komandiruotus partinius veikėjus lietuviais. To pasekmėje net antruoju sekretoriumi tapo lietuvis. Po L. Berijos suėmimo ir ši kampanija turėjo prislopti, tačiau negavus formalaus nutarimo stabdyti tokią politiką, lietuvių rolė partinėse ir valstybės struktūrose toliau augo ir po 1956 m., jau N. Chruščiovui pradėjus naują nacionalinės politikos bangą, išaugo itin ženkliai.

Minėto nutarimo įkvėptas J. Paleckis vėl kaip ir pirmaisiais pokario metais, ėmė ginti „senuosius kadrus“ peikdamas sistemą:

„Iš praktikos mes žinome daug žmonių, kurie save puikiai užsirekomendavo darbe, yra gabūs, aktyvūs ir nuoširdžiai nori būti gerais tarybiniais piliečiais. Bet jie turi minusų ar tai dėl kilmės, ar dėl giminių, ar dėl buržuazinių ar okupacijos laikais padarytų klaidų. Ir kaip dažnai niekas nenori imtis atsakomybės, nesiryžta vertinti žmogų pagal jo paties vertę, bet viską nulemia formalūs reiškiniai, ankieta ir darbuotojas šalinamas iš įstaigos, nežiūrima kur jis eis, ką darys, nežiūrint įsitikinimo, kad žmogus naudingas.¹⁶²“

Tačiau atvira kampanija tetruko kelerius metus ir 1959 m. gauta kritiška Maskvos nuomonė nutarimo „Dėl Lietuvos KP CK darbo su kadrais“ pavidalu¹⁶³. A. Sniečkus turėjo prisiimti atsakomybę ir pripažinti kritiką buvus teisinga. Plenume, skirtame aptarti minėtą nutarimą, A. Sniečkus pripažino Lietuvoje esant klientelizmo bei nepotizmo tendencijų, atnešančių vadinamą „kritikos užgniaužimą“. Apie nesugebėjusius tinkamai dirbti savo darbo partinius kadrus jis sakė:

„Buvęs Rokiškio rajono komiteto pirmasis sekretorius drg. Bujanauskas labai blogai dirbo ir buvo atleistas. Jį paėmė savo globon Žemės ūkio

¹⁶² Стенограмма V пленума ЦК КП Литвы, J. Paleckio kalba (lietuvių kalba), 1953-06-11, LYA, f. 1771, ap. 131, b. 181, l. 92-93.

¹⁶³ Стенограмма заседаний VI пленума ЦК КП Литвы, 1959-06-14 – 17, LYA, f. 1771, ap. 196, b. 29, l. 7.

ministerija ir dabar jis dirba Tarybinio ūkio direktoriumi. Drg. Motiejūnas dirbdamas Smėlių rajone darė rimtus prasižengimus. Nepaisant to jis buvo pasiūstas Pandėlio rajono komiteto pirmuoju sekretorium. Ten jis visiškai nieko neveikė. LKP CK Biuras pagaliau jį pašalino iš darbo. Gi Vilniuje draugai įtaisė jį dirbti baldų kombinato direktoriumi. Tauragėje sužlugdė darbą Susta, o po to kai jis buvo nuimtas, jis gavo Kaune radijo gamyklos partinės organizacijos sekretoriaus vietą.¹⁶⁴“

Dar daugiau, A. Sniečkus ryžosi iškelti į viešumą ir atvirų klientelizmo ir nepotizmo atvejų, kai taip elgėsi Kretingos rajono komiteto pirmasis sekretorius:

„Darbe su kadrais turime nesutaikomai kovoti su tais darbuotojais, kurie nebesugeba iš partinių pozicijų spręsti kadru klausimus, kurie vertina kadrus ne pagal jų praktinės veiklos rezultatus, o remdamiesi asmeniškėmis simpatijomis ir praeities ryšiais, kurie ne tiek vadovaujasi darbo interesais, kiek rūpinasi savo bičiuliais. Lietuvos KP CK už panašias klaidas neseniai griežtai kritikavo Kretingos rajono komiteto vadovus. Rajono komiteto pirmasis sekretorius drg. Jonušas parinkdavo jam tinkamus žmones, netgi savo giminaičius. Viso to išdavoje rajone buvo užgniaužta kritika [...]“¹⁶⁵.

Visa tai rodo, kad anksčiau pristatytos šališkumo tendencijos sovietų Lietuvoje 6-ojo deš. pab. jau buvo gana gajos. Daug žmonių ieškojo užuovėjos, nes dėl savo biografijos buvo netekę kitų darbų, tad kreipdavosi į draugus, gimines ir pažįstamus. Tokių atvejų iškėlimas į viešumą tik tada, kai Maskva paspaudė ir sukritikavo, rodo, kad A. Sniečkus šiems dalykams didelio dėmesio neskyrė. Galbūt apie tai neturėjo pakankamos informacijos, o galbūt žinojo, bet nesikišo ir tik iškilus reikalui rado atpirkimo ožius, įvardindamas

¹⁶⁴ A. Sniečkaus pranešimas LKP CK VI plenumo apie kadru parinkimą, paskirstymą ir auklėjimą respublikoje, 1959-07-14 – 17, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 77, l. 40.

¹⁶⁵ Ibid., l. 56.

juos pavardėmis (tai nutarimuose reiškė gana daug ir galėjo pristabdyti ar pabaigti veikėjo karjerą). Iš A. Sniečkaus pranešimo galima matyti, kad problemos turinys buvo nukreiptas akcentuojant ir aiškinantis ne problemas dėl per didelio lietuvių protegavimo, bet akcentuojant blogą „kadru parinkimą“ apskritai.

Po šio nutarimo apie nacionalinius klausimus nutarimuose daugiau nebuvo kalbama, bet tai rodo ne tai, kad dingo problema, bet galbūt pasikeitė jos turinys – dabar kadrai buvo parenkami ne tik pagal tautybę, bet ir pagal tariamas ar tikras kompetencijas, tad prikibti buvo nebeįmanoma. Čia esama problemos. Sukūrus nemenką išsilavinimo įstaigų tinklą, buvo paruoštas gausus būrys lietuvių kadru, kuriuos galima vadinti pirmąją sovietine karta, tai yra pirmoji išsilavinimą (vidurinį, aukštesnįjį ar aukštąjį) jau susovietintose mokslo įstaigose gavusi karta. Čia veikė vietinės kilmės darbuotojų ugdymas. Tad kyla problema ar lietuviškosios nomenklatūros favoritizmas lietuvių atžvilgiu buvo dėl to, kad jie lietuviai ar dėl to, kad jau buvo galima rasti daugiau žmonių su reikiamu išsilavinimu, bet panašu, kad aplinkybės sutapo. Pirmaisiais metais po karo universitetai dar nebuvo galutinai sovietizuoti. Darbuotojų trūkumą režimas stengėsi užpildyti siūlydamas įvairius kursus, kuriuose besimokančiųjų absoliuti dauguma buvo lietuvių tautybės. Lietuviai buvo gausiai priimami į įsteigtą dvimetę partinę mokyklą ir siunčiami mokytis pagal turimas kvotas į aukštąsias mokyklas kituose SSRS miestuose. Net ir stalinizmo sąlygomis buvo pabrėžiamas poreikis ugdyti vietinės tautybės kadrus, tačiau praktikoje Maskvos politika gerokai skyrėsi.

Lietuvos aukštųjų mokyklų sovietizacija buvo atliekama maždaug 1948 – 1951 metais, po to, kai buvo reformuotas jų tinklas ir juos pabandyta integruoti į bendrą sovietinę sistemą sukūrus institutus. Tad 1951 – 1952 mokslo metais įstoję žmonės, mokslus baigė 1955 – 1956 metais, tai yra būtent įsibėgėjančios lietuvinimo kampanijos metu. Viena svarbiausių kadru kalvių Lietuvoje tuomet buvo Kauno politechnikos institutas, kurio rektorius K. Baršauskas turėdamas gerus ryšius su A. Sniečkumi nevengdavo pasiūlyti „perspektyvių“ studentų užimti pareigas CK – vienu, kad sustiprintų jo paties padėtį valdžios

struktūrose, kitų, kad nesimaišytų institute. KPI absolventai inžinieriai gana sparčiai pramonę plečiančiai respublikai buvo reikalingi, tad nekeista, kad daug jų atsidūrė aukštose pareigose ūkio valdyje (pavyzdžiui, A. Ferensas, A. Brazauskas, LKP CK Pramonės ir Transporto skyriaus vedėjas Stanislovas Jasiūnas). KPI absolventas L. Šepetys teigė, kad buvo savotiškas instituto patriotizmas, supratimas, kad KPI yra prestižinė įstaiga¹⁶⁶. Svarbų vaidmenį partinių darbuotojų rengime vaidino ir minėtoji Respublikinė dvimetė partinė mokykla bei jos pagrindu 1956 m. įsteigta keturmetė Vilniaus aukštoji partinė mokykla.

Išsilavinimo ir tautybės klausimo persidengimą liudija keli pavyzdžiai. Ilgametis Žemės ūkio ministras Medardas Grigaliūnas 1950 m. pabaigė Joniškėlio žemės ūkio technikumą, įgijo jaunesniojo agronomo specialybę. Jis iškart buvo įdarbintas pagal specialybę ir dirbo kol jį dirbti savo padėjėju pasikvietė M. Šumauskas. Jam patiko M. Grigaliūnas ir buvo sumanyta jį kelti pareigose, bet jis neturėjo aukštojo išsilavinimo. Tad įstojo į Lietuvos žemės ūkio akademiją ir ją 1962 m. baigęs iškart buvo paskirtas Žemės ūkio produktų gamybos ir paruošų (taip tuomet vadinosi Žemės ūkio ministerija) ministro pirmuoju pavaduotoju. Ministru tuomet dirbo Ringaudas Songaila, kuris juo tapo būdamas 33 metų ir tik nesenai pabaigęs Veterinarijos akademiją, tad dirbo ne visiškai pagal išsilavinimą. Beje, netrukus M. Grigaliūnas poste pakeitė R. Songailą.

Šie pavyzdžiai liudija, kad be tinkamo išsilavinimo į aukštus postus kelti nebuvo galima nepaisant asmeninių ryšių ar simpatijų. Tai buvo toleruojama nebent pirmaisiais pokario metais arba bent partiniuose postuose. Antai, nei A. Sniečkus, nei keli kiti sovietų Lietuvos vadovai neturėjo aukštojo išsilavinimo. 1947 m. iškilo LKP (b) vadovybės išsilavinimo klausimai. Kadangi A. Sniečkus, M. Gedvilas, J. Paleckis ir K. Preikšas neturėjo dokumentų apie

¹⁶⁶ Lionginas Šepetys, *Neprarastoji karta: Spalvos ir siluetai*, p. 44.

aukštojo mokslo baigimą (nebuvo baigę¹⁶⁷) buvo paprašyta jiems leisti atlikti testą stojimui į Aukštąją partinę mokyklą prie VKP (b) CK¹⁶⁸. Tačiau atšilimo sąlygomis taip elgtis jau buvo negalima, be to, galbūt aplink apsistatant diplomuotais specialistais (nors nebūtinai kompetentingiausiai) galima buvo maskuoti ir pačių profesinių žinių trūkumus. Nenuostabu, kad A. Sniečkus nevengė keisti svarbiuose postuose senųjų pogrindininkų, nors ir jam gerai pažįstamų, jaunais specialistais, kuriuos jis atsirinkdavo pagal rekomendacijas ir pagal pasiekimus (Leokadija Diržinskaitė – Piliušenko pasakojo, kad po partinės mokyklos baigimo (su pagyrimu) ją pasikvietė A. Sniečkus ir klausė kur ji norinti dirbti¹⁶⁹), o vėliau tikrindavo sugebėjimus siūsdamas į kokį nors atsakingesnį darbą, kurių trūkstant darbuotojų, buvo apstu.

Taip išryškinius išsilavinimo svarbą, nublanksta tautybės svarba. Juk galima buvo pasirinkti į savo įstaigą ar kokios nors kitos įstaigos vadovu rusakalbį, kuris turėjo tokį patį ar net geresnį išsilavinimą. Visgi, statistika rodo, kad 1954 m. lietuvių skaičius partiniame aparate (CK, miestų ir miestų rajonų bei rajonų komitetai) sudarė 49 proc., o 1958 m. jau 66 proc.¹⁷⁰. Vėliau šis skaičius stabiliai kilo. Augo ir lietuvių skaičius partijoje nuo 41 proc. 1954 metais, iki 56 proc. 1959 metais¹⁷¹. Stipriai išaugo ir lietuvių procentas partinėje nomenklatūroje ir 1970 m. jų jau buvo 74,5 proc.¹⁷² (beje, iliustruojant teigtą sutapimą tarp tautybės protegavimo ir tų pačių kadru geresnio išsilavinimo, statistika rodo, kad 1954 m. su aukščiau išsilavinimu

¹⁶⁷ Sniečkus baigė vieną kursą Plechanovo vardo Liaudies ūkio institute, 1936 m. baigė trejų metų Lenino kursus Komiterne, dėstė šių kursų Lietuvos sektoriuje; Gedvilas buvo baigęs 3 kursus Leningrado technologijų institute; Paleckis – vieną kursą 1927 m. Lietuvos universiteto Humanitariniame fakultete; Preikšas – vieną kursą Vakarų tautinių mažumų komunistiniame universitete, 1931 m. baigė trejų metų Lenino kursus. Справка об образовании работников, представляемых для зачисления на сдачу кандидатского минимума, be datos, LYA, f. 1771, ap. 10, b. 245, l. 189.

¹⁶⁸ Записка секретаря ЦК КП/б/ Литвы А. Трофимова зав. Отделом Подготовки и переподготовки партийных и советских кадров ЦК ВКП/б/ Самосудову П.В., 1947-12-16, LYA, f. 1771, ap. 10, b. 245, l. 190.

¹⁶⁹ *Prijaukintos kasdienybės, 1945 – 1970 metai: biografiniai Lietuvos moterų interviu*, sud. Dalia Marcinkevičienė, Vilnius, 2007, p. 103.

¹⁷⁰ Справка о составе работников партийного аппарата Литовской ССР, be datos, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 305.

¹⁷¹ О численном и качественном составе Компартии Литвы, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 305, l. 115.

¹⁷² Справка о национальном составе номенклатурных работников ЦК КП Литвы на 13 окт. 1970 г., LYA, f. 16895, ap. 2, b. 305, l. 172.

LKP CK buvo 29 proc. darbuotojų, o 1958 m. jų jau buvo 55 proc., su nebaigtu aukštuoju atitinkamai 39 ir 27 proc.¹⁷³). Apie tautybės svarbą rodo ir L. Diržinskaitės – Piliušenko dvigubos pavardės istorija papasakota pačios: „Kai ištekėjau antrą kartą, pasirinkau Piliušenkos pavardę. Partija pasakė, kad negerai padariau, nes ji praranda lietuvišką kadrą, mat pavardė nelietuviška [...] Tam teko pakeisti pavardes ir liko dvi [...].¹⁷⁴“ Nelietuviška pavardė kartu su nelietuvišku vardu (Leokadija) nebūtų pavertusi Diržinskaitės – Piliušenko mažiau lietuve, bet žmonių akyse ji jau būtų „rusiškas kadrą“ ir verstų burbtelti „visur vieni rusai“, tad čia svarbus tautybės legitimuojantis aspektas.

Svarbu nepervertinti lietuvių nomenklatūrininkų kolektyvizmo jausmo ir vien tuo aiškinti tokį patronažą. Jis galbūt suveikdavo, kai jų pozicijoms grėmė (antrojo sekretoriaus, Maskvos instruktorių) grėsmės, tačiau tarpusavio santykiai, konkurencija ir kitos aplinkybės sąlygojo nemažesnę priešpriešą ar net ideologinius (idėjinius) nesutapimus. Tiek K. Antanaitis, tiek ir V. Ivanauskas gerai parodo nomenklatūrininkų nevienalytiškumą. Tą galima gerai iliustruoti ir 1989 – 1991 metų istorija, kuri rodo, kad tarp lietuvių nomenklatūrininkų, gimusių Lietuvoje, buvo kitaip šalies likimą matančių žmonių, atvirai stojusių prieš absoliučios daugumos Lietuvos gyventojų norus ir nuomonę dėl nepriklausomos Lietuvos valstybės. Tad tautybės vaidmens pervertinti nederėtų ir šioje istorijoje matyti vidurinį variantą tarp tautybės bei išsilavinimo, bet kaip bus parodyta toliau nemažai dėmesio skiriant ir asmeniniams ryšiams, ir simpatijoms.

2.4. Ar egzistuoja šališkumas ir ar veikia klientelizmas? Partinės baismės ir jų slopinimo mechanizmai sovietų Lietuvoje XX a. 5 – 7 deš.

Analizuotuose archyvuose šaltiniuose pastebėta, kad bent keliolika LKP veikėjų stalinizmo metais gavo partines baismes (papeikimus, papeikimus įrašant į įskaitos kortelę ar panašias), tad kone automatiškai atrodė,

¹⁷³ Справка о составе работников партийного аппарата Литовской ССР, be datos, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 305.

¹⁷⁴ *Prijaukintos kasdienybės, 1945 – 1970 metai: biografiniai Lietuvos moterų interviu*, sud. Dalia Marcinkevičienė, p. 103.

kad nuo to jų karjera galėjo gerokai apsunkti. Tačiau biografijos ir tolesnių dokumentų analizė parodė, kad toks prasižengėlis tik trumpam buvo pažeminamas pareigose ar išsiunčiamas mokytis partinio mokslo su solidžia stipendija, o vėliau vėl grįždavo į aukštas, kartais net aukštesnes pareigas. Tokie faktai skatina ieškoti priežasčių ir tyrinėti partinių bausmių fenomeną visumoje bei jų taikymo praktiką ir jos nesistemingumą.

Partinės bausmės buvo vienas iš drausminimo būdų. Tai buvo pakankamai efektyvus mechanizmas ir partiniai jų bijojo, apie ką liudija gavusių tokią nuobaudą noras ir rūpestis, kad ją kuo greičiau panaikintų. Visgi, nemažai faktų liudija, kad partines bausmes buvo galima apeiti padedant globėjams ir užtarėjams. Tai viena iš vietų kur asmeniniai santykiai arba kolegiali priedanga neleido veikti numatytai sistemai ir tarnavo pavienių asmenų interesams.

Partinių bausmių vieta sovietinėje sistemoje, jų veikimas, nėra plačiau tirti. Išimtis bausmių vieta ir reikšmė pramonės valdyme, kurias tyrinėjo S. Grybkauskas, nustatęs, kad teisė skirti partines nuobaudas įmonių vadovams prisidėjo prie sovietų Lietuvos valdančiųjų interesų įgyvendinimo. Bausmės, kurios buvo skiriamos ne tik už gamybinius, bet ir ideologinius prasižengimus, praeities gyvenimo faktų nusiūpimą, menkino įmonių vadovų administracinį veiksmingumą, tad tai buvo gana reikšmingas kontrolės svertas¹⁷⁵. Itin svarbūs čia buvo įmonės vadovo ir respublikinės ar miesto partinės valdžios santykiai, nes nesutarimams menkiausi prasižengimai galėjo tapti pagrindu skirti bausmę, kaip S. Grybkausko nurodytu atveju buvo pasielgta su Vilniaus radijo matavimo prietaisų gamyklos direktoriumi Oktiabriu Burdenka, kuriam ne visada rūpėjo respublikinės valdžios nuomone¹⁷⁶.

Galimas ir atvirkštinis variantas, esant simpatijoms, artimiems ryšiams, galima buvo bausmių išvengti, sušvelninti. Nepavykus išvengti (taip dažnai nutikdavo stalininiu periodu), bet turint paramą, buvo galima gana greitai, partinei vadovybei tarpininkaujant, bausmę panaikinti. Sovietikos tyrėjai

¹⁷⁵ Saulius Grybkauskas, Nomenklatūrinis sovietinės Lietuvos pramonės valdymas: partinės bausmės, KGB kompromitavimas ir klienteliniai ryšiai, in: *Genocidas ir rezistencija*, 2008, 1(23), p. 41.

¹⁷⁶ Ibid., p. 29.

pastebėjo, kad išvengiant ar švelninant bausmes bei partiniu žargonu tariant „užgniaužiant kritiką“ buvo svarbus *krugovaja poruka* modelis, šiuo atveju grupės narių vykdoma vienas kito priedanga, ypač kalbant apie kriminalinių, finansinių ar panašių nusikaltimų priedangą. Kaip teigė A. Ledeneva visi turėjo užtarėjų aukštesniuose postuose, kurie galėjo padėti, bet svarbiausia buvo neprarasti sveikos nuovokos kiek galima nusižengti¹⁷⁷, matyt turima omenyje, kad reikalui dėl jo masto pernelyg iškilus į viešumą padėti būtų sunku.

Krugovaja poruka nurodo, kad grupė, šiuo atveju, sovietų Lietuvos nomenklatūra, susitelkė prieš Maskvos ar vietinių rusakalbių intervencijas ir vieningai bandė išlaikyti savo pozicijas vykdydami kolektyvinę priedangą. Tačiau taip galėtume kalbėti jei kiekvienu atveju, kai lietuviškosios nomenklatūros atstovas patenka į bėdą stengiamasi jam padėti ir tai vykdoma sistemingai, tačiau iš toliau nagrinėjamų pavyzdžių, matyti, kad sistemingumo nebuvo. Buvo veikėjų gavusių partines bausmes, kurios jiems ilgai nebuvo panaikintos ir sunkino karjerą. Bet iš kitos pusės, pasitaikydavo skirtingų reakcijų į tą patį nusizengimą ar tokią pat kompromituojančią medžiagą, leidžiančių kalbėti apie kiek tampresnį nei vien *krugovaja poruka* paveiktą savitarpio solidarumą ir kolektyvinę priedangą bei žinoma, susiklosčiusias aplinkybes. Be to, nenorint sukelti problemų ar įtarimų „nacionalizmu“ vienodai buvo baudžiami ir rusakalbiai, ir lietuviai.

Žvelgiant plačiau, *krugovaja poruka* yra ganėtinai abstraktus konceptas. Jei visą kolektyvinę priedangą ar paramą sudėsime į šį vieną modelį, galime sugalvoti ir dar didesnių abstrakcijų – visų partinių (vadinamų partokratų) kolektyvizmo jausmą ir kolektyvinę priedangą. Sovietologas C. Schwarzas aptarė ir išskyrė neoficialią, operacinę, ideologiją arba operacines taisykles pagal kurias Sovietų Sąjungoje buvo veikama. Viena iš jų sako, kad partijos interesai yra aukščiau teisinių interesų, tad joks partinis negali būti patrauktas į baudžiamąją atsakomybę be kurio nors lygio partinio komiteto pritarimo. Tad taip galima suformuoti visų partinių kolektyvizmą, sudarantį sąlygas

¹⁷⁷ Alena V. Ledeneva, *How Russia Really Works? The Informal Practices That Shaped Post-Soviet Politics and Business*, p. 100.

prasikaltusiems partijos nariams turint paramą išvengti bausmės¹⁷⁸. Tačiau, partijos aparate, įvairių lygių komitetuose buvo nemažai konkurencijos, tad kalbėti apie visų partokratų kolektyvizmo jausmą galima tik abstrakčiai, kaip apie socialinės grupės savivoką, bet ne konkrečią paramą. Sovietinius ir posovietinius Rusijos tinklus tyrusi A. Ledeneva pastebėjo, kad jos apklaustieji respondentai, buvę sovietiniai funkcionieriai, kalbėdami didelį dėmesį skyrė lojalumui. Ji teigė, kad lojalumas įgavęs sampratą peržengiančią korporacines (kolektyvines) vertybes ar komandos dvasią, reiškė būtent asmeninį lojalumą ir asmeninę protekciją¹⁷⁹.

Tiek remiantis tokiais teiginiais, tiek matant sistemingo kolektyvinės priedangos veiksmo nebūvimą, bet kartu ir nesistemingus klientelizmo atvejus, galime kalbėti apie sovietų Lietuvos valdančiųjų bei žemesniosios nomenklatūros vykdomą balansavimą tarp kolektyvinių ir asmeninių interesų, neretai didesnę naudą išpešant iš pastarųjų.

Partinės bausmės buvo partijos vidaus suvaldymo mechanizmas, tačiau partija buvo didelė ir padalinta hierarchiškai. Tad net ir partinių nuobaudų skyrime buvo svarbus institucinis aspektas, tai yra kas skiria bausmę: institucijos Maskvoje (SSKP CK, partinės kontrolės komisija), respublikinis CK ar vietos partijos komitetas. Tai priklausė nuo asmens, kuriam skiriama bauda, padėties nomenklatūros hierarchijoje ar jį į partiją priėmusios partinės organizacijos. Nuobaudas galėjo skirti ir partinės priežiūros institucijos. Panaikinti nuobaudą galėjo ta pati, nutarimą priėmusi, institucija. Tad jeigu medžiaga patekdavo į Partinės kontrolės (taip apibendrintai vadinamos partinės kontrolės institucijos) rankas, buvo rengiamas patikrinimas ir apie nuobaudų išvengimo ir švelninimo būdų egzistavimą sunku kalbėti. Tačiau jeigu svarstymą atlieka partinis komitetas galima buvo bausmes švelninti ar bandyti išvengti.

¹⁷⁸ C. A. Schwarz, Corruption and Political Development in the U.S.S.R., *Comparative Politics*, Vol. 11, No. 4, July 1979, p. 430.

¹⁷⁹ Alena Ledeneva, *Can Russia Modernise? Sistema, Power Networks and Informal Governance*, p. 39.

2.4.1. Klientelizmas – kolektyvizmas ar normalus partinis mechanizmas?

Matant bausmių skyrimo / neskyrimo, jų išvengimo ar švelninimo atvejus svarbiausia yra išsiaiškinti ar tai tipiniai atvejai ir ar tai sistemingas veikimas. Peržiūrėjus kelias dešimtis panašių bylų, galima konstatuoti, kad tai nėra tipinis ir nėra sistemingas veikimas. Tai yra, tam tikrais atvejais, tikėtina nesant artimesnio ryšio ar aplinkybių gynybai, prasižengusieji nebuvo ginami, nebuvo stengiamasi švelninti bausmių. Sistemingumo taip pat trūksta – už tuos pačius ar panašius prasižengimus žmonės buvo baudžiami skirtingai vėlgi priklausomai nuo asmeninio ryšio, asmens vertinimo, o galbūt ir susiklosčiusių aplinkybių¹⁸⁰.

Visų nagrinėtų atvejų herojai yra daugiau ar mažiau susiję su aukščiausiais LSSR administracijos asmenimis. Daugeliu atveju sprendžiant šių asmenų likimą, bausmės panaikinimą randame A. Sniečkaus pasirašytus raštus į SSKP CK, kuriuose matosi bandymas švelninti situaciją, savotiškai užtarti. Tai liudija du dalykus – iš vienos pusės A. Sniečkaus priklausymą nuo susiklosčiusių galios svarstyklių ir pačių galios varžybų reikšmę. Juk jei A. Sniečkus pats būtų bausmės skyrimo iniciatorius, nėra suprantama, kam po to reiktų rašyti raštus ir stengtis, kad ne tik bausmė būtų panaikinta, bet ir situacija sušvelninta Maskvos akyse, pateisinant, užtariant, aiškinant, kad ankstesnio patikrinimo išvados nepasitvirtino. Būtų suprantamiau, jei tai įvyktų atšilimo metais, kai buvo reabilituojama daug partinių, tačiau tai vyko tais pačiais stalinizmo metais. Iš kitos pusės, juk galima buvo neskirti bausmės ar ją švelninti iškart, panaudojus savo įtaką. Bet kadangi taip neatsitiko, tikėtina prielaida, kad šiuose dalykuose daug lėmė galios žaidimai.

Toks pavyzdys gali būti bausmės skyrimo Eduardui Čipkui atvejis. Beje, vėliau 7-ojo deš. pab. E. Čipkus kartu su A. Sniečkumi ir M. Šumausku medžios ir žvejys, taigi neatmestina, kad juos siejo sena pažintis. 1946 metais prieš E. Čipkų susilaukta skundų iš Kauno aps. komiteto karinio skyriaus

¹⁸⁰ Detaliai partinių bausmių ir jų išvengimo, švelninimo, praktika nagrinėjama darbo autoriaus straipsnyje. M. Ėmužis, Partinės bausmės Sovietų Lietuvoje (XX a. penktasis – septintasis dešimtmečiai): tarp klientelizmo ir kolektyvizmo, in: Genocidas ir rezistencija, 2015, 2(38), pp. 68-85.

vedėjo Meleščenko ir „Sovetskaja Litva“ korespondento Kauno apskrityje Sincino¹⁸¹, kurio vaidmuo viešinant komitetų, ministerijų bei pavienių darbuotojų „klaidas“ tuo periodu buvo tikrai nemažas. Kadangi ką tik buvo praūžęs Kauno miesto partinio komiteto valymas, tad Kaunui buvo skiriamas nemažas dėmesys. LKP (b) CK nelaukdamas kol įsikiš svetima ranka, pasiuntė „savus“ LKP (b) CK inspektorius tikrinti Kauno aps. komitetą. Patikrinimas vyko 1946 m. rugpjūčio 16 – 19 d. inspektorai priėmė išvadą, kad E. Čipkų reikia atleisti. Jis buvo kaltinamas „nacionalistiniais“ pasisakymais prieš rusakalbius darbuotojus, taip pat vengimu juos priimti į darbą, o jau dirbančius stengėsi atleisti. Daug rimtesni kaltinimai ryšiais su įtartinais buvusiais darbuotojais, kurie neva prisijungė prie partizanų¹⁸². Tai buvo rimti kaltinimai ir įtarti juos buvus sufabrikuotus nėra pagrindo.

Inspektorių išvados buvo apsvarstytos LKP (b) CK biuro posėdyje 1946 m. spalio 11 d., kuriame dalyvavo gana mažai žmonių (tik keturi biuro nariai, vienas kandidatas, taip pat VKP (b) CK biuro Lietuvai pirmininkas ir du CK aparato darbuotojai)¹⁸³. Biuras priėmė nutarimą atleisti E. Čipkų iš pareigų „už nacionalistinius išsišokimus bei įtartinų elementų globą“ ir pareikšti papeikimą įtraukiant į įskaitos kortelę¹⁸⁴. Atrodytų toks verdiktas turėtų apsunkinti karjerą, bet po atleidimo E. Čipkus buvo paskirtas dirbti į Kauno universitetą, ūkio dalies prorektorius pavaduotoju, vėliau prorektoriumi. Toks perkėlimas į gana svarbias, gerai apmokamas, tačiau ramias, ne viešumoje esančias pareigas, buvo išlikimo taktikos dalis, kol nurims audra¹⁸⁵. E. Čipkus pradirbęs universitete šiek tiek daugiau nei dvejus metus, 1949 m. buvo paskirtas Kauno aps. vykdomojo komiteto pirmininku, tad grįžo į kiek žemesnio lygmens pareigas toje pačioje apskrityje. Po metų buvo paskirtas dirbti į vieną svarbiausių LKP (b) CK partinių, profsajungų ir komjaunimo organų skyrių

¹⁸¹ Докладная записка о фактах национализма допущенных первым секретарем Каунаского Укома КП /б/ Литвы тов. Чипкус Е.Ю., be datos, LYA, f. 1771, ap. 258, b. 394, l. 12-13.

¹⁸² Ibid., l. 12-14.

¹⁸³ Протокол заседания бюро ЦК КП /б/ Литвы, 1946-10-11, LYA, f. 1771, ap. 9, b. 166, l. 2.

¹⁸⁴ Ibid., l. 9.

¹⁸⁵ S. Grybkauskas taip pat pastebėjo šias situacijas ir pavaldinių tikėjimą, kad menkavertės baismės sąlygos tik didesnį patrono prielankumą. S. Grybkauskas, *Sovietinė nomenklatūra ir pramonė Lietuvoje 1965–1985*, p. 110.

atsakinguoju organizatoriumi¹⁸⁶, tačiau dirbti pareigose nepradėjo (priežastis nėra aiški) ir netrukus paskirtas Kauno miesto vykdomojo komiteto pirmininku. Po to buvo rekomenduotas į Aukštąją partinę mokyklą prie LKP (b) CK, tačiau mokytis neišvyko, nes susirgo tuberkulioze ir ilgokai gydėsi¹⁸⁷.

Jau vien tai, kad ir su partine nuobauda E. Čipkus buvo paskirtas dirbti į LKP (b) CK aparatą, svarbiame skyriuje bei buvo siūstas mokytis rodo, kad juo buvo pasitikima, o partinė nuobauda tegaliojo popieriuje. Visgi nuobauda garbės nedarė, o galbūt ir trukdė (galbūt dėl jos E. Čipkus taip ir nepradėjo dirbti CK), tad jis kreipėsi nuobaudą panaikinti bei dar prašė patikrinti nustatytus faktus iš naujo.

Buvo atliktas pakartotinis tyrimas, kurį rengė LKP (b) CK sekretorius S. Filipavičius, MGB ministro pavaduotojas Ilja Počkajus ir LKP (b) CK atsakingasis organizatorius Urazovas. Buvo nustatyta, kad visi E. Čipkų kaltinantys faktai, išskyrus jo vienintelį „nacionalistinio“ turinio pasisakymą, nepasitvirtino¹⁸⁸. Tai tik patvirtina nuomonę, kad panašios nuobaudos buvo priimanamos, kai dėl jėgų balanso pasidalijimo neįmanoma priimti kitokio sprendimo. E. Čipkaus atleidimo metu, 1946 m. didelę įtaką turėjęs VKP (b) CK biuro Lietuvai pirmininkas V. Ščerbakovas nebūtų leidęs to pro pirštus, o A. Sniečkus po atvykusios Vasilijaus Žavoronkovo vadovaujamos komisijos patikrinimo negalėjo rizikuoti. Juolab, jei tikrintojų išvados būtų išties klaida, vėliau jau pertikrinus faktus tikrintojams tai turėtų užtraukti kažkokią atsakomybę, tačiau prieš 1946 m. E. Čipkaus veiklą tyrusius Oleką ir Popovą nieko imtasi nebuvo.

Žinoma, šioje istorijoje negalime kalbėti apie ypatingą A. Sniečkaus globą, patronažą, tačiau žinant vėlesnius šių žmonių gana artimus ryšius neabejotina, kad parama iš jų pusės buvo. Juolab, kad pats A. Sniečkus 1952 m. pab. parašė raštą tuometiniam SSKP CK Partinių, profsajungų ir komjaunimo skyriaus inspektoriumi Jurijui Andropovui, kuriame išdėstė visas

¹⁸⁶ О тов. Чипкус Е. Ю., 1950-03-30, ЛЯА, ф. 1771, ап. 258, б. 394, л. 18.

¹⁸⁷ Е. Čipkaus asmens byla, ЛЯА, ф. 1771, ап. 258, б. 394, л. 37.

¹⁸⁸ Докладная записка секретарю ЦК КП (б) Литвы тов. Снечкусу, 1952 -05-26, ЛЯА, ф. 1771, ап. 258, б. 394, л. 25.

aplinkybes ir atvirai teisingo E. Čipkaus poelgius. Pavyzdžiui, dėl nacionalistinio pasisakymo, A. Sniečkus rašė: „[...] drg. E. Čipkus paaiškino, kad išsireiškimas buvo skirtas asmenims, kurie užsiima kenkimu. Buvęs partijos Kauno apkomo antrasis sekretorius drg. Daškevič [...] patvirtino, kad tuomet į darbus buvo priimta daug nepatikrintų žmonių, kurie užsiiminėjo kooperatyvinės nuosavybės grobstymu. [...]”¹⁸⁹. Nesant būtinybei vargu ar būtų vargstama rašyti tokius teisingančius raštus centro pareigūnams, juolab, kad tai nebuvo pirmas kartas. A. Sniečkus panašiai stengėsi apginti LKP CK sekretorių Stasį Filipavičių, kai šis pateko į bėdas dėl ankstesnės narystės Šaulių Sąjungoje.

S. Filipavičius visose savo autobiografijose minėjo, kad buvo Šaulių Sąjungos narys (įstojo LKP CK instruktorių paliepimu) ir ilgai tai menkai kam užkliuvo. Tačiau 1952 m. tuometinis VKP (b) CK Partinių, profsąjungų ir komjaunimo organų skyriaus vedėjas Nikolajus Pegovas remdamasis informacija (greičiausiai gauta iš uolių stalinistų Lietuvoje), kad S. Filipavičius buvo Šaulių sąjungoje, pasiūlė jį atleisti iš pareigų. Netrukus analogiško LKP (b) CK skyriaus vedėjas Nikolajus Gusevas sudarė sąrašą asmenų priklausiusių LKP (b) CK nomenklatūrai ir tarpukariu buvusių Šaulių sąjungos nariais. Sąraše pirmuoju iš penkiolikos įrašytas tuometinis LKP (b) CK sekretorius S. Filipavičius¹⁹⁰.

S. Filipavičiui išsaugoti darbo nepavyko, tikėtina, kad vengiant aštrinti situacijos jis buvo atleistas iš CK sekretoriaus pareigų ir perkeltas MT pirmininko pavaduotoju, taip laukiant nurimstančios audros. Tačiau svarbiausia čia oficiali LKP CK pozicija ex-šaulių esančių partijoje atžvilgiu, 1953 m. pradžioje parašyta A. Sniečkaus. Trys jo surašyti punktai nenumatė beveik jokios atsakomybės LKP nariams, buvusiems Šaulių sąjungoje, nors kaip žinia paprasti piliečiai už tai galėjo būti nuteisti arba tai galėjo veikti kaip kaltinimus sunkinanti aplinkybė, karjeras žlugdanti kompromituojanti

¹⁸⁹ Справка на члена КПСС т. Чипкус Едвардас Юозовича, 1952-12-24, LYA, f. 1771, ap. 258, b. 394, l. 35-37.

¹⁹⁰ Список партийных работников номенклатуры ЦК КП (б) Литвы, состоявших в организации "Шаулю Саюнга", июнь 1952 г., LYA, f. 1771, ap. 133, b. 29, l. 151.

medžiaga, ja galėjo pasinaudoti ir MGB verbuojanti agentus. Dėl pasižymėjusių partijos narių, buvusių šaulių, A. Sniečkus prašė SSKP CK tai prilyginti buvimui kitose partijose, o ne antisovietinėje organizacijoje. Partijos gretose siūlyta palikti ir tuos, buvusius šaulius, kurie 1940 m. praėjo partinį patikrinimą ir buvo pripažinti partijos nariais, o į partiją įstojusiems po 1940 m. – patikrinti jų veiklą Šaulių sąjungoje¹⁹¹. Akivaizdžiai matosi, kad nebuvo norima aukoti gerai dirbančių lietuvių tautybės (kitokių šauliuose matyt nebuvo) asmenų.

S. Filipavičiaus atveju galiojo tai, kad jis įstojo į Šaulių Sąjungą LKP instruktoriaus nurodymu. Visus patikrinimo faktus, taip pat partinių atsiliepimus apie S. Filipavičių A. Sniečkus susumavo 1953 m. rugsėjo 7 d. rašte SSKP CK sekretoriui Nikolajui Šatalinui (paties N. Pegovo viršininkui), paprašęs „SSKP Centro komitetą nedaryti trukdžių S. Filipavičiaus iškėlimui (į aukštesnes pareigas – M. Ė.) jeigu iškėlimas atitiks jo darbinės savybes“¹⁹². Iš to galima spręsti, kad A. Sniečkui buvo svarbu išsaugoti darbuotoją, kuriuo jis pasitikėjo ir kurį buvo numatoma skirti į kiek viešesnes (tačiau hierarchiškai ne aukštesnes), ministro, pareigas. Savotiškai čia net galima kalbėti apie klientelizmo, skirto apeiti formalias biurokratinės taisykles, suartėjimą su tomis pačiomis biurokratinėmis taisyklėmis, tai yra formalūs instituciniai raštai panaudojami klientelistinėms paslaugoms užtikrinti.

Žinoma tai, kad skiriama bausmė savaime implikuotų, kad patrono paramos nėra arba ji itin silpna, tačiau čia reiktų suprasti, kad daug priklausė nuo susiklosčiusio jėgos balanso, o jis ne visada kryo į A. Sniečkaus pusę (kitomis aplinkybėmis galima buvo tikėtis, kad patikrinimų medžiaga ar skundai bus neutralizuojami parašant rezoliuciją „į bylą“). Toks veikimas gali būti ir logiškas bei nesusijęs su galios žaidimais. Galbūt taip griežtai ir stipriai reaguodamas A. Sniečkus parodydavo, kad ryžtingai kovoja su visais nusižengimais, tačiau vėliau išpirkdavo skriaudą ir savo aplinkai grąžindavo *status quo*.

¹⁹¹ Ibid., l. 146.

¹⁹² Записка секретаря ЦК КП Литвы А. Снечука, секретарю Центрального комитета КПСС тов. Шаталину Н. Н., 1953-09-07, LYA, f. 1771, ap. 133, b. 29, l. 159.

Buvo atvejų, kai stengiamasi bausmę švelninti dar iki jos priėmimo. Kadangi visi svarbiausi klausimai buvo svarstomi LKP (b) CK biure, čia reikėjo priėti kažkokios nuomonės. Nors formaliai nebuvo balsuojama (retais atvejais), bet jėgų pasiskirstymas vis tiek buvo svarbus ir A. Sniečkui norint priimti vieną ar kitą nutarimą arba padaryti vieną ar kitą pataisymą reikėjo turėti daugumą biure, tačiau pokario metais, balansas ne visada buvo A. Sniečkaus pusėje. Jėgų pasiskirstymo biure svarba matosi iš Tatjanos Jančaitytės nusižengimo svarstymo. Ši buvo kaltinama netvarkingos buhalterijos vedimu, neapskaitytų lėšų naudojimu ir finansų švaistymu. Ši istorija baigėsi tuo, kad T. Jančaitytei 1949 m. gegužės mėn. buvo paskirtas partinis papeikimas ir ji buvo įpareigota sutvarkyti apskrities komiteto finansus, taip pat grąžinti į partinį biudžetą 1400 rublių. Kiek griežtesnė bausmė teko buvusiam Šakių aps. komiteto antrajam sekretoriui Kremeznojui¹⁹³. Tačiau iš išlikusių dokumentų matyti, kad dalis biuro narių palaikė bausmės švelninimą (M. Gedvilas, K. Liaudis, J. Bartašiūnas), o kita dalis (D. Šupikovas) palaikė griežtesnę bausmę¹⁹⁴. Užrašytuose biuro narių svarstymuose trūksta A. Sniečkaus pasisakymo, nors matytina, kad tokiu klausimu jis turėjo išdėstyti savo poziciją, to nepadaryti nebūtų leidę tokie kaip D. Šupikovas. Visgi, matyt A. Sniečkus nesistengė iškart gelbėti į bėda patekusių pažįstamų, nes tai galėjo atsiliiepti ir jam pačiam. Toks atsargumas buvo viena iš jo politinio ilgaamžiškumo priežasčių.

Praėjus porai metų, galima vėl matyti pažįstamą scenarijų: T. Jančaitytei panaikinama ankstesnė nuobauda¹⁹⁵ ir ji išvyksta mokytis į Aukštąją partinę mokyklą prie VKP (b) CK Maskvoje¹⁹⁶. Vėlgi nemažą vaidmenį čia suvaidino A. Sniečkus, vėl savo vardu (ne kito sekretoriaus ar partinių, profsąjungų ir komjaunimo skyriaus vedėjo, kuriam priklausė vadinamieji kadru klausimai) nusiuntęs raštą VKP (b) CK partinių, profsąjungų ir komjaunimo organų

¹⁹³ Постановление бюро ЦК КП(б) Литвы от 27 мая 1949 г. О нарушениях финансовой дисциплины в Шакайском уезде КП(б) Литвы, 1949-05-27, LYA, f. 1771, ap. 51, b. 349, l. 52-53.

¹⁹⁴ О нарушениях финансовой дисциплины в Шакайском уезде КП(б) Литвы. Замечания и предложения членов Бюро ЦК, LYA, f. 1771, ap. 51, b. 351, l. 15-16.

¹⁹⁵ Постановление бюро ЦК КП(б) Литвы от 30 апреля 1952 г. О снятии партийного взыскания с члена ВКП(б) г. Янчаитите Т.И., LYA, f. 1771, ap. 227, b. 4809, l. 46.

¹⁹⁶ О Янчаитите Т.И., 1952-06-24, LYA, f. 1771, ap. 227, b. 4809, l. 49.

skyriaus vedėjui N. Pegovui. Jis paaiškino T. Jančaitytės poelgį ir kam buvo naudojamos neapskaitytos komiteto lėšos (sribų maitinimui, remontui, paramai komiteto darbuotojams, neetatinių vairuotojų algoms), suprask, nebuvo švaistomi savoms reikmėms, nepaisant to, kad prieš metus biuro posėdyje D. Šupikovas kalbėjo kitaip ir pabrėžė, kad pinigai visgi buvo švaistomi mokant didžiules algas iš juodosios kasos¹⁹⁷. Dėl kiek vėliau iškilusių kaltinimų pasisavinus 10.000 rublių, A. Sniečkus rašė: „Lukšio pareiškimas dėl lėšų pasisavinimo kelia abejonių, juolab, kad minėtą pareiškimą [dėl pinigų pasisavinimo – M.Ė.] Lukšys parašė po to, kai Šakių apkomas pašalino jį iš VKP (b) narių, nes jis nuslėpė nuo komiteto, kad tarnavo pasienio policijoje [nepriklausomos Lietuvos – M.Ė.]“¹⁹⁸. Nors šioje istorijoje trūksta kai kurių duomenų bei dokumentų, vėl galime matyti kaip pats pirmasis sekretorius pasirūpina užtarti.

Aktualus, nagrinėjamą problemą išryškinantis įvykis atsitiko karo metu, kai M. Šumausko brolis Pranas buvo suimtas ir nuteistas. Jo padarytas nusikaltimas šaltiniuose nėra įvardintas, tad sunku pasakyti kuo nusizengė, tačiau labiausiai tikėtina, kad tai susiję su turto grobstymu. Po brolio nuteisimo problemų iškilo ir M. Šumauskui, nes šis „iškėlė“ t.y. pasiūlė į pareigas savo brolių, o labiausiai tą klausimą kėlė uolus RA 16-osios divizijos karinis komisaras Jonas Macijauskas. A. Sniečkus savo patikėtiniui divizijoje K. Preikšui rašė: „Man rodos, d. Macijauskas, rašydamas man, neteisingai meta kaltę Šumauskui M. dėl iškėlimo Šumausko P. Taip, formaliai teisinga. Bet jis jį galėjo iškelti ne kaip brolių, o kaip dirbusį atsakomą ūkišką darbą Lietuvoje ir iškėlė ne paslapčiomis, o mums visiems žinant“¹⁹⁹. Vėliau A. Sniečkus parašė laišką ir J. Macijauskui kur paaiškino savo poziciją, ryšį su M. Šumausku ir pasistengė jį užtarti:

¹⁹⁷ О нарушениях финансовой дисциплины в Шакайском уезде КП(б) Литвы. Замечания и предложения членов Бюро ЦК, LYA, f. 1771, ap. 51, b. 351, l. 16.

¹⁹⁸ Записка секретаря ЦК КП (б) Литвы Снечкуса, Зав. Отделом партийных, профсоюзных и комсомольских органов ЦК ВКП(б) О секретаре Каунасского обкома КП(б) Литвы тов. Янчаитите Т. И. 1952-05-20, LYA, f. 1771, ap. 227, b. 4809, l. 47.

¹⁹⁹ A. Sniečkaus laiškas K. Preikšui, 1942-06-08, LYA, f. 1771, ap. 5, b. 46, l. 67.

„Šumauską M. pažįstu nuo 1928 m. Dėl giminės jam teko nemažai kentėti. Bet ten buvo politinė kova. Visiškai kitaip yra dabar. Šumauskas M., mano nuomone, liguistai pergyvena, kad brolių rekomendavo į darbą ir dėl šito jaučiasi kaltas. [...] Bet reikalas tas kaip Šumauskas M. dabar laikosi šiuo klausimu. O kas liečia rekomendaciją, juk tai [P. Šumauskas – M.Ė.] nėra naujas veikėjas, Lietuvoje jis buvo Vietinės pramonės liaudies komisariato tiekimo viršininkas [...] Tad kodėl Šumauskas (Motiejus – M.Ė.) besirūpindamas sudėtinga darbo sritimi, negalėjo pasisakyti apie Šumauską P. Nejaugi tai mes galime traktuoti kaip protekciją ar net kaip rekomendaciją naujai iškeliamam darbuotojui. Juk apie brolio nemalonumus visi žinojo, tame tarpe iš aš su drg. Preikšu. Reikalas slypi kitur, jeigu drg. Šumauskas (Motiejus – M.Ė) būtų žinojęs savo brolio blogus ketinimus ir nutylėtų arba iškeltų niekam nežinant savo brolių“²⁰⁰.

Tad matomas užtarimas ir nenoras, kad M. Šumauskas A. Sniečkaus draugas, jo akimis patikimas partinis darbuotojas, nukentėtų. M. Šumausko biografas A. Samajauskas prisiminė, kad M. Šumauskas šį epizodą prisimindavo ir pasakojo, kad dėl brolio negandų suprato jam gresiantį suėmimą ir kreipėsi pagalbos į A. Sniečkų, kuris pasiūlė vykti į okupuotą Lietuvą organizuoti partizaninio judėjimo²⁰¹. Savotiškai paradoksali situacija – vykstanta į priešų užnugarį apsisaugoti nuo savųjų persekiojimo.

Švelninti Maskvos nuomonę ar jos reikalavimus bausmei taip pat buvo įmanoma, bet ne visada, o kartais to nenorėjo patys veikėjai. Apie tai liudija ir A. Sniečkaus karo metų susirašinėjimas su K. Preikšu, kuris tuomet dirbo CK atstovu RA 16-ojoje divizijoje. A. Sniečkus išgirdęs, kad divizijoje esama problemų dėl girtavimo rašė:

„Girdėjau, kad kartais jūs išgeriat, kad net kiti pastebi. Žinoma, kad kariškių tarpe daugiau išgeriančių, bet turi žinoti saiką. Ypač tai reikalaujama

²⁰⁰ Письмо А. Снечкаса ген. И. Мацияускасу, 1943 г., LYA, f. 1771, ap. 5, b. 46, l. 221.

²⁰¹ Algis Samajauskas, *Ažuolai nebijo vėtrų*, p. 44-46.

iš tavęs. Girdėjau, kad kai kas /ne iš vadovybės/ norėjo rašyti į Maskvą tuo reikalu. Mes šituos dalykuos nepadėsime, o priešingai patys prisidėsime, kad išnaikint pijokavimą. Taigi, draugiškas perspėjimas“²⁰².

Pasitaikydavo atveju, kai galimas užtarėjas supykdamas ir jau pats „prasižengėlis“ turėjo prašyti pagalbos. Ilgametis Žemdirbystės instituto direktorius, agronomas Petras Vasinauskas 1953 m. buvo apkaltintas priėmęs pas jį atėjusį partizaną ir apie tai niekam nepranešęs. Gavus skundą su P. Vasinausku kalbėjo A. Sniečkus ir pokalbis buvo nemalonus. P. Vasinauskas vėliau rašė, kad pasikalbėjimas jį pritrenkė. Matydamas, kad padėtis sudėtinga, jis pats parašė laišką A. Sniečkui prašydamas pagalbos:

„Aš puikiai supratau, kad man buvo pareikštas politinis nepasitikėjimas [...]. Aš Jums tik galiu pareikšti, jeigu aš būčiau dasiprotėjęs, kad į mano kambarį atėjo buvęs banditas ir dar toks, kuris savo veiklą toliau tęsia aš būčiau radęs priemones jį sutvarkyt. [...]. Jūs man sakėte, kad mane laikėte savo žmogumi. Taip aš tokiu buvau nuo gimnazijos laikų [...]. Nejaugi dabar, kada man suteiktos puikios galimybės plačiai dirbti [...] aš galiu susvyruoti. Jeigu Jūs išmestumėte mane už borto – aš neturiu kur eiti. Aš noriu toliau dirbti savo mėgiamą tiriamąjį darbą žemdirbystės srityje, nors ir žemiausiame poste [...]. Neskirkite manęs į vadovaujamą vietą, kolei aš nesustiprėsiu. Pirma sudarykite man progą gerai išstudijuoti marksizmą, pabuvoti bent Leningrado moksliniuose institutuose, Lenino vardo bibliotekoje Maskvoje. Man dar daug ko trūksta. Tarp tų trūkumų vienas iš esminių – nepakankamas marksistinis sąmoningumas ir tai, ką jūs vadinate budrumu. [...] Šiuo laišku aš nenoriu būti palaikytas verkšlentoju. Aš tik tiek norėjau pareikšti: aš visuomet buvau jūsų (matyt, turima omenyje jūsų – komunistų, nes šioje vietoje jūsų rašoma mažąja raide, o kur kreipiamasi konkrečiai į Sniečkų – didžiąja – M. Ė.) ir toliau noriu dirbti su jumis.“²⁰³

²⁰² A. Sniečkaus laiškas K. Preikšui (nuorašas), 1942-04-03, LYA, f. 1771, ap. 5, b. 46, l. 25.

²⁰³ Petro Vasinausko laiškas Antanui Sniečkui, 1953-09-28, in: *Gairės*, 1995, Nr. 12, p. 17-18.

Svarbus šio laiško aspektas yra jau minėtas išlikimo taktikos, galbūt, nesąmoningas taikymas, kuomet norima pasitraukti iš vadovaujamų, viešų, svarbių pareigų, išvykti mokytis, kol viskas nurims. Ši taktika A. Sniečkui buvo neblogai žinoma. 1959 m. priėmus nutarimą sukritikavusį LKP CK darbą, A. Sniečkus turėjo perskaityti savikritišką pranešimą ir pripažinti klaidas. Žinoma, klaidų pripažinimas buvo ribotas, bet A. Sniečkus savo pranešime pateikė keletą pavyzdžių, kai žmonės buvo perkeliami iš vieno darbo į kitą, kad kiltų kuo mažiau triukšmo, taip pat siunčiami mokytis: „Neretai partiniai vadovai neprincipiškai vertina prasikaltusius arba nesugebančius atlikti pavestą darbą žmones, nesvarsto jų trūkumų ar poelgių partine tvarka, o „be triukšmo“ perkelia juos į kitą darbą arba atsikrato jų, pasiųsdami į partinę mokyklą [...]“²⁰⁴. Tai rodo, kad tokią išlikimo taktiką jis suprato ir gerai išmanė. Žinoma, negalėjo pasakyti, kad ir pats tokią naudojo, kai jo kadrai buvo puolami stalinizmo metais, o galbūt nė pats nesuvokė, kad tuomet darė būtent taip.

Tokia išlikimo taktika buvo svari ir dažnai naudojama, bet ne visada, o ir ne visada ji reiškė paramos veiksmą. Antai, nemažai kolūkių pirmininkų ar kitų regioninės reikšmės veikėjų susilaukė problemų dėl elgesio, girtavimo ir buvo perkeliami į kitus darbus, kad nuramintų aistras. Atskirti tokius atvejus nuo paramos galima tik žvelgiant į tolesnę tokio veikėjo karjerą, kuri ir užstrigdavo regioniniame lygmenyje, kai nebuvo įmanoma gauti pareigų Vilniuje, rajono centre, mąstyti apie apdovanojimus ar išvykas į užsienį.

Kaip tokio skirtingo elgesio iliustraciją galima pateikti Šakių r. Lenino kolūkio pirmininko Kosto Gliko atvejį, kuris dirbo šio kolūkio pirmininku nuo 1951 m. ir dirbo juo ilgai net po A. Sniečkaus mirties. K. Glikas buvo vertinamas kaip geras ūkio vadovas, jo ūkis buvo pavyzdinis, o už tai K. Glikas buvo apdovanotas Socialistinio darbo didvyrio žvaigžde, gavo galimybę kaip

²⁰⁴ A. Sniečkaus pranešimas LKP CK VI plenumo apie kadro parinkimą, paskirstymą ir auklėjimą respublikoje, 1959-07-14 – 17, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 77, l. 41.

turistas išvykti į JAV²⁰⁵. Žinoma, tam turėjo tarpininkauti respublikinė vadovybė, su kuria K. Glikas palaikė gerus ryšius. Amžininkai atsiminė, kad K. Glikas artimai bendravo su A. Sniečkumi²⁰⁶. M. Sniečkutės paklausus su kuo iš kolūkių pirmininkų jos tėvas bendravo ji pirmoje vietoje paminėjo Gliką²⁰⁷. Vienoje iš nuotraukų yra užfiksuotas K. Gliko vadovaujama kolūkyje besilankantis A. Sniečkus²⁰⁸ (žr. Nuotrauką nr. 1, priede nr. 6). K. Gliką taip pat galima buvo pastebėti su aukščiausiais respublikos pareigūnais įvairiuose minėjimuose ar žemės ūkio parodose²⁰⁹. Ir po A. Sniečkaus mirties K. Glikas medžiojo su P. Griškevičiumi 1-ajame medžiotojų ratelyje²¹⁰. 1961 m. K. Glikas susilaukė nemalonumų, kai buvo išsiaiškinta, kad jis kolūkio naudai naudojosi blato ryšiais, bandė gauti resursų (motociklą). Nuo didelių nemalonumų K. Gliką gelbėjo tai, kad už parduotus resursus gautas pajamas jis naudojo ne sau, bet kolūkio reikmėms, tačiau gelbėjo ir žinomo ir gero ūkio vadovo statusas ir žinoma ryšiai. Prie rašto pridėtoje vizoje rašoma, kad klausimas bus sprendžiamas respublikinėje (ne sąjunginėje) prokuratūroje ir respublikos prokuroras Viktoras Galinaitis ėmėsi reikiamų priemonių, kad tai daugiau nepasikartotų, apie tai buvo informuotas ir A. Sniečkus²¹¹. Sprendžiant iš to, kad K. Glikas nesulaukė jokių pasekmių (bausmės ar perkėlimo į kitas pareigas), matyti, kad prokuratūra ir CK vadovybė šiuos nusižengimus pražiūrėjo pro pirštus, reaguodami tik formaliai, kad vėliau nekiltų problemų patiems. Žinoma, vaidino ne vien A. Sniečkaus asmeninis patronažas, tai atvejis turintis ir nemažai kolektyvinės priedangos elementų, kai pridengiamas

²⁰⁵ Kosto Gliko kadro įskaitos anketa, LYA, f. 1771, ap. 227, b. 4479, l. 23.

²⁰⁶ Autoriaus pokalbis su Marija Sniečkute 2016-02-25; Aleksandras Česnavičius, Lietuvai paskirtas gyvenimas, in: *Sniečkaus fenomenas: prisiminimai ir pamąstymai*, p. 209; Algis Samajauskas, *Ažuolai vėtrų nebijo*, p. 204.

²⁰⁷ Autoriaus pokalbis su Marija Sniečkute, 2016-02-25.

²⁰⁸ Lietuvos Komunistų partijos Centro komiteto pirmasis sekretorius Antanas Sniečkus Šakių rajono V.Lenino kolūkyje. LCVA, Fotofokumentų skyrius, s.v. Nr. 0-085088.

²⁰⁹ 1959 m. nuotrauka iš Žemės ūkio parodos atidarymo šalia K. Gliko yra J. Matulis, V. Niunka, A. Sniečkus, M. Šumauskas, G. Zimanas, V. Vazalinskas, LCVA, Fotodokumentų skyrius, S.V. Nr. 0-029386.

²¹⁰ Saulius Grybkas, *Nomenklatūrininkų medžioklės būrelis: neformalaus tinklo galia*, in: *Nematoma sovietmečio visuomenė*, p. 312.

²¹¹ LSSR prokuroro V. Galinaičio raštas A. Sniečkui, ir raštelis prie jo, 1961-05-16, LYA, f. 1771, ap. 208, b. 9, l. 13-15.

nusipelnęs ir sovietų Lietuvą reprezentuojantis kolūkio pirmininkas, su socialistinio darbo didvyrio žvaigžde švarko atlape.

Grįžtant prie bausmių, svarbu ir tai, kad ne kiekvienu atveju, kai bausmė panaikinama, reiškia kažkokią paramą ar patrono globą. Tai buvo normalus partinis mechanizmas, kai praėjus kuriam laikui ir neva kitame darbe pasitaisius, buvo kreipiamasi panaikinti nuobaudą. Bet svarbiausia yra atkreipti dėmesį į vėlesnius veiksmus, kaip klostėsi nubaustojo karjera, kokių veiksmų ėmėsi jis, jo aplinka ar CK jo atžvilgiu, juk jei esama gausybė pateisinamųjų raštų, tai rodo, kad kažkas bando užtarti arba esama svarbių kliūčių trukdančių paprastai panaikinti bausmę. Be to, esama faktų kai bausmė ar nuobauda išvis neskiriama (S. Filipavičiaus, J. Grigalavičiaus atvejais), nors kitais atvejais už tokį pat nusižengimą buvo skiriama, o paskirtas bausmes skirstyti ne tik pagal rūšį, bet ir pagal skyrimo laiką, nes ir periodas, ir tuometinė konjunktūra, galių svarstyklės buvo labai svarbūs aspektai. Tačiau, kad žinotume jog minėtos situacijos yra tikrai favoritizmo apraiškos turėtume panagrinėti ir panašius atvejus, kurie visgi baigėsi priešingai. Pavyzdžiui, ar tokioje pačioje situacijoje vienas asmuo yra baudžiamas vienaip, o analogiškoje situacijoje, kitas kitaip? Tai svarbus klausimas, nes favoritizmas ir yra šališkumas vienu asmenų atžvilgiu prieš kitus.

Šiam klausimui nagrinėti galime pasitelkti atvejį iš kiek vėlesnių nei anksčiau nagrinėti, vadinamojo atšilimo, metų. 1960 m. vasario mėn. LKP CK biuro nutarimu iš darbo buvo atleistas LSSR Sveikatos apsaugos ministras, CK narys, Alfonsas Dirsė už tai, kad nuslėpė, jog tarpukariu priklausė Šaulių Sąjungai²¹². Nepaisant to, kaip minėta, kad dešimtmečiu anksčiau A. Sniečkus rašte VKP (b) CK rašė, kad pasižymėjusiems partiniams nariams, buvusiems šauliams, turėtų galioti priklausymo kitoms partijoms nuostata (o ne antisovietinėms organizacijoms, kokia buvo laikoma Šaulių Sąjunga). Kitiems, supras, nepasižymėjusiems nariams buvo siūloma taikyti du variantus: įstojuosiems iki 1940 m. ir tuomet pripažintiems kompartijos nariais (praėjusiems partinį patikrinimą) palikti juos partijoje, o įstojuosiems po 1940

²¹² Письмо А. Снечука в ЦК КПСС, 1960-04-07, ЛЯА, ф. 1771, ар. 205, б. 27, л. 130.

m. – patikrinti jų veiklą²¹³. Tuomet, iš tokių raštų, akivaizdžiai matytas A. Sniečkaus noras neaukoti lietuvių tautybės darbuotojų, kurių nemažai vienu ar kitu metu buvo Šaulių sąjungos nariai.

Ir čia buvo visai nesvarbu ar narystė buvo nusiėpta ar ne. Panašiai kaip ir S. Filipavičiaus atveju buvo „pasigailėta“ gero žemės ūkio specialisto, ilgai dirbusio Žemės ūkio instituto direktoriumi ir Žemės ūkio ministru, Vytauto Vazalinsko, turėjusio ryšių su respublikine vadovybe. 1953 m. buvo gauta informacija, kad jis 1928 – 1929 m. priklausė Šaulių sąjungai, stojant į partiją tą nusiėpė, tačiau LKP CK biuras nesiėmė jokių veiksmų ir dar kartą patvirtino savo nutarimą, priimtą 1943 m. dėl V. Vazalinsko priėmimo į partiją teisingumo²¹⁴. Jokių patikrinimo dokumentų byloje skirtoje V. Vazalinsko narystei partijoje svarstyti, nėra.

LSSR Sveikatos apsaugos ministro A. Dirsės atveju taip pat nebuvo rasta jokių patikrinimo dokumentų, jų nėra nei asmens byloje, nei dokumentuose apie jo atleidimą. Lyginant šį atvejį ir aukščiau minėtą V. Vazalinsko, aiškiai matoma, kad kone identiškose situacijose su dviem ministrais, sprendimai skiriasi. Dar daugiau, čia galima įžvelgti klientelizmą, tik ne A. Dirsės, o jo pamainos ministro poste, Vytauto Kleizos, atveju. V. Kleiza 1950 – 1953 m. dirbo Šiaulių srities sveikatos apsaugos skyriaus vyr. chirurgu ir galėjo susipažinti su tuometiniu Šiaulių sr. pirmuoju sekretoriumi M. Šumausku. M. Šumauskui 1956 m. tapus MT pirmininku, V. Kleiza tais pat metais tapo Vilniaus Respublikinės ligoninės vyr. gydytoju ir 1960 m. buvo paskirtas M. Šumausko vadovaujamos MT nariu, ministru (juo išbuvo net 20 metų), taip pat išrinktas kandidatu į LKP CK narius, vėliau nariu. Į Sveikatos apsaugos ministerijos sistemos žinių (4-oji valdyba) įėjo ir spec. poliklinikų ir spec. ligoninių, kuriose gydyti nomenklatūros sąrašuose esantys žmonės, priežiūra.

Kuomet 1959 m. buvo priimtas nutarimas dėl LKP CK darbo su kadrais, kur buvo nemažai kaltinimų vietininkiškumu ar net nacionalizmu, LKP CK

²¹³ Список партийных работников номенклатуры ЦК КП (б) Литвы, состоявших в организации "Шаулю Саюнга", июнь 1952 г., ЛЯА, ф. 1771, ар. 133, б. 29, л. 146.

²¹⁴ Постановление Бюро ЦК КП Литвы от 25 июня 1953 г. О партийной принадлежности Вазалинскас В. М., ЛЯА, ф. 1771, ар. 224, б. 3.

savo ataskaitose Maskvai apie nutarimo vykdymą, pripažino, kad kai kurie darbuotojai buvo parinkti neteisingai ir, kad LKP CK didina kova su vietininkiškumu ir išlaikytiniais (*уждивенческие тенденции*). Būtent pastaroji frazė būtų bene arčiausiai klientelizmo pavadinimo oficialiojoje sovietų retorikoje. Minėtoje ataskaitoje kaip neteisingai parinkti buvo įvardinti ir minėtas S. Filipavičius, o taip pat J. Grigalavičius, P. Murauskas ir keli kiti asmenys²¹⁵. Vėliau SSKP CK Partinių organų skyrius pradėjo rūpintis tuo, kad partiniai komitetai nesiima reikiamų priemonių nubaudžiant SSKP įstatus pažeidusius asmenis. Pagal Maskvos valdininkų užklausą LKP CK paruošė ataskaitą ir pripažino, kad kai kur tokie reiškiniai pasitaikė. Žinoma, buvo kalbama apie žemesnės nomenklatūros darbuotojus, ne CK narius, visgi čia parodomos bendros tendencijos, kurios be kita ko vyravo ir pačiame CK, kurio darbuotojai, žinoma, negalėjo to rašyti ataskaitoje.

Ši analizė ir A. Dirsės, S. Filipavičiaus ir V. Vazalinsko vienodo „nusižengimo“ skirtingi vertinimai ir skirtingos baigtys rodo, kad sistemingo sprendimo visiems „prasižengusiems“ nebuvo. Tad reiktų kiekvieną atvejį vertinti individualiai neatmetant paprasto partinio, biografinio šališkumo, klientelizmo ar kolektyvizmo atvejų. Visgi, klientelizmas ir lietuviškosios nomenklatūros dalies savitarpio palaikymas, kolektyvizmas, buvo itin svarbūs ir reiškėsi viso sovietmečio metu.

²¹⁵ Отчёт Центрального Комитета КПСС о ходе выполнения постановления ЦК КПСС от 28 мая 1959 года "О работе ЦК Компартии Литвы с кадрами", 1960-02, ЛЯА, ф. 1771, ар. 205, б. 26, л. 6-7.

3. Nepersonaliniai tinklai sovietų Lietuvoje

3.1. Pogrindininkų tinklas: „senoji gvardija“ nuo Kominterno iki kalėjimų

Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu veikę nelegalios LKP nariai, vadinamieji pogrindininkai, buvo pirmoji sovietų Lietuvos elito karta. Juos savotiškai galima pavadinti sovietų Lietuvos kūrėjais, nes nepaisant to, kad sovietų valdžia buvo atnešta ant sovietų tankų, ją įtvirtinti vien tankų neužteko.

Patys pogrindininkai ar bent jų amžininkai mėgdavo save ir kolegas pavadinti „senąją gvardija“. Pogrindininkas Fridis Krastinis laiške A. Sniečkui įsivardijo „senosios gvardijos“ atstovu²¹⁶. A. Barkauskas savo atsiminimuose keliose vietose pamini šį terminą, kurį neva pasakė A. Sniečkus²¹⁷. Žinoma, galima abejoti ar A. Sniečkus išties taip sakė, bet net ir tokiu atveju, pats A. Barkauskas juos suvokė kaip „senąją gvardiją“, taip atskiriant nuo jo paties, jaunesnės kartos LKP narių. Kiti amžininkai pastebėjo komunistų pogrindininkų „išskirtinumą“, savotiškos aureolės turėjimą²¹⁸.

Maskva pogrindininkais nevisiškai pasitikėjo. Tai rodo ir VKP (b) CK komandiruotų į Lietuvą darbuotojų skaičius, ir tai, kad 1940 m. kai LKP turėjo būti integruota į VKP (b), visi LKP nariai turėjo gauti VKP (b) nario pažymėjimus, bet tai nebuvo padaryta automatiškai. Kiekvienas narys buvo tikrinamas, tad 1940 m. rudenį buvo atliktas valymas. Atrinktieji pogrindininkai turėjo nemenką įtaką, bent pirmus penkiolika sovietų režimo metų, nes visų pirma buvo gausiausia grupė. 1949 m. LKP VI suvažiavime 63 proc. delegatų buvo įstoję į partiją iki 1941 m., o LKP (b) CK biure buvo vien asmenys turintys ilgesnį nei 9 metų partinį stažą. LKP X-ajame suvažiavime 1958 m. jau 74 proc. delegatų buvo įstoję po 1941 m., bet biure pogrindininkų įstojusių iki 1940 m. dar buvo daugiau, vėliau jų vis mažėjo²¹⁹. Toks skaitlingumas ir neabejotina įtaka leidžia ieškoti pogrindininkų ryšių ir jų sąsajų (ryšių sumos) bei tinklo užuomazgų.

²¹⁶ F. Krastinio laiškas A. Sniečkui, Kaunas, 1959-11-19, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 172, l. 161.

²¹⁷ Antanas Barkauskas, *Laikmečio įkaltai*, p. 372.

²¹⁸ Saulius Grybkauskas, *Sovietinė nomenklatūra ir pramonė Lietuvoje 1965–1985*, p. 267.

²¹⁹ *Lietuvos Komunistų Partija skaičiais 1918 – 1975: statistikos duomenų rinkinys*, Vilnius, 1976, p. 170-171.

Ne visi tarpukariu veikę komunistai buvo vieningi ar bent turėjo panašią patirtį ir karjerą. Tad derėtų pagrindininkų ryšių genezę skirti bent į dvi stambias dalis – komunistų pagrindininkų nelegaliai dirbusių vien Lietuvoje ir didžiąją laiko dalį praleidusių kalėjimuose bei Kominterno agentų, išugdytų Maskvoje, ten pabaigusią mokslus bei siųstus dirbti nelegalaus darbo Lietuvoje arba galbūt Lietuvoje iki 1940 m. nė nebuvusius, ryšius.

Tokį skirstymą pirmoji pateikė J. Zubkova. Jis gali būti tik simbolinis, nes kai kuriuos žmones galima priskirti ir vienai, ir kitai kategorijai, o kadangi visos patirtys paveikė karjerą bei pažiūras, kyla klausimas ar skirstymas pagrįstas. Tačiau bent vieną jų skirtybę galima įvardinti: Kominterno patirties įgavę komunistai, anot J. Zubkovos, užmezgė naudingas pažintis ir ryšius Maskvoje bei pamatė kokios yra partinio elgesio taisyklės, o tai vėliau pravertė. O antrieji kurį laiką buvę toliau nuo Maskvos rankų, laiku nesusipažinę su „partiniu demokratiniu centralizmu“, partijos neklystamumu, ugdesi kalėjimuose kur užsiėmė savišvieta, tradiciškai mažiau jaudinosi dėl hierarchijų, anot J. Zubkovos, jie net bandė su VKP (b) vadovybe kalbėti kaip lygūs, be to, atšilimo metu tapo nacionalkomunizmo idėjų ir praktikų skleidėjais²²⁰.

Tai gali padėti paaiškinti kodėl dalis pagrindininkų lyderių, turėjusių nemažos patirties, autoritetą „už praeities nuopelnus“ bei plačius ryšius buvo arba dažnai kritikuojami arba jų karjeros mobilumas užstrigo, o turėjusiems patirties Kominterne ta karjera buvo lengvesnė. Šie žmonės buvo išugdyti Kominterno – Maskvoje sukurtos ir jos kontroliuojamos tarptautinio revoliucinio judėjimo organizacijos, turinčios ruošti įvairių šalių revoliucionierius ir padėti jiems įvykdyti „revoliucijas“ savo kraštuose. Tam buvo įkuriamos mokslo įstaigos, taip pat tautinės sekcijos per kurias finansavimas pasiekdavo tuos kraštus. Pagrindinė lietuvių kadro kalve buvo 1921 m. įsteigtas Vakarų tautinių mažumų komunistinis universitetas, veikęs iki uždarymo 1936 m. Nemažai lietuvių kadro mokėsi ir prestižinėje

²²⁰ Jelena Zubkova, *Pabaltijys ir Kremlius 1940 – 1953*, p. 321, 325-326.

Tarptautinėje Lenino mokykloje, kuri buvo įsteigta 1927 m. ir taip pat veikė iki 1936 m.²²¹

Abejose šiose įstaigose aktyviai dirbo ir dėstytojavo Zigmas Aleksa – Angarietis, kuris LKP (b) nuo 1921 m. tapus Kominterno sekcija, buvo šios sekcijos vadovas taip pat Kominterno Internacionalinės kontrolės komisijos narys bei sekretorius. Tai buvo svarbios pareigos, bet nemažiau svarbias pareigas ėjo kitas žymus lietuvių komunistas Vincas Mickevičius – Kapsukas, dirbęs Kominterno Vykdomojo komiteto organuose. V. Kapsukas buvo pagrindinis LKP (b) ideologas ir neabejotina žvaigždė, o tai trukdė Z. Angariečiui. Abu gyveno Maskvoje ir dirbti Lietuvoje negalėjo, nes buvo visiškai iškonspiruoti, tad abiejų kova vyko per statytinius ir proteguojamuosius Lietuvoje²²². Z. Angarietis stengėsi į savo pusę patraukti visus bėgančius iš Lietuvos ir atvykstančius į Maskvą Lietuvos komunistus. Jis turėjo geresnes sąlygas protegavimui, nes kuravo minėtąsias komunistinio mokslo įstaigas, kurios buvo tiesus kelias į pagrindininko, Kominterno kurjerio, karjerą bei vadovaujančias pareigas LKP Lietuvoje. Z. Angarietis už paramą atsidėkodavo išrūpindamas vietą minėtose mokslo įstaigose, kuriose buvo garantuotos pragyvenimo sąlygos²²³. Iš savo klientų jis reikalavo jo politikos vykdymo, paklusnumo, informavimo. Antai, Aleksandras Guzevičius viename iš raštų į LKP (b) CK rašė, kad 1931 m. besiruošdamas išvykti iš Maskvos į Lietuvą buvo Z. Angariečio instrukuotas palaikyti ryšį tik per jį, nors tam prieštaravo Jaunimo komunistinio internacionalo organizacija (KIM), kurie reikalavo ryšį palaikyti per Berlyno biurą. A. Guzevičius nusprendė ryšį palaikyti taip kaip reikalavo KIM, o už tai buvo Z. Angariečio apkaltintas melavimu, apgaulinėjimu bei gavo papeikimą nuo LKP (b) CK. A. Guzevičius tai laikė asmenišku Z. Angariečio kerštu už nelojalumą²²⁴. V. Kapsukas

²²¹ Jonas Švilpa, *Kominternas ir komunistinis pagrindis Lietuvoje XX a. 4-jame dešimtmetyje (organizaciniai veiklos aspektai)*, Daktaro disertacija, p. 112.

²²² Beje jaunesnieji komunistai Angarietį, Kapsuką ir vyresnius LKP narius vadino „seniai“: „Jam [K. Korsakui – M.Ė.] laišką parašė vienas iš senių – Z. Angarietis. R. Šarmaičio pasakojimas K. Korsako septyniasdešimtmečio šventėje, 1979-10-05, LYA, f. 77, ap. 28, b. 5422, l. 9.

²²³ Jonas Švilpa, *Kominternas ir komunistinis pagrindis Lietuvoje XX a. 4-jame dešimtmetyje (organizaciniai veiklos aspektai)*, Daktaro disertacija, p. 28.

²²⁴ A. Guzevičiaus raštas A. Sniečkui, 1940-10-20, LYA, f. 77, ap. 28, b. 3728, l. 160-161.

daugiau rėmėsi ne institucinėmis galiomis, kaip Z. Angarietis, o savo autoritetu, kaip vienu iš senųjų bolševikų, LKP įkūrėjų.

LKP patyrė didelį smūgį 1926 m. gruodį, kai buvo sušaudyti vieni iš jos lyderių, nuo tol iki pat 4-ojo deš. vidurio nebuvo aiškaus lyderio. Visas vadovavimas per Kominterną ir jo Lietuvos sekciją buvo iš Maskvos. LKP (b) Centro komitetas buvo sudaromas Maskvoje ir daugiausia jo narių gyveno ten, beveik visi LKP (b) Politbiuro nariai taip pat buvo Maskvoje. Lietuvoje buvo veikama per LKP (b) CK sekretoriata ir faktiškai per V. Kapsuko ir Z. Angariečio rankas – kiekvienas protegavo savą LKP lyderį per kurį turėjo daryti įtaką LKP veiklai Lietuvoje. V. Kapsuką kovoje dėl įtakos rėmė Karolis Grosmanas (po 1940 m. K. Didžiulis) ir Aizikas Lifšicas. Su šiais buvo susijęs M. Šumauskas²²⁵, F. Krastinis (Grosmano giminaitis²²⁶) bei I. Meskupas, kurį K. Grosmanas ir A. Lifšicas 4-ojo deš. vid. net protegavo į Pirmojo sekretoriaus postą²²⁷. Visgi, toks planas nepavyko ir 1935 m. LKP (b) sekretoriatui pradėjo vadovauti Kazys Sprindys, kuriuo itin pasitikėjo Z. Angarietis. Toks pasitikėjimas ir protegavimas iššaukė reakciją, tad prieš K. Sprindį sukilo K. Grosmanas ir A. Lifšicas²²⁸. Ši kova baigėsi dėl V. Kapsuko mirties, nuo tol Z. Angarietis tvirtai užėmė lyderio pozicijas tarp Lietuvos komunistų, o jo klientai ar asmeniniai favoritai užėmė svarbiausius vadovaujančius postus, taip 1936 m. A. Sniečkus, kuris buvo Z. Angariečio žmogus, tapo LKP (b) CK Pirmuoju sekretoriumi. K. Grosmanas dar bandė kovoti su Maskvos žmonių diktatu partijoje ir norėjo, kad sekretoriumi būtų išrinktas nepriklausomai nusistatęs Juozas Bulavas, tačiau šis užimti posto nesutiko²²⁹.

Z. Angarietis turėjo ir kitų priešų, kiek aukštesnėse pozicijose nei buvo V. Kapsuko. Vienas iš jų buvo Kominterno sekretorius Mironas Moskvinas, bandęs proteguoti A. Lifšicą į Z. Angariečio vietą Kominterno

²²⁵ Motiejus Šumauskas, *Kovų verpetuose*, Antras leidimas, Vilnius, 1978, p. 45.

²²⁶ Karolio Didžiulio aštuonesdešimtmečio minėjimas, LYA, f. 77, ap. 28, b. 2269, l. 15

²²⁷ Jonas Švilpa, *Kominternas ir komunistinis pogrindis Lietuvoje XX a. 4-jame dešimtmetyje (organizaciniai veiklos aspektai)*, Daktaro disertacija, p. 27, 45.

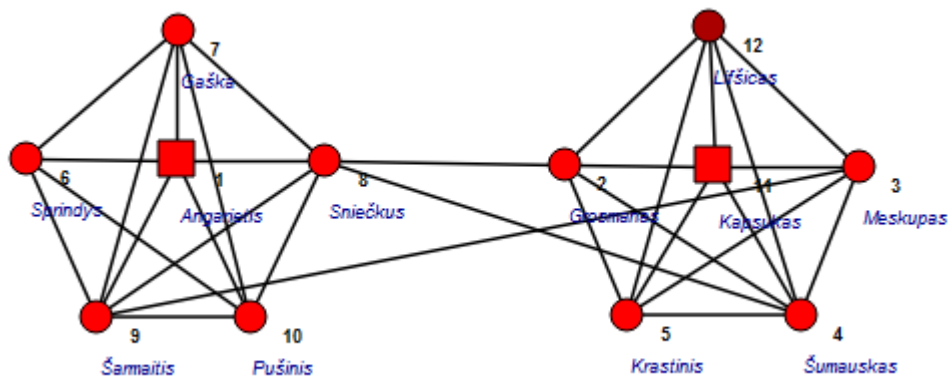
²²⁸ Ibid., p. 114.

²²⁹ Aloyzas Sakalas, Buvusio universiteto rektoriaus nepasibaigusi istorija, *Universitas Vilnensis*, 1989-01-13, l. 1.

Internacionalinės kontrolės komisijoje. Z. Angarietis išnaudodamas turimus svetus Kominterno organizacijoje sugebėjo 1937 m. pašalinti A. Lifšicą apkaltinus jį trockizmu. Netrukus, prasidėjo raganų medžioklė, buvo suimtas ir M. Moskvinas, ir pats Z. Angarietis, nuo tada ėmė grėsti pavojus ir Z. Angariečio klientams²³⁰.

4-oje schemeje pavaizduoti dviejų patronų pagrindiniai rėmėjai ir jų tarpusavio santykiai.

4 schema. V. Mickevičiaus – Kapsuko ir Z. Aleksos – Angariečio rėmėjų ir klientų ryšiai XX a. 4 deš.²³¹

Čia susiduriama su problema, kad realiai visi šie veikėjai daugiau ar mažiau buvo pažįstami arba pažintis užmezgė vėliau, tad tai gali klaidinti. Pasirinkta pavaizduoti tik aiškiai žinomą tuomet (4-ajame deš.) egzistavusį ryšį. Schemeje pavaizduotos ryšių priešpriešos nereiktų suprasti kaip absoliučios. Didžiausias nesutarimas buvo tarp Z. Angariečio ir V. Kapsuko, bet ir jie turėjo kartu dirbti Maskvoje. Jų klientai ar favoritai nors ir jautė savo patronų varžybas (tą vėliau teigė R. Šarmaitis²³²), labiau palaikė vieną ar kitą pagal politines pozicijas, bet tarpusavyje bent atvirai nekonkuravo. Antai, tuomet įdomią poziciją užėmė I. Meskupas. Nepaisant to, kad jis buvo K.

²³⁰ Jonas Švilpa, *Kominternas ir komunistinis pagrindis Lietuvoje XX a. 4-jame dešimtmetyje (organizaciniai veiklos aspektai)*, Daktaro disertacija, p. 114.

²³¹ Sudaryta remiantis: Jonas Švilpa, *Kominternas ir komunistinis pagrindis Lietuvoje XX a. 4-jame dešimtmetyje (organizaciniai veiklos aspektai)*, Daktaro disertacija.

²³² R. Šarmaitio kalba J. Stimburio septyniiasdešimtmečio šventėje, LYA, f. 77, ap. 28, b. 10620, l. 33.

Grosmano ir A. Lifšico proteguojamas ir nemėgstamas Z. Angariečio²³³, nesiėmė jokių veiksmų prieš šio klientą A. Sniečkų, o pastarąjį suėmus, net skaitė ataskaitinį LKP (b) pranešimą Maskvoje, kuris buvo patvirtintas, tokiu būdu atstatant po Z. Angariečio suėmimo nutrūkusį LKP (b) ir Kominterno, t.y. Maskvos ryšį. Net ir atrodytų priešingus žmones protegavę K. Didžiulis ir A. Sniečkus, kuriuos skyrė ir šioks toks politinės linijos skirtumas (jei tikėsimė, kad K. Didžiulis neturėdamas tampo ryšio su Maskva norėjo išlaikyti didesnį atstumą), vėliau gerai sutarė. Apie tai pasakojo A. Sniečkaus dukra Marija prisiminusi, kad tėvas labai sielojosi kai K. Didžiulis anksti mirė²³⁴. A. Sniečkus ir A. Lifšico proteguotas M. Šumauskas taip pat tapo draugais. Iš kitos pusės to paties Z. Angariečio klientai A. Sniečkus ir B. Pušinis ne visada sutarė.

Tokius santykius nulėmė tai, kad kova tarp Z. Angariečio ir V. Kapsuko nebuvo itin vieša. Visų pirma buvo stengiamasi į svarbius postus proteguoti savo klientus, kurie buvo paramos ir įtakos bazė, tačiau siunčiant į Lietuvą negalėjo būti nurodoma kovoti su vienu ar kitu partiečiu, remiančiu kitą pusę. Tuomet tarp LKP (b) narių nebuvo didelių nesutarimų, o esamieji buvo dėl pasitikėjimo krizių, įtariant bendradarbiavimu su Lietuvos saugumu ar ryšiais su nepatikimais asmenimis. Pavyzdžiui, buvo nepasitikima B. Barausko žmona²³⁵.

Kominternas, su vadovybe Maskvoje tebūtų popierinė organizacija jei nesiųstų savo agentų į jų gimtąsias žemes užsiimti komunistine veikla. Šie atvykę rėmėsi vietiniais komunistais gyvenančiais nelegaliai, besislapstančiais, ar kalinamais kalėjimuose. Šiuos Lietuvoje itin jungė kalinimas kalėjimuose. Patekimas į kalėjimą liudijo, kad žmogus atlieka bausmę ir nėra užverbuotas Lietuvos spec. tarnybų (nors negalima buvo atmesti ir kameros agentų darbo, tokį metodą vėliau itin naudojo MGB), tad jungė šioks toks didesnis pasitikėjimas. Kalinius jungdavo įvairi veikla, taip pat pokalbiai ar diskusijos,

²³³ Jonas Švilpa, *Kominternas ir komunistinis pagrindis Lietuvoje XX a. 4-jame dešimtmetyje (organizaciniai veiklos aspektai)*, Daktaro disertacija, p. 45.

²³⁴ Autoriaus pokalbis su Marija Sniečkute, 2016-02-03.

²³⁵ Материал о Барановском Балисе /Мартинес/, 1939-12-20, LYA, f. 77, ap. 28, b. 691, l. 71.

kai tai buvo įmanoma, nes nors bendravimas buvo ribojamas, bet visiškai neuždraudžiamas. Pavyzdžiui, F. Bieliauskas kalėjime susipažino su J. Grigalavičiumi²³⁶, taip pat su A. Guzevičiumi²³⁷. Čia pagrindininkai galėjo susipažinti ir su iš Maskvos atvykusiais komunistais, kurie šiaip vengdavo susitikimų dėl iškonspiravimo ir suėmimo galimybių.

Tarp pagrindininkų – kalinių didžiausią įtaką 1940 m. buvo įgijęs V. Niunka, nemažą įtaką turėjo ir B. Baranauskas bei M. Meškauskienė. V. Niunka nuo 5-ojo deš. pab. iki 1961 m. buvo atsakingas už ideologiją, propagandą, kultūros sritį. Dar nuo tarpukario jis pažinojo nemažai intelektualų, būtent jis palaikė ryšį su kairiųjų inteligentų terpe. Nesunkiai nubrėžiamas V. Niunkos ryšys su liaudininkų ir kitų tarpukario kairiųjų ryšiais, kuriuos sudarė nemaža dalis būsimosios sovietinės lietuviškosios inteligentijos. Šioje veikloje V. Niunkai padėjo M. Meškauskienė, taip pat pažinojusi Kauno inteligentiją ir bandžiusi suformuoti komunizmui lojalių žmonių būrį, kaip paaikškėjo vėliau tai buvo penktoji kolona pasitarnavusi sovietų valdžios atėjimui²³⁸.

Kominternas Lietuvoje veikė per savo siunčiamus agentus, kurie priklausė LKP (b) CK vadovybei (sekretoriatui veikiančiam Lietuvoje). Šio svarbūs padaliniai buvo komjaunimo organizacija bei pusiau ar visiškai legalios organizacijos kaip Raudonoji pagalba (MOPR), Laisvamanių, Butų nuomininkų, Lietuvių draugija SSRS tautų kultūrai pažinti (per tris pastarąsias veikė liaudininkų (J. Paleckio, M. Gedvilo ir kitų) ryšiai)²³⁹. Per jas buvo palaikomi ir ryšiai su Lietuvos kultūriniais sluoksniais, kuriuos, pasikeitus Maskvos politikai, nuo 1935 m. buvo pabandyta įtraukti į Liaudies frontą. Šį

²³⁶ Juozo Grigalavičiaus penkiasdešimtmečio minėjimas, 1963-10-19, LYA, f. 77, ap. 28, b. 3483, l. 54.

²³⁷ Susirinkusiųjų po A. Guzevičiaus laidotuvių kalbos, užrašė R. Šarmaitis, 1969-04-21, LYA, f. 77, ap. 28, b. 3728, l. 99.

²³⁸ Neaišku kiek rimtai į kairiuosius intelektualus žiūrėjo LKP (b) vadovybė, antai Z. Angarietis nevengė jų pavadinti „pakeleiviais“ („papatčiki“), o tai reiškė, kad jis rimtai nevertino legaliai gyvenančių kairiųjų indėlio, pasiryžimo, lojalumo. Neaišku ar A. Sniečkus į tai žiūrėjo rimtai, bet sprendžiant iš atsiminimų jam buvo įdomios Lietuvos intelektualų nuotaikos. Įdomios jos jam buvo ir vėliau sovietmečiu. M. Meškauskienė dažnai su Sniečkumi susitikdavo ir kalbėdavosi apie sovietų Lietuvos intelektualų nuotaikas, tarėsi įvairiais klausimais. A. Sniečkaus užrašai bloknotuose, 1969 (?) m. kovo 4 d. įrašas, LYA, f. 165895, ap. 2, b. 30, l. 84.

²³⁹ Šias organizacijas su komunistais siejo ir gerai apibūdino S. Yla. Žr. Stasys Yla, *Komunizmas Lietuvoje*, p. 33-34, 68.

prižiūrėjo ir kuravo V. Niunka, o šiam patekus į kalėjimą M. Meškauskienė. Tad Kominterno agentai buvo susiję su pagrindininkais esančiais Lietuvoje, o šie per pirmuosius turėjo ryšį su Maskva. Pagrindininkai – kaliniai, kaip turintys platesnius ryšius tarp vietinių žmonių ir komunistų, veikė per įvairias legalias ir pusiau legalias organizacijas ir taip sujungė savo ir kultūrininkų, intelektualų, rašėvų (Paleckis) ar tose terpėse veikiančių slaptų komunistų (Gedvilo) ryšius.

Lieka neatsakytas klausimas dėl šių veikėjų vietos valdžioje po 1940-ųjų. Tai, kad pagrindininkai – politiniai kaliniai po okupacijos atėjo į valdžią, bet neužėmė lemiamų pozicijų, nestebina. Pirmosios kartos sovietinio elito atrankos kriterijus nagrinėjusi J. Zubkova, rašė, kad Maskvai svarbiausias kriterijus atrenkant naują elitą buvo žinomumas Maskvoje ir patikimumas, o to pasiekti buvo galima tik turint stabilius ryšius su Kominternu²⁴⁰. Tad gauti pirmąsias pozicijas Lietuvoje, taip pat ir Latvijoje bei Estijoje galėjo tik Kominterno agentai, mokėsi, dirbė ir gyvenę Maskvoje, o pagrindininkai turėjo tenkintis per asmenines rekomendacijas gautais antraeiliais postais. Pirmaisiais metais nemažai įtakos turėjo pagrindininkai kaliniai, nors ir susiję su Kominternu, bet Maskvoje nesimokę ir ilgiau neužsibuvę, pavyzdžiui, I. Meskupas, taip pat LKP (b) CK Kadro skyriaus vedėjas Ch. Aizenas. Tačiau nuo 1944 m. keičiantis režimo favoritizmo turiniui, juos imta išstumti pakeičiant atsiųstais rusakalbiais arba surusėjusiais lietuviais. Pavyzdžiui, 1944 m. gruodį V. Niunka buvo pašalintas iš antrojo sekretoriaus posto, o visiškai Lietuvoje nežinomas, bet SSRS gyvenęs ir partinius mokslus baigęs Mykolas Junčas – Kučinskas, kiek vėliau buvo paskirtas LKP (b) CK sekretoriumi. Šis pavyzdys liudija, kad atrenkant kadrus buvo svarbiau jo sąsajos su Maskva ir ryšiai su Kominterno veikėjais iš Lietuvos, o ne pats susisaistymas su Lietuva.

V. Kapsuko ir Z. Angariečio klientai, „kominterniečiai“, kaip buvo parodyta, tarpusavyje nebūtinai konkuravo, bet kyla klausimas ar buvo šių „kominterniečių“, tiek Kapsuko, tiek Angariečio klientų konkurencija dėl įtakos su pagrindininkais – politiniais kaliniais? Partiniams veikėjams,

²⁴⁰ Jelena Zubkova, *Pabaltijys ir Kremlius 1940 – 1953*, p. 315.

konkurencija buvo pažįstama ir dažna būseną, tačiau racionaliau ją sieti ne tiek su tam tikra žmogaus biografija, kiek su jos sąlygotu patirties įgijimu. Kominterno mokyklų ragavę komunistai geriau išmanė partinio elgesio taisykles, demokratinio centralizmo principus, tad vengė prieštarauti Maskvos pozicijai ar apskritai pasisakyti aštriau. Pogrindininkai išsiugdę kalėjimuose jautėsi labiau nepriklausomi ir kartais pas juos pasireiškėdavo nacionalinio komunizmo apraiškos, kurios ir sąlygojo, tai, kad jie netiko svarbioms pareigoms arba iš jų gana greitai buvo pašalinami. Tai galima palyginti ir su politikoje klasikine kairiųjų ir dešiniųjų (Rusijos komunistų partijoje V. Lenino laikais ir vėliau sukurtoje VKP (b) taip pat vyko konkurencija tarp dešiniųjų ir kairiųjų „nukrypimų“) konkuravimu.

Geriausias pavyzdys galėtų būti J. Bulavas (nors jis turėjo patirties ir Maskvoje, buvo mokėsis trumpuose partiniuose kursuose 1933 m.). Jis nesutarė su A. Sniečkumi dar iki 1940 m. okupacijos ir 1938 m. net išstojo iš LKP. Daug vėliau, 1976 m., J. Bulavas rašė paaškinime, kad išstojo dėl nesutarimų su A. Sniečkumi tam tikrais klausimais, pavyzdžiui, dėl „antifašistinio liaudies fronto sudarymo; dėl stalininio režimo vertinimo; LKP veiklos savarankiškumo“²⁴¹. Dar kiek anksčiau Z. Angarietis laiškuose rašė, kad J. Bulavas nepatenkintas „partine taktika, kuri didina areštus“²⁴². Tiesa, šie nesutarimai nesutrukdė vėliau J. Bulavui vėl įstoti į partiją ir dirbti atsakingose pareigose, taigi vėl matomas tas pats motyvas, kai nesutarimai neužkerta kelio toliau kartu dirbti, ypač, kai reikėjo mobilizuoti ryšius. Visgi, dėl jo nacionalkomunistinio (ar net ne komunistinio, o socialistinio) nusiteikimo jis 1958 m. buvo atleistas iš VVU rektoriaus pareigų ir pašalintas iš partijos. J. Bulavas, nepaisant jo nusiteikimo ir nepritarimo stalininiam režimui bei Maskvos diktatui, buvo reikalingas sovietizuojant Lietuvą ir ypač pasikeitus politikai, pradėjus atlietuvinti administracines ir mokslo įstaigas po 1956 m. Jis turėjo nemenką autoritetą tarp proletuviškai nusiteikusių inteligentijos.

²⁴¹ Juozo Bulavo paaškinimas dėl pasitraukimo iš LKP 1938 m. pabaigoje, 1976-11-17, Vilnius, LYA, f. 77, ap. 28, b. 1486, l. 175.

²⁴² Aloyzas Sakalas, Buvusio universiteto rektoriaus nepasibaigusi istorija, *Universitas Vilnensis*, 1989-01-13, l. 1.

Tačiau ir vėl tapo auka, kuomet reikėjo parodyti, kad Lietuvoje kovojama su „vietininkiškumu“, „nacionalizmu“ ir panašiomis tendencijomis.

Iš esmės tai galima traktuoti kaip Kominterno agentų bei pagrindininkų – kalinių tarpusavio konkurencija, nes kominterniečiai, o ypač jaunesnės kartos atstovai (daugiausiai buvę partizanai ir frontininkai) peikė J. Bulavą ir per diskusijas vardino jo padarytas „nuodėmes“. Dar labiau pagrindžiant susidorojimo teoriją, galima paminėti, kad 1959 m. į dėmesį pateko gana senas (1941 m.) epizodas iš buvusio VSD vadovo Augustino Povilaičio tardymo, kai šis nurodė, kad vienas iš agentų LKP CK buvo J. Bulavas²⁴³. Tiesa, toliau šis faktas nebuvo eskaluojamas ir buvo nurašytas A. Povilaičio klaidai arba sąmoningam diskreditavimui, tačiau vien tai, kad kažkas faktą iškėlė iškart po J. Bulavo nuopuolio, parodo norą galutinai sudoroti gana populiarų veikėją.

Pasitaikydavo ir neryškių konfliktų, tačiau visgi liudijančių apie pagrindininkų – politinių kalinių kiek kitokią pasaulėžiūrą nei kominterniečių ar uolių bolševikų. Pavyzdžiui, B. Baranauskas, kuris visą tarpukario laikotarpį išbuvo Lietuvoje ir apie 10 metų praleido kalėjimuose, gana sėkmingai kopė karjeros laiptais ir nuo 1936 m. tapo LKP (b) CK nariu, karo metais net tapo LSSR NKVD – NKGB liaudies komisaro pavaduotoju²⁴⁴. Gerokai vėliau prasiskleidė matyt prieš tai užgniaužtos mintys artimos nacionaliniam komunizmui. 1957 m. buvo apsvarstyta jo kalba LSSR AT sesijoje, kur B. Baranauskas iškėlė klausimus dėl lietuvių kalbos vartojimo prekybos įstaigose, dėl prekybos įstaigų darbuotojų kultūros, net pasišaipė iš Prekybos ministro A. Mikučio, „kuris nors ir Mikutis, bet iki šiol nė vieno žodžio lietuviškai nėra išmokęs [...] Ministerijos tarnautojai sako, jog ministras geroj nuotaikoj, kada iš ryto pasako lietuviškai labas rytas“²⁴⁵. B. Baranausko ir toje pat sesijoje panašus B. Pušinio pasisakymas buvo apsvarstyti LKP CK biure ir supeikti kaip nacionalistinio pobūdžio. Panašus pavyzdys galėtų būti ir M. Gedvilas, taip pat neturėjęs gyvenimo, darbo ar studijų Sovietų Sąjungoje patirties, dėl to

²⁴³ Žr. dokumentų kompleksą J. Bulavo byloje, LYA, f. 77, ap. 28, b. 1486, l. 150-153.

²⁴⁴ Boleslovo Baranausko asmens įskaitos byla, LYA, f. 1771, ap. 227, b. 2059.

²⁴⁵ LSSR AT deputato drg. B. Baranausko pasisakymo AT IV sesijoje (1956 m. lapkritis) stenografinis įrašas, LYA, f. 1771, ap. 191, b. 296, l. 7.

jo veikloje kartais prasiskverbėdavo ne tik kritiškesnių režimui minčių, bet ir nacionalinio komunizmo apraiškų, pavyzdžiui, vertinant lenkų tautinę mažumą.

Įtakos turėjo ir mokymosi SSRS laikas, intensyvumas ar tiesiog žmogaus charakteris. Tas pats B. Pušinis, kuris trumpai gyveno Sovietų Sąjungoje, ne visada sutarė su A. Sniečkumi, nors abu buvo mėgiami Z. Angariečio. A. Sniečkaus užrašuose yra išlikęs užrašas po pokalbio su B. Pušiniu, kai šiam buvo priekaištauta dėl veidmainiškumo, esą jis ką tik „siūlė išmesti į šiukšlyną Basanavičių, Kudirką, visą liaudinį palikimą, o dabar kiekviename rusų tautybės asmenyje mato priešą“²⁴⁶. Matyt, B. Pušinis taip bandė pritaipyti prie epochos vėjų, iš pradžių stalinistinių, po to jau chruščiovinių.

Iki šiol daugiausiai dėmesio skirta parodyti ryšius ir jų kompleksiskumą, bet iš tokių santykių aprašymo kyla klausimas ar išvis galima kalbėti apie bendrą tinklą (galbūt tai atskiri tinklai) ir ar tinklas išvis egzistavo? Esminis faktorius leidžiantis kalbėti apie pagrindininkų tinklą ir „nurašyti“ jų nesutarimus atsirasdavusius dėl išsiskiriančių požiūrių (idėjų), yra jų sugebėjimas mobilizuotis (būti mobilizuotais) sovietizuojant Lietuvą 1940 metais. Kaip parodyta praėjusiame poskyryje, nauja administracija po okupacijos buvo renkama remiantis pažintimis, rekomendacijomis ir charakteristikomis. Taigi, buvo pasitelkiami ryšiai, kurie kalėjimuose, konspiraciniame darbe buvo susiklostę gana horizontalūs ir stiprūs. Nepaisant to, kad buvo nesutarimų buvo sugebėta mobilizuoti iš esmės visus veikėjus, o kai kuriuos, kaip J. Bulavą, net prikalbinti vėl įstoti į partiją. Dar vienas pavyzdys galėtų būti, kai 1946 metais nebe A. Sniečkaus paramos ir pritarimo sovietizuojamo Vilniaus valstybinio universiteto rektoriumi buvo paskirtas jo gimnazijos laikų mokytojas prof. Zigmas Žemaitis, kurį A. Sniečkus vertino²⁴⁷ ir nepamiršo jo vėliau jau jam nebesant rektoriumi²⁴⁸.

Šiame tinkle, net ir paprasta pažintis turėjo prasmę, nes konspiraciniame darbe, kuriame prisidengiama slapyvardžiais, kartais komunistai ilgai

²⁴⁶ A. Sniečkaus užrašai, 1956 m. lapkričio 15 d., LYA, f. 16895, ap. 2, b. 24, l. 46a.

²⁴⁷ V. Tininis, Sniečkus 33 metai valdžioje, p. 10.

²⁴⁸ Z. Žemaičio laiškas A. Sniečkui, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 170, l. 157.

nesusipažindavo arba iki galo nežinojo apie kurį tiksliai žmogų kalbama (slapyvardžiai buvo keičiami). Ta pažintis, vardo ir pavardės žinojimas buvo dalies asmeninės informacijos atskleidimas, signalizavęs apie pasitikėjimą.

Negalima pasakyti, kad tinklas turėjo aiškų lyderį. Ryškiausias veikėjas buvo A. Sniečkus, bet ar tikrai galima jį vadinti lyderiu, abejotina. Su dauguma veikėjų jis neturėjo tiesioginio ryšio, net nebuvo pažįstamas, bet išnaudodamas savo ryšius, galėjo mobilizuoti ir kitus veikėjus (antai, per V. Niunką ar A. Venclovą galėjo pasiekti kultūrinę terpę). Tą mobilizaciją įgalino vienijanti idėja – sovietų Lietuvos kūrimas (sovietizacija).

3.1.1. Ukmergės komunistai pagrindininkai – veiklos ir kilmės iš regiono sąlygoti ryšiai

Ukmergės mieste ir apylinkėse gimusių ir veikusių komunistų pagrindininkų ryšių analizė pasirinkta dėl kelių priežasčių. Visų pirma nemaža dalis iš Ukmergės kilusių ar ten gyvenusių komunistų sovietų Lietuvoje buvo gana ryškios asmenybės. Galbūt tokie aktyvūs veikėjai jau anuomet paveikė ir judėjimo gausumą, nes aktyvieji ne tik radikalizavo ir galimai įtraukė kai kuriuos savo kraštiečius, bet ir vėliau juos protegavo, užtardavo. Be to, Ukmergė tarpukariu buvo vienas iš svarbesnių miestų, kartu su Kaunu, Šiauliais ir Panevėžiu turėjo apskrities teises, galėjo tvarkytis savarankiškiau ir kas svarbiausia čia buvo kalėjimas, kuriame buvo kalinami kriminaliniai ir politiniai nusikaltėliai. Tad Ukmergės kalėjime atsirasdavo komunistų, kurie susipažindavo su kalinamais vietiniais komunistais ir taip užmegzdavo ryšius.

Iš Ukmergės buvo kilęs garsus sovietinis revoliucionierius Josifas Piatnickis (tikroji pavardė Taršys), kuris buvo žydų kilmės Lietuvos komunisto pagrindininko I. Meskupo, taip pat kilusio iš Ukmergės, dėdė. J. Piatnickis buvo vienas iš senesniųjų bolševikų, dirbo Kominterne, buvo vienas iš jo vadovų ir buvo represuotas Didžiojo valymo metu. Jo motinos sesers sūnus I. Meskupas žuvo 1942 m., desantuotas Lietuvoje kartu su partizanų – diversantų būriu. A. Sniečkus prisiminė, kad 1935 m. kartu su I. Meskupu Maskvoje buvo užėję pas tuometinį Kominterno Vykdomojo komiteto sekretorių J. Piatnickį.

A. Sniečkus teigė, kad tame pasikalbėjime giminystė nevaidino jokio vaidmens, tai neva buvo dviejų senai pažįstamų partinių pokalbis. Matyt, to laikotarpio realijos vertė pabrėžti, kad nesama jokio ryšio tarp to, kad vieno iš Kominterno vadovų sūnėnas yra vienos iš Kominternui pavaldžių partijų sekretorius. Giminystė galėjo I. Meskupui stipriai pakenkti, nes remiantis to paties A. Sniečkaus pasakojimu, kai suėmė J. Piatnickį buvo pareikalauta iš partijos išmesti ir I. Meskupą²⁴⁹.

I. Meskupas 1926 m. baigė Ukmergės gimnaziją ir išvyko į Kauną. Ten netrukus buvo suimtas ir kratos metu pas jį buvo rasta komunistinės spaudos bei su Ukmergės kuopelėmis susijusių dokumentų, kurie tyrėjus atvedė iki Romo Šarmaičio. Šis buvo kilęs iš Žuklių, šalia Ukmergės ir buvo LKP Ukmergės parajonio komiteto narys. R. Šarmaitį suėmė, įkalino Ukmergėje, vėliau atgabeno į Kauno kalėjimą kur jis ir susipažino su I. Meskupu²⁵⁰. Dar kalint Ukmergės kalėjime R. Šarmaitis susipažino ir su komjaunuoliais Vildžiūnais iš Anykščių apylinkių (Kavarsko). Vildžiūnų gausiose giminės šakose buvo nemažai komunistų (Vladas, jo pusbrolis Jonas, giminaitis Alfonsas ir jo brolis Leonas)²⁵¹.

Paties R. Šarmaičio brolis Juozas taip pat buvo įsitraukęs į nelegalią komunistinę veiklą. Jis veikė LKP Žuklių kuopelėje Ukmergės apylinkėse. Čia taip pat veikė ir Kazys Stimburys, žymaus pagrindininko Juozo Stimburio giminaitis²⁵². Šarmaičiai su Stimburiais jau buvo pažįstami, antai R. Šarmaitis su J. Stimburiu buvo pažįstamas nuo 1925 m, kai bendras draugas komjaunuolis atvedė J. Stimburį pernaktoti į R. Šarmaičio nuomojamą butą²⁵³. J. Stimburys pažinojo ir A. Guzevičių, su kuriuo susipažino atvykęs į Ukmergę, į partinius susirinkimus. Vėliau kartu sėdėjo Šiaulių kalėjime²⁵⁴.

²⁴⁹ A. Sniečkaus kalba I. Meskupo partinės – partizaninės grupės žuvimo 20-mečio minėjime, 1962 m., LYA, f. 77, ap. 28, b. 7202, l. 45-50.

²⁵⁰ Ibid., l. 39.

²⁵¹ Ibid., l. 42.

²⁵² Ambrasas Aleksas, *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 1, p. 53.

²⁵³ R. Šarmaičio kalba švenčiant Juozo Stimburio septyniadešimtmetį, LYA, f. 77, ap. 28, b. 10620, l. 32-33.

²⁵⁴ Po A. Guzevičiaus laidotuvių, užrašė R. Šarmaitis, LYA, f. 77, ap. 28, b. 3728, l. 97-98.

A. Guzevičius kurį laiką gyveno Ukmergėje ir mokėsi Ukmergės gimnazijoje, kur veikė būrelis komunistams prijauniančių arba komjaunimui priklausančių gimnazistų. Vienas jų, A. Guzevičius, buvo komjaunimo, vėliau partijos Ukmergės parajonio komiteto nariu. 1925 m. gimnazijoje jis susipažino su I. Meskupu, dar vėliau susitikdavo Berlyne kur abu buvo pasiūsti dirbti²⁵⁵. 1928 m. už komunistinę veiklą A. Guzevičius buvo pašalintas iš gimnazijos ir suimtas, o po paleidimo turėjo persikelti į Kauną²⁵⁶.

Gimnazijoje tuomet mokėsi ir net tais pačiais 1928 m. už komunistinę veiklą buvo pašalinti Viktoras Bergas, (vėliau ilgametis Gamtos apsaugos komiteto pirmininkas) ir Juozas Jurginis. Mokyklos komjaunuolių J. Jurginio, A. Guzevičiaus ir R. Šarmaičio iniciatyva buvo leidžiamas laikraštėlis „Jaunystės akordai“ (būtent dėl jo iš gimnazijos pašalintas J. Jurginis), taip pat veikė „Pažangiųjų kuopelė“ bei „Kultūros“ būrelis²⁵⁷. Šiems būreliams (kartais memuaristikoje pavadinamiems ateistiniais) priklausė ir Laurynas Kapočius (vėliau tapęs SSRS ambasados Vašingtone antruoju sekretoriumi, Draugystės ir kultūrinių ryšių su užsienio šalimis draugijos pirmininku ir VVU dėstytoju). Jis tuomet jau būdamas komjaunuoliu, savo mokyklos bičiuliui R. Šarmaičiui davė paskaityti Lenino knygą „Valstybė ir revoliucija“, kuri anot paties R. Šarmaičio jį „nustebino ir sujaudino“²⁵⁸. Kaip ir daugelis komjaunuolių L. Kapočius buvo priverstas palikti mokyklą, iš Ukmergės išvyko, bet vėliau pasakojo, kad grįžęs į tėviškę apsistodavo pas Guzevičius²⁵⁹. L. Kapočius buvo pažįstamas ir su J. Stimburiu, tačiau susipažino jau išvykęs iš Ukmergės²⁶⁰.

Ilgą laiką A. Guzevičiaus saitai su Ukmerge buvo nutrūkę šiam kalint kalėjimuose, tačiau 1938 m. paleistas iš kalėjimo grįžo pas tėvus. Čia susipažino su jaunesne Ukmergės komunistų karta. Kartu su Jokūbu Deviatnikovu (tuomet Ukmergės parajonio, vėliau apskrities komiteto

²⁵⁵ A. Guzevičiaus atsiminimai apie I. Meskupą (Adomą), 1949-10-31, LYA, f. 77, ap. 27, b. 3728, l. 4, 8.

²⁵⁶ A. Guzevičiaus asmens byla, LYA, f. 1771, ap. 227, b. 2585.

²⁵⁷ Įsitikinimai visam gyvenimui (publikuojamos ištraukos iš Šarmaičio dienoraščio), in: Nemunas, 1975, nr. 3, p. 26.

²⁵⁸ Ibid., p. 26.

²⁵⁹ A. Guzevičiaus septyniasdešimtmečio minėjimas, 1978-05-25, LYA, f. 77, ap. 28, b. 3728, l. 270.

²⁶⁰ Juozo Stimburio 85-mečio minėjimas, LYA, f. 77, ap. 28, b. 10620, l. 90-91.

sekretorius) sugalvojo įkurti Ukmergėje laisvamanių draugijos skyrių, vėliau neva buvo suorganizuotas Raudonosios pagalbos (MOPR) skyrius²⁶¹. Į MOPR organizacijos skyriaus veiklą buvo įtraukta ir J. Deviatnikovo žmona Rachilė, dirbusi organizacijos sekretore ir už tai vėliau suimta²⁶².

Apie vėlesnį ukmergiškių narių bendravimą liudija sveikinimai įvairiomis progomis, atsiminimai bei pagalbos prašymai²⁶³. Antai, 1968 m. A. Guzevičiui buvo atsiųstas grupės buvusių Ukmergės parajonio komiteto narių sveikinimas, pasirašytas J. Deviatnikovo, Jono Kličiaus (buvęs LKP Ukmergės parajonio komiteto narys), Chloinės Levino (profsajungų Ukmergėje darbuotojas), Abramo Ukmergiškio (Kaplano) ir Vaclovo Tamošiūno (buvęs Ukmergės parajonio kom. sekretorius)²⁶⁴. Pastarasis dar 1930 metais buvo kaltinamas kartu su R. Šarmaičiu Ukmergės komjaunuolių byloje²⁶⁵.

Susitikimai vyko ir minint jubiliejus. Simboliška, kad A. Guzevičiaus 70-metis, kurio jis nesulaukė, buvo minimas Ukmergėje. Čia susirinko buvę pažįstami, bendražygiai turėję su A. Guzevičiumi saitų dar nuo darbo Ukmergėje laikų. Tarp jų buvo ir L. Kapočius, Ch. Aizenas (su juo A. Guzevičius susipažino Molėtuose 1926 m.) ir kiti. Apie šių veikėjų išlikusius saitus su Ukmerge sovietmečiu liudija ir 1969 metų LKP Ukmergės raj. sekretoriaus V. Sokavičiaus laiškas J. Stimburiui bei R. Šarmaičiui, kuriame dėkojama už ilgametį indėlį į Ukmergės komjaunimo ir komunistinės veiklos organizavimą²⁶⁶. Beje, iš R. Šarmaičio dienoraščio matyti, kad šis labai domėjosi Ukmergės reikalais, dažnai čia važiuodavo, iš kelių įrašų susidaro įspūdis, kad padėdavo rūpinantis miesto reikalais centrinėje valdžioje²⁶⁷.

Apie vėlesnį bendravimą ir paslaugų prašymus gali liudyti ir A. Guzevičiaus kreipimasis pagalbos į R. Šarmaitį. A. Guzevičius pradžioje kreipėsi į seną pažįstamą, kilusį iš Ukmergės apylinkių, J. Stimburį, tikėjosi,

²⁶¹ A. Guzevičiaus septyniasdešimtmečio minėjimas, 1978-05-25, LYA, f. 77, ap. 28, b. 3728, l. 272.

²⁶² Deviatnikovienė Rachilė, *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, t. 1, p. 391.

²⁶³ Pavyzdžiui, A. Guzevičiaus neformaliai surašytas sveikinimas R. Šarmaičiui, LYA, f. 77, ap. 28, b. 10929, l. 204.

²⁶⁴ Sveikinimas A. Guzevičiui 60-mečio proga, 1968-05-25, LYA, f. 77, ap. 28, b. 3728, l. 55.

²⁶⁵ Kaltinamojo akto nuorašas, 1930-03-13, LYA, f. 77, ap. 28, b. 10929, l. 222.

²⁶⁶ LKP Ukmergės raj. Komiteto sekretoriaus laiškėlis, 1969-10, LYA, f. 77, ap. 28, b. 10620, l. 56-57.

²⁶⁷ Žr. R. Šarmaičio dienoraščio įrašas 1975 m. vasario 10 d., LYA, f. 17635, ap. 1, b. 26.

kad šis kaip buvęs Socialinio aprūpinimo ministras, padės pašalpu, pensijų ir išmokų šeimai klausimais. J. Stimburys patarė pagalbos ieškoti pas R. Šarmaitį, kuris kaip Partijos istorijos instituto direktorius galėjo parašyti pažymą apie A. Guzevičiaus ir jo šeimos narių dalyvavimą pogrindyje²⁶⁸.

Bene įdomiausias epizodas liudijantis, kad pažintį galima buvo išnaudoti paramai ar pagalbai yra R. Šarmaičio bandymas užtarti J. Jurginį šiam patekus į nemalonę 1975 metais. Dėl neaiškių priežasčių prieš J. Jurginį sukilo keli seni LKP nariai ir priminė senas jo „nuodėmes“. Tokiam „sukilimui“ vadovavo ir aršiausiai J. Jurginį puolė M. Šumauskas, kuriam neįtiko, ir J. Jurginis, ir Partijos istorijos instituto parengta pažyma apie jį. M. Šumauskas apkaltino instituto vadovą R. Šarmaitį, kad šis „parengė neteisingą pažymą apie J. Jurginio visuomeninę veiklą, nusišė jo veiklos neigiamas puses. Darė jis tai dėl to, kad yra rekomendavęs J. Jurginį įstoti kandidatū į partiją ar į partijos narius“²⁶⁹. LKP CK biuro posėdyje, į kurį buvo pakviestas, R. Šarmaitis stengėsi paneigti kaltinimus, sakė, kad J. Jurginį pažįsta nuo 1925 m., pristatė jo nuopelnus. R. Šarmaičio užrašyti įrašai su jo kalbos turiniu išties dvelkia labai palankiai. Panašius kaltinimus ar panašią kalbą buvo galima visiškai apversti ir paversti triuškinančia (buvo minimi J. Jurginio gyvenimo ir darbo Švedijoje faktai). R. Šarmaitį ir J. Jurginį palaikė kiti biuro nariai, tad buvo nuspręsta šį klausimą palikti ir J. Jurginio iš partijos nemesti. Ir nors M. Šumauskas vis tiek neatlyžo, R. Šarmaičiui pavyko padėti savo senam draugui²⁷⁰. Galbūt tai jis darė nuoširdžiai, tai yra nebandydamas „pritempti“ turimos medžiagos, galbūt tai darė turėdamas ir kitų motyvų, ne tik sąlygotų pažinties, bet atmesti pažinties, o tiksliau draugystės, faktoriaus negalime.

Ukmergės komunistų ryšiai pavaizduoti 5-oje schemeje. Matoma, kad svarbiausios figūros, turinčios daugiausiai ryšių, buvo A. Guzevičius, R. Šarmaitis bei I. Meskupas. Nors pastarojo ryšiai nėra gerai atspindėti, bet taip yra dėl šaltinių trūkumo. Ilgiau gyvenę ir dirbę A. Guzevičius ir R. Šarmaitis

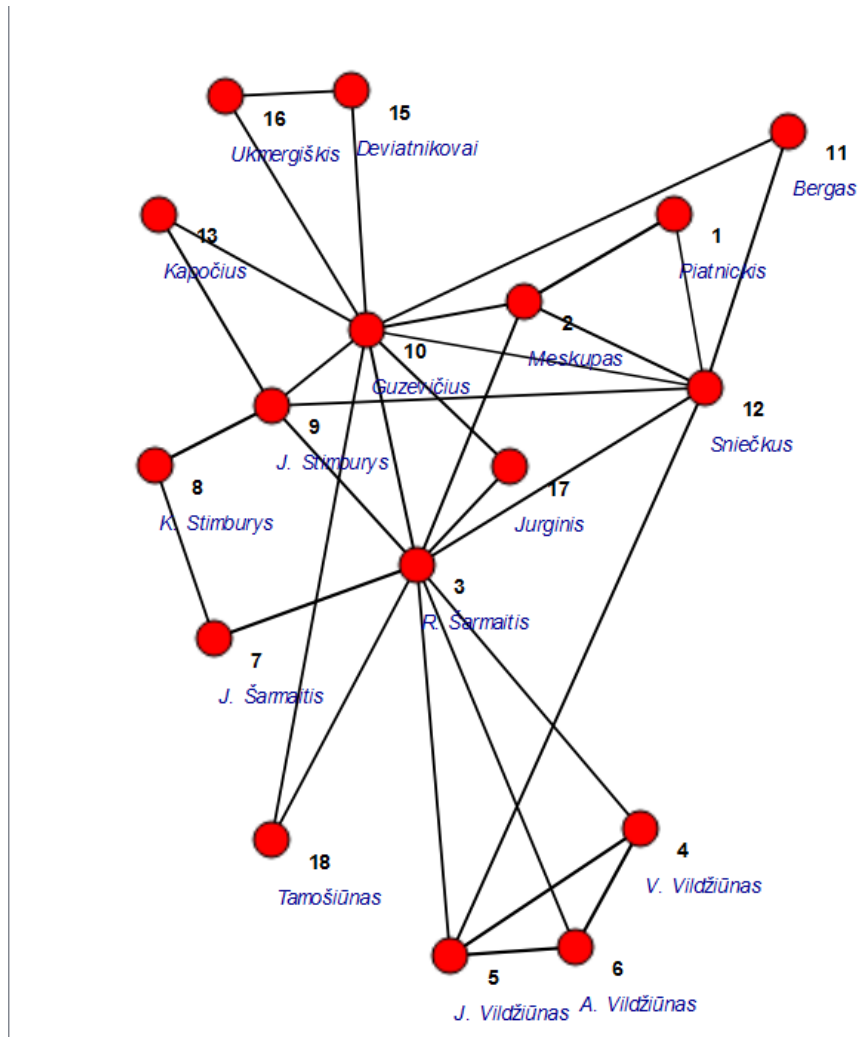
²⁶⁸ A. Guzevičiaus laiškas R. Šarmaičiui, 1966-05-12, Druskininkai, LYA, f. 77, ap. 28, b. 3728, l. 43-44.

²⁶⁹ R. Šarmaičio dienoraščio įrašas 1975 m. vasario 10 d., LYA, f. 17635, ap. 1, b. 26, l. 1.

²⁷⁰ R. Šarmaičio dienoraščio įrašai 1975 m. vasario 10 d., 1975 m. vasario 17 d., 1975 m. kovo 1 d., LYA, f. 17635, ap. 1, b. 26, l. 1-9.

paliko ir daugiau šaltinių tarp jų ir atsiminimų bei dienoraščių, bet galima neabejotina, kad iki mirties 1942 metais I. Meskupas buvo įtakingiausia figūra. Vėliau daugiausiai įtakos turėjo R. Šarmaitis.

5 schema. Ukmergės ir jos apylinkių komunistų bei komjaunuolių tarpusavio ryšiai bei ryšis su Sniečkumi

Iš analizuoto atvejo matyti, kad senos pažintys (socialinis kapitalas) tęsėsi ir vėliau ir pasireiškė ne tik bendravimu, taip pat susidomėjimu gimtuoju regionu, bet ir galėjo būti panaudojama asmeninėms reikmėms. Taigi grupiniai ryšiai, kurie šiaip yra silpnasis ryšys, per tolesnius asmeninius kontaktus gali tapti stipriuoju ryšiu.

3.1.2. Ar egzistavo valstiečių liaudininkų ir kitų kairiųjų organizacijų tinklas?

Nepriklausomoje Lietuvoje veikusi Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga (LVLS) buvo viena iš ryškiausių kairiųjų ir opozicinių tautininkų valdžiai jėgų. Tokias opozicines nuotaikas, 1935 metais pasikeitus Maskvos politikai kitų kairiųjų partijų atžvilgiu, savo tikslams stengėsi išnaudoti ir Lietuvos komunistai. Ilgainiui susidarė nemaža grupelė esamų arba buvusių liaudininkų partijos narių, kurie buvo komunistų partijos nariai arba su ja artimai susiję. Po okupacijos, pasinaudodami tais nuopelnais, jie rado savo vietą ir naujoje santvarkoje, bet ilgainiui stalinistai pasistengė juos išprašyti į antraeiles roles. Keltinas klausimas ar nepriklausomoje Lietuvoje veikę liaudininkai ir kitos kairiosios organizacijos buvo susiję ir ar tie ryšiai tęsėsi po okupacijos, ar jie buvo panaudojami patronažui, paramai?

Ryškiausi buvę liaudininkų veikėjai pasižymėję padedant įtvirtinti okupaciją ir aneksiją buvo M. Gedvilas ir J. Paleckis. Šių karjeros kelias buvo labai skirtingas – M. Gedvilas dar tarpukariu prisijungė prie LKP, kai J. Paleckis tą padarė tik po okupacijos. M. Gedvilas 1940-aisiais gavo daug svarbesnes pareigas nei J. Paleckis, bet pastarasis jose sugebėjo išdirbti net 27 metus ir pasitraukė dėl susiklosčiusių aplinkybių, o M. Gedvilas buvo nušalintas nuo posto su nemažu (nors ir neviešu) trenksmu. Esminės to priežastys posto svarba (M. Gedvilo pareigos buvo daug svarbesnės ir A. Sniečkui jose reikėjo patikimesnio ir savo darbo stiliumi tinkamesnio žmogaus) bei tai, kad J. Paleckį galima buvo neretai išnaudoti kaip „atpirkimo ožį“. Galima net būtų spekuliuoti, kad J. Paleckis savo poste buvo laikomas ir iki to momento, kai reiktų staigiai keisti administracijos sudėtį parodant, kad sovietų Lietuvoje kovojama su nacionalizmu ar kitokia „grėsme“.

Jų iškilimą galima aiškinti turimais ryšiais, ypač jei rekomendacijas bei charakteristikas traktuosime kaip ryšio sąlygotą dalyką. Kaip jau parodyta atrenkant kadrus į naują administraciją 1940-aisiais esminis faktorius buvo asmens žinomumas tai yra ryšys ir rekomendacijos / charakteristikos. Tačiau

M. Gedvilo atveju tai nebuvo seni ar itin stiprūs ryšiai. M. Gedvilo žinomumas nebuvo platus net ir partijoje, bet pažįstančių jį buvo. Antai jį savo ataskaitoje 1940 m. vasarį Maskvoje minėjo I. Meskupas (ataskaitą jis matyt teikė žodžiu, nes pagal ją sudarytose biografinėse pažymose pilna klaidų tiek pavardėse, tiek miestų pavadinimuose). Jis įvardijo Telšiuose veikiančią aktyvų partijos narį apie kurio partiškumą žinojo jau nuo 1936 m. I. Meskupas įvardijo, kad M. Gedvilas yra autoritetingas tarp inteligentijos ir valstiečių sąjungos narių²⁷¹, taigi ir M. Gedvilo „darbai“ kalbėjo už jį. Iš kitos pusės A. Sniečkus M. Gedvilo nepažinojo iki pat 1940 metų. Tikėtina, kad esminis dalykas nulėmęs M. Gedvilo karjeros šuolį buvo tai kaip jį charakterizavo NKVD įgaliotiniai (atsiūsti L. Berijos) dirbę Lietuvoje 1940 m. vasarą, prisidengę slapyvardžiais Petrov ir Makarov. Šie savo telefonogramoje SSRS NKVD liaudies komisarui L. Berijai, pranešė apie „kenkėjiškas“ V. Krėvės – Mickevičiaus nuotaikas ir teigė, kad esant būtinybei galima į premjero postą paskirti M. Gedvilą, kuris „mūsų nuomone tam yra labai tinkama figūra“²⁷².

J. Paleckio iškilimas aiškintinas panašiai – kontaktais su SSRS atstovybe ir tiesiogiai su tuomet jau buvusiu pasiuntiniu F. Moločkovu, kurio rekomendacijų taip pat buvo klausama²⁷³. Be to, J. Paleckis buvo atpažįstamas visuomenėje, kaip gana aktyvus ir ugingai kalbantis opozicionierius. Komunistams reikėjo su tautininkais nesusijusių, bet ir nekomunistų veikėjų, kurie parodytų, kad valdžią Lietuvoje perėmė anti-smetoniškoji opozicija. LKP galėjo pasitarnauti nebent J. Paleckio ryšiai su kairiaisiais intelektualais, tačiau buvo ir kitų veikėjų (dar artimesnių LKP), kurie tokius ryšius taip pat turėjo (A. Venclova) ir galbūt būtų juos mobilizavę sėkmingiau.

Nagrinėjant tarpukario kairiųjų ryšius svarbu suvokti jų kompleksiskumą. Iš vienos pusės egzistavo kairiosios partijos, su jomis susijusios organizacijos bei šių radikalūs veikėjai artimi komunistams, iš kitos pusės buvo kairiųjų

²⁷¹ Pažyma – Telšiai, nedatuota. Surašyta remiantis Adomo ataskaita 1940 m. vasarį, LYA, f. 77, ap. 27, b. 20, l. 12.

²⁷² Телефонограмма Народному Комисару Внутренних Дел Союза ССР 27 июня 1940 года, LYA, f. К-35, ap. 2, b. 828, l. 45.

²⁷³ Списки с биографическими данными и краткими характеристиками лиц, рекомендованных на работу в ведомства, организации Литовской ССР, 1940 г. LYA, f. 1771, ap. 1, b. 324, l. 2.

kultūrinė terpė, kuri sovietų Lietuvoje buvo gerokai įtakingesnė arba bent mažiau liečiama nei įvairūs valdininkai. Toks kompleksiskumas verčia struktūruoti ir ryšių analizę.

Valstiečiai liaudininkai ir su jais susijusios organizacijos. Nepaisant to, kad M. Gedvilas ir J. Paleckis buvo svarbiausi sovietų Lietuvoje veikę buvę liaudininkai, radikalesniojo šios partijos sparno vienas iš lyderių nepriklausomoje Lietuvoje buvo Aleksandras Tornau. Trumpai dirbęs partijos centro komiteto generaliniu sekretoriumi, vėliau A. Tornau apsisustojo Telšiuose ir aktyviai veikė LVLS Telšių apygardos komitete (TAK). Telšių liaudininkai garsėjo savo radikalumu, kurį be kita ko įkvėpė ir A. Tornau bei M. Gedvilo tandemas.

Svarbus TAK veiklai ir pačiam M. Gedvilui įvykis buvo 1931 m. rinkimai į Ligonių kasas, kuriuose sėkmingai pasirodžius jis buvo išrinktas į valdybą ir šios paskirtas Telšių Ligonių kasų direktoriumi²⁷⁴. Su šioje įstaigoje dirbusiais (nėra aišku ar įdarbinti po Gedvilo išrinkimo, ar dirbę anksčiau) Valerijonu Mockumi*, Domu Rociumi, Jonu Bagutsku, Juozu Daškausku, Teodoru Volku ir Danieliumi Petryla ryšys išliko ir po Lietuvos okupacijos. Šiuos ryšius M. Gedvilas panaudojo ir leidžiant bei platinant LVLS TAK leidžiamus leidinius. Antai, V. Mockus dirbo leidžiant „Žemaitį“, o šį uždraudus D. Rocius ir D. Petryla dirbo leidžiant „Darbo Žemaitį“. Per tokią veiklą formavosi ryšiai, kurie pusiau legaliomis leidybos sąlygomis buvo ir sutvirtinami, ir patikrinami. Kartu su M. Gedvilu ir A. Tornau leidžiant laikraščius taip pat dirbo rašytojas Vincas Žilionis, Antanas Bauža, Kazys Sideravičius, Valerijonas Knyva, Petras Kežinaitis²⁷⁵.

Po Lietuvos okupacijos M. Gedvilas šiuos savo ryšius sutelkė į savo vadovaujamą Vidaus reikalų ministeriją, kuri netrukus turėjo tapti LSSR NKVD dalimi, o perėjęs dirbti į Liaudies komisarų tarybą telkė ir ten. M. Gedvilo pažįstami, jo patikrinti kadrai buvo paskirti vadovauti svarbiausiems

²⁷⁴ Mečislovas Gedvilas, *Lemiamas posūkis: 1940-1945 metai*, p. 13-14.

* Visų veikėjų biogramos pateikiamos 1 priede.

²⁷⁵ *Žurnalistikos enciklopedija*, red. kol. Laimonas Tapinas [et. al], Vilnius, 1997, p. 579; Mečislovas Gedvilas, *Lemiamas posūkis: 1940-1945 metai*, p. 30, 360.

VRM departamentams ar kitose vietose VRM struktūroje. Prisimindamas pirmą vizitą į naują darbovietę Vidaus reikalų ministerijoje, M. Gedvilas pasakojo, kad atvyko su T. Volku, kuris buvo dirbęs liaudininkų jaunimo organizacijoje (Lietuvos jaunimo sąjunga) Telšių skyriuje, lyg padėjėju²⁷⁶. Po to T. Volkas gavo svarbias pareigas, tapo Kauno policijos (milicijos) valdybos, kuri buvo pavaldi VRM, Kadro skyriaus viršininku. Kiti buvę bendradarbiai buvo įdarbinti pačioje ministerijoje. V. Knyva paskirtas VRM Savivaldybių departamento direktoriumi; D. Petryla – VRM (NKVD) Milicijos valdybos viršininku; P. Kežinaitis buvo įdarbintas VRM Spaudos skyriaus viršininku (pastarasis turėjo ryšių SSRS pasiuntinybėje, pažinojo buvusį pasiuntinybės sekretorių Fiodorą Moločkovą²⁷⁷, o kalinamas kalėjime susipažino su M. Šumausku ir kitais komunistais²⁷⁸). Net M. Gedvilo bendražygio A. Tornau, kuris okupacijos nesulaukė, sūnus Jurgis Tornau²⁷⁹ buvo įdarbintas VRM Spaudos ir draugijų skyriuje²⁸⁰.

M. Gedvilas išnaudojo ir kitus nepriklausomoje Lietuvoje užmegztus saitus. Dalyvaudamas Laisvamųjų etinės kultūros draugijos veikloje susipažino su šios draugijos pirmininko pavaduotoju Alfonsu Žukausku. Šis 1940 m. bandė įstoti į LKP (b), tačiau priimtas nebuvo, bet tai nesutrukdė M. Gedvilui įdarbinti jo Liaudies komisarų taryboje, žemės ūkio sektoriaus vedėju. Apie tokį faktą rašte Maskvai užsiminė D. Šupikovas, tai vertinęs kaip neigiamą, Lietuvos komunistų sąsajas ir vienas kito dengimą liudijantį, faktą²⁸¹.

²⁷⁶ Mečislovas Gedvilas, *Lemiamas posūkis: 1940-1945 metai*, p. 30.

²⁷⁷ Mindaugas Tamošaitis, *Valstiečiai liaudininkai Lietuvos politiniame gyvenime 1926 – 1940 m.*, Daktaro disertacija, p. 134.

²⁷⁸ Kežinaitis Petras, Atsiminimai, užrašyti 1966 m. Užrašė R. Šarmaitis, LYA, f. 3377, ap. 46, b. 414, l. 9.

²⁷⁹ Pats J. Tornau prisiminė, kad M. Gedvilas vėliau jį rekomendavo J. Paleckiui į šio padėjėjus. Tiesa, vėliau prieš J. Tornau buvo gauti skundai dėl jo dvarininkiškos kilmės, tad jis turėjo išeiti iš AT prezidiumo, taip pat iš darbo „Tiesos“ redakcijoje, o tolesnę karjerą Valstybinėje grožinės literatūros leidykloje jis siejo su susiklosčiusiomis aplinkybėmis. Žr. Rimantas Skeivys. Pokalbiai su Jurgiu Tornau, in: *Krantas*, 141, 2011, p. 6-8.

²⁸⁰ Tornau Jurgis, in: *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 3, p. 561.

²⁸¹ Записка Зав. Оргинструкторским Отделом ЦК КП/б/ Литвы Шупикова, тов. Шамбергу, "О ходе выдачи партийных документов в КП/б/ Литвы", 1940 m. gruodis, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 139, l. 3.

Nemažai M. Gedvilo buvusių bendradarbių kilusių ar dirbusių Telšiuose buvo paskirti dirbti naujoje administracijoje Telšiuose. Beje, apskričių administracijos taip pat priklausė nuo VRM. Antai buvęs M. Gedvilo bendradarbis K. Sideravičius buvo paskirtas Telšių apskrities viršininku, o po to M. Gedvilas jį pasikvietė dirbti savo padėjėju į Liaudies komisarų tarybą²⁸².

Dalis čia minėtų M. Gedvilo ryšių nebuvo vienatinis įdarbinimas, bet tęsėsi ilgą laiką. Paminėtini du svarbiausi M. Gedvilo klientai (apie artimesnį (favoritų ar draugų) ryšį duomenų nėra, bet tai neatmestina) – D. Petryla ir K. Sideravičius. Pirmasis ilgą laiką išdirbo Liaudies komisarų tarybos, vėliau Ministrų Tarybos reikalų valdytojo pavaduotoju, kurį laiką dirbo ir reikalų valdytoju²⁸³. Antrasis – pokario laikotarpiu dirbo LKT sistemoje skyriaus vedėju, o 1948 – 1957 m. dirbo Ministrų tarybos vadovaujamos M. Gedvilo sekretoriato vedėju ir buvo atleistas netrukus po M. Gedvilo pašalinimo iš MT pirmininko posto²⁸⁴. Nemaža dalis buvusių M. Gedvilo bendradarbių, galėjusių potencialiai tapti svaria parama, Antrojo pasaulinio karo metais ar vėliau žuvo (V. Knyva, T. Volkas, J. Daškauskas ir kiti), taigi negalėjo padėti savo rėmėjui.

Lentelė 3. M. Gedvilo bendradarbiai ir pažįstami, kuriuos jis įdarbino savo vadovaujamosiose ar pavaldžiose įstaigose

	Bendras darbas su M. Gedvilu	Veikla po 1940 m. ir likimas
Valerijonas Knyva	Dalyvavo Laisvamanių etinės kultūros draugijos veikloje	Įdarbintas VRM Savivaldybių departamento direktoriumi. 1941 m. žuvo.
Danielius Petryla	Telšių Ligoninių kasose; redaguojant savaitraščius „Žemaitis“, „Žibintas“, „Darbo Žemaitis“.	Dirbo su Gedvilu LKT / MT reikalų valdyboje, reikalų valdytojo pavaduotoju ir reikalų valdytoju iki 6-ojo deš. pab.
Petras Kežinaitis	Liaudininkas, bendradarbiavo	Dirbo VRM Spaudos

²⁸² Sideravičius Kazys, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, III tomas, p. 191.

²⁸³ Petryla Danielius, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, t. II, p. 833

²⁸⁴ Sideravičius Kazys, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, III tomas, p. 191.

	savaitraštyje „Žemaitis“, dirbo Lietuvos jaunimo sąjungoje	skyriaus viršininku. Po karo palaikė ryšius dirbdamas įvairiose pareigose.
Jurgis Tornau	M. Gedvilo bendražygio A. Tornau sūnus	Įdarbintas VRM viename iš skyrių. Po karo tęsė karjerą įvairiose valdybose.
Teodoras Volkas	Dirbo Lietuvos jaunimo sąjungos Telšių skyriuje;	Įdarbintas Kauno milicijos valdybos Kadro skyriaus viršininku. Žuvo 1943 m.
Kazys Sideravičius	Bendradarbiavo laikraščiuose „Žemaitis“, „Žibintas“, „Darbo Žemaitis“.	Dirbo Telšių apsk. viršininku, po to buvo M. Gedvilo padėjėjas Liaudies komisariatyje. Po karo dirbo LKT / MT skyriaus viršininku bei M. Gedvilo sekretoriato vedėju.
Juozas Daškauskas	Dirbo Telšių Ligonių kasose	Įdarbintas Kretingos apsk. viršininku

Kiti buvę M. Gedvilo bendradarbiai gavo pareigas susovietintoje Telšių administracijoje ar jos įstaigose (žr. lentelę nr. 3). Tarp jų J. Bagutskis, kuris kartu su M. Gedvilu 1927 m. kalėjo Varniuose; taip pat V. Mockus, A. Bauža, D. Rocius ir kiti. Apskritai, VRM, nuo jos priklausomose struktūrose bei Telšių administracijoje buvo per daug naujai įdarbintų žmonių, kurie prieš tai buvo susiję su M. Gedvilu, kad tai būtų atsitiktinumas.

M. Gedvilas tikrai nebuvo pats įtakingiausias liaudininkas, bet jo ryšiai ir įtaka žmonėms buvo gana ryški, apie ką galima spręsti iš stipriai radikalizavusių Telšių liaudininkų ar kitų veikėjų, kuriuos, be abejonės, įkvėpė ir M. Gedvilo bei A. Tornau pažiūros ir veikla. Nenuostabu, kad 1935 m. M. Gedvilas buvo išrinktas į gerokai radikalizuotą liaudininkams artimos Lietuvos jaunimo sąjungos Centro valdybą. Čia jis susipažino su taip pat išrinktu J. Paleckiu bei keliais kitais jau minėtais būsimais bendradarbiais, pavyzdžiui, Juozu Vaišnoru. Kurį laiką šios valdybos pirmininku buvo Aleksandras

Drobnys (1935 m. išėjęs atlikti karo tarnybos), vėliau ilgametis LSSR Plano komiteto pirmininkas. Aktyvus jaunimietis buvo ir ekonomistas Marijonas Gregorauskas (tuomet gana aršiai kritikavęs komunistus²⁸⁵).

A. Drobnys taip pat veikė studentų varpininkų draugijoje. Kiekviena tarpukariu veikusi politinė partija stengėsi plėsti savo įtaką didžiausioje to meto Lietuvos aukštojoje mokykloje VDU, siekdami ir ateityje papildyti partiją naujomis inteligentijos jėgomis²⁸⁶, tad nekeista, kad dauguma partijų turėjo organizacijas bandančias mobilizuoti jaunimą. Liaudininkai buvo susiję su studentų varpininkų organizacija, kurios lyderiai buvo minėtieji J. Vaišnoras, M. Gregorauskas, taip pat rašytojas Julius Butėnas, Albertas Knyva (tarp varpininkų buvo ir jo brolis Valerijonas) ir keli kiti. VDU buvo ir studentų komunistinės kuopelės, bet jas išaiškinus jos buvo išvaikomos, taigi studentai komunistai būrėsi į kitas legalias organizacijas, draugijas, kuriai įsikurti pagal universiteto taisykles reikėjo 20 narių. Buvusių komunistinių veikėjų nepublikuotuose atsiminimuose yra minima, kad veikė „Scientia“, kuriai neva vadovavo LKP. Tačiau geriausiai komunistuojantiems studentams sekėsi įsijungti į liaudininkų organizacijų veiklą, pavyzdžiui, į dvi veikusias korporacijas, taip pat Ažuolo, Žalgirio ir Varpo draugijas. Vladas Taurinskas, tuomet studijavęs VDU, teigė, kad net pabaigę universitetą korporacijų ar draugijų nariai nenutraukdavo su organizacijomis ryšio ir buvo nariai už universiteto ribų, vadinami filisteriais²⁸⁷.

Ateistinė Laisvamanių etinės kultūros draugija taip pat buvo komunistuojančių veikėjų ir radikalesnių liaudininkų veiklos arena, pasitarnavusi ir ryšių mezgimui. Jau minėta, kad M. Gedvilas čia užmezgė saitus su agronomu A. Žukausku, o net ir aktyviai nedalyvaudamas draugijos veikloje, M. Gedvilas galėjo ją sėkmingai išnaudoti per saitus su savo

²⁸⁵ Mindaugas Tamošaitis, Kartų konfliktas Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungoje XX a. 4 dešimtmetyje, *Istorija*, t. 65, 2007, p. 48–65. [prieiga internetu] in: http://www.istorijoszurnalas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=41&Itemid=23, [2016-04-05].

²⁸⁶ Mindaugas Tamošaitis, *Valstiečiai liaudininkai Lietuvos politiniame gyvenime 1926 – 1940 m.*, Daktaro disertacija, p. 135.

²⁸⁷ Vladas Taurinskas, LKP veikla Kauno universitete 1936 – 1940 m. Nepublikuoti atsiminimai. Užrašė R. Šarmaitis. 1951 m., LYA, f. 3377, ap. 1, b. 82, l. 2-3.

pažįstamu aktyviu laisvamaniu V. Knyva. Beje, dar mokydamas Palangos gimnazijoje M. Gedvilas į Laisvamanių draugijos veiklą įtraukinėjo savo mokinius, būsimus rašytojus, Aleksandrą Guzevičių bei Joną Šimkų²⁸⁸.

Minėtasis A. Žukauskas buvo ir kitos komunistuojančių veikėjų santalkos – Butų nuomininkų draugijos – steigėjas. Nuo 1939 m. J. Paleckis taip pat dalyvavo Butų nuomininkų draugijos veikloje, buvo išrinktas jos pirmininku. Paties J. Paleckio teigimu „draugija buvo gera dirva pažangiai, iš esmės komunistinei veiklai“²⁸⁹. Draugija siekė sutelkti butų nuomininkus, kad bendromis jėgomis būtų galima rūpintis iškilusiomis problemomis, mažinti būsto nuomos kainas. Draugija palaikė ryšius su LKP²⁹⁰, jos patalpose vyko susitikimai, pavyzdžiui, Lietuvos okupacijos dieną M. Meškauskienė čia susitiko su J. Paleckiu ir A. Žukausku²⁹¹. Minėtų organizacijų svarbą plėtojant socialinius ryšius ir auginant socialinius tinklus patvirtina ir M. Meškauskienės liudijimas, kad ją su J. Paleckiu suartino gausybė bendrų reikalų susijusių su jaunimiečių veikla, „Mūsų jaunimas“ leidyba, Būtų nuomininkų bei Laisvamanių organizacijų veikla²⁹².

Kairioji kultūrinė terpė, jų sąsajos su kitais kairiaisiais bei komunistais. Daug kairiųjų intelektualų dalyvavo draugijos SSRS tautų kultūrai pažinti veikloje (Tuomet šios organizacijos steigime ir veikloje dalyvavo vėliau išgarsėję arba jau tuomet žymūs rašytojai bei profesūra Mykolas Biržiška, Vincas Krėvė – Mickevičius, Ignas Jonynas, Pranas Augustaitis, Vaclovas Biržiška, Stasys Šilingis ir kiti²⁹³). Čia užsimezgė ir J. Paleckio ryšiai su sovietų pasiuntinybe ir per ją 1933 m. J. Paleckiui atsirado galimybė nuvykti vizito į Sovietų Sąjungą. Kartu su kompozitoriumi Baliu Dvarionu, kuris ten koncertavo, jie šiek tiek pakeliavo ir gavo progą pamatyti socializmo statybas savo akimis. Grįžęs J. Paleckis parašė ir išleido knygą „SSRS mūsų akimis“, kuri vėliau kai kuriems kairiųjų sluoksnių atstovams ir

²⁸⁸ Mečislovas Gedvilas, *Lemiamas posūkis: 1940-1945 metai*, Vilnius, 1975, p. 10, 32.

²⁸⁹ Justas Paleckis, *Dviejuose pasauliuose: atsiminimai*, p. 295.

²⁹⁰ Butų nuomininkų draugija, *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, t.1, p. 317.

²⁹¹ Justas Paleckis, *Dviejuose pasauliuose: atsiminimai*, p. 337.

²⁹² Michalina Meškauskienė, *Tolimi artimi metai*, p. 24.

²⁹³ *Taurios širdies žmogus. Atsiminimai apie Justą Paleckį*, Vilnius, 1987, p. 255.

komunistams buvo lyg J. Paleckio „vizitinė kortelė“, jo palankaus požiūrio į Sovietų Sąjungą įrodymas (nepaisant to, kad sovietų metais knyga kritikuota)²⁹⁴. Vėliau J. Paleckis vėl keliavo į Sovietų Sąjungą jį lydėjo tuometinis SSRS atstovybės sekretorius F. Moločkovas, kurį G. Paleckienė vadino „mūsų globėjas“²⁹⁵.

J. Paleckio knyga turėjo įtakos kai kurių veikėjų pažiūroms į komunizmą ir Sovietų Sąjungą apskritai. Tad nekeista, kad įtakingi žurnale „Trečiasis frontas“ bendradarbiavusių, vadinamų trečiafrontininkų, atstovai su J. Paleckiu bičiuliavosi. Tarp jų buvo J. Šimkus, Kazys Boruta, Kostas Korsakas ir keli kiti²⁹⁶. Nuo 4-ojo deš. vid. J. Paleckį siejo artima bičiulystė su Liudu Gira. Jis turėjo artimų pažįstamų ir tarp kitų profesijų atstovų, inteligentų, bendravo su būsimu LSSR Sveikatos apsaugos ministru Vytautu Girdzijausku ir jo žmona Paulina²⁹⁷. Dauguma šių ryšių vėliau buvo sėkmingai mobilizuota, kai kairieji sluoksniai, liaudininkai ir jų jaunimo sparnas bei komunistai kūrė vadinamąjį „Liaudies frontą“. Aktyviai tokio „fronto“ idėją palaikė A. Tornau, M. Gedvilas, taip pat J. Paleckis, rašytojai K. Korsakas, Salomėja Neris, Petras Cvirka ir kiti²⁹⁸. Apskritai LKP nariai šios politikos sąlygomis ir fronto kūrimo metu suartėjo su daug žmonių, kurie vėliau ilgai dirbo sovietizuojant Lietuvą. Tarp tokių A. Drobnyš, J. Vaišnoras, taip pat J. Paleckis.

Į suformuotą Liaudies fronto komitetą buvo įtraukti J. Paleckis, V. Krėvė – Mickevičius, J. Vaišnoras, Kristina Griniuvienė ir M. Meškauskienė, vėliau ir A. Tornau²⁹⁹. Nėra aišku kodėl į šią organizaciją nebuvo įtrauktas M. Gedvilas, galbūt sutrukdė tai, kad jis dirbo ir gyveno Telšiuose, tačiau jis aktyviai dalyvavo fronto veikloje (nors ta veikla buvo daugiau butaforinė, o jos svarbą padidino patys komunistai savo pasakojimais). Nors M. Gedvilo ryšiai su komunistais užsimezgė dar iki Liaudies fronto formavimo (buvo

²⁹⁴ Michalina Meškauskienė, *Tolimi artimi metai*, p. 21.

²⁹⁵ *Taurios širdies žmogus. Atsiminimai apie Justą Paleckį*, p. 269.

²⁹⁶ Vanda Kašauskienė, *Istorijos spąstuose: Justo Paleckio gyvenimo ir veiklos bruožai, 1899-1980*, p. 221, 224.

²⁹⁷ *Ibid.*, p. 97

²⁹⁸ Michalina Meškauskienė, *Telkiant demokratinės inteligentijos jėgas*, in: *Atsiminimai apie Antaną Sniečkę*, p. 65.

²⁹⁹ *Ibid.*, p. 65.

bendraujama daugiausia per D. Rocių³⁰⁰), visgi bandant telkti jėgas, šis bendravimas tapo sistemingu. M. Gedvilas turėjo ryšių su V. Niunka, M. Junču – Kučinsku, M. Bordonaite tikėtina ir su I. Meskupu³⁰¹. Liaudies fronto vardu su LKP bendrauti buvo pavesta J. Paleckiui bei A. Tornau, per V. Niunką (kai šį suėmė per Š. Maiminą) ir M. Meškauskienę³⁰². „Mūsų Jaunimas“ redaktorius P. Kežinaitis bendravo su M. Meškauskiene, J. Banaičiu, A. Guzevičiumi ir keliais kitais LKP nariais³⁰³. Matyti, kad bendravimas nebuvo platus. Neturėtume pernelyg abejoti LKP veikėjo V. Niunkos liudijimu, kad komunistai net ir po Kominterno nutarimų skatinusių suartėjimą su kairiosiomis partijomis, nenoriai bendravo su socialdemokratais ir valstiečiais liaudininkais, senu įpročiu vadindami juos socialfašistais³⁰⁴.

J. Paleckį su kai kuriais veikėjais suartino ir žurnalistinis darbas. 4-ojo deš. pab. J. Paleckis aktyviai bendradarbiavo dienraštyje „Laikas“, kurį leido Henrikas Blazas. Tarp dienraščio bendradarbių taip pat buvo J. Vaišnoras, o redakcijoje dirbo Aleksandras Gudaitis – Guzevičius, su kuriuo bičiulystė nenutrūko ir vėliau. Pats, A. Guzevičius prisiminė, kad pokario metais, kuomet jis buvo pašalintas iš LSSR saugumo liaudies komisaro pareigų ir ėmėsi rašyti, J. Paleckis jį rėmė ir gerai atsiliepdavo apie jo knygas³⁰⁵. Nors A. Guzevičius siejamas su represinėmis struktūromis ir istoriografijoje dažniau prisimenamas, kaip vienas iš NKGB vadovų, nei kaip rašytojas, visgi jį siejo artimesni ryšiai su kai kuriais buvusiais liaudininkais ar kiek liberalesniais komunistais. Pavyzdžiui, jis bendravo su J. Vaišnoru, parašė jam rekomendaciją stojant į partiją 1940 m., vėliau po teistumo, bandė jam padėti išsirūpinti reabilitaciją, parašė laišką M. Suslovui³⁰⁶.

Ką davė tokie ryšiai? Analizuotieji ryšiai atvaizduoti schemeje nr. 6. Jie praktikoje pasireiškė nevienodai. Antai, M. Gedvilas kelis artimesnius

³⁰⁰ Mečislovas Gedvilas, *Lemiamas posūkis: 1940-1945 metai*, p. 13.

³⁰¹ *Ibid.*, p. 13.

³⁰² Mindaugas Tamošaitis, *Valstiečiai liaudininkai Lietuvos politiniame gyvenime 1926 – 1940 m.*, Daktaro disertacija, p. 127.

³⁰³ *Ibid.*, p. 134.

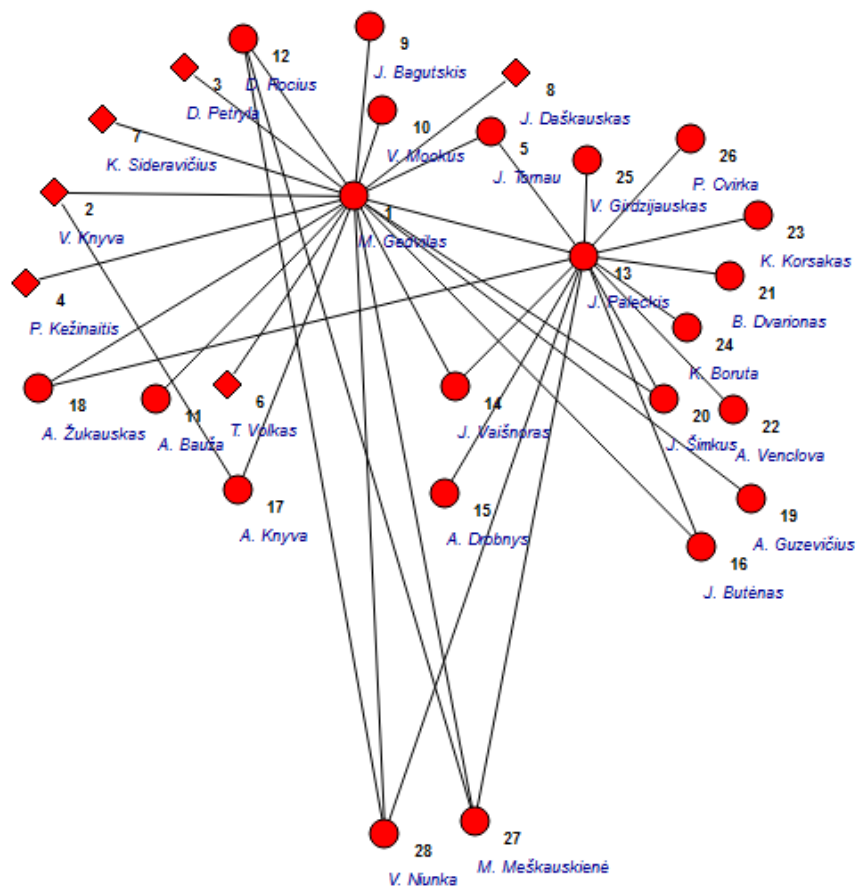
³⁰⁴ Vladas Niunka, *Kovoje už antifašistinį Liaudies frontą*, in: Atsiminimai apie Antaną Sniečkų, p. 20.

³⁰⁵ *Taurios širdies žmogus. Atsiminimai apie Justą Paleckį*, p. 47, 208.

³⁰⁶ Письмо А. Гузевичыуса секретарю Центрального Комитета КПСС тов. Суслову М. А., 1961-08-29, Вилнюс, ЛЯА, ф. 77, ар. 28, б. 3728, л. 291-292.

bendradarbius įdarbino savo vadovaujamoje ar pavaldžioje įstaigoje, tą patį darė ir po karo. J. Paleckio atveju galime stebėti socialinę ryšių funkciją. Tiesa, J. Paleckio veiksmai padedant kai kuriems pažįstamiems ištremtiems veikėjams (Augustinui Griciui) grįžti iš tremties būtent rodo tokių ryšių naudą ar galimybes susilaukiant pagalbos. Tačiau vargu ar galėtume matyti stipraus tinklo bruožus, tai veikia daugybė susipynusių ryšių, kurie tam tikrose situacijose galėjo būti mobilizuoti pavieniui, bet ne visumoje.

6 schema. Buvusių liaudininkų ir kitų kairiųjų ryšiai ir tinklo užuomazgos

M. Gedvilo pašalinimo istorija 1956 metais rodo, kad jis nesugebėjo mobilizuoti savo ryšių. Kita problema būtų ta, kad daugelio tų ryšių tuomet jau nebuvo, nes nemažai M. Gedvilo 1940-aisiais proteguotų veikėjų žuvo

Antrajame pasauliniame kare ar po jo. J. Vaišnoras buvo suimtas ir įkalintas 10 metų, P. Kežinaitis ir keli kiti susilaukė MGB dėmesio³⁰⁷.

J. Paleckis nors ir neturėdamas tikrų klientų, kokius galime identifikuoti M. Gedvilo atveju, poste išsilaikė daug ilgiau. Tai rodo, kad ne tik stiprių ryšių turėjimas užtikrino paramą. Užteko ir autoriteto. Pavyzdžiui, esama atvejo, kai tas pats veikėjas vieno asmens atžvilgiu elgėsi vienaip, o kito – kitaip. Artimi J. Paleckiui trečiafrontininkai, J. Šimkus ir K. Korsakas buvo geri draugai, tačiau J. Šimkui kaip LSSR Rašytojų sąjungos pirmininkui teko užduotis supeikti K. Korsako darbą ir buvo pasirinkta elgtis pagal instrukciją, o ne pagal sąžinę ar saitus su senu draugu³⁰⁸. Nepaskutinį vaidmenį čia vaidino būtent tai, kad K. Korsako pareigos buvo ne itin aukštos (turima mintyje ne partinės, ne valstybinės ir ne pačios aukščiausios mokslo ar kultūros srityje), be to, ir tai, kad K. Korsakas buvo patekęs į kritikuojamojo poziciją dėl savo knygos „Literatūra ir kritika“. Svarbiausia tai, kad tas pats J. Šimkus visai kitaip pasielgė kuomet reikėjo kritikuoti J. Paleckį – jis savo pastabas iš pradžių pateikė pačiam autoriui laiške, o ne ėmėsi kritikuoti viešai³⁰⁹. Sunku paaiškinti tokius poelgių skirtumus, bet tikėtina, kad J. Paleckis buvo J. Šimkui autoritetingesnis asmuo, į kurį buvo žvelgiama kaip į užtarėją, savotišką patroną. Gi remiantis paties J. Šimkaus dienoraščiu akivaizdu, kad jis ne visada pritarė J. Paleckio mintims ir veiksams³¹⁰, bet viešai to nereiškė. Tokia veidmainystė kažkiek atitinka nauda grįstą patrono – kliento bendravimą, bet žinoma klientelinį ryšį įžvelgti sunku. Toks turimas autoritetas svarbių kultūros veikėjų, padedančių režimui legitimuoti savo valdžią, akyse buvo itin svarbus J. Paleckio išsilaikymui valdžioje. Per tai susiformavo ir paties J. Paleckio autoritetas. Antai, užfiksuotuose amžininkų pasisakymuose galima matyti nuomonę, kad jeigu „tokia kritika būtų ne tokio didelio žmogaus adresu, ji būtų

³⁰⁷ Ataskaita apie Kauno gyventojų nuotaikas, 1954 m. LYA, f. K-18, ap. 1, b. 109, l. 33-34; P. Kežinaičiui buvo pradėta byla-formuliaras, jį sekė keli agentai. Žr. LYA, f. K-18, ap. 1, b. 109, l. 74-75.

³⁰⁸ Mindaugas Tamošaitis, *Skausmingas praregėjimas: lietuvių rašytojai Antrojo pasaulinio karo metais ir pokariu*, Vilnius, 2014, p. 108-115.

³⁰⁹ *Ibid.*, p. 116.

³¹⁰ Iš J. Šimkaus dienoraščio, in: *Rašytojas pokario metais*, Vilnius, 1991, p. 445-446.

suėmę³¹¹. Inteligentijos, net ir lojalios sovietams, sluoksniuose buvo slapta priekaištaujama už žodžio ir ypač kūrybinės laisvės ribojimą, be to, nebuvo ir čia svetimos nacionaliniam komunizmui artimos idėjos³¹². J. Paleckis iš dalies buvo vienintelis iš aukščiausios sovietinės nomenklatūros turintis politinį ryšį su nepriklausoma Lietuva, lyg kažkokį tęstinumą, kuris gali pridėti šiokios tokios legitimacijos. Žinoma, veikė ir su ryšiais nesusiję aspektai, kaip butaforiškas postas, Paleckio naudojimas kaip atpirkimo ožio ir panašiai.

3.2. Frontininkų ir sovietinių partizanų ryšiai 1944 m. – XX a. 8-asis deš.

Antrojo pasaulinio karo arba vadinamojo Didžiojo tėvynės karo veteranai ir buvę sovietiniai partizanai, turėjo nemažesnę „aureolę“ nei pogrindininkai. Itin ryškiai tai pasimatė po 1965 metų, kartu su „Didžiojo Tėvynės karo“ kulto kūrimu.

Raudonojoje armijoje tarnavę lietuviai kovojo už sovietų tvarkos restituciją Lietuvoje. Jie buvo gana svarbi tos veiklos atkūrimo dalis. Karas buvo reikšmingas, skaudus ir itin atmintinas jų gyvenimo įvykis, bene kertinis tapatybės akmuo, suformavęs pažiūras ir tarpusavio ryšį, kurį vadina apkasų brolybe (rus. *окопное братство*). Ilgainiui iš šių susijusių žmonių susidarė kelios tokios žmonių grupės, kurios savotiškai buvo neliečiamos, turinčios „aureolę“.

Apie frontininkus galima kalbėti plačiai – kaip apie socialinę grupę, stebėti jos formavimąsi. Tokių tyrimų jau yra³¹³, tačiau šioje vietoje nesiekama jų tirti kaip socialinės grupės, atskleisti jų privilegijų. Šiame tyrime jie traktuojami kaip žmonės turintys tam tikrą socialinį autoritetą ir jo nulemtus ryšius. Vėliau tas autoritetas pradeda persiformuoti į politinį kapitalą, kai žmogus pradeda karjerą, o autoritetas ir socialinis kapitalas (ryšiai), kone tinklas, toje karjeroje jam gerokai padeda. Tai silpnieji ryšiai, nes dažnai

³¹¹ Докладная записка Секретарю ЦК КП(б) Литвы тов. Снечкусу от Министра Государственной Безопасности Литовской ССР Кондакова П., октябрь 1952 г., LYA, f. K-41, ap. 1, b. 423, l. 223.

³¹² Žr. Mindaugas Tamošaitis, Skausmingas praragėjimas: Lietuvių rašytojai Antrojo pasaulinio karo metais ir pokariu.

³¹³ Mark Edele, *Soviet Veterans of World War II: A Popular Movement in an Authoritarian Society 1941-1991*, Oxford, 2008.

išskyrus pažintį niekuo nepasireikšdavo, bet tam tikrais atvejais tokie santykiai peraugdavo į stipresnius, artimesnius saitus.

Buvusių frontininkų ar sovietinių partizanų atžvilgiu režimas buvo šališkas. Net jei jų darbas, pavyzdžiui, rajono vykdomojo komiteto pirmininko ar kolūkio pirmininko poste, netenkino, jie buvo perkeliami į kitą rajoną ar kolūkį, bet nebuvo atleidžiami iš vadovaujamų pareigų. Net patys buvę sovietiniai biurokratai atsimena, kad frontininkai, partizanai, pogrindininkai netiko savo pareigoms, nes neturėjo teisinio ir administravimo bei darbo su žmonėmis pasirengimo bei gebėjimo³¹⁴. Tai leidžia kalbėti apie nuopelnais ar tiesiog socialiniu autoritetu grįstas grupes, kurių atžvilgiu vykdomas patronažas. Būtų klaidinga manyti, kad šios grupės susiformavo iškart po karo. Pažintys, sunki bendra patirtis, tarpusavio bendravimas įgalino bendrauti, tačiau tampresnio grupinio ryšio sovietų valdžia labai bijojo. Iš karto po karo sovietų kariai turėjo būti visiškai demobilizuoti ir tapti civiliais. Jais nebuvo pasitikima ir dėl to, kad jie buvo užsienyje bei matė gyvenimo sąlygas ten³¹⁵. Lietuvos elitui, kitaip nei J. Stalino paveiktai jo aplinkai tai mažiau rūpėjo (dar ir dėl to, kad RA 16-oji divizija nežengė už tarpukarinių Lietuvos sienų). Pastebėtina, kad sovietų Lietuvoje glaudesnis ryšys formavosi daugiau tarp tų žmonių, kurie po karo nebuvo demobilizuoti, o toliau tarnavo Sovietų armijos 16-oje divizijoje. Gi grupinė frontininkų savivoka pradėjo klostytis, kai L. Brežnevo laikais pradėtas kurti Didžiojo Tėvynės karo kultas, o veteranai tapo svarbia jo dalimi. Nuo 7-ojo deš. pradėtas ir nuolatinis sovietinių partizanų, taip pat ir pogrindininkų kulto kūrimas bei jų įpaminklinimas, taip pat prisidėjo prie šių grupių išaukštinimo.

Ryščiausia ir įtakingiausia buvusių RA 16-osios lietuviškos divizijos karių grupė formavosi apie šios divizijos artileristus (vėliau dalis jų tapo artimais A. Sniečkaus bičiuliais, jo asmeniniais favoritais). Šioje vietoje minėtieji silpnieji ryšiai pereina į stipriuosius, per tampresnį asmeninį kontaktą iš ryšių išgaunama daug daugiau. Sunku paaiškinti kodėl būtent artileristai tapo

³¹⁴ Algis Samajauskas, *Ažuolai vėtrų nebijo*, p. 93.

³¹⁵ Mark Edele, *Soviet Veterans of World War II: A Popular Movement in an Authoritarian Society 1941-1991*, p. 11.

ta svarbia dalimi. Nors galėjo lemti ir individualios kiekvieno savybės, bet neatmestinas ir patronažas, t.y., kad kažkuris iš artileristų vadų suartėjęs su savo kariais, juos supažindindavo su kuom nors iš aukštesnės valdžios, kitaip tariant „rekomendavo“. Klanu šio darinio pavadinti nesigauna, nes neįmanoma nustatyti, kad grupė turėjo kažkokią veikimo logiką, bendrą interesą.

Raudonosios armijos 16-osios divizijos artilerijai nuo 1942 metų vadovavo generolas Jonas Žiburkus. 1943 m. po konflikto su politiniu divizijos komisaru Jonu Macijausku jis buvo perkeltas į kitą diviziją ir iki 1950 m. Lietuvoje nedirbo, bet nuo 1950 m. buvo paskirtas SA 16-osios divizijos vadu. 1943 m. vietoje J. Žiburkaus artilerijos vadu paskirtas buvęs nepriklausomos Lietuvos kariuomenės karininkas, prieš tai vadovavęs divizijos vieninteliam artilerijos pulkui (224 artilerijos pulkas), Pranas Petronis. RA 16-osios divizijos artilerijos pulke tarnavo ir Ksaveras Kairys, vėliau tapęs įtakingu sovietų Lietuvos ūkio srities vadovu. Kaip prisiminė J. Žiburkaus sūnus, tėvas jau dirbdamas Savanoriškojoje draugijoje armijai, aviacijai ir laivynui remti (SDAALR), ko nors prireikus visada kreipdavosi į K. Kairį, tai žinoma darydamas telefoniniais pokalbiais arba tiesioginiu bendravimu³¹⁶. Tokiu atveju buvo apsiribojama tik formalių raštų rašymu arba išvis be jų, o kas svarbiausia, apeinama formali subordinacija, nes šiaip reiktų kreiptis į Ministrų tarybos pirmininką J. Maniušį. Artilerijos pulko štabe tarnavo ir A. Barkauskas.

Su K. Kairiu, taip pat ir su P. Petroniu galima sieti kelis kitus divizijos karius. Povilas Putrimas tarnavo divizijos baterijos vadu, vėliau diviziono vado pavaduotoju politiniams reikalams, po karo sėkmingai vystė karjerą kol 1959 m. tapo LSSR Liaudies ūkio tarybos Kadru ir mokslo įstaigų valdybos viršininku³¹⁷. LSSR LŪT tuomet vadovavo K. Kairys. Iš dalies su K. Kairiu galima sieti Kazimierą Pivoriūną buvusį 224 artilerijos pulko komjaunimo sekretorių, kuris po karo dirbo LKP Kauno aps. komiteto pirmuoju

³¹⁶ Autoriaus pokalbis su Jonu Žiburkumi, 2015-11-05. Autoriaus asmeninis archyvas.

³¹⁷ Apdovanojamieji RA 16-osios divizijos kariai, LYA, f. 1771, ap. 5, b. 76, l. 125-125ap; Putrimas Povilas, *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, t. 2, p., 952-953.

sekretoriumi, o nuo 1951 m. dirbo Plano komisijos pirmininko pavaduotoju, tad sukosi ūkio planavimo srityje kur turėjo palaikyti ryšį su K. Kairiu³¹⁸.

Artilerijos pulke tarnavęs A. Barkauskas prisiminė, kad su P. Petroniu sutarė gerai jau tarnybos metu, o vėliau teko daug bendrauti ir kartu dirbti. A. Barkauskui dirbant CK ideologijos sekretoriumi, P. Petronis tapo „Tėviškės“ draugijos, kuri rūpinosi ryšiais su užsienio lietuviais, pirmininku, tad bendrauti teko nuolat. A. Barkauskas savo knygoje mini ir kitus divizijos karininkus jau minėtus K. Kairį, K. Pivoriūną ir kelis kitus (vadino juos „visada draugiškais“). Beje, po karo A. Barkauskui įsidarbinus Kaune (pradžioje apskrities Vykdomajame komitete, vėliau apskrities partijos komitete) jis daug bendravo su iš divizijos pažįstamu, Kaune dirbusiu K. Pivoriūnu³¹⁹.

Ne tik artileristai, bet ir kiti divizijoje tarnavę kariai buvo pažįstami ir patekę į aukščiausios vadžios ešelonus palaikė ryšius. Antai divizijoje susipažinę V. Bergas ir P. Petronis vėliau dalyvaudavo medžioklėse su A. Sniečkumi, palaikė ir artimus tarpusavio santykius³²⁰. Pažintys plėtėsi ir po karo likusiems tarnyboje Sovietinėje armijoje. 1952 m. pabaigęs partinius mokslus dirbti divizijos vado pavaduotoju politiniams reikalams į „lietuviškąją“ diviziją buvo atsiųstas A. Randakevičius. Tuomet divizijai vadovavo J. Žiburkus, divizijos artilerijai vadovavo tas pats P. Petronis. Susirinkus į karines pratybas ar stovyklas Pabradėje, Petronių ir Žiburkų šeimos dalijosi vieną namą, vaikai kartu žaisdavo kieme, vykdavo gaudyti vėžių. Pabradėje buvo rengiami pobūviai, pavyzdžiui, po vėžiavimo, o juose be Žiburkų, Petronių dalyvaudavo ir divizijos vado pavaduotojas A. Randakevičius, keli kiti artimesni divizijos karininkai³²¹. Geras divizijoje užsimezgusio bendravimo ir vėlesnio bendro darbo (galimai ir patronažo) pavyzdys yra A. Randakevičiaus ir Vytauto Glovacko atvejis. Jie dirbo 16-osios divizijos štabo politiniame skyriuje. Yra užfiksuoti išlikusioje 1943 m.

³¹⁸ Pivoriūnas Kazimieras, *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, t. 2, p. 866.

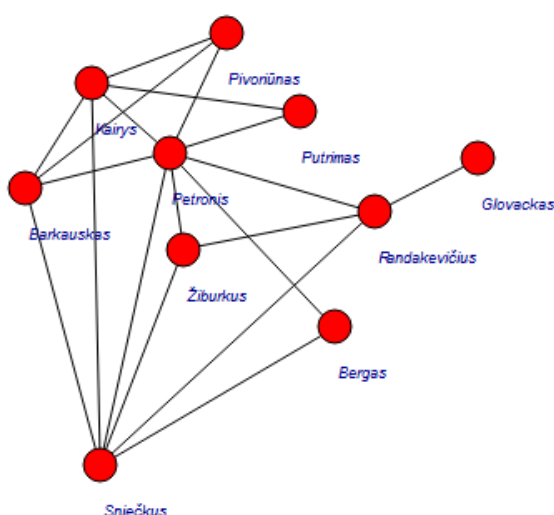
³¹⁹ Antanas Barkauskas, *Laikmečio įkaltai*, p. 130, 145, 148.

³²⁰ P. Petronio kalba pasakyta memorialinės lentos ant V. Bergo gyvenamo namo atidengimo proga. Zenonas Butkevičius, Netikėtai atverstas puslapis, in: *Žalasis pasaulis*. [prieiga internetu] in: <http://senas.zpasaulis.lt/?id=444>, [2016-02-20].

³²¹ Autoriaus pokalbis su Jonu Žiburkumi, 2015-11-05. Autoriaus asmeninis archyvas.

nuotraukoje, draugiškai apsikabinę, besišypsantys su keliais kitais kariais³²² (priedas nr. 6, nuotrauka nr. 2). V. Glovackas liko tarnauti iki 1951 m., vėliau atliko liktinę tarnybą, tikėtina tuomet mokėsi KGB mokykloje, nes 1956 m. jis jau buvo LSSR KGB Kadro skyriaus žinioje ir netrukus tapo LSSR KGB Kadro skyriaus 1-ojo poskyrio viršininko pavaduotoju. Tuomet A. Randakevičius dirbo KGB pirmininko pavaduotoju Kadro reikalams. A. Randakevičiui tapus KGB pirmininku V. Glovackas kilo karjeros laiptais 1961 m. tapo LSSR KGB 1-ojo skyriaus viršininko pavaduotoju (tuo pat metu ėjo ir šio skyriaus 1-ojo poskyrio viršininko pareigas), nuo 1964 m. tapo LSSR KGB 2-osios valdybos (kontržvalgyba) viršininku³²³.

7 schema. RA 16-oje divizijoje tarnavusių artileristų ir kitų divizijos karių ryšiai.

7-oje schemoje pateikiami turimi duomenys apie artileristų ir kitų RA 16-osios divizijos karių bendravimą. Iš to matyti, kad divizijos artilerijos vadas P. Petronis turėjo daugiausiai ryšių, prie ko prisidėjo jo kaip artilerijos vado pareigos. Reiktų įvertinti ir artimą P. Petronio bendravimą su A. Sniečkumi.

³²² Lietuviškojo junginio politskyriaus darbuotojai jaunimo tarpe Baltarusijoje. Iš kairės į dešinę: V.Glovackas, Grinblatas, A.Randakevičius ir V.Taunyla, LCVA, Fotodokumentų skyrius, S.V. nr. 0-018679.

³²³ Vytauto Glovacko biograma, [prieiga internetu], in: <http://www.kgbveikla.lt/lt/vytautas-glovackas>, [2016-02-20].

Visgi, įtakingiausia figūra neabejotinai buvo K. Kairys, kurio įtaka ūkiniuose reikaluose nevengė pasinaudoti J. Žiburkus, tikėtina ir kiti veikėjai. Sena pažintis sąlygojo betarpiškumą sprendžiant kasdienes reikalus. Štai A. Barkauskas atsiminimuose mini, kad buvo senas A. Randakevičiaus pažįstamas ir pateikė epizodą kaip jis skambinęs tuometiniam KGB pirmininkui A. Randakevičiui ir esą prašęs netrukdyti su bereikalingais raštais apie senų nepriklausomos Lietuvos laikų paminklų griovimais³²⁴. Nors būtent šis epizodas abejotinas (dėl deklaruojamo noro išsaugoti provincijoje išlikusius nepriklausomos Lietuvos paminklus), bet A. Randakevičiaus ir A. Barkausko sena divizijos laikų pažintis galėjo sąlygoti jų betarpišką bendravimą ir reikalų sprendimus telefonu.

Siekiant išnaudoti šias pažintis, jos buvo tęsiamos ir užtvirtinamos įvairioje veikloje. Šie žmonės vėliau dažnai susitikdavo per įvairius minėjimus ar gimtadienio šventimus. Jų tarpusavio ryšiai atsiskleidžia ir per kolektyvinius sveikinimus, kuriuos pasirašydavo „kovos bičiuliai“³²⁵. Divizijos karininkai rinkdavosi per minėjimus Vilniuje įkurtuose Karininkų namuose. Vienoje fotografijoje buvę RA 16-osios divizijos karininkai A. Randakevičius, P. Petronis, J. Macijauskas, J. Žiburkus ir kiti, susirinkę prie šio įvairiems veteranų renginiams skirto pastato³²⁶.

Bendravimo svarba ir masiškumas gerai matosi ir iš kito Antrojo pasaulinio karo metu susidariusių sovietinių partizanų ryšių. Antai, Sovietų Baltarusijoje partizaninis judėjimas buvo itin gausus ir vėliau iš buvusių partizanų susiformavo gana gausi ir reikšminga elito grupė. Tačiau taip atsitiko dar ir dėl to, kad ankstesnė dalis elito buvo sunaikinta per represijas, žuvo kare ar natūraliai paseno, tad sovietiniai partizanai sugebėjo užimti vyraujančias pozicijas.

³²⁴ Antanas Barkauskas, *Laikmečio įkaltai*, p. 259.

³²⁵ Buvęs RA 16-osios divizijos karys, pulko partinio biuro sekretorius, S. Filipavičius savo 70-ojo gimtadienio proga gavo sveikinimą pasirašytą nuo revoliucinės kovos dalyvių ir Didžiojo tėvynės karo partizanų. Tarp pasirašiusių G. Zimas, N. Dušanskis, J. Radionovas, E. Bilevičius ir kiti veikėjai. Sveikinimas S. Filipavičiui, 1983-09-09, LYA, f. 77, ap. 28, b. 2719, l. 19.

³²⁶ Randakevičius, Petronis, Macijauskas, Žiburkus ir kiti karininkai prie Veteranų namų, Vilniuje, LCVA, Fotodokumentų skyrius, S.V. nr. 0-079541.

Nepaisant to partizaninėje – diversinėje veikloje okupuotoje teritorijoje buvo subrandinti lojalūs, atsidavę sovietų Lietuvai veikėjai, kurie buvo specialiai apmokyti ir buvo nemenka sovietų režimo atrama, kuria turėjo būti remiamasi po karo atkuriant sovietų administraciją visoje Lietuvoje. Dalis buvusių sovietinių partizanų vėliau iškopė į gana aukštus postus.

Kaip ir pogrindininkų atveju partizanų tarpusavio santykiai kelia daug klausimų, nes ir patys partizanai nebuvo vienalytė grupė. Karo metais veikė NKVD partizanų – diversantų grupės, taip pat Raudonosios armijos į užnugarį siųstos grupės bei vadinamieji partiniai partizanai, kuriuos atrinkdavo Lietuvos partizaninio judėjimo štabas ir jie atsiskaitydavo A. Sniečkui. Karo metais tarp šių grupių buvo šioks toks nepasitikėjimas, atsiradęs visų pirma dėl skirtingų turimų instrukcijų bei veikimo metodų³²⁷. Net ir pokarinis jų bendravimas skyrėsi. Antai, dažniausiai nuotraukose matyti tik „partiniai partizanai“ ar kiti nomenklatūros atstovai, o štai apie 1965 m. darytoje buvusių NKVD grupių susitikime, matyti šių grupių Lietuvoje lyderis J. Vildžiūnas, bet kiti veidai nepažįstami, nėra nė vieno iš sovietų Lietuvos elito ar kitų partizanų³²⁸. Remiantis A. Samajausko atsiminimais, J. Vildžiūnas pats kartą paatviravo, kad jis nebuvo partizanas, o NKVD junginio vadas (tai nebuvo viešai skelbiama ir nebuvo žinoma) ir „visa ta pliorpalynė – aiškinamasis darbas tarp gyventojų, spaudos platinimas – man buvo svetimas“³²⁹.

Bet nepaisant to, panašiai kaip ir frontininkai, buvusieji sovietiniai partizanai (nors ir susigrupavę) po karo artimai ir noriai bendravo įvairiomis sovietinėmis šventėmis, minint gimtadienius. Vilniuje net buvo įkurtas partizanų veteranų klubas (panašiai kaip minėtieji Karininkų namai), kuriame tokie jubiliejai buvo švenčiami. Juos jungė ne tik tokie laisvalaikio praleidimo momentai, bet senokai pažįstami žmonės, kartu atlikę pavojingas užduotis, gyvenę nelegaliai, vieni kitais pasitikėjo ir galėjo tartis darbiniais klausimais, dalytis informacija, padėti reikalų sprendime.

³²⁷ Plačiau žr. Rimantas Zizas, *Sovietiniai partizanai Lietuvoje 1941 – 1944 m.* Vilnius, 2014.

³²⁸ *Ibid.*, p. 61.

³²⁹ Algis Samajauskas, *Ažuolai vėtrų nebijo*, p. 57.

Antai, V. Astrauskas atsiminė, kad pas jo viršininką buvusį partizaną, būrio „Už Tėvynę“ vadą Joną Čiuladą, partizanavusį Trakų apskrityje, atvyko jo buvęs kovos draugas M. Afoninas, tuomet dirbęs Šiaulių sr. komiteto antruoju sekretoriumi ir teiravosi apie V. Astrauską. J. Čiulada savo pavaldinį pagyrė ir M. Afoninas galutinai nusprendė, kad V. Astrauskas tiks dirbti Šiauliuose. V. Astrauskas taip pat rašė, kad J. Čiulada neretai prisimindavo „partizanavimo“ metus ir šiltai atsiliepėdavo apie partizanus iš Trakų Teofilį Mončiunską, M. Afoniną, G. Zimaną, taip pat ir apie M. Šumauską³³⁰. Apie jų bendravimą liudija ir išlikusios proginės nuotraukos. Vienoje iš tokių, šalia J. Čiulados matyti A. Raguotis, M. Šumauskas, A. Sniečkus, G. Zimanas, B. Urbanavičius, V. Sakalauskas, Jurgis Grigonis (Dainavos būrio komisaras), Feliksas Tranas, Vladas Vildžiūnas („Patvariųjų“ būrio vadas), Petras Kutka (Audros būrio vadas), Petras Pranevičius (Gražinos junginio vadas) ir Stanislovas Juozapavičius (Mickevičiaus būrio vadas)³³¹.

Ryšiai buvo naudojami ir gauti būtinus stojant į partiją kitų narių atsiliepimus. Jos buvo būtinos, o rekomenduojantiems tai nebuvo bereikšmis dalykas, nes rekomenduodami jie prisiimdavo ir dalį atsakomybės. Tokiu būdu Stanislovas Apyvala tuomet buvęs Švenčionių apskrityje, 1943 m. partizanų būrio „Žalgiris“ partinės organizacijos ir LKP (b) Šiaurės srities pagrindinio komiteto buvo priimtas į VKP (b) narius. Jam atsiliepimus parašė M. Šumauskas (Šiaurės srities komiteto sekretorius) ir J. Macevičius (Šiaurės srities komiteto narys)³³². Tas pats J. Macevičius bei S. Apyvala rekomendavo kitą „Žalgirio“ būrio partizaną Juozą Bagdoną³³³. Panašiai priimtas ir „Žalgirio“ būrio partizanas Kazys Štуйкеvičius, rekomendavus G. Zimanui, Vincui Pletkui ir M. Šumauskui³³⁴, taip pat Teofilis Mončunskas, kurį rekomendavo vėliau LKP CK sekretoriumi tapęs „partinis partizanas“ M.

³³⁰ Vytautas Astrauskas, *Įrėminti laike: prisiminimai ir pamąstymai*, Vilnius, 2006, p. 13, 16.

³³¹ Grupė sovietinių partizanų, LCVA, Fotodokumentų skyrius, S.V. nr. 0-062225.

³³² Apyvalos Stanislovo Petrovičiaus pareiškimas išduoti partinį bilieta, LYA, f. 1771, ap. 7, b. 43, l. 12.

³³³ Решение Швенченского укома КП(б) Литвы о выдаче партбилета тов. Багдонас Юузас Мотеевичу, LYA, f. 1771, ap. 7, b. 43, l. 13.

³³⁴ О выдаче партбилета тов. Штуйкевичюс Казис Матвеевичу, 1944-09-15, LYA, f. 1771, ap. 7, b. 41, l. 8.

Afoninas bei I. Nikitinas³³⁵. Partiniai veikėjai kartais turėdavo surašyti kelis žmones, kurie juos pažįsta iš bendro darbo ar mokslų. Tokius sąrašus sudarydavo ne tik jauni darbuotojai, bet ir jau kiek daugiau patirties įgavę. Antai, buvęs partizanas, po karo dirbęs Lietuvos komjaunimo CK pirmuoju sekretoriumi J. Macevičius LKP (b) Kadru skyriui nurodė, kad jį iš partizanavimo laikų pažįsta M. Šumauskas, B. Bračas, P. Olekas³³⁶.

M. Šumausko socialinių ryšių ratą sudarė daug partizanų, su kai kuriais iš jų jis bendravo gana artimai. Pavyzdžiui, savo kovos draugui Petručiui Bučinskui³³⁷ „Žalgirio“ partizanų būrio viršilai (būrio žinioje veikė radijo stotis palaikiusį ryšį su Maskvoje esančiu Lietuvos partizaninio judėjimo štabu) jis išrūpino SSRS Aukščiausios tarybos deputato (1958 – 1962 metais), o nuo 1963 metų ir LSSR AT deputato vietas. 1965 metais P. Bučinskas gavo socialistinio darbo didvyrio žvaigždę (aukščiausias ne karinis SSRS apdovanojimas)³³⁸. Tikrai nedaug partizanų, ypač tokių, kurie nedirbo itin aukštose pareigose, galėjo pasigirti SSRS AT deputato vardu ar tokiu aukštu apdovanojimu. Beje, M. Šumausko žmona taip pat buvo buvusi partizanė.

Akivaizdu, kad užsimezgdusios pažintys tęsėsi ir vėliau, pasireikšdamos laidavimu ar rekomendavimu bei protegavimu. Labiausiai partizanus susiedavo tai, kad po karo jie buvo siunčiami dirbti į savo gimtuosius regionus arba ten kur veikė karo metais, tad dažnai dalis buvusių būrio draugų atsidurdavo ir toliau dirbo tame pat mieste ar regione. Pavyzdžiui, Audros būrio veikusio Utenos apylinkėse vadas Petras Kutka dirbo LKP (b) Utenos apskrities (vėliau rajono) kom. pirmuoju sekretoriumi³³⁹. Utenoje įvairiose pareigose, tarp jų ir Utenos valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininku, dirbo jo būrio kolega Balys Surgailis³⁴⁰. Po karo jie bendravo, apie ką liudija išlikusi nuotrauka,

³³⁵ Решение Тракайского укома КП(б) Литвы о выдаче партийных документов принятым в партию в подпольных организациях и партизанских отрядах в период немецкой оккупации Литовской ССР, 1944-12-31, LYA, f. 1771, ap. 7, b. 74, l. 33-34.

³³⁶ Список товарище, снающих обо мне по совместной работе и учёбе, И. Мацевичюс, 1952-09-29, LYA, f. 1771, ap. 274, b. 1103, l. 39.

³³⁷ Algis Samajauskas, *Ažuolai vėtrų nebijo*, p. 280, 295.

³³⁸ Petras Bučinskas, *Mažoji Tarybinė Lietuviškoji enciklopedija*, t. 1, p. 272.

³³⁹ Petras Kutka, *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, t. 2, p. 269.

³⁴⁰ Balys Surgailis, *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, t. 3, p. 343.

poilsiaujant prie ežero ar upės, be to, kartu buvo ir Kutkos žmona³⁴¹. Žemaitės vardo junginyje, Rokiškio apylinkėse partizanavęs P. Griškevičius, vėliau artimai bendravo su savo būrio kolega, ilgamečiu LSSR prokuroru Alfonsu Kaireliu (nuo 1982 m. jis buvo išrinktas į LKP CK biurą). Kai V. Charazovas apklausinėjo LSSR elitą dėl kandidato į pirmojo sekretoriaus postą A. Kairelis tvirtai pasisakė už P. Griškevičiaus kandidatūrą ir įvardijo jį vieninteliu kandidatu³⁴². „Jūros“ būrio veikusio Suvalkijoje partizanai buvo susiję giminytės ryšiais. Čia partizanavo Bieliauskai, tėvas Jurgis, sūnūs Vladas, Vytautas. Kartu su jais partizanavo ir ilgametis Partijos istorijos instituto vadovas Bronius Vaitkevičius. Iš pokario metų likusios nuotraukos matyti, kad ir vėliau visi jie susitikdavo³⁴³.

Buvę partizanai susitikdavo buvusiose savo partizanavimo vietose. Antai, 1961 m. nuotrauka daryta Rūdininkų girioje liudija, kad čia susitiko ir matyt kažką minėjo šioje girioje veikę sovietiniai partizanai G. Zimanas, M. Pročiuchanovas (tuomet Vilniaus raj. Vykdomojo komiteto pirmininkas), Juozas Olekas (Žemės ūkio akademijos prorektorius), A. Barauskas (CK sekretorius) bei Vincas Sakalauskas (Pagynės tarybinio ūkio direktorius)³⁴⁴ (priedas nr. 6, nuotrauka nr. 3). Kitoje nuotraukoje toje pat girioje matyti prie rekonstruotų partizanų žeminių esantys šių kraštų sovietiniai partizanai ir viso judėjimo vadai: Bronius Urbanavičius („Vilniaus“ ir Kalinausko būrių vadas, SSRS didvyris), G. Zimanas, K. Glikas, Viktoras Sinkevičius. Nuotraukos apraše nurodyta, kad užfiksuoti į Lietuvą atvykę buvęs Baltarusijos ir centrinio partizaninio judėjimo štabo viršininkas P. Panomarenka bei M. Suslovas, tačiau nuotraukoje jų identifikuoti nepavyko³⁴⁵ (priedas nr. 6, nuotrauka nr. 4).

Partizanai susitikdavo ir minėtame partizanų veteranų klube. Archyve išlikusios nuotraukos rodo, kad čia vykusiuose pobūviuose dalyvaudavo ne tik buvę partizanai, bet ir kiti sovietų Lietuvos veikėjai. Taip buvo plečiamas

³⁴¹ *Lietuvos partizanai*, Vilnius, 1967, p. 316.

³⁴² *Lietuviškoji nomenklatūra 1956-1990 metais: tarp sovietinės sistemos ir neformalių praktikų: šaltinių rinkinys*, Vilnius, 2015, p. 122.

³⁴³ *Lietuvos partizanai*, p. 326.

³⁴⁴ Grupė sovietinių partizanų prie buvusių kovos vietų Rūdininkų girioje, LCVA, Fotodokumentų skyrius, S.V. nr. 0-18257.

³⁴⁵ Buvę partizanai prie rekonstruotų žeminių, LCVA, Fotodokumentų skyrius, S.V. nr. 0-085209.

socialinis ratas. Nuotraukoje, darytoje buvusio Lietuvos partizaninio judėjimo štabo vieno iš skyrių viršininko Jurgenijaus Česnokovo 75-mečio proga, už valgiais nukrauto stalo sėdintys A. Sniečkaus žmona M. Bordonaitė (pats Sniečkus jau buvo miręs), buvęs Žemaitės partizanų būrio vadas Antanas Raguotis, J. Česnokovas bei jo žmona³⁴⁶ (priedas nr. 6, nuotrauka nr. 5). Šiame jubiliejuje taip pat dalyvavo kiti J. Česnokovo artimesni žmonės iš lietuviškosios ir sovietų Lietuvoje dirbančių nomenklatūrininkų rato Matvejus Nemoitinas (LSSR Prekybos ministerijos Prekių valdybos skyriaus viršininkas), Petras Kukenis (Vilniaus m. vykdomojo komiteto Prekybos valdybos viršininkas), M. Gregorauskas (ekonomistas, profesorius), Vladas Paškevičius (personalinis pensininkas)³⁴⁷ (priedas nr. 6, nuotrauka nr. 6), buvęs A. Sniečkaus ilgametis adjutantas V. Kazlauskas su žmona³⁴⁸ (priedas nr. 6, nuotrauka nr. 7). Su buvusiais partizanais noriai bendravo ir A. Sniečkus (tai liudija ir paties V. Kazlausko suartėjimas su šiais žmonėmis, jį į socialinį ratą įtraukė pats A. Sniečkus), buvęs Lietuvos partizaninio judėjimo štabo viršininkas. Pats daug prisidėjęs prie siunčiamų į užnugarį diversantų ir pagrindinių partinių komitetų narių atrankos. Išlikusioje nuotraukoje matyti, kaip 70-mečio proga A. Sniečkų sveikina keli buvę partizanai Petras Aidukas, Vladas Sokavičius (Audros būrio radistas), M. Pročiuchanovas, Veronika Petrauskienė (Žalgirio būrio partizanė)³⁴⁹ (priedas nr. 6, nuotrauka nr. 8).

Panašiai kaip ir pagrindininkų tinklo atveju, šie ryšiai, sutvirtinti kovoje, tęsiami ir sutvirtinami tolesnėje socializacijoje, o susidarę saitai išnaudojami betarpiškam bendravimui sprendžiant kasdienius darbo ir buities reikalus, taip pat pavienei paramai ar protegavimui. Tačiau negalima išvelgti partizanų, frontininkų ar bendro jų tinklo (tik pavienius tarpiau susijusius ryšius), nes nėra jokio įvykio kur jie būtų mobilizavę savo jėgas ir atlikę kolektyvinį

³⁴⁶ J. Česnokovo gimtadienio minėjimas, LCVA, Fotodokumentų skyrius, S.V. nr. 0-066683.

³⁴⁷ J. Česnokovo gimtadienio minėjimas, LCVA, Fotodokumentų skyrius, S.V. nr. 0-066672.

³⁴⁸ V. Kazlauskas su žmona, J. Česnokovo gimtadienio minėjime, LCVA, Fotodokumentų skyrius, S.V. nr. 0-066668.

³⁴⁹ Sniečkų 70-ojo gimtadienio proga sveikina buvę partizanai, LCVA, Fotodokumentų skyrius, S.V. nr. 0-085283.

veiksmą. Galima kalbėti tik apie pavienius, gana horizontalius, asmeninei naudai išnaudojamus ryšius.

3.3. Profesinių ryšių pavyzdys – ryšiai žemės ūkio sferoje (XX a. 7-asis deš.)

Žemės ūkis ir jo produktų perdirbimo pramonė Lietuvoje ilgą laiką buvo itin svarbi. Abiejų tautų respublika buvo viena didesnių grūdų eksportuotojų Europoje, o ir tarp svarbiausių tarpukario Lietuvos pasiekimų buvo sviesto gamyba tai net galima vadinti ekonomikos pakilimo simboliu³⁵⁰. Perėjimas nuo žemės ūkio gėrybių auginimo iki jų perdirbimo išties svarbi ekonomikos augimo dalis. Žemės ūkis Lietuvoje buvo svarbus ir sovietmečiu, ši sritis tuomet buvo laikoma Lietuvos vizitine kortele³⁵¹.

Didelį dėmesį žemės ūkiui skyrė A. Sniečkus. Tai ne vien dėl noro turėti Lietuvą sovietijoje reprezentuojančią pramoninę šaką, bet ir dėl geresnio šios srities išmanymo bei domėjimosi. A. Sniečkus mėgo aplankyti kolūkius ar tarybinius ūkius, neperspėjęs atlikti savotišką reviziją. Tarp jo artimos aplinkos buvo nemažai gerų ŽŪ specialistų, o tai taip pat savotiškai liudija jo preferencijas.

Agrarininkų ryšių analizė pasirinkta kaip pavyzdys iliustruojant elito veikimą ekonomikoje. Tuomet Lietuva dar buvo žemės ūkio kraštas, sparti industrializacija tik buvo pradedama. Taigi žemės ūkio sektoriaus svarba sąlyginai buvo didesnė nei vėliau, be to, stambiųjų pramoninkų ar statybininkų sektoriai, jų interesai, taip pat ir tinklai dar tik formavosi kartu su besiformuojančiomis šakomis.

Nors šiame darbe detaliam nagrinėjami ryšiai, visgi nagrinėjant šį atvejį vien ryšių atskleidimas duotų mažai naudos, nes visi sektoriaus veikėjai buvo daugiau ar mažiau pažįstami, susaistyti subordinacija. Bene svarbiausia šiuo atveju yra veikėjo įtaka sričiai, tad svarbiausia ir bus aptarti, išryškinti veikėjų

³⁵⁰ *Marijampolės forumas: mintys ir vizijos*, Vilnius – Marijampolė, 2012, p. 114-115.

³⁵¹ Vilius Ivanauskas, *Lietuviškoji nomenklatūra biurokratinėje sistemoje: tarp stagnacijos ir dinamikos (1968 – 1988 m.)*, p. 160-161.

įtaką žemės ūkio šakai. Šis skyrius gali būti palaikytas iššokančiu iš bendro konteksto dėl visiškai kitokių santykių (silpnieji ryšiai, santykiai užmezgami ne pasirinktinai, o turi būti mezgami remiantis užimama biurokratine pozicija) ir įtakos generuojamos ne iš ryšių, bet daugiau iš užimamos pozicijos. Visgi, skyrius yra labai svarbus, norint suprasti sovietų Lietuvos administracinio elito veiklą ekonomikoje.

Nagrinėjant šiuos ryšius apsiribojama XX a. 7-uoju deš. kadangi tai buvo nemažo SSRS žemės ūkio nuopuolio metai, tad šakai buvo skiriama daug dėmesio, be to, tai sutapo ir su N. Chruščiovo radikaliomis iniciatyvomis žemės ūkyje. Dešimtmetis prasidėjo ir nauju nacionalinės politikos griežtėjimo etapu, nauja recentralizacijos banga, pasireiškusia, ir bandant visur diegti kukurūzų sodinimą kvadratinu – lizdiniu būdu, ir šios kultūros pirmenybę prieš tradicines pašarų kultūras. Tad svarbiausios šio dešimtmečio pradžios agrarininkų batalijos vyko dėl kukurūzų auginimo / neauginimo, jų sodinimo metodų bei tradicinio Lietuvos pašaro – pievų išsaugojimo, taip pat sodybinių ūkių išsaugojimo ar panaikinimo.

Ankstesniu ar vėlesniu laikotarpiu veikė ir kitų svarbių personų, tačiau dėl tų periodų (ypač ankstesnio) šaltinių trūkumo sunku nusakyti ryšius ir žemės ūkio veikėjus, taigi gautūsi gana fragmentiški duomenys. Pokario metais į Lietuvą atvykęs ir netrukus sekretoriumi ir žemės ūkio ministru (vykstant kolektyvizacijai) paskirtas K. Liaudis, taip pat buvo svarbi šio sektoriaus figūra. Jis ir vėliau nevengė aptarinėti žemės ūkio reikalų, be to, lankantis ūkiuose pastebėtus trūkumus ar problemas pranešdavo A. Sniečkui³⁵². 5 – 6 deš. veikė ir daugiau atsistūjusių iš kitų SSRS vietovių veikėjų, pavyzdžiui, vienas iš pagrindinių kolūkių organizatorių sovietų Lietuvoje buvo iš Kirovo sr. kilęs Dmitrijus Mamajevs, 1945 – 1949 m. dirbęs LSSR žemės ūkio kooperacijos valdybos prie LSSR MT, vėliau LSSR Tarybinių ūkių ministru³⁵³.

To periodo žemės ūkio reikaluose dalyvavo ir daugiau asmenų. Dar 1943 m. Maskvoje buvo sudaryta grupė, kuri turėjo parengti nuomonę

³⁵² A. Sniečkaus užrašai bloknotuose, 1965 – 1966 m., LYA, f. 16895, ap. 2, b. 28, l. 73.

³⁵³ Dmitrijus Mamajevs, *Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, Papildymai A-Ž, Vilnius, 1985, p. 421.

kolektyvizacijos klausimu. Šią grupę sudarė J. Laurinaitis, V. Vazalinskas, M. Gregorauskas, J. Vaišnoras ir R. Žebenkas³⁵⁴, kurie pirmaisiais reokupacijos metais buvo svarbūs šios srities veikėjai, tačiau dėl savo praeities (V. Vazalinskas buvo šaulys, M. Gregorauskas ir J. Vaišnoras liaudininkų partijos nariai) ar tuo metu išsakomų nuostatų dalis pateko į saugumo struktūrų akiratį (M. Gregorauskas, J. Vaišnoras, J. Laurinaitis) ar net buvo suimti ir nuteisti (J. Vaišnoras 10 metų kalėjo lageryje). Vienintelis V. Vazalinskas, remiamas CK, dirbo žemės ūkio srityje ilgą laiką.

Visgi, vienas svarbesnių ir keblesnių klausimų imantis analizuoti 7-ojo deš. agrarininkų ryšius – tinklo egzistavimas. Kitaip nei kitais atvejais, ar šiuo tikslinga kalbėti apie tinklą? Juk dalis tų žmonių buvo susaistyti silpnais pavaldumo, subordinacijos ar kolegiškais – vertikaliais ryšiais (bet ne visi). Antai, viena svarbiausių valdžios pareigybių kontroliuojant žemės ūkį buvo CK sekretoriaus žemės ūkiui postas, kurį analizuojamu metu, nuo 1961 metų, užėmė R. Songaila. Be to, tas pats R. Songaila dar dirbo ir Žemės ūkio bei paruošų ministro (tuomet taip vadinosi Žemės ūkio ministerija) poste. Svarbi buvo ir jo pavaduotojo, o vėliau ilgamečio žemės ūkio ministro M. Grigaliūno, pozicija. Pastarasis buvo M. Šumausko klientas ir dirbdamas gana artimai suartėjo su A. Sniečkumi, tapo jo favoritu, tačiau su R. Songaila jis nebuvo senai pažįstamas, jų nesiejo joks ypatingesnis ryšys, tik pavaldumas, o vėliau bendra darbo sritis. Galime tik numanyti, kad jie galėjo palaikyti santykius, nes vėliau kartu medžiojo A. Sniečkaus medžiotųjų ratelyje, bet tas ryšys nebuvo stiprus. Paminėtina ir tai, kad egzistavo Ministrų tarybos pirmininko pavaduotojo žemės ūkio reikalams pareigybė, kurią užimdavo žemės ūkio specialistas ar net žemės ūkio ministras. Kurį laiką šiame poste dirbo tas pats R. Songaila, bet vėliau postą perėmė Vytautas Vazalinskas. Šis įtakingas žemės ūkio specialistas su anksčiau minėtais žmonėmis jokio ypatingesnio ryšio taip pat nepalaikė.

Apskritai valdžioje esančių žemės ūkio šakos įtakingųjų sudėties aprašymas reikalauja atidumo, nes veikiančiųjų čia ištis nemažai.

³⁵⁴ Kazimieras Meškauskas, *Lietuvos ūkis 1940 – 1990*, Vilnius, 1994, p. 56.

Žemesniame, nei minėtasis, lygyje galėtume išskirti ir šiuo periodu dirbusį CK žemės ūkio skyriaus vedėją V. Kolesnikovą bei A. Raudonį dirbusį CK Pramonės perdirbančios žemės ūkio produkciją ir prekybos skyriaus vedėju³⁵⁵, kaip pavaldžius CK sekretoriui atsakingam už žemės ūkį. Atsakingų už sritį CK skyrių vedėjai buvo svarbūs veikėjai. Jie galėjo paveikti CK sekretorių ar kitų veikėjų nuomonę ir politiką, jiems priklausė nutarimų ruošimo, kontrolės darbai. Tarp turėjusių įtakos galima įtraukti ir į vyriausybės sudėtį įėjusio Respublikinio susivienijimo „Lietuvos žemės ūkio technika“ pirmininką Albiną Zorską. Įtakos žemės ūkio sričiai turėjo ir Plano komisijos Žemės ūkio skyriaus vedėjas³⁵⁶, galėjęs bent bandyti paveikti savo viršininkų nuomonę į vieną ar į kitą pusę. Plano komisijos (vėliau performuotos į komitetą) ilgametis vadovas A. Drobnys buvo gana kritiškas žemės ūkio plėtros klausimu, panašiai kritiškai laikėsi ir Finansų ministras R. Sikorskis, kurį kartą pašiepė A. Sniečkus pasakydamas, kad „žiūrėkit, pagaliau ir Sikorskis atsisuko veidu į kaimą“³⁵⁷. Nepaisant to, A. Sniečkaus vadovavimo metu investicijos į žemės ūkį sovietų Lietuvoje reikšmingai augo ir galiausiai aplenkė investicijas į pramonės sektorių. Nuo 1960 iki 1972 metų investicijos į žemės ūkį Lietuvoje padidėjo beveik 500 proc. ir lenkė investicijas į pramonės sektorių ne tik pagal augimą, bet ir pagal metines investicijas, kurios 1972 m. pirmą kartą aplenkė investicijas į pramonę. Tais metais investicijos į žemės ūkį sudarė 301 mln. rublių, o į pramonę 289 mln. rublių³⁵⁸. Tad skeptiškas planuotojų ir finansininkų požiūris automatiškai nenusprendė visos šakos likimo, nes žemės ūkyje veikė kitos reikšmingos figūros ir ypač šiai sričiai daug dėmesio skyręs A. Sniečkus.

Žemės ūkio valdyme šios nomenklatūrinės pareigybės ir jose dirbusieji buvo svarbūs asmenys, tačiau nemažiau svarbūs buvo ir žemės ūkio

³⁵⁵ Šis skyrius trumpai egzistavo, kai N. Chruščiovas sugalvojo padalinti partinį aparatą į atsakingą už pramonę ir už žemės ūkį. Šio biuro narius galėtume laikyti agrarininkų tinklo dalimi, tačiau biure buvo įtraukti žmonės su žemės ūkiu nieko bendro neturėję ir kai kuriais liudijimais menkai jame nusimanę, pavyzdžiui P. Griškevičius ar J. Novickas. LKP CK Plenumo protokolai, 1962-12-06 – 07, LYA, f. 1771, ap. 218, b. 22, l. 18.

³⁵⁶ Vilius Ivanauskas, *Lietuviškoji nomenklatūra biurokratinėje sistemoje: tarp stagnacijos ir dinamikos (1968 – 1988 m.)*, p. 108.

³⁵⁷ Romualdas Sikorskis *Jis ir apie Jį*, p. 192.

³⁵⁸ *Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra 1972 metais. Statistikos metraštis*. Vilnius, 1973, p. 265.

mokslininkai. Taigi šalia agrarinės politikos formuotojų arba iš Maskvos siųstų direktyvų adaptuotojų derėtų pridėti ir žmones, kurie neturėjo galutinių sprendimų priėmimo, o tik patariamąją galią. Tarp jų galima rasti daug stipresnių ryšių. Antai, iškiliausi žemės ūkio mokslininkai buvo tiesiogiai susiję, vienas kitą mokę. Gana iškilus agrarininkas, su kairiaisiais sluoksniais susijęs dar tarpukariu, A. Žukauskas nuo 1940 m. dirbęs įvairiose ŽŪ įstaigose, vadovavęs žemės dalijimo komisijai (tiesa vėliau dėl nepatikimumo atleistas) buvo vėlesnio Žemės ūkio instituto Dotnuvoje vadovo P. Vasinausko mokytojas (tiesiogine ir įkvėpimo prasme), o šis mokė ir dėstė vėlesniam instituto vadovui A. Būdvyčiui. Analogiškų sąsajų esama ir su kitais šio instituto darbuotojais. Analizuojant tokių mokslininkų ryšius galima pastebėti stipresnes sąsajas ir kas svarbiau sugebėjimą imtis kolektyvinio veiksmo. Šiuos mokslininkus galima apibrėžti terminu interesų grupė – pagal sovietologo H. G. Skillings sampratą, kaip žmonių turinčių panašias vertybes bei požiūrį į tam tikras viešas problemas grupė, išreiškianti šią poziciją ir reiškianti pretenzijas dėl šių problemų esantiems valdžioje³⁵⁹. Iš dalies tokios interesų grupės primena klaną – jos turi savo tikslus (šiuo atveju išlaikyti moksliskai pagrįstą žemės ūkio planavimą ir reguliavimą), tų tikslų siekia ir išreiškia įtaką (mokslininkai apeliavo į Maskvą dėl neteisingos agrarinės politikos), turi veikimo logiką (savo argumentus grįsti mokslo pasiekimais). Visgi, šiuo atveju vadinti klanu atrodo kiek perdėta, taigi pasirinkta elgtis konservatyviau ir laikytis interesų grupės sąvokos ir apibrėžimo.

Būtent ši interesų grupė aktyviai veikė stengdamiesi įrodyti tradicinės lietuviškos pašarų kultūros, žolių, vertingumą prieš kukurūzus. Tam buvo imtasi gana rizikingų veiksmų. Mokslininkai, 1961 m. lapkričio 14 d. pasirašė laišką, kuriame išdėstė savo poziciją dėl tradicinių pašarų auginimo ir kitų žemės ūkio klausimų. Oficialiai šis laiškas vadinosi „Kolektyvinis Lietuvos Žemdirbystės instituto mokslinių darbuotojų pasisakymas dėl žalieninės žemdirbystės sistemos ir dėl grūdų gamybos padidinimo respublikoje“, bet istoriografijoje ir žmonių atmintyje tai atsimenama, kaip „laiškas Chruščiovui“.

³⁵⁹ *Interests Groups in Soviet Politics*, Edited by H. Gordon Skilling and Franklyn Griffiths, p. 24.

Laiško lietuviškas nuorašas, saugomas CK fonde, nėra niekam konkrečiai adresuotas, net nėra aišku, koku būdu jis buvo pasiųstas į Maskvą ir kas jį išvertė. Tik iš vėlesnio LKP CK biuro nutarimo aišku, kad laišką institutas išsiuntė „savavališkai“³⁶⁰. Beje, P. Vasinauskas savo atsiminimuose teigė, kad laiškas buvo „rašytas ne tiesiog Chruščiovui, o LKP Centro Komitetui“³⁶¹. Tačiau tai kelia abejonių, nes sunku paaiškinti kaip Vilniui adresuotas laiškas adresatų nepasiekė ir nukeliavo į Maskvą. Peršasi įvairios sąmokslo teorijos apie tai, kad kažkas CK gavęs laišką persiuntė jį į Maskvą, bet įrodyti tokių teiginių neįmanoma. Tikėtinas variantas, kad laiško pirminis adresatas išties buvo SSKP CK (Vasinauskas atsiminimuose tiesiog gynėsi norėjęs siųsti laišką LKP CK), nes mokslininkai suprato, kad žalinga politika plaukia iš ten ir LKP CK čia nepadės ir mažai ką gali padaryti. Jie nesuprato, kad negalima pažeisti subordinacijos.

Laiško parašymo motyvai nekelia abejonių – mokslininkai baiminosi, kad skubios pašarų auginimo reformos, kukurūzų, kuriuos protegavo N. Chruščiovas, naudai, sukels daug sunkumų žemės ūkiui. Tradiciškai Lietuvoje buvo auginamos pašarinės žolės, dobilai, kuri dėl turimų baltymų kiekio labai naudinga gyvuliams, o N. Chruščiovas bandė diegti kukurūzus, tačiau Lietuvoje jiems auginti sąlygos nebuvo itin geros.

Laiške esama keletas frazių ir minčių, kurios tuomet buvo labai rizikingos, ypač po 1959 m. Latvijos KP valymo dėl vietinikiškumo: atsižvelgimas į vietines sąlygas, sakymas, kad visur prigijusi teorija Lietuvoje neprigijo, sąjunginio Aukštojo ir vidurinio specialiojo mokslo ministerijos nustatytos programos klaidingumas, siūlymas šias programas „nieko nelaukiant pakeisti“. Galiausiai siūlymai dėl žalienu ūkio respublikoje: „TSKP XXII suvažiavime buvo stipriai pasisakyta prieš tas žalienas, kurios neduoda gero derliaus [...] bet mes manome, kad respublikoje esantis žalienu plotas turėtų būti išsaugotas ir kad žalienose gaunamo pašaro lyginamasis svoris bendrame

³⁶⁰ Решение Бюро ЦК КП Литвы О политически вредном письме научных работников института земледелия по травополной системе земледелия и производству зерна в республике, 1961-12-22, LYA, f. 1771, ap. 207, b. 137, l. 7.

³⁶¹ *Agromonas Vytautas Vazalinskas*, p. 14.

pašarų balanse turėtų nuolat didėti³⁶². Argumentuodami savo mintis dėl žalienu pasirinkimo, mokslininkai rėmėsi istorine patirtimi, gamtos sąlygomis, pigumu ir gyvulių papratimu maitintis žole: „Mūsų naminių gyvulių protėviai amžių bėgyje vystėsi, mindami ne grūdais ir ne šiaudais, ne kukurūzais ir ne runkeliais, bet vien tik žole, o vėliau dar ir šieniu. [...].“³⁶³

Laišką pasirašė septyni mokslininkai: Petras Vasinauskas, Henrikas Černiauskas, Balys Šabanavičius, Leonas Kadžiulis, Kazys Leistrumas, Jonas Tarvydas, R. Klimavičiūtė ir dar penkti neįvardinti mokslininkai. Oficialiai pasirašiusieji teigė, kad jie yra įgaliotieji instituto mokslinių darbuotojų kolektyvo, tačiau žinoma atsakomybė gulė ant pasirašiusių ir visų pirma instituto direktoriaus Petro Vasinausko, kuris ir sumanė šį laišką, pečių. P. Vasinauskas buvo vienas artimesnių A. Sniečkaus patarėjų žemės ūkio klausimai. Jis su kairiaisiais sluoksniais buvo susijęs dar tarpukariu, nes dalyvavo vadinamojo „antifašistinio Liaudies fronto“, sukurto 1936 – 1937 metais, veikloje buvo jo komiteto narys³⁶⁴. Tikėtina, kad jau tuomet pažinojo kai kuriuos kairiųjų sluoksnių atstovus ir galbūt LKP veikėjus. Tiesa, vokiečių okupacijos metais P. Vasinauskas bendradarbiavo spaudoje, jis apie tai prisipažino, o G. Zimanas, B. Baranauskas ir A. Randakevičius, A. Sniečkaus nurodymu patikrinę jo veiklą nieko blogo nerado³⁶⁵. 1953 m. P. Vasinauskas buvo patekęs į nemalonumus, nes neva priėmė pas jį atėjusį partizaną.

H. Černiauskas tuomet buvo instituto direktoriaus pavaduotojas bei Selekcijos ir sėklininkystės skyriaus vadovas. Jis po laiško parašymo neteko direktoriaus pavaduotojo posto. Įdomiausia tai, kad 1966 m. jau po N. Chruščiovo nuvertimo jis vėl gavo tas pačias pareigas, 1965 m. taip pat po N. Chruščiovo nuopuolio gavo nusipelnusio agronomo vardą³⁶⁶. Kiti veikėjai buvo instituto moksliniai bendradarbiai, skyrių vadovai, Dotnuvoje esančių tyrimų laboratorijų darbuotojai.

³⁶² Žemdirbystės instituto mokslininkų laiškas „Kolektyvinis Lietuvos Žemdirbystės instituto mokslinių darbuotojų pasisakymas dėl žalienu žemdirbystės sistemos ir dėl grūdų gamybos padidinimo respublikoje“, 1961-11-14, LYA, f. 1771, ap. 207, b. 138, l. 156.

³⁶³ Ibid., l. 157.

³⁶⁴ Petras Vasinauskas, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, t. 3, l. 697.

³⁶⁵ Vytautas Tininis, *Sniečkus: 33 metai valdžioje*, p. 174.

³⁶⁶ Henrikas Černiauskas, in *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, t. 1, l. 324.

Visus minėtus mokslininkus, šiame etape, galime traktuoti kaip žolių išsaugojimo ir rūpinimosi žemės ūkio likimu interesų grupę, kuri savo autoritetu pabandė argumentuoti nuomonę. Tiesa, A. Sniečkui tai sukėlė didžiulį nemalonumą. Visų pirma tai rodė sovietinei sistemai nebūdingą nepaklusnumą. Be to, laiškas sukėlė N. Chruščiovo įtūžį, kuris per netrukus vykusį susirinkimą Minske iš tribūnos kritikavo A. Sniečką³⁶⁷. Būtent šis laiškas ir jo adresavimas leidžia atskirti lietuviškąją nomenklatūrą bei mokslininkus. Iš vienos pusės laiško patekimas į Maskvą galėjo būti sąmoningas lietuviškosios nomenklatūros nuvertinimas, suprantant, kad reikia kreiptis „aukščiau“, iš kitos pusės galėjo būti ir taip, kad A. Sniečkus nenorėjo klausyti jų argumentų ar bent viešai juos pripažinti, todėl atsirado mintis kreiptis į Maskvą. Vienaip ar kitaip tai buvo pavojingas A. Sniečkaus klanų pozicijų pažeidimas.

A. Sniečkus turėjo imtis priemonių ir nubausti laiško autorius, priversti juos bent oficialiai paklusti Maskvos diegiamam žemės ūkio modeliui. Visgi, LKP CK biure apsvarsčius laišką, buvo priimtas nutarimas, kurio tonas nebuvo itin griežtas (atskirai nepaminėti instituto darbuotojai, taip išvengiant asmeninės atsakomybės), o instituto mokslininkai didelių bausmių ir nesusilaukė. Tiesa, nutarime buvo pavesta Žemės ūkio ministerijai pasirūpinti instituto vadovybės „sustiprinimu“, kas reiškė vadovybės postų rokiruotę, tačiau minėta, kad pakeistas tik direktoriaus pavadootojas H. Černiauskas. Atpirkimo ožiu šioje istorijoje tapo žemės ūkio ministras V. Vazalinskas gavęs griežtą papeikimą³⁶⁸ (beje, sekančiais metais jis buvo atleistas iš ŽŪ ministro pareigų, tačiau pakilo tik aukščiau tapo MT pirmininko pavadootoju žemės ūkio reikalams, o tai anot P. Vasinausko buvo „žemės ūkio valdų viršūnė“³⁶⁹), taip pat turėjęs parašyti savikritišką straipsnį. Tokių pačių priemonių imtis prieš instituto direktorių nebuvo įmanoma, nes jis nebuvo partinis. Tiesa, kiek vėliau, 1965 m. P. Vasinauskas buvo atleistas iš instituto direktoriaus pareigų,

³⁶⁷Vytautas Tininis, *Sniečkus: 33 metai valdžioje*, p. 172.

³⁶⁸ Решение Бюро ЦК КП Литвы О политически вредном письме научных работников института земледелия по травополной системе земледелия и производству зерна в республике, 1961-12-22, LYA, f. 1771, ap. 207, b. 137, l. 6-7.

³⁶⁹ *Agromonas Vytautas Vazalinskas*, p. 15.

kurias užleido pavaduotojui Antanui Būdvyčiui ir gavo vieno iš skyrių vedėjo pareigas. A. Būdvytis savo dienoraštyje rašė, kad buvo sutaręs su R. Songaila, jog jis nebus skiriamas direktoriumi, be to, sklandė gandai, kad P. Vasinauskas atleistas ne savo noru³⁷⁰. Aiškumo įneša paties P. Vasinausko parašytas laiškas A. Sniečkui, kuriame jis pareiškia, kad dėl sveikatos problemų jis nebegali vadovauti institutui ir prašo jį atleisti³⁷¹, po kurio laiko tai ir buvo padaryta. P. Vasinauskas ir toliau tęsė mokslininko karjerą bei bendravo su aukščiausiais respublikos pareigūnais³⁷².

P. Vasinauską pakeitė nemažiau svarbus A. Būdvytis, kuris direktoriumi pradirbo iki pat 1989 m. Įvairiose nuotraukose galima matyti A. Būdvytį užfiksuotą A. Sniečkaus ir kitų nomenklatūros viršūnių kompanijoje³⁷³ (priedas nr. 6, nuotrauka nr. 9), M. Sniečkutė prisiminė, kad jos tėvas su A. Būdvyčiu noriai bendravo ir jį vertino³⁷⁴. Tiesa, sprendžiant iš A. Būdvyčio dienoraščio, didelės meilės valdžiai jis nejautė, pavyzdžiui, 1971 m. perrinkus LKP CK pirmuoju sekretoriumi A. Sniečkų jis lakoniškai užsirašė, kad salėje griaudėjo audringi aplodismentai ir ovacijos, o gale paliko daugtaškį³⁷⁵. Tokį sakinį galima interpretuoti įvairiai, be to, mirus A. Sniečkui jokio įrašo dėl netekties, ar pamąstymu tuo klausimu (juk kartu teko netrumpai dirbti) nėra. Keliuose įrašuose jaučiasi aiškus pasišaipymas iš valdininkų (1968 m. spalio 3 d. įrašas „ponėjame“, kuriame kritikuota valdžios vyrų mada važinėti trumpus atstumus Vilniuje automobiliais³⁷⁶).

Mokslininkų neprielankumą N. Chruščiovui, o tiksliau jo idėjoms žemės ūkyje, liudija ir kalbos po jo nušalinimo vykusiame pasitarime, kuriame buvo

³⁷⁰ Antanas Būdvytis, *Atėjo metas užrašyti... Dienoraščiai*, p. 14.

³⁷¹ Petro Vasinausko laiškas Antanui Sniečkui, 1964-09-25, in: *Gairės*, 1995, Nr. 12, p. 19.

³⁷² 1972 m. P. Vasinauskas laiškyje A. Sniečkui rašė: „Ką tik gavau pranešimą iš VAK'o Plenumo, kad sausio 21 d. man patvirtino ž. ū. mokslų daktaro laipsnį. Apie tai pranešu Jums, pačiam pirmajam. Tik dabar leiskite padėkoti už pasveikinimą kurį gavau tuojau po gynimo. Netikėjau, kad patvirtins. Kaip visuose savo „žygiuose“, taip ir šiame jaučiau Jūsų didelį rūpestį ir paramą. Aš jau nesugalvoju kaip atsidėkoti. Ačiū ir dar kartą ačiū! P. Vasinausko laiškas A. Sniečkui, 1972-01-31, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 174, l. 21.

³⁷³ A. Būdvytis ir A. Sniečkus kukurūzų lauke, LCVA, Fotodokumentų skyrius, S.V. nr. 0- 0085091; *Sniečkaus fenomenas: prisiminimai ir pamąstymai*; http://www.lzi.lt/naujienos/apie_budvyti_archyv.htm, [2015-10-18].

³⁷⁴ Autoriaus pokalbis su Marija Sniečkute, 2016-02-03.

³⁷⁵ A. Būdvytis, *Atėjo metas užrašyti... Dienoraščiai*, p. 51.

³⁷⁶ *Ibid.*, p. 28.

supažindinta su plenumo nušalinusio SSKP CK vadovą peripetijomis. P. Vasinauskas sakė, kad N. Chruščiovas per daug tikėjo sovietų biologo Trofimo Lysenkos įvairiomis rekomendacijomis, kurios prieštaravo tam ką nustatė mokslininkai, o kitas laiško bendraautorius L. Kadžiulis, kad tokių pakeitimų vyriausybės sudėtyje reikėjo laukti, nes sveikas protas visada laimi. Šie žodžiai, kartu su kitais pasisakymais buvo nusiųsti į Maskvą³⁷⁷.

Ši interesų grupė čia gana siaurokai apibrėžta vieno įvykio ir vienos problemos rėmuose. Praplečiant supratimą galima pasakyti, kad mokslininkų ir valdžios žmonių atskyrimas iš vienos pusės yra gana mechaniškas, tačiau iš kitos pusės turi svaraus pagrindo. Mechaniškas jis dėl to, kad mokslininkai kone kasdien bendravo su žemės ūkio biurokratais ir valdžios žmonėmis, be to, buvo ir ribinių atvejų, kai agrarininkas – pedagogas dirbo moksliniame institute, bet dirbo ir biurokratinį darbą, o vėliau perėjo į aukštesnius valdžios vandenius. Turimas omenyje V. Vazalinskas, kuris yra dirbęs Žemdirbystės instituto direktoriaus pareigose³⁷⁸. V. Vazalinsko, „laiško Chruščiovui istorijoje“ gavusio papeikimą ir tapusio savotišku oficialiuoju atpirkimo ožiu, įtaka tarp agrarininkų buvo reikšminga. Iš ministro perėjęs dirbti MT pirmininko pavaduotoju žemės ūkio reikalams V. Vazalinsko įtaka dar padidėjo ir jis gynė bei protegavo žemės ūkio sritį. Gerai suvokdamas srities specifiką kaip išsilavinęs diplomuotas specialistas, turėdamas įtakingą postą bei ryšius jis galėjo sumaniai pasinaudoti žemės ūkiui dėmesį rodančių respublikos vadovų parama ir apeinant kitų sričių „lobistus“, pažeisdamas jų interesus, gauti žemės ūkiui nuolaidų³⁷⁹. Tokie „ribiniai“ atvejai, kai mokslininkas turi įtaką valdžioje jungė abi grupes ir šiek tiek didino mokslininkų svorį diskusijose su valdžia. Tarp tokių pavyzdžių galima paminėti ir trumpai Paruošų ministrų dirbusį agronomijos mokslų daktarą Joną Vainauską.

³⁷⁷ Информация О разъяснении коммунистам итогов октябрьского Пленума ЦК КПСС, 1964-11-06, LYA, f. 1771, ap. 234, b. 1, l. 115.

³⁷⁸ Aloyzas Urbonas, *Sutikti agronomų žemėje: įžymūs XX amžiaus Lietuvos žemės ūkio veikėjai*, Vilnius, 2001, p. 123.

³⁷⁹ Vilius Ivanauskas, *Lietuviškoji nomenklatūra biurokratinėje sistemoje: tarp stagnacijos ir dinamikos 1968 – 1988*, p. 149.

Iš kitos pusės interesų grupės (mokslininkų) ir likusių veikėjų (valdžios vyrų) atskirtis akivaizdi iš minėto laiško parašymo fakto. Juk laiškas parašytas ne tik apeinant respublikinę valdžią, bet ir nuvertinant jos galias pakeisti Maskvos sprendimus. Kadangi interesų grupės tikslas, anot H. G. Skillingso, yra reikšti pretenzijas esantiems valdžioje dėl tam tikrų problemų, tos problemos ir buvo išreikštos. Be to, ir nagrinėjant kitus šaltinius matomas mokslininkų ir valdžios vyrų susipriešinimas. A. Būdvyčio dienoraštyje esama daug vietų, kuriose švelniai kritikuojama valdžia arba esama ironijos jų atžvilgiu. Pavyzdžiui, viename įrašė jis rašo: „Na, bet dideli viršininkai juk niekada neklysta. Ko gero, kas imtų ir sutapatintų Songailą su CK, tada išeitų, kad suklydo CK“³⁸⁰. Kitame įrašė gerokai kliuvo valdžios vyrams mėgstantiems važinėti „volgomis“, taip pat besinaudojantiems įvairiais „spec.“ atributais: „Jei Leninas atsikeltų, pasakytų, kad sustiprėjo trys didieji komunizmo priešai „Komčvantstvo, kombiurokratizm, komvziatki“³⁸¹ (Komunistinis pasipūtimas, komunistinis biurokratizmas ir komunistiniai kyšiai).

Žinoma, atotrūkis atsirasdavo natūraliai tik jo nereikia suvokti absoliučiai kaip atskiriančio faktoriaus. Tokius skirtumus sąlygojo skirtingi socialiniai kapitalai, skirtinga edukacija ir patirtis. Antai P. Vasinauskas prisiminė, kad turėdavo nusileisti formalaus viršininko V. Vazalinsko nuomonei, be to, šiam „kuo toliau tuo kilo aukščiau (karjeroje – M. Ė.) ir tuo mažiau vadovavosi sava, pasakysiu, labai protinga politika, tuo daugiau taikstėsi su partijos direktyvomis“³⁸². Aukščiausius postus užimantieji turėjo laikytis partinės ir valdžios subordinacijos, o mokslininkai ar kitos grupės kartais leisdavo elgtis daug laisviau. Tą rodo ir valdžios oficialaus ir neoficialaus elgesio skirtumai, kai viešumoje buvo deklaruojamas palaikymas kukurūzų sodinimui, o privačiai tai neskatinama. Nors kukurūzų auginimo / neauginimo, žolių plotų išsaugojimo kampanija Lietuvoje ir A. Sniečkaus indėlio į tai istorija yra apaugusi mitais, visgi, tiesos šioje istorijoje yra. Tai rodo ne tik retrospektyvus

³⁸⁰ Antanas Būdvytis, *Atėjo metas užrašyti... Dienoraščiai*, p. 24.

³⁸¹ *Ibid.*, p. 28.

³⁸² *Agronomas Vytautas Vazalinskas*, p. 14-15.

ir galimai nepatikimas atsimenančiųjų liudijimas, bet ir amžininkų laišakai praėjus vos keliems metams nuo šių įvykių, taip pat po N. Chruščiovo nušalinimo A. Sniečkaus viešai papasakoti atsiminimai apie tą periodą. Jei A. Sniečkus nebūtų neoficialiai rėmęs žolių išsaugojimo, vargu ar jis po N. Chruščiovo nušalinimo būtų drisęs apie tai meluoti, bandydamas laimėti simpatijų, juk už tokias melagystes būtų nukentėjęs jo autoritetas tarp ūkių vadovų ir žemės ūkio mokslininkų, kurie akivaizdžiai nepritarė kukurūzomanijai daugiamečių žolių sąskaita. Gana išsamiai šią istoriją nagrinėjęs V. Tininis daro išvadą, kad A. Sniečkus su mokslininkų, partinių funkcionierių bei kolūkių pirmininkų pagalba sugebėjo neutralizuoti Maskvos kišimąsi į Lietuvos žemdirbystės reikalus³⁸³.

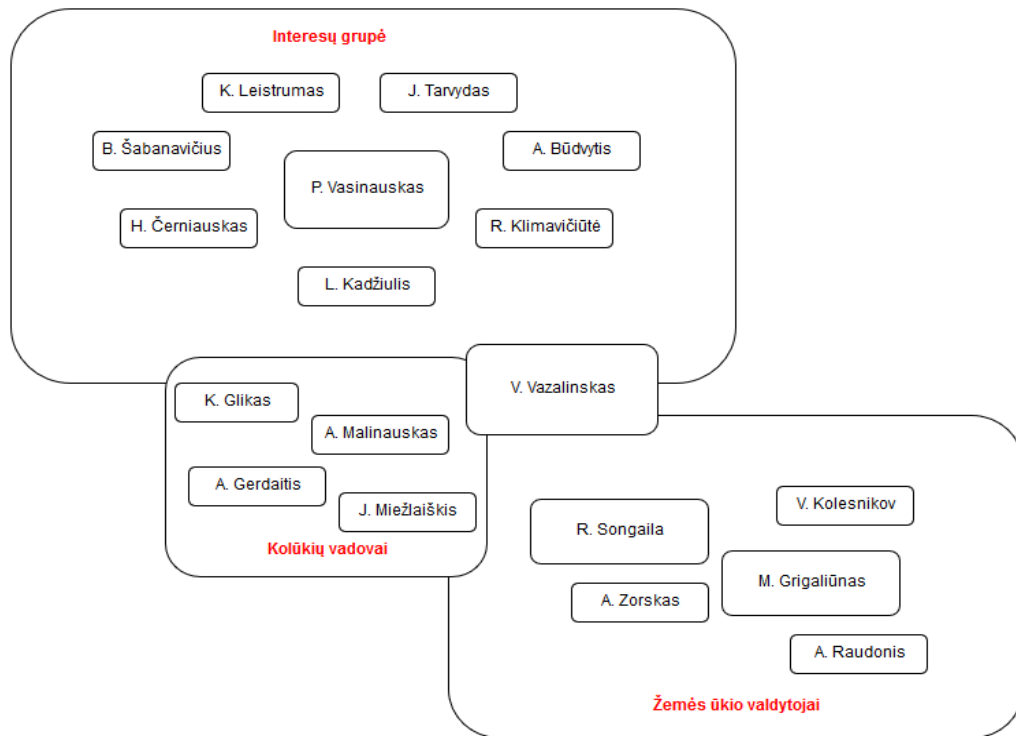
Iš tokios išvados kyla klausimas dėl paties A. Sniečkaus vaidmens interesų grupėje ar tarp kitų žemės ūkio šakos veikėjų. Aprašyta situacija, verčia klausti ar A. Sniečkus pats nepriklausė agrarininkų ratui? Jo santykiai su kai kuriais veikėjais iš nomenklatūrininkų buvo labai artimi, taigi šakos kontrolei atnešė papildomo svorio – per stiprų horizontalų ryšį. Svarbus A. Sniečkaus vaidmuo buvo skiriant į svarbias pareigas „savus“ žmones, taip užtikrinant tinklo kontrolę, suprantant tai nekeista, kad V. Vazalinskas buvo pakeistas R. Songaila, o vėliau ir M. Grigaliūnu. Nagrinėjamu periodu, interesų grupė elgėsi gana laisvai, ką liudija laiškas N. Chruščiovui, tad nenuostabu, kad tuomet A. Sniečkus pradėjo į žemės ūkio sritį atvesti naujų žmonių per kuriuos asmeniškai galėjo kontroliuoti tinklą.

Agrarininkų ryšių vaizdinys pateikiamas 8-oje schemoje. Matomos trys tarpusavyje susijusios grupės ir vienas iš svarbiausių veikėjų V. Vazalinskas. Vaizdinys nebus išsamus neaprašius ir neįtraukus kolūkių vadovų. Nors šie dažniau rūpinosi savo ūkių interesais, visgi per tiesioginius ryšius su aukščiausiais respublikos vadovais dalyvavo ir respublikinio masto žemės ūkio ar net kitokių klausimų sprendime, kurie susiję ir su jų pačių interesais. Tokie į aukščiausios nomenklatūros tinklus patenkantys kolūkių vadovai dažniausiai buvo pasižymėję ir apdovanoti (socialistinio darbo didvyrio žvaigždėmis), jų

³⁸³ Vytautas Tininis, *Sniečkus: 33 metai valdžioje*, p. 178.

ūkiai buvo pavyzdiniai tiek kitiems Lietuvos ūkiams, tiek ir rodomi Maskvos valdininkams ar net užsienio svečiams.

8 schema. Agrarininkų tinklo sandara

Esama nemažai liudijimų apie artimus kai kurių kolūkių pirmininkų santykius su A. Sniečkumi bei M. Šumausku. Bene artimiausiai A. Sniečkus bendravo su „Draugo“ kolūkio pirmininku A. Malinausku bei Šakių raj. Lenino kolūkio vadovu K. Gliku, mėgo pas abu užsukti būdamas tuose rajonuose. M. Šumauskas taip pat bendravo su kolūkių pirmininkais. Tarp jo socialinio rato buvo „Šešupės“ kolūkio pirmininkas Juozas Miežlaiškis, Šiaulių raj. „Raudonosios vėliavos“ kolūkio vadovas Antanas Gerdaitis, A. Malinauskas bei keli kiti ūkių vadovai³⁸⁴. Neaišku kiek šiuose santykiuose vaidino realūs kolūkių vadovų sugebėjimai ir kiek turimos pažintys. Antai K. Glikas buvo susijęs su Šakių regione partizanavusiu V. Bieliausku, be to, Šakių rajonas tai A. Sniečkaus tėviškė. A. Malinausko bei A. Gerdaičio vadovaujami ūkiai buvo įsikūrę buvusios Šiaulių srities, kuriai anksčiau vadovavo M. Šumauskas,

³⁸⁴ Algis Samajauskas, *Ažuolai vėtrų nebijo*, p. 142.

teritorijoje. Tad neatmestina, kad pažintys nulėmė geresnius resursus kolūkiui, o tai sąlygojo geresnius rezultatus bei dėmesį ir papildomas investicijas bei galimybės naudojantis pažintimis „susikombinuoti“, kaip anksčiau minėtu K. Gliko atveju.

Kolūkių pirmininkai siekdami naudos dirbo ir bendravo ne tik su aukščiausia nomenklatūra, bet ir su mokslininkais. P. Vasinauskas prisiminė dažnus susitikimus su gerus rezultatus pasiekusiais kolūkių pirmininkais tokiais kaip minėtasis J. Miežlaiškis, taip pat J. Viliūnas ir kiti³⁸⁵. Tai parodo ir agrarininkų ryšių kaip rato pobūdį: respublikiniai vadovai (A. Sniečkus, M. Šumauskas) ir svarbiausieji agrarininkų atstovai valdžioje (R. Songaila, M. Grigaliūnas, V. Vazalinskas ir kiti) bendravo su mokslininkais (P. Vasinauskas, A. Būdvytis ir kiti) bei su kolūkių vadovais (K. Glikas, A. Malinauskas, J. Miežlaiškis ir kiti), o šie siekdami naudos, patarimų taip pat bendravo su mokslininkais.

Kaip matyti, agrarininkų ryšiai buvo labai platūs. Tai nestebina, nes žemės ūkis buvo itin svarbus, be to, viena iš tų sričių kur respublikinė vadovybė galėjo tvarkytis kiek savarankiškiau vien dėl mažesnio sąjunginio investavimo poreikio (kitai nei stambiųjų gamyklų atveju). Ne visus agrarininkus galime traktuoti kaip tinklą. Panašiausius į tinklinę struktūrą ryšius buvo suformavę žemės ūkio mokslininkai, kurie reiškė nepasitenkinimą esama politika elgdamiesi kaip interesų grupė. Tai darydami jie sukėlė nemažą pavojų A. Sniečkaus karjerai, kai parašė pašarų politiką kritikuojantį laišką, kuris atsidūrė Maskvoje. Taigi nestebina, kad 7-ojo deš. pr. valdžios postuose buvo įvykdyta svarbių pakeitimų, atėjo jaunesnė kadru karta, per kurią A. Sniečkus galėjo geriau kontroliuoti visą šaką. Su vadinamąją interesų grupe jis stengėsi palaikyti ir plėtoti gerus santykius, bet buvo stengiamasi kontroliuoti apie ką galbūt liudytų Žemės ūkio ministerijos trumpalaikis perdislokavimas į Dotnuvą, arčiau žemės ūkio mokslininkų.

³⁸⁵ Petras Vasinauskas, *Kolūkių sunkmetis*, p. 15, 69.

4. Asmeniniai tinklai ir klanai sovietų Lietuvoje

4.1. A. Sniečkaus klanas ir jo formavimasis 6-ojo deš. pr. – 1974 m.

Klaniškumas. N. Mitrochino klanu apibrėžimas daugiau pasako apie tai kaip klanas elgiasi (reiškia įtaką, turi veikimo ir problemų sprendimo viziją ir sampratą), kaip išsilaiko (pagarbos ir pasitikėjimo tarp lyderio ir sekėjų pagrindu) nei kas klaną sudaro³⁸⁶. Tai nebūtų problema, tačiau istoriografijoje esama diskusijos apie klanu sudėtį. Antai, P. Griškevičiaus laikų nomenklatūros grupavimąsi tyrinėjęs S. Grybkauskas, būtina sąlyga klanu egzistavimui laiko, jei lyderis proteguoja savo artimus draugus, senus bendražygius³⁸⁷.

S. Grybkausko pozicija turi pagrindo – jeigu A. Sniečkus atleidžia senus pažįstamus, (pavyzdžiui, kaip V. Niunką spaudžiamas Maskvos ar net užbėgdamas už akių galimam Maskvos puolimui), o vietoje jų priima kitą, jaunesnį darbuotoją, galbūt net gerai nepažįstamą, tada sunku kalbėti apie klaną. Tačiau nereikia suvokti, kad visi sovietų Lietuvoje dirbantys kadrai yra A. Sniečkaus kadrai, tokiu atveju išvis išnyksta klaninis suvokimas, nes visa sovietų Lietuva paverčiama Sniečkaus kiemu. Nepaisant to, kad jis buvo suvokiamas kaip „šeimininkas“, jis nebuvo visagalis ir pavyzdžiui kadruose reikaluose turėjo kartais nusileisti Maskvos peršamam žmogui. Kad vien nomenklatūrinė sistema neužtikrino galimybių patronažui įrodo ir pavieniai pavyzdžiai³⁸⁸.

Atsitikus tokiam atvejui A. Sniečkus pajungdavo savo galias padėti švelninti, pavyzdžiui, šalia atsiūstojo asmens „pastatydamas“ savą žmogų. Nusileisti reikėjo ne kartą (ypač iki N. Chruščiovo nušalinimo). Antai, vienas tokių atvejų atsitiko 1961 m., kai Maskvai spaudžiant LKP CK turėjo pakeisti

³⁸⁶ Nikolai Mitrokhin, *The Rise of Political Clans in the era of Nikita Khrushchev: The First Phase 1953 -1959*, in: Khushchev in the Kremlin: Policy and Government in the Soviet Union 1953 – 1964, p. 26.

³⁸⁷ Saulius Grybkauskas, *Lietuviškosios nomenklatūros tinklai ir partikuliarizmas prie Petro Griškevičiaus (1974 – 1987)*, in: Nematoma sovietmečio visuomenė, red. A. Ramonaitė.

³⁸⁸ Олег Хлевнюк, Региональная власть в СССР в 1953 - конце 1950-х годов: Устройчивость и конфликты, in: *Отечественная история*, 2007/3, [prieiga internetu], in: <http://personalpages.manchester.ac.uk/staff/yoram.gorlizki/sovietprovinces/documents/Olegarticle.pdf>, [2016-04-13], c. 36.

sekretorių ideologijai ir vietoje V. Niunkos sekretoriumi paskirti A. Barkauską. Šio klausimo analizę reiktų išplėsti. Nors toks modelis labai panašus į A. Sniečkaus mėgstamą senesniųjų ir išsilavinimo neturinčių pagrindininkų pakeitimą, mokslus baigusiais jaunais kadrais, kurie be viso kito bus ir gana stipriai asmeniškai atsidavę ir dėkingi už karjeros galimybes, situacija čia šiek tiek kitokia. V. Niunka buvo pakankamai gerai ideologijoje ir propagandoje nusimanantis žmogus, palaikė neblogus santykius su kai kuriais kultūros veikėjais, buvo liberalesnis lyginant su K. Preikšu ir gerai sutarė su A. Sniečkumi. Antai, iš Maskvos atvykę SSKP CK Partinių organų sąjunginėms respublikoms darbuotojai M. Gavrilovas ir A. Ščegolevas savo ataskaitoje rašė, kad sukritikavus V. Niunką, A. Sniečkus ėmėsi jį ginti ir sakė „mes neleisime skriausti drg. Niunkos“³⁸⁹.

Tad tikėtina, jog V. Niunkos atleidimas buvo Maskvos spaudimo rezultatas, o pamaina A. Barkauskas buvo savotiškas kompromisas (nors remiantis jo paties atsiminimais Maskvoje jam CK funkcionierius pasakė, kad yra jų, maskviečių, savas kandidatas ir, kad Lietuvos KP CK savavaliauja³⁹⁰). A. Barkauskas savo atsiminimuose aprašė, kad pradžioje dirbti buvo sunku, nejautė pasitikėjimo iš A. Sniečkaus, o tai, anot paties A. Barkausko, galėjo būti dėl to, kad jis buvo mokėsis Maskvoje, tad galėjo būti laikomas nesavu, maskviečiu (beje, tuomet tokių į Lietuvą atsiųstų lietuvių „užverbuotų“ SSKP CK buvo). Net ir vėliau matosi, kad A. Sniečkaus santykiai su A. Barkausku nebuvo itin artimi ir labiau primena viršininko – pavaldinio santykį, sprendžiant iš paties A. Barkausko atsiminimų artimiau jie pradėjo bendrauti tik 8-ojo deš. pr., o pagrįsti tokią nuomonę ir A. Sniečkaus nuotaičių pasikeitimą galėtų tai, kad jis įsitikino A. Barkausko lojalumu per 1967 m. „perversmo“ istoriją. A. Barkauskas prisiminė, kad A. Sniečkus dėl šio epizodo jam vėliau dėkojo³⁹¹.

³⁸⁹ SSKP CK Partinių organų sąjunginėms respublikoms skyriaus sektoriaus vedėjo M. Gavrilovo ir to paties skyriaus instruktoriaus A. Ščeglevo ataskaita, 1956-12-07, in: *Lietuviškoji nomenklatūra 1956 – 1990 metais: tarp sovietinės sistemos ir neformalių praktikų*, p. 29.

³⁹⁰ Antanas Barkauskas, *Laikmečio įkaltai*, p. 221.

³⁹¹ *Ibid.*, p. 384.

Panašiai Maskvos įpirštas buvo ir J. Novickas, 1961 m. paskirtas svarbaus CK Partinių organų skyriaus vedėju. Buvo kalbama, kad J. Novickas potencialus naujasis Pirmas sekretorius, taigi nestebina, kad praėjus mėnesiui nuo N. Chruščiovo nušalinimo (nusinešusio ir nemažai „jo kadru“) iš šio svarbaus posto buvo pašalintas ir J. Novickas. Tačiau svarbiau nei tai, kad SSKP CK funkcionieriai ar kitos jėgos įperša respublikai neva jų kadra (jie to lojalumo negali visiškai garantuoti), o kaip tada elgiasi A. Sniečkus. O jis norėdamas neprarasti įtakos stumdo kitus kadrus ir 1961 m. rudenį atleidus V. Niunką ir A. Barkauskui tapus CK agitacijos ir propagandos sekretoriumi, CK agitacijos ir propagandos skyriaus vedėju dirbti paskiriamas Pranas Mišutis. Tuomet A. Sniečkus su šiuo veikėju nebuvo itin artimi, kokiais tapo vėliau, bet A. Sniečkus neabejotinai gerai žinojo P. Mišučio gebėjimus, pažiūras ir jį „augino“. Turėti žmogų, kurio galima klausti informacijos, sužinoti kitokias detales iš „sektoriaus“ darbo ar pasitarti buvo svarbu. A. Sniečkus stebėjo jaunų žmonių karjerą, stebėjo jų elgesį, akivaizdžiai arba neakivaizdžiai juos augino. Tad tai, kad jis vieną ar kitą jaunesnį veikėją pakvietė dirbti į aukštas pareigas ir netrukus su juo pradėjo bendrauti gana artimai nestebina. Panašiu modeliu galima laikyti ir „žmogaus iš pašalies“ paskyrimą: antai po J. Novicko atleidimo iš CK Partinių organų skyriaus vedėjo pareigų, 1964 m. lapkritį, naujuoju vedėju buvo paskirtas ne šio skyriaus darbuotojas ar vedėjo pavaduotojas, bet iš Vilniaus m. komiteto perkeltas P. Griškevičius. Tokiu būdu, neretai, buvo galima siekti išardyti susidariusius artimesnius ryšius skyriuje ar galimas protegavimo schemas.

Nagrinęjant atėjusių darbuotojų ir A. Sniečkaus santykius, jų ryšį, matoma, kad juos siejo daug daugiau nei pavaldumo santykis, bet su dauguma tai nebuvo ir draugystė. Pastebima ir tai, kad A. Sniečkus, suprasdamas, kad reikia aplinkoje turėti kompetentingų technokratų, rinko tokius darbuotojus, kuriuos jau buvo stebėjęs ar „išauginęs“ ir kurie išmanė savo sritį. Analizuodamas nomenklatūrą, tai pastebėjo ir J. Willertonas siūlęs

klientelistinių ir meritokratiinių kriterijų netraktuoti atskirai. Jis aiškino, kad vien patirtis ir žinojimas negarantavo karjeros mobilumo³⁹².

Čia susipina asmeniniai ir bendrieji interesai. Klanizmas, klientelizmas, nepotizmas ar kitos formos yra dažniausiai siejamos su tuo, kad asmeniniai interesai nugalė bendrąjį visuomenės interesą. A. Sniečkus iš vienos pusės kadru stumdymus darė, kad išlaikytų kontrolę ir bendra prasme – postą, o skirdamas žmones, kurie bent turi išsilavinimą (ne taip kaip pogrindininkai) jis tikėjosi, kad sritis į kurią skiriamas darbuotojas bus geriau prižiūrima, o tai atsilies ir visuomenės nuotaikoms, ir Maskvos nuomonei, taip pat ir jo paties posto saugumui.

Sovietų Sąjungos valdžios istorija rodo, kad savų asmenų protegavimas, klaniškumas ar klientelizmas nėra būtinai susijęs su senų draugų ar bendražygių protekcija ir protegavimu. Pavyzdžiui, neabejotina, kad J. Stalinas tvirtai kontroliavo savo aplinką ir per ją vykdė šalies valdymą: pats retai keliavo po šalį, išvykęs atostogų rašydavo laiškus su nurodymais, nekviesdavo reguliarių Politbiuro posėdžių, o reikalus aptardavo užstalėje. Viena iš priežasčių kodėl J. Stalinas sugebėjo įsitvirtinti šalyje ir konsoliduoti valdžią, jo sėkmingai vykdyta klientelistinė politika, tačiau ne vien senų bendražygių, bet ir jaunų, jau sovietų sistemos subrandintų kadru, atžvilgiu. V. Molotovas, L. Kaganovičius, A. Mikojanas ir keli kiti buvo senoji jo gvardija, bet 4 deš. pab. Politbiure atsirado jaunesni G. Malenkovas, L. Berija, N. Chruščiovas, kurie su J. Stalinu iki 3-ojo deš. pab. – 4-ojo pr. net nebuvo pažįstami. Dažniausiai juos prie vado atveddavo kiti J. Stalino klientai, kaip savo pačių klientus. Ilgainiui J. Stalinas ėmė labiau pasitikėti jaunesniais veikėjais ir net atitolino tokius senus draugus kaip V. Molotovą ar L. Kaganovičių. Vėliau vado nemalonės susilaukė ir tie jaunesnieji, pavyzdžiui, buvo užsipultas ir L. Berija bei jo klientai, taip pat ir kiti, o į elitą ėmė veržtis dar jaunesnė karta. Stalinas mėgo į tam tikrą postą (pavyzdžiui, MGB vado) paskirti žmogų ne iš tos įstaigos, t.y. ne iš vidaus, bet iš išorės, kad jis supurtytų ten galimai susidarančias grupuotes. Jis sąmoningai rinkosi jam žinomus veikėjus, bet ne

³⁹² John P. Willerton, *Patronage and Politics in the USSR*, p. 20.

itin artimus³⁹³. Tad daryti prielaidą, kad vien senųjų bendražygių ar draugų išsaugojimas sąlygojo klaniškumą nėra teisinga – tai kronijizmo ar nepotizmo apibrėžimo dalis.

Vienas iš jaunesniųjų A. Sniečkaus įtakingų aplinkos veikėjų J. Januitis pats pastebėjo, kad nepaisant to, jog jį su A. Sniečkumi siejo nemažas hierarchinis skirtumas, sugebėjo neblogai pažinti pirmąjį sekretorių ir jautė šio prielankumą³⁹⁴. Iš šio veikėjo atsiminimų matomas savęs sutapatinimas su A. Sniečkaus aplinka, pavyzdžiui, pasakojama apie Juozo Baltušio pasitaikydavusį pasakymą „ech jūs sniečkininkai“ arba jau tuometinis, knygos rašymo, metu buvęs savęs kaip „sniečkisto“ suvokimas³⁹⁵. Kartais tie aprašymai siejasi ne tik su socialiniu identitetu, grupine savivoka, bet ir su kolektyviniu narcisizmu – grupės vidiniu emociniu suvokimu apie tos grupės didingumą, šaunumą. Dažniausiai toks suvokimas yra nukreiptas prieš esančiuosius negrupėje kaip agresyvus požiūris, reakcija į juos, nes jie nesupranta ir nevertina anos grupės didingumo ar teisėtos to raiškos³⁹⁶. Sovietų Lietuvoje tas kolektyvinis narcisizmas pasireikšdavo vertinant save bendrasajunginiame kontekste kaip sovietų vakarus, kaip Maskvą ir Leningradą maitinančią respubliką. Vietinė nomenklatūra jautėsi prie to prisidėję, taigi tas jausmas jaučiamas per jų memuaristiką.

Psichologas Jarroldas Postas kolektyvinį ir individualų narcisizmą siejo su Vėberiškuoju charizmatinės lyderystės tipu. J. Postas teigė, kad bet kokiam charizma besivadovaujančiam lyderiui nuolat reikia jo pasekėjų pagarbos, liaupsių, o pasekėjams reikia idealo, kuriuo jie galėtų žavėtis ir taip narciziškai kurti savivaizdį atskiriant save nuo likusiųjų³⁹⁷. Charizma lyderiui padeda pritraukti pasekėjų, užsitikrinti jų paramą, bet tokie sekėjai dėl tikro ar tariamo

³⁹³ Yoram Gorlizki, Oleg Khlevniuk, *Cold Peace: Stalin and the Soviet Ruling Circle, 1945-1953*; Владимир Невежин, *Застолья Иосифа Сталина. Книга первая. Большие Кремлевские Приемы*, Москва, 2011.

³⁹⁴ Jonas Januitis, Užvakar ir šiandien: 35 metai eterio tarnyboje, p. 90-91.

³⁹⁵ Ibid., p. 110, 146.

³⁹⁶ A. Golec de Zavala, Collective narcissism, in: D. J. Christie (ed.), *Encyclopedia of Peace Psychology*, Hoboken, New Jersey, 2012, [prieiga internetu], in: http://cbu.psychologia.pl/uploads/cn/Golec_2012.pdf, [2016-03-15].

³⁹⁷ Žr. 6 skyrių knygoje J. M. Post, *Narcissism and politics: Dreams of glory*, Cambridge university press, 2014, pp. 71-88.

susižavėjimo pradeda kurti lyderio kultą (A. Sniečkų apibūdinančių epitetų gausa kelia sumaištį, užtenka pažiūrėti į kelių knygų išleistų apie jį skyrių pavadinimus, antai „Taip, jis buvo sąžinės ir garbės riteris“ ar panašūs³⁹⁸) ir tik nuo paties lyderio priklauso kiek toli toks kultas nužengs (antai Sniečkus neskaito savo kulto kūrimo todėl jis plačiau suvešėjo tik po jo mirties). Tokie dalykai veda prie itin svarbios klaniškumo moralinės problemos – autoritariškumo. Lyderis turėdamas sekėjus, kurie daugiau ar mažiau konkuruoja dėl jo simpatijų, galėjo imtis išnaudoti tokią situaciją, kurti konfliktus iš kurių naudos gauna pats, bendrauti tik pavieniui (ką A. Sniečkus mėgo daryti gamtoje), taip tikėtamasis, kad individualiai žmonės kalbės atviriau ir neperims daugumos nuomonės, priimti sprendimus pats ir panašiai.

Dar vienas klaniškumo sąvokos ir sampratos aptarimo aspektas, atsirandantis iš klano apibrėžimo – bendro intereso apibrėžimas. Žmonės veikiantis kolektyviai išsiugdo tarpusavio supratimą, pradeda suvokti kaip reikia elgtis. Paaiškinti ar apibrėžti interesą ir jo ribas neįmanoma, tačiau galima klausti ar toks interesas egzistavo.

Nenorint pernelyg toli leistis į sudėtingą diskusiją, galima pateikti kelis pavyzdžius. Vienas tokių būtų ir jau aprašyta „kukurūzų istorija“. Kadangi žemės ūkis buvo svarbi sovietų Lietuvos šaka, vos ne vizitinė kortelė, A. Sniečkui buvo labai svarbus jos funkcionavimas, nuo to net priklausė jo paties posto likimas – Maskvoje nebūtų įmanoma argumentuoti vis prastėjančios žemės ūkio padėties pačios Maskvos siūlomų iniciatyvų neteisingumu. Suvokiant, kad Chruščiovo diegiamos reformos labai pakenks žemės ūkiui buvo imtasi priemonių šias reformas neutralizuoti. Taigi žemės ūkio (jo rodiklių išlaikymas) bei respublikos (išlaikyti ir turėti respubliką reprezentuojančią šaką) interesai čia susipynė su paties A. Sniečkaus ir jo

³⁹⁸ „Jei ne jis, tai kas tada galėjo?“, „Jam labiausiai rūpėjo paprastas žmogus“, „Lietuvai paskirtas gyvenimas“, „Tokio vadovo Lietuva neturėjo“, „Jis buvo Sniečkus – ir viskas tuo pasakyta“, „Darbo žmonių lyderis“, „Lietuvis jam buvo tarsi šeimos narys“ ir panašiai. *Sniečkaus fenomenas: prisiminimai ir pamąstymai*, sud. Vytautas Kazakevičius, Rimgaudas Mališauskas; Beje net sovietmečiu išleistoje knygoje apie Sniečkų antraštės yra kuklesnės, antai „Kovos su fašizmu organizatorius“, „Vyriausiasis partizanas“, „Partijos pagrindinio centro komiteto vadovas“, „Ištikimybė partinei pareigai“, „Jaunimo bičiulis ir vadovas“ ir panašiai. *Atsiminimai apie Antaną Sniečkų*, Vilnius, 1982.

klando interesais (išlaikyti postą), kurie gana sėkmingai buvo apginti. V. Tininis daro išvadą, kad A. Sniečkus su mokslininkų, partinių funkcionierių bei kolūkių pirmininkų pagalba sugebėjo neutralizuoti Maskvos kišimasi į Lietuvos žemdirbystės reikalus³⁹⁹. Kadangi tuomet pasitaikydavo skundžiančių tokias praktikas, suprantama, kad ne visi Lietuvoje tokiems žingsniams pritarė, tad tai galima traktuoti, kaip A. Sniečkaus ir jo plačios aplinkos (ne tik klando, bet ir pažįstamų ūkininkų) savų interesų išraišką, delikatų tylėjimą ir be formalių nutarimų vykdomą politiką.

Dar vienas galimas A. Sniečkaus ir jo aplinkos interesas buvo investicijų į stambiają pramonę, priklausomą nuo sąjunginių ministerijų, ribojimas ir investicijų į žemės ūkį didinimas. Žinoma, čia veikė daugiau interesantų tarp kurių ir smulkiųjų pramonės šakų, maisto pramonės ir žemės ūkio veikėjai – apibūdinant plačiau didžioji dalis respublikinės nomenklatūros. Bet viskam pritari, o galbūt net užduoti toną turėjo A. Sniečkus ir jo aplinka, kuri 7-ojo deš. pab. jau buvo susiformavusi (ir joje vyravo ne pramoninkai). Tai gerai apibendrina tokia mintis: „Auginti kiaules ir melžti karves tapo kur kas naudingiau, nei ginčytis, rašyti prašymus Maskvos ministerijoms (dėl investicijų į pramonę ar statybas – M. Ė.), kurios nelabai suprato ir nenorėjo atsižvelgti į respublikos ekonominius ir socialinius interesus“⁴⁰⁰.

Sovietų Lietuvos elitui itin svarbi buvo jų valdžios legitimacija. Sprendžiant iš daugelio veiksmų tai buvo svarbi A. Sniečkaus politikos dalis. Savotiškai galima buvo sakyti, kad jo ir klando interesas buvo legitimacijos plėtra (su tuo susijusi politinė ramybė ir valdžios *status quo* sovietų Lietuvoje). Tai ne tik sovietų valdžios, bet visų pirma ir jo paties, kaip pirmojo bei tuomet vienintelio respublikos vadovo legitimacija. Tam buvo panaudojama senoji Lietuvos istorija, o kalbant konkrečiau 6-ojo deš. pab. – 7-ojo deš. pr. prasidėję įvairūs veiksmai siekiant integruoti Lietuvos istoriją į sovietinį naratyvą. Į „apyvartą“ grįžo J. Basanavičius, K. Donelaitis, bandyta pritempiančią išnaudoti

³⁹⁹ Vytautas Tininis, *Sniečkus: 33 metai valdžioje*, p. 178.

⁴⁰⁰ Saulius Grybkauskas, *Sovietinė nomenklatūra ir pramonė Lietuvoje 1965 – 1985 metais*, p. 167.

S. Dariaus ir S. Girėno istoriją⁴⁰¹ bei rūpestį paveldu. Galima matyti respublikinės valdžios palaikymą senųjų Lietuvos pilių atstatymui ar tvarkymo darbams. Trakų pilis tam tiko idealiausiai, nes galima buvo parodyti, kad Maironio apdainuota visų apleista pilis, tvarkoma tik sovietų valdžios rūpesčiu⁴⁰². Dėl nuo 1955 m. restauruojamos pilies 1960 m. netikėtai susilaukta priekaištų iš Maskvos bei tendencingo neigiamo straipsnio viename iš centrinių laikraščių „Izvestija“. A. Sniečkus turėjo nusileisti (buvo atleisti Valstybinės statybos ir architektūros reikalų komiteto pirmininko pavaduotojas, o netrukus ir pats pirmininkas) bei pripažinti, kad kai kur buvo perlenkta. Visgi, rašte N. Chruščioviui A. Sniečkus gynė pasirinkimą restauruoti Trakų pilį ir apkaltino „Izvestija“ korespondentus neįvertinus šio objekto istorinės reikšmės⁴⁰³.

Kaip viena iš LKP CK savikritikos apraiškų buvo ir respublikiniame laikraštyje „Tiesa“ publikuotas LKP CK sekretoriaus J. Maniušio straipsnis „Architektas ir nauji komunistinės statybos uždaviniai“. Jame J. Maniušis kritikavo už architektūrą ir paveldą atsakingų institucijų vadovus, kad šie neteisingai sudarinėjo saugotinų ir restauruotinų objektų sąrašą ir visur minėjo tik Kretingos vienuolyno, Biržų ir Medininkų pilių atvejus, neužsimindamas apie bene labiausiai Maskvos akcentuotą (garsiamę, Trakų pilies rekonstravimo užmačias kritikuojančią „Izvestija“ straipsnyje net buvo nuotraukų) Trakų pilį⁴⁰⁴. Sprendžiant iš to, kad A. Sniečkus gynė pasirinkimą restauruoti Trakų pilį, taip pasielgta sąmoningai, jaučiant interesą tos pilies rekonstrukciją tęsti. Nors J. Maniušio rolė čia visiškai institucinė, kaip LKP CK sekretoriaus atsakingo už sritį, be to, buvusio statybos ministro, neatmestina ir tai, kad jis nepritarė pilių rekonstrukcijos finansavimui ir reikalavo atsakingų veikėjų atsakomybės, taip distancijuodamasis nuo A. Sniečkaus ir jo aplinkos interesų.

⁴⁰¹ Gražina Sviderskytė, *Ar buvo dingę S. Dariaus ir S. Girėno palaikai? Jų „atradimas“ ir laidojimas LKP bei KGB šešėlyje 1958 – 1964 metais*, in: Lietuvos istorijos studijos, 36t. pp. 102-123.

⁴⁰² Rasa Čepaitienė, *Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje*, Vilnius, 2005, p. 197.

⁴⁰³ *Ibid.*, p. 200-201.

⁴⁰⁴ J. Maniušis, *Architektas ir nauji komunistinės statybos uždaviniai*, in: Tiesa, 1961-07-27.

Žvelgiant iš kitos pusės ir nagrinėjant elito grupavimąsi, reikia atsižvelgti į santykinai mažą Lietuvos dydį, taip pat į tai, kad visi aukščiausieji nomenklatūrininkai buvo susiję ir turėjo šią tokį bendrumą, galbūt net suvokė esant *ta* bendrą interesą tik nesutarė kaip jo siekti. Istoriografijoje jau yra apibrėžti ir aptarti nomenklatūros laisvalaikio praleidimo, kaimynystės ir kiti faktoriai sąlygoję jų socialinį bendrumą. Kalbant su amžininkais (elito narių vaikais) matomas jų susiformuotas bendrumas per bendrą gyvenamą erdvę, kurią jie ir jų tėvai dalijosi Turniškėse. Čia itin įsidėmėtinas M. Sniečkutės panaudotas terminas „turniškiečiai“, taip apibūdinant visus kurie gyveno Turniškėse ir su kuriais jai teko bendrauti. Ji minėjo, kad Turniškėse šalia jų gyvenamo namo buvo stalas prie kurio vakarais mėgdavo susirinkti kaimynai, aptarti dienos įvykius, problemas ir tiesiog socializuotis. Tai rodo, kad bendra erdvė suformuodavo artumą nepaisant prieštarų ar santykių, antai, Sniečkaus sūnus Vladas mėgdavo žaisti su antrojo sekretoriaus B. Šarkovo vaiku⁴⁰⁵ (Sniečkaus ir Šarkovo santykiai nebuvo tokie blogi, kaip su kai kuriais kitais antraisiais sekretoriais), tačiau tokie socialiniai santykiai skyrėsi nuo politinių santykių. Tai, kad A. Sniečkaus sūnus bičiuliavosi su Šarkovų vaiku nereiškę, kad jų tėvai darbiniais klausimais geriau sutars. Žinoma, jei vakare susirinktų prie bendro stalo ir kasdien aptartų rūpimus klausimus, galbūt atsirastų geresnis tarpusavio supratimas, bet išankstinės nuostatos, nenoras kalbėtis, o gal ir absoliutūs požiūrio skirtumai, sąlygojo politines rietenas, ir pasirinkimą po darbo ne poreikio nebendrauti. Prie minėto stalo rinkdavosi ir taip gerai sutariantys, ir gerus darbinus bei socialinius santykius palaikantys žmonės. Šiuo norima pabrėžti, kad nomenklatūros bendravimas buvo įvairialypis: medžioklėse dalyvavo artimi žmonės ar kviestiniai svečiai, prie kurių prisidėdavo ir antrasis sekretorius, į pirtelę Turniškėse buvo kviečiami, ir artimi bičiuliai ar favoritai taip pat klientai bei „pavaldiniai“. O politiškai nesutariantiems veikėjams reikėjo ne tik šalia gyventi, dirbti šalimais, bet ir dalyvauti įvairiuose priėmimuose, renginiuose, posėdžiuose, tačiau tokie oficioziniai renginiai, kuriuose menkai nuoširdžiai bendraujama, taip pat

⁴⁰⁵ Autoriaus pokalbis su Marija Sniečkute, 2016-02-03.

menkai atsiliepdavo, ir jų tarpusavio supratimo gėrėjimui, ir žmogiško, o ne politinio ryšio užsimezgimui. O būtent tas žmogiškasis ryšys skyrė kur favoritas ar draugas, kur pavaldinys, o kur ir tiesiog kolega ar net priešas. Sovietinė politinė realybė buvo pilna vaidmainiavimo, taigi kone normalu buvo imituoti draugiškumą, kai iš tikro jo nebuvo nė iš tolo. Tam ir reikalingas detalus skirtingų santykių aprašymas.

Negalima neatsižvelgti, kad toks požiūris gali būti ginčytinas, bet net nesant tokio abstraktaus dalyko kaip bendro intereso turėjimas, tam tikra grupė žmonių gali turėti konformistinį bendrą mąstymą. Grupinis mąstymas yra patogus ir lengvas būdas apibrėžti tokį mąstymą kai žmonės įsitraukę į darnią grupę, ir siekdami vienybės neprieštarauja įsivyravusiai nuomonei (gali būti tiesiog lyderio nuomonei), ir nesiūlo alternatyvių veiksmų ar sprendimų⁴⁰⁶. Tai savotiškas mąstymo konformizmas, galbūt net galima palyginti ir pavadinti pataikavimu vadui.

Bendras laisvalaikis kaip klaniškumo išraiška. Visų aukštus postus užimančių asmenų sovietų Lietuvoje vadinti A. Sniečkaus klientais ar net favoritais negalima. Identifikuojant A. Sniečkaus klaną reikalinga plati analizė. Taip kaip kitais atvejais, kai galima sekti žmonių bendrą darbą (kolegos), darbinį ryšį ar tiesiog bendravimą, A. Sniečkaus atveju darbinis ryšys ar darbinis bendravimas jį siejo kone su visais LSSR aukščiausiais nomenklatūrininkais, su daugeliu jų siejo ir bendravimo poreikis. Pavyzdžiui, J. Januitis atsiminimų knygoje pasakojo, kad A. Sniečkus pasikvietė pas save į namus pietums Henriką Juškevičių, buvusį Radijo ir Televizijos komiteto vyr. inžinierių, tuomet jau dirbusį Tarptautinės radijo ir televizijos organizacijos Techninio centro direktoriumi Prahoje. Pirmasis sekretorius norėjo daugiau sužinoti apie darbą Prahoje⁴⁰⁷. Tikėtina, tokių kvietimų ir artimų pabendravimų buvo ir daugiau, tačiau jie neturi nieko bendro su būvimu artimoje aplinkoje.

Net žvelgti į tam tikras sovietmečio grupes ir bandyti išžvelgti jų klientelinį ryšį su A. Sniečkumi per jų bendrą patirtį beveik neįmanoma. A.

⁴⁰⁶ Irving Janis, *Victims of Groupthink* (antras leidimas), Boston, 1982.

⁴⁰⁷ Jonas Januitis, *Užvakar ir šiandien: 35 metai eterio tarnyboje*, p. 388.

Sniečkus susijęs su visais aprašytais tinklais, turėjo ryšius su dauguma veikėjų. Jo sąsajos yra ne tik socialine prasme, bet ir tuo, kad jis buvo LKP lyderis dar pogrindžio laikais, o tiksliau nuo 1936 m., taip pat vadovavo LKP kai buvo formuojama RA 16-oji divizija ir atrenkami komunistiniai partizanai vykti į Lietuvą, tad visais atvejais galima matyti jo indėlį į atranką, liudijančią ir pasitikėjimą tuo žmogumi. Iš kitos pusės, tai, kad jie buvo susiję, pažįstami, nereiškė gerų santykių.

Taigi tampa svarbu ieškoti būdu kaip nustatyti aplinkos sudėtį. Tam gali pasitarnauti laisvalaikio, būtent medžioklės, ne tik kaip svarbios elito laisvalaikio praleidimo dalies, bet ir kaip valdžios atributo, turinčio savo ritualus, kompanionų nustatymas⁴⁰⁸. Svarbūs ir tokie laisvalaikio praleidimo būdai kaip švenčių šventimas, žvejyba, bendri pasivaikščiojimai. Šios veiklos buvo Sniečkui labai svarbios, dažnai jis rinkdavosi tai daryti vienas ar su šeima, bet nerečiau jį lydėdavo ir jo artimas ratas.

Kitas metodas panaudojus A. Sniečkaus korespondenciją atrasti žmones su kuriais susirašinėjimas buvo ne tik draugiškas ir / ar dalykiškas, bet visų pirma aptariantis gana jautrius ir konfidencialius su kitais asmenimis ir tarpusavio santykiais susijusius dalykus arba itin asmenišką informaciją, kone širdies atvėrimą, prilygintiną savanoriškam kompromituojančios medžiagos apie save pateikimui. Toks susirašinėjimas reiškia tarpusavio pasitikėjimą, ko negalima pasakyti vien apie dalykinių klausimų aptarimą, kadangi tai gali žmogui priklausyti pagal pareigas (pvz.: susirašinėjimas su lietuviais dirbančiais SSRS ambasadoje ar kitose įstaigose Vašingtone⁴⁰⁹). Draugiškas tonas ir kreipiniai taip pat nieko neliudija, nes laišakai dažnai buvo pasirašomi „mylimas“, „gerbiamas“.

Galimas metodas yra žvelgti į A. Sniečkaus užrašus ir ten pasižymėtus susitikimus su žmonėmis, pokalbio temas, net nuotaikas. Taip pat žvelgti į

⁴⁰⁸ Vilius Ivanauskas, *Lietuviškoji nomenklatura biurokratinėje sistemoje: tarp stagnacijos ir dinamikos 1968 – 1988*, p. 112-118; Saulius Grybkauskas, *Nomenklatūrininkų medžioklės būrelis: neformalaus tinklo galia*, in: *Nematoma sovietmečio visuomenė*, p. 300-324.

⁴⁰⁹ Susirašinėjimas su JAV pažangiais lietuviais, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 180; Susirašinėjimas su užsienio pažangiais lietuviais ir partiniais darbuotojais, gyvenančiais Kanadoje, Pietų Amerikoje ir Europos valstybėse, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 181.

užrašuose esančius asmenų sąrašus, į pasižymėtas pastabas prieš CK plenumus, kuomet reikėjo „pasiūlyti“ į CK ar jo biuro sudėtį vieną ar kitą žmogų. Nederėtų pamiršti ir fotografijų bei ten užfiksuotų laisvalaikio, ir darbinio bendravimo akimirkų. Memuarai taip pat naudingi. Pastebimas dažno ano meto veikėjo noras prisigretinti prie A. Sniečkaus, parodyti jo proletuvišką laikyseną ir politiką bei sufleruoti paties atsimenančiojo analogišką laikyseną. Kartais pasitaiko ir tokių vietų, kurias galima pagrįsti remiantis kitais šaltiniais. Pavyzdžiui, J. Janučio atsiminimų knygoje jis apie A. Sniečkaus aplinką rašo:

„Greta A. Sniečkaus perspektyvių asmenybių nesimatė. Visur sėdėjo technokratai – statybininkai, zootechnikai, kelininkai... Gal dėl to A. Sniečkus su jais artimai ir nebendravo, apsiribodavo formaliais dalykiniais santykiais. Išimtis buvo tik R. Songaila [...], su kuriuo jį siejo šilta bičiulystė. A. Sniečkus artimai draugavo su J. Matuliu [...], K. Liaudžiu, A. Drobniu, M. Šumausku.⁴¹⁰“

Visus šiuos asmenis kaip artimus A. Sniečkui galima įvardinti ir remiantis kitais šaltiniais, bet J. Janučio pateikiamas vaizdas nėra išsamus. Jis nežinojo visko, tai tik jo stebėjimo rezultatas, be to, dar ir užrašytas praėjus nemažam laiko tarpui. Kitose to paties J. Janučio atsiminimų vietose pateikiama ir keletas kitų asmenų su kuriais A. Sniečkus bendravo ir bičiuliavosi artimiau.

A. Sniečkus itin mėgo medžioklę, jai skyrė didelį dėmesį, žinojo jos ritualus. Apie tai liudija ne tik daugybė rašytinių šaltinių, nuotraukų, bet ir jo duktė Marija, kartu su tėvu dalyvavusi intymioje kurtinių medžioklėje⁴¹¹. Buvo ir kita, praktiškesnė, su užimamomis pareigomis bei darbu susijusi pusė. Medžioklė buvo nomenklatūros privilegija, visų valdžios vyrų atributas, be to, ji teikė galimybę neformaliai pabendrauti su savo aplinka, pamatyti juos

⁴¹⁰ Jonas Januitis, *Užvakar ir šiandien: 35 metai eterio tarnyboje*, p. 118.

⁴¹¹ Autoriaus pokalbis su Marija Sniečkute, 2015-02-03. Taip pat: Marija Sniečkutė, Prisiminimai apie tėvą, in: *Sniečkaus fenomenas: prisiminimai ir pamąstymai*, p. 190.

kituose amplua, suprasti ko jie verti. Tad ne veltui kalba apie A. Sniečkaus klaną pradedama nuo medžioklės.

A. Sniečkaus laikų medžioklės licencijų – leidimų sąrašai iš 7-ojo deš. pab. parodo kas su juo medžiojo. Deja, kitų A. Sniečkaus periodo medžioklės leidimų nėra išlikę, taigi netenkame palyginamumo galimybės. Šie dokumentai rašyti ranka, ne vienu rašikliu, juos suprasti iš pirmo žvilgsnio nėra lengva, tad jie reikalauja detalesnio šaltinotyrimo žvilgsnio [žr. priedą nr. 1]. Nėra aišku ar visi leidimų sąrašė išvardinti asmenys kartu medžiojo, bet taip teigti leidžia keli pastebėjimai. Kituose, tai yra bendruose, licencijų sąrašuose prie pavardės ir licencijos numerio paprastai būdavo užrašomas ir medžioklės plotas⁴¹², o šiuose sąrašuose medžioklės ploto nėra, tikėtina dėl to, kad respublikos vadovai medžiojo įvairiuose plotuose pagal poreikį, medžioklės pobūdį, turimą laiką ar net nuotaiką⁴¹³. Be to, 1967 m. leidimuose pirmųjų respublikos asmenų numeracija yra nuo 1 iki 23, o toliau paliktas ilgas tarpas (nuo 24 iki 51)⁴¹⁴, galbūt taip pasielgta specialiai jei reiktų papildomų leidimų medžiojantiems su pirmaisiais asmenimis. Taip pat pasielgta ir 1966/1967 m. šernų medžioklės licencijų sąrašė, kai po 20 numerio paliktas tarpas numeracijoje iki 25⁴¹⁵.

Tai, kad sąrašė nėra išvardinti visi aukščiausi respublikos asmenys (pavyzdžiui, nėra J. Maniušio, A. Barkausko, V. Charazovo), o tik tam tikri, leidžia teigti, kad licencijos medžioklei jiems visiems kartu, laikantis hierarchiško eiliškumo, išduoti ne atsitiktinai. Juk, jeigu tai būtų visų medžioklę mėgstančių respublikos aukščiausios nomenklatūros sąrašas, kuriems išduodami leidimai, jame būtų ir antrasis sekretorius, ir J. Maniušis, ir keli kiti svarbūs asmenys, tačiau dabar sąrašuose, esama tokių asmenų kaip gamtininkas, profesorius Tadas Ivanauskas ar keli ministrai, kurie tikrai

⁴¹² Gamtos apsaugos komiteto prie LTSR MT Medžioklės ūkio skyriaus, Medžioklės leidimai, 1967 m. LCVA, R-649, ap. 1, b. 279, l. 1-9ap.

⁴¹³ Kituose sąrašuose, medžioklės licencijos išduotos konkrečiam asmeniui, konkrečiam laikotarpiui ir konkrečiai vietai. Bendruose leidimų sąrašuose taip pat matyti ir aukščiausių nomenklatūrinių pavardžių, kurios įrašytos ir nagrinėjamuose sąrašuose, o tai reiškia, kad jie kartais medžiojo ir atskirai nuo Sniečkaus ir kituose plotuose arba medžiojo kitus gyvūnus, nes aptariamieji Sniečkaus būrelio sąrašai yra išduoti tik šernų ir stirnų medžioklei. Gamtos apsaugos komiteto prie LTSR MT Medžioklės ūkio skyriaus, Medžioklės leidimai, 1967 m. LCVA, R-649, ap. 1, b. 279.

⁴¹⁴ 1967 m. šernai (licencijos šernų medžioklei). LCVA, f. R-649, ap. 1, b. 279, l. 34.

⁴¹⁵ 1966/1967 m. šernai (licencijos šernų medžioklei). LCVA, f. R-649, ap. 1, b. 279, l. 38.

nebuvo aukščiausioje hierarchijoje, bet nėra antrojo sekretoriaus ar kitų hierarchiškai aukštas pareigas užėmusių asmenų. Viso, be paties A. Sniečkaus, išvardinti dar 30 asmenų, ir remiantis analize, juos galima traktuoti kaip A. Sniečkaus medžioklės kompanionus, tačiau kadangi vieni sąraše įrašyti akivaizdžiai vėliau, kitu rašikliu, o dalies iš jų neaiškios net pareigos, daroma prielaida, kad jie buvo epizodiniai medžioklių svečiai. Sprendžiant iš bendrų leidimų sąrašų, žmogui (nesvarbu ar vietiniam ar atvykėliui) arba organizacijai norintiems medžioti konkrečiame plote, konkrečius žvėris išduodamas terminuotas leidimas tik ten ir galiojantis, o nagrinėjamuose keturiuose sąrašuose įrašyti pirmieji respublikos asmenys medžioję įvairiuose plotuose (konkretus nenurodytas), o žmonės įrašyti kitu rašikliu, vėliau, buvo tie kurie kartais buvo kviečiami medžioti su pirmaisiais asmenimis ir patogumo dėlei jie įrašomi į bendrą sąrašą neįrašant jokio ploto, kad esant reikalui nereiktų rūpintis atskira licencija⁴¹⁶.

Tad medžioję su A. Sniečkumi nuolatos (turima omenyje itin dažnai, nes A. Sniečkus medžiodavo ir vienas, su šeima, su iš Maskvos ar kitų teritorijų ir šalių atvykusiais svečiais, tada dalyvaudavo net ir antrasis sekretorius V. Charazovas⁴¹⁷) traktuojami tik tie, kurie įrašyti visuose keturiuose sąrašuose (išimtis tik A. Randakevičius, nes 1967 m. jis išvyko į Maskvą, tad Lietuvoje nebemedžiojo), o likusieji tik epizodiniai dalyviai, kurie kviečiami tik retkarčiais. Antai, profesorius, gamtininkas Tadas Ivanauskas įrašytas abiejų metų stirninų medžioklės sąrašuose, o šernų medžioklės sąrašuose jo nėra. Galbūt profesorius (aistringas medžiotojas) mėgo tik stirninų medžioklę ir būdavo pamaloninamas respublikos elito kvietimu pamedžioti.

⁴¹⁶ Gamtos apsaugos komiteto prie LTSR MT Medžioklės ūkio skyriaus, Medžioklės leidimai, 1967 m. LCVA, R-649, ap. 1, b. 279.

⁴¹⁷ Yra išlikusi nuotrauka iš medžioklės suorganizuotos kosmonauto G. Titovo atvykimo garbei. Nuotraukoje matyti Šumauskas, Charazovas, Titovas, Sniečkus, Maniušis, Drobnys, Liaudis. Vytautas Tininis, *Sniečkus: 33 metai valdžioje*, p. 223.

Lentelė 4. Visuose keturiuose 1966 – 1967 m. stirnių, stirnų ir šernų medžioklės leidimų sąraše įrašyti asmenys⁴¹⁸

Asmuo	Pareigos 1966 – 1967 m.	Asmuo	Pareigos 1966 – 1967 m.
M. Šumauskas	MT pirmininkas – AT Prezidiumo pirmininkas	A. Randakevičius (įrašytas du kartus, nes išvyko dirbti į Maskvą)	LSSR KGB pirmininkas – SSRS KGB 1-osios vyr. valdybos virš. pav.
A. Barauskas	LSSR Valstybės kontrolės komiteto pirmininkas	G. Zimanas	Laikraščio „Tiesa“ vyr. redaktorius
A. Drobnys	LSSR Plano komisijos pirmininkas	R. Songaila	LKP CK sekretorius
J. Petkevičius	LSSR KGB pirm. pav. – LSSR KGB pirmininkas	F. Bieliauskas	LSSR Spaudos komiteto pirmininkas
A. Matulionis	LSSR Miškų ūkio ir miško pramonės ministras	P. Petronis	LSSR Karinis komisaras
M. Grigaliūnas	LSSR Žemės ūkio ministras	J. Vildžiūnas	Vilniaus m. vykdomojo kom. Pirm.
A. Kiudulas	LSSR MT Reikalų valdytojas	J. Matulis	LSSR Mokslų akademijos prezidentas
K. Liaudis	LKP CK Revizijos komisijos pirm. personalinis pensininkas, buvęs KGB pirmininkas	A. Bialopetravičius	LSSR Kaimo statybos ministras

Lentelė 5. Tik viename ar keliuose 1966 – 1967 m. stirnių, stirnų ir šernų medžioklės leidimų sąrašuose įrašyti asmenys⁴¹⁹

Asmuo	Pareigos 1966 – 1967 m.	Asmuo	Pareigos 1966 – 1967 m.
V. Verbyla (tris kartus)	LSSR Miškų ūkio ir miško pramonės ministro pav.	L. Petrauskas (tris kartus)	Nerasta
V. Galinaitis (du kartus)	LSSR Prokuroras	T. Ivanauskas (du kartus)	Profesorius, gamtininkas
P. Mišutis (du kartus)	LKP CK Agitacijos ir propagandos skyriaus vedėjas	E. Jusys (vieną kartą)	Nerasta
V. Bergas (vieną kartą)	LSSR Gamtos	E. Čipkus (vieną kartą)	LSSR Žuvininkystės

⁴¹⁸ Sudaryta pagal: Medžioklės leidimai, LCVA, f. R-649, ap. 1, b. 279, l. 29, 34, 37, 38.

⁴¹⁹ Sudaryta pagal: Medžioklės leidimai, LCVA, f. R-649, ap. 1, b. 279, l. 29, 34, 37, 38.

kartą)	apsaugos komiteto pirmininkas	kartą)	valdybos prie LSSR MT viršininkas
S. Jasiūnas (vieną kartą)	LKP CK Pramonės – Transporto skyriaus vedėjas	J. Abukauskas (vieną kartą)	LSSR Kauno m. milicijos valdybos viršininkas
Kazlauskas (vieną kartą)	Tikėtina, kad tai Vladas Kazlauskas, ilgametis A. Sniečkaus adjutantas	J. Gečys (vieną kartą)	Nerasta
J. Januitis (vieną kartą)	LSSR Radijo ir televizijos komiteto pirmininkas	-	-
J. Mikalauskas (vieną kartą)	LSSR Viešosios tvarkos apsaugos ministro pav. Nuo 1968 m. ministras (ministerija pervadinta į VRM)	-	-

Darant prielaidą, kad medžiotųjų sąrašė yra artimi A. Sniečkui žmonės, galima manyti, kad medžioti kviesdavo pats A. Sniečkus, nors kai kurie veikėjai galbūt artimesni kitiems klano veikėjams nei pačiam A. Sniečkui. Labiausiai tą nuomonę sutvirtina, tai jog sąrašė yra įrašytas (kitu rašikliu) ir A. Sniečkaus adjutantas (apsauginis) V. Kazlauskas, buvęs gana artimas A. Sniečkui ir net kitiems nomenklatūrininkams⁴²⁰. V. Kazlauskas lydėjo A. Sniečkų net į poilsines keliones į Sočį⁴²¹ (priedas nr. 6, nuotrauka nr. 10). Tai, kad jis turėjo leidimą medžioklei reiškė, kad jis buvo kviečiamas medžioti, o ne tik saugoti A. Sniečkų. Juk kitu atveju, atlydėjęs adjutantas galėjo eiti į mišką tik su tarnybiniu ginklu ir nemedžioti arba atvažiuavęs laukti prie automobilio, bet akivaizdu, kad ir jis, neturintis jokio posto, kaip ir elitas galėjo mėgautis elitine privilegija.

Amžinininkai teigia, kad kartais A. Sniečkus dėl to ką kviesti tardavosi ir su kitais asmenimis. Pavyzdžiui, G. Ferensienė teigė, kad R. Songaila neretai A. Sniečkui patardavo ką kviesti⁴²². Tiesa, esama ir kitokių teiginių. S. Grybkauskas atlikęs daug interviu su buvusiais medžioklių dalyviais teigia, kad

⁴²⁰ Esama nuotraukų kur V. Kazlauskas net po A. Sniečkaus mirties, 1980 m. dalyvauja buvusių sovietinių partizanų susitikime kartu su žmona. V. Kazlauskas su žmona V. Česnokovo jubiliejaus minėjime, LCVA, Fotodokumentų skyrius, S.V. nr. 0-066668.

⁴²¹ A. Sniečkus ir V. Kazlauskas Sočyje, LCVA, Fotodokumentų skyrius, S.V. nr. 0-085157.

⁴²² Autoriaus pokalbis su Goda Ferensiene, 2014-10-14. Autoriaus asmeninis archyvas.

vieni manė, jog A. Sniečkus kvietė tik asmenine nuožiūra ir nebuvo susiformavusi pastovi būrelio sudėtis, tačiau kiti teigė, kad būrelis egzistavo, o jam vadovavo besikeičiantys KGB pirmininkai, iš pradžių K. Liaudis, vėliau A. Randakevičius ir šiam išvykus į Maskvą – J. Petkevičius⁴²³. Visgi, būrelio egzistavimas dar nereiškia, kad jo sudėties nenustatė ir nekoregavo pats A. Sniečkus. J. Januitis atsiminimų knygoje rašė, kad į medžioklę (kuri kaip paaiškėjo vėliau buvo paskutinioji A. Sniečkui) jį pakvietė A. Sniečkus, kvietimą perdavęs per R. Songailą, matyt turėjusį paskambinti visiems kviečiamiesiems⁴²⁴. Tai sutampa ir su minėtu G. Ferensienės teiginiu, kad R. Songaila aktyviai dalyvavo medžioklės organizavime ir kvietimo procese.

Galima būtų sakyti, kad medžiotojus jungė vienintelis dalykas ar interesas – pomėgis medžioklei. Išeitų, kad net jeigu žmogus ir nebuvo artimas vis tiek jį kvietė į medžioklę, tiesiog dėl jo pomėgio medžioklei, o tie kurių sąrašė nėra, medžiokle nesidomėjo, ši jiems paprasčiausiai nepatiko. Visgi, tai nebūtų teisinga. Nors J. Maniušio nagrinėjamuose sąrašuose nėra, žinome, kad jis buvo aistringas medžiotojas, ir žinoma, kad medžiojo kitur, lygiai taip pat ir antrojo sekretoriaus atveju. G. Ferensienė atsiminimuose rašė, kad A. Ferensas nemėgo medžioklės, bet vis tiek važiuodavo (šiuose sąrašuose A. Ferenso pavardės nėra, nes jis tik 1967 m. grįžo dribti į Lietuvą), susidaro nuomonė, jog tai buvo būtina, kad atsisakyti tokio kvietimo nevalia. A. Barkauskas atsiminimuose rašė, kad nevažinėjo į medžiokles, dėl to neteko galimybės artimiau pabendrauti su A. Sniečkumi⁴²⁵. Tačiau A. Barkausko pavardę randame 9-ojo deš. pr. medžiotojų sąrašuose⁴²⁶, be to, esama liudijimų, kad jis

⁴²³ Saulius Grybkauskas, *Lietuviškosios nomenklatūros tinklai ir partikuliarizmas prie Petro Griškevičiaus (1974 – 1987)*, in: *Nematoma sovietmečio visuomenė*, red. A. Ramonaitė, p. 310.

⁴²⁴ Jonas Januitis, *Užvakar ir šiandien: 35 metai eterio tarnyboje*, p. 85.

⁴²⁵ Antanas Barkauskas, Taip, jis buvo sąžinės ir garbės riteris, in: *Sniečkaus fenomenas, prisiminimai ir pamąstymai*, p. 74.

⁴²⁶ Medžioklės leidimų sąrašai, LCVA, f. R-649, ap. 1, b. 972, l. 1ap.

medžiojo su V. Charazovu⁴²⁷. Tai galima paaiškinti tik tuo, kad A. Barkausko į medžioklę A. Sniečkus bent tuo metu nekvietė⁴²⁸.

Kadangi kviečiami ne visi pirmieji asmenys, ne visi bendradarbiai, ne visi pavaldiniai ir ne šeimos nariai, tai leistų teigti, kad vienas pagrindinių atrankos į medžioklę su A. Sniečkumi kriterijų buvo kažkokio pobūdžio ryšys, o pasakius tiksliau darbinis (mėgstami pavaldiniai), kai yra poreikis aptarti darbinius reikalus, bet svarbesnis buvo klientelinis (klientai) arba asmeninis (asmeniniai favoritai ir draugai).

Kalbant apie pareigas, jos nebuvo vien aukščiausios, medžioklės kompanionai buvo parenkami ne pagal hierarchiją. Iš 1966 metais „išrinktų“ LKP CK biuro narių šiame medžiotojų sąrašė yra tik keturios pavardės (A. Sniečkus, A. Barauskas, R. Songaila, M. Šumauskas). Tiesa, asmenų, kurie vienu ar kitu metu buvo CK biure, kur kas daugiau – dvylika (iš 30), o absoliuti dauguma likusių buvo CK nariai, tačiau esama ir tokių kaip prof. T. Ivanauskas, ar adjutantas V. Kazlauskas. Palyginimui, galima pateikti medžioklės leidimų sąrašą 9-ojo deš. pradžioje, kuriame išvardinti P. Griškevičius, A. Barkauskas, R. Songaila, N. Dybenko, A. Brazauskas, L. Šepetys, J. Bernotavičius, A. Drobnys, J. Petkevičius, K. Giniūnas, A. Česnavičius, kitais metais prisidėjo V. Sakalauskas, V. Astrauskas ir keli kiti⁴²⁹. Kaip matyti sąrašas vėl panašus į tą hierarchiją, kuri tuo metu buvo respublikoje, jame taip pat vėl trūksta MT pirmininko J. Maniušio.

Dažniausiai medžioklė sietina su pusiau darbine veikla, reikalų sprendimu, komandos telkimu⁴³⁰. Kaip būdinga totalitariniams, autoritariniams režimams, neretai išnyksta aiški riba tarp darbo, laisvalaikio, tarp darbinio ir

⁴²⁷ *Lietuviškoji nomenklatūra 1956-1990 metais: tarp sovietinės sistemos ir neformalių praktikų: šaltinių rinkinys*, p. 204-205.

⁴²⁸ Atsiminimų knygoje artimesnių santykių liudijimai prasideda nuo 8-ojo deš. pr. Tikėtina, kad čia ne paskutinę vietą vaidino ir tai, kad A. Barkauskas parėmė A. Sniečkų, kai šiam buvo iškilusi grėsmė netekti posto 1967 m. Barkausko atsiminimuose yra epizodas, kur A. Sniečkus gerokai vėliau dėkoja A. Barkauskui už paramą 1967 m. Antanas Barkauskas, *Laikmečio įkaltai*, p. 384.

⁴²⁹ Medžioklės licencijų sąrašas 1981 – 1982 metais, LCVA, f. R-649, ap. 1, b. 880, l. 50ap; Selekcinė stirnių medžioklė 1983 m., LCVA, f. R-649, ap. 1, b. 972, l. 1ap.

⁴³⁰ Kartais pobūviuose po medžioklių santykiai buvo nesutvirtinami, bet šiek tiek sugadinami. L. Šepetys savo atsiminimuose rašė, kad nepaisant gerų J. Matulio ir A. Sniečkaus santykių, po vienos iš medžioklių vykusiam pasisėdėjime Vilniuje, Nočios gatvėje buvusiuose svečių namuose, J. Matulis piktai susiginčijo su A. Sniečkumi, abu vyrai gerokai susipyko, tačiau kitą dieną konfliktą išsprendė. Lionginas Šepetys, *Neprarastoji karta: Siluetai ir spalvos*, p. 66.

asmeninio ryšio, tarp kolegų ir draugų. Lyderiai nesibodi trukdyti laisvadieniais, kvieisti į svečius, medžiokles ar pasivaikščiojimus. Tad tampa sunku atskirti darbinę ir laisvalaikio veiklą bei atskirti kur yra darbiniai santykiai, kur tokius santykius peržengia, ir kokią įtaką tai daro veiklai. Antai, A. Sniečkus nesibodėjo paskambinti ne darbo metu ar savaitgalį ir kvieisti pasivaikščioti. Kaip prisiminė G. Ferensienė jos vyras negalėjo atsisakyti kvietimo: „Eini prievarta. Nepasakysi, kad skalbiesi“⁴³¹. Taip pat tampa sunku atskirti kur santykiai neformaliai palaikomi stiprinant darbinį bendravimą, o kur tie santykiai jau senai peržengė darbinio bendravimo ribas ir bendraujama daug artimiau. Antai, galėtume teigti, kad A. Sniečkus su savo aplinka medžiojo tik siekdamas sustiprinti darbinius santykius, tačiau tada kitą dalį laisvalaikio jis turėjo praleisti su savo draugais ar artimais žmonėmis, bet nei rašytiniai, nei vaizdo šaltiniai, nei jo dukros pasakojimai nerodo, kad jis būtų turėjęs kitų draugų ne iš partinių ar nomenklatūrinių sluoksnių.

Suprantama dalis A. Sniečkaus aplinkos žmonių kartais nenoriai važiuodavo į medžiokles būtent su A. Sniečkumi⁴³², ne visada norėjo eiti pasivaikščioti ar važiuoti į gamtą, juk yra sava šeima, darbas, laisvalaikis. Buvo atvejų, kai asmeniniai ar šeimyniniai motyvai, kitaip tariant, objektyvios priežastys, galėjo paskatinti nedalyvauti medžioklėje. Pavyzdžiui, J. Žiburkaus sūnus teigė, kad mama nenorėjo leisti tėvo į medžioklę, nes šis nenorėjo, kad šis vartotų daug alkoholio⁴³³, o alkoholio po medžioklių netrūkdavo⁴³⁴. Tačiau

⁴³¹ Autoriaus pokalbis su Goda Ferensiene, 2014-10-14. Autoriaus asmeninis archyvas.

⁴³² Grybkauskas laikosi tokios pat nuomonės, bet tai sieja ne su buitimi, o su tuo, kad lyderio būrelyje kitas žmogus gali būti užgožtas. Antai, jei antrasis sekretorius būtų medžiojęs su Sniečkumi jis jau negalėtų būti būrelio lyderiu. Tokie kaip V. Charazovas rinkosi medžioti su pavaldiniais, savo klientais, plėsti socialinius ir klientelinius ryšius, stiprinti pasitikėjimą ir savo autoritetą. Tačiau po A. Sniečkaus mirties, kai P. Griškevičius nebekvietė su A. Sniečkumi medžiojusių kai kurių vyresnių partinių tokių kaip F. Bieliauskas, jis pradėjo medžioti su V. Charazovu. Nėra aišku kokių pagrindu taip atsitiko, bet tai šiek tiek pajvairina medžioklės kompanjonų sampratą, kad nebūtinai turi būti artimas ryšys, bet jo nebūvimas ar galbūt antrojo sekretoriaus nematymas kaip lyderio, sąlygojo ir keletą konfliktų medžioklės metu tarp V. Charazovo bei F. Bieliausko ir J. Vildžiūno. Saulius Grybkauskas, *Lietuviškosios nomenklatūros tinklai ir partikuliarizmas prie Petro Griškevičiaus (1974 – 1987)*, in: *Nematoma sovietmečio visuomenė*, red. A. Ramonaitė, p. 321.

⁴³³ Autoriaus pokalbis su Jonu Žiburkumi, 2015-11-05. Autoriaus asmeninis archyvas.

dauguma žmonių, nepaisant galbūt vienu ar kitu metu buvusio nenoro, rinkdavosi į medžiokles važiuoti.

Būtent toks darbinio ir privataus laisvalaikio išnykimas ir kartais vienu ar kitų žmonių priverstinis dalyvavimas bendroje veikloje rodo šiuose dalykuose esant ne demokratinėse šalyse įprasto vadovo vykdomos komandos formavimo, pagrįsto kompetencijomis, darbiniu bendravimu, bet nesikišimu į privačią erdvę, o būdingesnio klaniškumui, kai kišamasi į privačią erdvę (antai, buvo kišamasi į privačius reikalus dėl Ferenso vedybinių santykių ir jo vestuvių), neskiriamas darbo laikas ir laisvalaikis.

Akivaizdu, kad nevisais atvejais kalbama apie artimą draugystę. Tam tikrais atvejais čia turėtume išeiti ir iš darbinio bendravimo, ir iš grynai klientelistinių santykių formato, ir suvokti esant ribinius atvejus. Tokius kaip lyderio ir jo favoritų, tarp kurių įsimaišę, ir tikrų asmeninių draugų, santykius. Tai, kad analizuotame medžioklės sąrašė nėra nesutarusių su A. Sniečkumi ar priešiška jo atžvilgiu nusiteikusių asmenų (apskritai, pastebima, kad sąrašė nėra nė vieno nelietuvių kilmės), nėra atsitiktinumai, o atrankos rezultatai. Jeigu vyko atranka, ją kažkas turėjo vykdyti, tad likusieji buvo vienaip ar kitaip atrinktieji, „pateptieji“, artimi žmonės.

Dėmesį sutelkus tik į nuolatos su Sniečkumi medžiojusius žmones, minimus visuose sąrašuose, siurprizų mažai. Tai artimi A. Sniečkui žmonės iš kurių išsiskiria nebent Miškų ūkio ir miško pramonės ministras A. Matulionis, MT reikalų valdytojas A. Kiudulas, Kaimo statybos ministras A. Bialopetravičius. Jų dalyvavimą ar ryšį su A. Sniečkumi galima paaiškinti tuo, kad visi trys buvo gana artimi kitiems jo aplinkos žmonėms. Antai, A. Matulionis nuo 1935 m. pažinojo F. Bieliauską, padėdavo komunistams pagrindininkams⁴³⁵, A. Kiudulas buvo M. Šumausko klientas, o A.

⁴³⁴ Po jų dažniausiai dar buvo organizuojama pirtis ar pobūvis. A. Randakevičius, tuomet jau dirbęs SSRS KGB Maskvoje, dėkodamas A. Sniečkui už gerai praleistą gegužės švenčių periodą rašė: „Viskas buvo puiku: ir įspūdingai maloni darbo žmonių demonstracija, ir nors trumpa, tačiau nuostabiai puiki ir sėkminga medžioklė, graži iškyla prie Kertojos (ežero – M. Ė.), karšta pirtis ir pavasariškai nuotaikingas pobūvis Turniškėse“. A. Randakevičiaus laiškas A. Sniečkui, 1967-05-07, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 172, l. 77.

⁴³⁵ Feliksas Bieliauskas, Algirdą Matulionį prisimenant, in: *Girios*, 1981 m., Nr. 3, l. 17.

Bialopetravičius kelerius metus pradirbo A. Drobnio pavaduotoju. Tikėtina, kad šiuos žmones į A. Sniečkaus aplinką atvedė kiti jo aplinkos veikėjai.

Taip išryškėja istoriografijoje pastebėta ir aprašyta nomenklatūros medžioklės kaip ypatingą socialinę funkciją turinčios veiklos svarba⁴³⁶ - per medžioklės ratelius iš dalies galima spręsti apie elito grupavimąsi į klanus ar tinklus. Svarbiausia, kad dalyvavimą medžioklėje traktuojant kaip būvimo grupėje išraišką, eliminuojamas gana painus klausimas dėl protegavimo ir artumo santykio (ar klientas būtinai turi būti proteguojamas ir ar proteguojamasis būtinai yra klientas ir panašūs). Be to, per medžioklę kaip grupinę veiklą klanas tampa ne griežtai centralizuota grupe, žvaigždės tipo tinklu⁴³⁷, kur visi turi ryšį su vadu, bet neturi tarpusavyje, o žmonių susitelkimu kur visi vieni kitus pažįsta, bendrauja ir yra susaistyti, nors pastebima, kad visų veikėjų ryšys tikrai nebuvo vienodas, natūralu, kad čia daug lėmė seni saitai bei stiprių ryšių turėjimas arba atėjimas iš nepersonalinių tinklų.

A. Sniečkus buvo savo medžioklės būrelio lyderis, svarbiausia persona ir toks statusas buvo ne tik medžioklėje. Klano veikėjų požiūrį į savo lyderį galėtų apibūdinti Viliūmo Malinausko prisimintas epizodas, kai A. Sniečkus jam pasiskundė dėl pataikavimo ir melo savo aplinkoje. Per tą medžioklę A. Sniečkus sąmoningai nešovė į bėgantį šerną, vėliau pasakė, kad šerną kliudė, visi puolė ieškoti kritusio gyvūno ir rado (matyt kažkas kitas atidavė savo laimikį), nors A. Sniečkus į šerną sąmoningai nepataikė⁴³⁸. Panašiai apie pataikavimą „išmintingai nusileidžiant“ P. Griškevičiui ir neprieštaraujant dėl laimikio pasakojo V. Astrauskas⁴³⁹. To meto sąlygos, politinė sistema stūmė į autoritariškumą, tad nenuostabu ne tik, kad nomenklatūriniai vadovai neretai buvo autoritariški, bet ir tai, kad aplinka pataikavo savo vadams.

A. Sniečkui nereikėjo dėti tiek pastangų kuriant savo autoritetą. A. Sniečkus 7-ajame deš. turėjo savo artimų žmonių ratą, čia vadinamą klanu, bet

⁴³⁶ Vilius Ivanauskas, *Lietuviškoji nomenklatūra biurokratinėje sistemoje: tarp stagnacijos ir dinamikos 1968 – 1988*, p. 112-118; Saulius Grybkauskas, *Nomenklatūrininkų medžioklės būrelis: neformalaus tinklo galia*, in: *Nematoma sovietmečio visuomenė*, red. Ainė Ramonaitė, p. 300-324.

⁴³⁷ *Nematoma sovietmečio visuomenė*, red. Ainė Ramonaitė, p. 160-163.

⁴³⁸ Viliūmas Malinauskas, *Nemačiau jo veide linksmumo...*, in: *Sniečkaus fenomenas: prisiminimai ir pamąstymai*, p. 296-297.

⁴³⁹ *Nematoma sovietmečio visuomenė*, Red. Ainė Ramonaitė, p. 320.

šie žmonės buvo jo protežė, o ne žmonės su kuriais jis atėjo į valdžią (kaip P. Griškevičiaus atveju). Parama jaunesniems, galėjo būti gerai apgalvotas žingsnis kuriant savo autoritetą, ne veltui jaunesnės kartos veikėjai A. Sniečkų tarp savęs vadino „šeimininku“, ko matyt niekada nebūtų darę vyresnieji su A. Sniečkumi atėję į valdžią. L. Šepetys taip pat pastebėjo kad nors A. Sniečkus nuoširdžiai ragino gerbti veteranus, savo bendražygius, pats visada linko prie jaunimo⁴⁴⁰.

Tokias mintis pagrindžia ir vyresniųjų skaičius tarp A. Sniečkaus medžioklės bičiulių – artimo rato. Tik M. Šumauskas, F. Bieliauskas⁴⁴¹ ir J. Vildžiūnas buvo LKP nariai dar nepriklausomoje Lietuvoje. Bet net ir draugystė su M. Šumausku, su kuriuo A. Sniečkus bendravo šeimomis⁴⁴² netrukė šiam esant būtinybei daryti kardinalius sprendimus. 1967 m. iškilus būtinybei, gavęs savo klientų pritarimą ir turėdamas institucinius, ir galios svertus, A. Sniečkus paaukojo savo bičiulio postą vardan savo paties posto ir savo įtakos CK didinimui, pasirūpinęs, kad MT pirmininku taptų J. Maniušis, tokiu būdu jo atsikratant Centro komitete. Antai, A. Randakevičius savo laiške A. Sniečkui rašė: „Nepakeitė atmosferos draugo Motiejaus perėjimas į kitą postą. Ją pakeitė „iškėlimas“, o faktiškai pašalinimas iš svarbaus respublikinio posto asmens (turimas omenyje J. Maniušis – M. Ė.), kuris partine linija laikė ne aktyvo sutelkimą, o jo skaldymą“⁴⁴³. Tad J. Maniušio perėjimas traktuojamas ne kaip iškėlimas (žodis laiške parašytas kabutėse), o pašalinimas, sustiprinęs Sniečkaus pozicijas CK.

⁴⁴⁰ Lionginas Šepetys, Be jo žinios nenukrisdavo net plaukas nuo Lietuvos galvos, in: *Sniečkaus fenomenas: prisiminimai ir pamąstymai*, p. 181.

⁴⁴¹ F. Bieliauskas buvo senas Sniečkaus pažįstamas, artimas jo žmonai, dar nuo bendro darbo komjaunime laikų. M. Sniečkutės liudijimu mama mėgo Bieliauską, tad tikėtina pasitikėjimas turėjo būti ir iš Sniečkaus pusės. Visgi, su Bieliauskų šeimos karjera 7-ojo deš. pr. įvyko lūžis. Jurgis Bieliauskas dar nuo tarpukario buvo susijęs su komunistiniu pagrindu, į šį judėjimą įsitraukė ir trys jo sūnūs Feliksas, Vladas ir Vytautas. Visi stalinmečiu dirbo gana atsakingose pareigose, turėjo neblogas karjeras, bet 1960 m. Vytautas Bieliauskas buvo atleistas iš LKP CK Partinių organų skyriaus vedėjo pareigų ir paskirtas dirbti kolūkio pirmininku, Vladas tais pačiais metais atleistas iš Vilkijos rajono pirmojo sekretoriaus pareigų ir tapo Liaudies ūkio pasiekimų parodos direktoriumi, o dar po kiek laiko perkeltas dirbti į Socialinio aprūpinimo ministeriją, į ne aukštas pareigas, o Feliksas – 1963 m. sukritikuotas ir panašu Maskvos spaudimu atleistas iš Vilniaus m. I-ojo sek. pareigų ir tapo MT valstybinio spaudos komiteto pirmininku. Tad gana keista, kad visų trijų brolių karjeros dinamika sustojo panašiu metu, nors jie dar tikrai buvo gana jauno amžiaus (iki 50 metų).

⁴⁴² Autoriaus pokalbis su Marija Sniečkute, 2016-02-04.

⁴⁴³ A. Randakevičiaus laiškas A. Sniečkui, 1967-05-07, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 172, l. 77ap.

Tai, kad MT pirmininkas yra labiau nutolęs nuo partinių reikalų ir nebedaro tokios įtakos CK, parodo, kad analizuojant tarpusavio santykius nereiktų pamiršti ir paties užimamo posto arba tiksliau institucijos. M. Šumauskas formaliai nebuvo A. Sniečkaus pavaldinys, taigi tai taip pat sąlygojo ne tik laisvesnę elgesį, bet ir erdvę požiūrio skirtumams. Panašiai laisviau galėjo elgtis ir MA prezidentas J. Matulis, kartais susiginčydavęs su A. Sniečkumi, tačiau CK sekretoriai, ypač jaunieji, ar kiti partiniai kadrai formaliai buvę A. Sniečkaus pavaldiniais, prieštaraudavo retai ir liudijimų apie stiprias prieštaras nerasta. Pastebėtina, kad dauguma artimiausių A. Sniečkaus medžioklės bičiulių buvo ne partiniai kadrai. Sąrašuose yra tik du CK sekretoriai A. Barauskas ir R. Songaila. Tarp medžiojusių rečiau, matome CK skyrių vedėjus P. Mišutį (propagandos ir agitacijos) ir S. Jasiūną (pramonės). Absoliuti dauguma kitų yra Ministrų tarybos nariai ar darbuotojai (ministrai, komitetų ir komisijų pirmininkai, MT aparato vadovai) bei keli iš represinių struktūrų.

Peršasi mintis, kad šiems esant toliau nuo CK, A. Sniečkus norėjo palaikyti artimą ryšį. Dauguma jų kažkuriuo savo karjeros metu buvo dirbę CK, partiniame arba komjaunimo darbe, tad viena ar kita prasme A. Sniečkaus ar partinio darbo buvo auginti⁴⁴⁴. Bet persikėlę į kitas pareigas nutolo nuo partinio darbo, nuo CK. Kaip teisingai pastebėjo V. Ivanauskas, technokratai turintys universalias specialybes galėjo jaustis nepriklausomiau nei partiniai kadrai, kurių kapitalas yra susikurtas partiniame darbe⁴⁴⁵. Tad su „atitrūkusiais“ technokratais buvo norima išlaikyti ryšį, visų pirma normalų darbinį, bet nomenklatūros tradicijos, o gal ir A. Sniečkaus negebėjimas elgtis kitaip, paversdavo siekį palaikyti tokį ryšį, suartėjimu.

Medžioklės leidimų, kaip šaltinio parodančio artimą aplinką, spragas galima bandyti pildyti kitais šaltiniais. Antai, archyve išlikęs vieno iš A. Sniečkaus artimesnių veikėjų P. Mišučio. laiškas papildoma informacija ir

⁴⁴⁴ Iš artimesniųjų klanų narių, dažniausių medžioklės dalyvių, partinio darbo nebuvo „ragavę“ Drobnys, Matulionis, Petronis, Kiudulas, Matulis, Bialopetravičius.

⁴⁴⁵ Vilius Ivanauskas, *Lietuviškoji nomenklatūra biurokratinėje sistemoje: tarp stagnacijos ir dinamikos 1968 – 1988*, p. 128.

užtikrina, kad su A. Sniečkumi jį siejo asmeniškiesni santykiai. [žr. priedą nr. 3]. Iš šio laiško matoma, kad P. Mišutis jautė pareigą pasiaiškinti, o neformalus laiško stilius sufleruoja, kad rašoma kiek artimiau pažįstamam žmogui nei „tik viršininkui“. Laiške matoma, kad A. Sniečkus kurį laiką neatleido sergančio savo pavaldinio, nors šis pats nesusitvarkydavo su pareigomis („Jūs tada pastebėjote, kad aš susikrimtęs ir pasakėte, kad vėjas į veidą nepučia, galite likti skyriuje“⁴⁴⁶). Nors P. Mišutis greičiausiai nepasakė, kad jo liga gana sunki, toks A. Sniečkaus elgesys vertintinas kaip savotiškas užtarimas, paslauga, juk sergančių ar dėl kitų priežasčių deramai atlikti savo pareigų negalinčių žmonių paprastai darbe vengiama. Manytina, kad net ir išsigydęs jis būtų likęs darbe, bet po Kauno pavasario įvykių ideologijos sferoje reikėjo pokyčių, tad lygiai mėnesį po Romo Kalantos susideginimo jis buvo atleistas. Galbūt A. Sniečkus iki paskutiniųjų laikydamas jį turėjo ir praktiškesnių sumetimų. Jis galėjo neturėti kandidato kas gali pakeisti arba saugoti jį, nes žinojo esant kandidatą, kurio pats nenorėjo. Štai išėjusį P. Mišutį pakeitė Juozas Kuolelis, kurio pažiūros buvo gerokai ortodoksiškesnės, o tai galėjo nepatikti kultūrinei terpei, be to, jis turėjo darbo Maskvoje patirties, kuri galėjo nepatikti A. Sniečkui. P. Mišučiui pasitraukus jam buvo parūpintos pareigos MT aparate⁴⁴⁷, tad likimo valiai jis nebuvo paliktas. A. Sniečkaus dukros Marijos liudijimu tėvas labai sielojosi, kai P. Mišutis susirgo, o tai reiškia, kad namuose tuomet tai buvo aptarta⁴⁴⁸.

Iš šio aprašyto ilgo epizodo matyti gana keistas nomenklatūros vidinis gyvenimas, kuris panašesnis į dvaro. Juk kitoje visuomenėje, asmeninės žmogaus problemos dažniausiai lieka už darbo ribų. Jei tai tokios problemos, kurios trukdo darbui, tai yra sprendžiama atskirai, bet dažniausias rezultatas – išėjimas iš darbo ar atleidimas. Žmogus suprasdamas savo galimybes, informuotas apie gydymo planą, gali daryti sprendimus pats, bet nomenklatūroje nebuvo gilios tradicijos savo noru traukti iš pareigų

⁴⁴⁶ Ibid., l. 136.

⁴⁴⁷ Prano Mišučio laiškas A. Sniečkui. LYA, f. 16895, ap. 2, b. 174, l. 139.

⁴⁴⁸ Autoriaus pokalbis su Marija Sniečkute, 2016-02-03.

(dažniausiai tai įvykdavo dėl amžiaus), nebuvo kaip išeiti iš dvaro, to negebėjo ir pats A. Sniečkus.

Buvo ir dar vienas panašus laiškas. Antai, 1959 m. nusižudė Marijanas Kenevičius, kurį A. Sniečkus rėmė. M. Kenevičius paliko priešmirtinį laišką adresuotą A. Sniečkui, kuriame atgailavo: „Drg. Sniečkau. Aš supratau, kad negaliu dirbti ir šiame darbe, ir turbūt kitame. Pensijos prašyti gėda. Atleiskite man, kaip komunistui, mano silpnybę. Bevališkumą. Mirštu komunistu. M. Kenevič“⁴⁴⁹. Galima matyti panašų motyvą dėl nenoro paprastai trauktis iš pareigų, taip pat kažkokio pobūdžio keistą santykį, kuris panašus į tradicinės visuomenės elite buvusius santykius, kur aplinka asmeniškai itin įsipareigojusi prieš lyderį ir nuopuolio metu jaučiasi jį apvilianti.

Akivaizdu, kad suvokiant A. Sniečkaus klaną tik medžioklės rėmuose ir apsiribojant vienu šaltiniu gausime siaurą vaizdinį. Žinoma, nagrinėjamieji medžioklės sąrašai yra vienalaikiai, jie neapima viso periodo, nes trukdo šaltinių trūkumas, taigi A. Sniečkaus aplinka fiksuojama tokia kokia buvo 7-ojo deš. pab. Tačiau šis laikas, tai Sniečkaus politinės valdžios zenitas. Po N. Chruščiovo reformų, kai respublikoms suteikta šiek tiek daugiau savarankiškumo, tinklas galutinai įgavo klaniškumo bruožų, kai pradėta kiek savarankiškiau tvarkytis. Iki tol buvo daug artimų ryšių, bet nebuvo galima rekšti idėjų ir veiklos kurią Maskva vėliau vadino „vietininkiškumu“. Be to, šiuo periodu susiformavo artimesnis Sniečkaus ryšių ratas, nesikeitęs iki jo mirties.

Kalbant apie kitas elito laisvalaikio veiklas po medžioklių ir po jų rengiamų pasisėdėjimų pirtyje, A. Sniečkaus ir jo aplinkos gyvenime nemenką vietą užėmė žvejyba, pasivaikščiavimai po gamtą ar panašios veiklos. Žvejyba savo pobūdžiu panaši į medžioklę ir tai taip pat buvo mėgstama nomenklatūros atotrūkio nuo kasdienybės veikla. Tiesa, esama šio tokio skirtumo tarp žvejybos ir medžioklės jei žvelgsime į tai iš socializacijos pusės. Žvejyba yra ramesnė veikla, kurios metu galima tylomis ir ramiai pašnekėti, nereikia taip

⁴⁴⁹ Priešmirtinis buvusio LKP Vilniaus m. komiteto I-ojo sekretoriaus M. Kenevičiaus laiškelis A. Sniečkui, 1959-07-24, LYA, f. 1771, ap. 227, b. 1773, l. 60.

stipriai sukoncentruoti dėmesio kaip medžioklės metu. Žvejyboje dažniausiai dalyvauja kiek mažiau žmonių, gal tai lėmė, kad tokių svarių šaltinių, kaip medžioklės atveju, rasti nepavyko. Spręsti apie A. Sniečkaus kompanionus žvejyboje galime tik iš atsiminimų, pokalbių su amžininkais ir nuotraukų. Yra žinoma, kad E. Čipkus (buvęs A. Sniečkaus medžioklės aplinkoje) mėgo žvejoti, buvo mėgėjas ichtiologas, tad tikėtina, kad neretai žvejojo kartu ne tik su M. Šumausku⁴⁵⁰, bet ir su A. Sniečkumi. Išlikusi nuotrauka, kurioje A. Sniečkus užfiksuotas su P. Petroniu ir P. Mišučiu, kuris rankoje laiko meškerę⁴⁵¹ (priedas nr. 6, nuotrauka nr. 11), liudija, kad šie žmonės kartais kartu žvejojo. Žvejybos mėgėju prisistato ir J. Januitis⁴⁵², žvejoti ir medžioti mėgo artimas A. Sniečkaus bičiulis, KPI rektorius K. Baršauskas⁴⁵³.

Nemažiau A. Sniečkus mėgo tiesiog poilsį gamtoje. Tai galima sieti ne tik su meile gamtai, bet ir su čia esančiu privatumu, garantu, kad niekas negirdės pokalbio. Pasivaikščioti ar pasisvečiuoti gamtoje neretai kvietė draugus ir favoritus, pavaldinius ir svečius. Apie vieną tokį kvietimą savo atsiminimų knygoje rašė A. Barkauskas, kuriam šeštadieninis A. Sniečkaus (tekste pavadinto „šefu“) kvietimas pabūti gamtoje prie Dusios ežero buvo netikėtas, be to, pats prisipažįsta, kad tokie kvietimai buvo reti⁴⁵⁴. Beje, Dusios ežero apylinkės, taip pat Galadusio ežeras⁴⁵⁵, esantis prie pat Lietuvos – Lenkijos sienos, buvo mėgstamos A. Sniečkaus gamtos vietelės. Pavyzdžiui, A. Sniečkaus užrašuose yra toks užrašas: „Prie ež. Dusios susitikom su d.d. Barkausku, Mišučiu, Šimkum, Strumila ir Lazdijų rajono vadovais. Gražus buvo pobūvis.“⁴⁵⁶ Šį ežerą mėgo ir M. Šumauskas, ten neretai apsilankydavęs⁴⁵⁷. A. Sniečkų kaip gamtos mėgėją prisimena ir J. Januitis,

⁴⁵⁰ Algis Samajauskas, *Ažuolai vėtrų nebijo*, p. 220-222.

⁴⁵¹ Sniečkus, gen. mjr. Petronis ir Mišutis ruošiasi medžioklei ir žvejybai, LCVA, Fotodokumentų skyrius S.V. nr. 0-085148.

⁴⁵² Jonas Januitis, *Užvakar ir šiandien: 35 metai eterio tarnyboje*, p. 185.

⁴⁵³ Lionginas Šepetys, *Neprarastoji karta: Siluetai ir spalvos*, p. 49.

⁴⁵⁴ Antanas Barkauskas, *Laikmečio įkaltai*, p. 369-371.

⁴⁵⁵ Rita Krušinskaitė, Rimantas Varnauskas, Nomenklatūra nori grąžinti spygliuotas tvoras, in: *DELFI*, 2008-01-23, [prieiga internetu] in: <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/nomenklatura-nori-grazinti-spygliuotas-tvoras.d?id=15713423>, [2015-09-27].

⁴⁵⁶ Užrašas A. Sniečkaus užrašų knygutėje, rugsėjo 25 d. (metai neaiškūs), LYA, f. 16895, ap. 2, b. 34, nenumeruoti lapai.

⁴⁵⁷ Algis Samajauskas, *Ažuolai vėtrų nebijo*, įklijos su nuotraukomis tarp p. 128-129.

savo atsiminimų knygoje, papasakojęs, kad A. Sniečkus kviesdavo į gamtą ir jį, pavyzdžiui, kartą pakvietė kartu su iš Maskvos atvykusi SSRS Radijo ir televizijos komiteto pirmininku N. Mesiacevu, pabūti prie Lakajų ežero⁴⁵⁸.

Dauguma amžininkų liudija, kad A. Sniečkus mėgo pasivaikščioti po Vingio parką arba Turniškių miškuose, šalia kurių gyveno. Kartais vaikščiojo su šeimos nariais⁴⁵⁹, bet kviesdavo ir artimesnius žmones aptarti darbinių santykių. Buvęs Lietuvos komjaunimo vadovas A. Česnavičius pasakojo apie tokius pasivaikščiojimus ir pasisėdėjimus namų aplinkoje⁴⁶⁰.

Apie A. Sniečkaus bei M. Šumausko pomėgį gamtai bei to derinimą su darbu, reikalų aptarimu yra gerai rašęs M. Šumausko biografas A. Samajauskas:

„Apie šiuos susitikimus miškuose ir tyliose pakrantėse jau buvau girdėjęs, o metams bėgant dar ne kartą turėjau progos įsitikinti šių „atsitiktinių“ susitikimų sistema. Jie dažniausiai vykdavo prieš arba po reikšmingų sprendimų. Svarbius įvykius ir klausimus jie dažniausiai aptardavo neutralioje aplinkoje. Tik retkarčiais tai vykdavo vieno ar kito kabinetuose. Labiausiai pamiltos vietos buvo Babtų qžuolynas, Rusnės sala, Šiauliai, Marijampolės miškėliai. Retsykiais – Šakių rajono Lenino kolūkis. Taip ir būdavo, kaip sakė Jonas Kisielis: ryte išvažiuoja vienas į vieną pusę, kitas – į kitą, apie pietus arba kitą dieną susitinka visai kitame Lietuvos kampe. Čia įvykdavo uždari ir atviri pokalbiai, kuriuose teko ne kartą dalyvauti. [...] Tik vėliau supratau šių išvykų ir pasitarimų prasmę: jie norėjo pabūti vieni du, kaip kadaise pogrindyje, kaip karo metais. [...] Kartais tokie susitikimai baigdavosi pasėdėjimu prie vandens su meškere arba medžiokle.“⁴⁶¹

⁴⁵⁸ Jonas Januitis, *Užvakar ir šiandien: 35 metai eterio tarnyboje*, p. 65.

⁴⁵⁹ Marija Sniečkutė prisiminė, kad tokie pasivaikščiojimai beveik vidurnaktį buvo gana reguliarūs. Jų metu Sniečkaus dažnai nelydėjo apsauga. Autoriaus pokalbis su Marija Sniečkute, 2016-02-03.

⁴⁶⁰ Aleksandras Česnavičius, Lietuvai paskirtas gyvenimas, in: *Sniečkaus fenomenas: prisiminimai ir pamąstymai*, p. 208.

⁴⁶¹ Algis Samajauskas, *Ažuolai vėtrų nebijo*, p. 201.

Kitos laisvalaikio praleidimo formos jau daug dažniau buvo gerokai intymesnės artimesnių žmonių veiklos. Šios nuo prieš tai minėtų skyrėsi tuo, kad čia rečiau arba beveik niekada nebuvo kalbama apie darbą, nes čia dalyvaudavo antrosios pusės. Pavyzdžiui, G. Ferensienė savo atsiminimuose rašė, kad gana artimas ratas žmonių paeiliui rengdavo naujametinius vakarus, kuriuose dalyvavo Sniečkai, Songailos, Petkevičiai, Grigaliūnai, Petroniai, Ferensai⁴⁶². Šiuos žmones dažnai dalyvavus įvairiuose pobūviuose, ne tik naujametiniuose, prisiminė ir M. Sniečkutė⁴⁶³. Ta pati Ferensienė pokalbio metu sakė, kad su vyru apie darbą kalbėdavo retai, o panašiuose pobūviuose buvo stengiamasi darbą pamiršti, „jei linksminosi tai linksminosi“⁴⁶⁴.

Apie kitas šventes ir minėjimus bei jų dalyvius informacijos galime rasti ir archyvuose. A. Sniečkaus užrašuose yra išlikęs asmenų sąrašas, kurie bus kviečiami į A. Sniečkaus žmonos Miros 60-ojo gimtadienio šventę (1970 metais). Jame yra išvardinti (šeimos): Šumauskai, Maniušiai, Janučiai, Ferensai, Songailos, Petroniai, Petkevičiai, Diržinskaitė, Kulviečiai, Vazalinskai, Randakevičiai, Drobniakai, Charazovai, Matuliai, Kairiai, Zenkevičiai, Barkauskai, Grigaliūnai, Liaudžiai, Zimanai. Šios pavardės yra sunumeruotos nuo 1 iki 20, tačiau šalia dar pridėtos kelios nenumeruotos pavardės tarp kurių Jacovskis, Mikalauskas, Bieliauskas, Korsakai, Meškauskai, Mišutis, Sikorskis, Niunkos, Griškevičius, Dobrovolskis⁴⁶⁵. Kadangi pavardės yra numeruotos galime vėl matyti kažkokią hierarchiją. Tai, kad pirmoji įvardinta M. Šumausko šeima nestebina. Tiesa, antruoju įvardintas J. Maniušis su žmona, su kuriais A. Sniečkaus santykiai nebuvo draugiški, o daugiau darbiniai lydimi ir neretų nesutarimų. Abu išvardintieji Lietuvoje tuomet užėmė svarbius postus atitinkamai AT Prezidiumo ir MT pirmininko, tad peršasi išvada, kad pirmieji įrašyti dėl nomenklatūrinės hierarchijos. Tačiau trečioje pozicijoje įrašyta Jono Janučio, ilgamečio Radijo ir televizijos komiteto pirmininko šeima, šeštoje – LSSR Karinio komisaro P. Petronio

⁴⁶² Goda Ferensienė, *Vakar ir šiandien*, p. 40-41.

⁴⁶³ Autoriaus pokalbis su Marija Sniečkute, 2016-02-03.

⁴⁶⁴ Autoriaus pokalbis su Goda Ferensiene, 2014-10-14. Autoriaus asmeninis archyvas.

⁴⁶⁵ A. Sniečkaus užrašų knygutės. Nenumeruoti lapai, 1970 m. knygutė. LYA, f. 16895, ap. 2, b. 35.

šeima, o aštuntoje tuometė MT pirmininko pavaduotoja L. Diržinskaitė, tad numeracija nerodo nomenklatūrinės hierarchijos. Žinoma, nerodo ir asmeninių ryšių hierarchijos, tai traktuotina kaip atminties sąlygotas sąrašo sudarymas, kai jį sudarant pirmiausiai atsimenami artimiausi ar tuomet itin asmens dėmesio ir minčių centre buvę žmonės.

Galima suprasti kodėl įrašytos tokios pavardės kaip Maniušų, Šumauskų, CK sekretorių Ferensų ar Songailų, Liaudžio ar Mišučio, bet įrašytos ir ministrų (R. Sikorskis, M. Grigaliūnas), net ministrų pavaduotojų (V. Zenkevičius), mokslo ir kultūros srities veikėjų (Korsakai, Meškauskai), tad negalima kalbėti apie vien aukščiausius postus, nes tada turėtų būti pakviesti bent visi CK biuro nariai, o jie čia išvardinti ne visi. Pastebima ir tai, kad nėra J. Paleckio, nors jis tuomet dirbo Maskvoje, tačiau ir A. Randakevičius 1970 m. dirbo Maskvoje, bet jis pakviestas. Iš to galima daryti prielaidą, kad pakviestieji yra svarbūs A. Sniečkui ir jo žmonai asmenys (pavyzdžiui, su Korsakiene M. Bordonaitė mėgo bendrauti⁴⁶⁶).

Daug paaiškintų jei būtų galima nustatyti kokio pobūdžio buvo šis minėjimas ir kur jis vyko. Labiausiai tikėtina, kad tai oficialus minėjimas. Sniečkų dukra Marija prisiminė tik šeimos šventimą namie, tačiau neprisiminė šventimo platesniame rate. Pogrindžio veikėjų asmens bylose dažnai buvo įrišama informacija apie šių veikėjų jubiliejų šventimą, net užrašyti dalyvių pasisakymai. M. Bordonaitės byloje jos 60-mečio šventės duomenų nėra (yra tik iškarpos iš spaudos jubiliejaus proga), bet yra pakvietimai į viešą 70-mečio minėjimą. Iš to seka prielaida, kad 60-mečio minėjimas galėjo nebūti valstybinis renginys į kurį kviečiama gausybė veteranų, partiniai ir valstybės veikėjai, o tik pagal asmeninius kvietimus surengta šventė, kurioje dalyvavo apie 30 žmonių. Kita prielaida, kodėl byloje apie šventę nėra informacijos yra tai, kad nebuvo pakviestas R. Šarmaitis, kuris dažniausiai dalyvaudavo tokio pobūdžio minėjimuose, ten sakydavo kalbą (tiek kaip Partijos istorijos instituto vadovas, tiek ir kaip asmeniškai daugumą veikėjų pažįstantis žmogus, jis vėliau į bylą įsegdavo ir pakvietimą), tačiau šį kartą R. Šarmaitis nebuvo

⁴⁶⁶ Autoriaus pokalbis su Marija Sniečkute, 2016-02-03.

pakviestas. Jo nepakvietimas taip pat galėtų reikšti kiek intymesnę aplinką, be oficialiųjų Šarmaičio kalbų, pasakojančių apie „revoliucionierių kovos kelią“.

Kadangi šis šaltinis yra panašaus periodo kaip ir medžioklės sąrašas, matoma keturiolika tų pačių pavardžių, bet šis jubiliejaus dalyvių sąrašas papildoma vaizdinį. Antai, medžioklės licencijų sąrašė nėra A. Ferenso, kuris tik 1967 m. grįžo dirbti į Lietuvą, nebuvo ten ir Vytauto Zenkevičiaus⁴⁶⁷, M. Meškauskienės⁴⁶⁸, V. Niunkos ir dar kelių, iš kitų šaltinių žinomų kaip artimų Sniečkui, žmonių.

Kad ir kaip, jubiliejus vis tiek buvo skirtas visam elitui, ne tik artimam ratui apie ką liudija pakviestas antrasis sekretorius V. Charazovas. Tad kalbant apie laisvalaikį, jį sureikšminant, nereikia pamiršti, kad nomenklatūrininkai turėjo bendrauti ir kartu dirbti. Kadangi kaip matyti A. Sniečkaus artimiausia aplinka buvo taip pat ir jo kolegės, tad darbinė aplinka darė įtaką laisvalaikio praleidimo kompanionams ir atvirkščiai. Apie tai su kuo A. Sniečkus daugiausia bendravo darbo metu gali liudyti jo užrašuose esantys telefono

⁴⁶⁷ Įdomus yra A. Sniečkaus ir V. Zenkevičiaus ryšys. Šis nepaisant gana neaukštų hierarchijoje pareigų yra paminėtas tarp kviečiamų į M. Bordonaitės 60-mečio paminėjimą, o leidimų medžioklei sąrašė jo negalėjo būti, nes jis tuomet dirbo JAV. A. Sniečkaus dukra Marija pasakojo, kad jos tėvas labai domėjosi įvykiais JAV, lietuvių padėtimi ten, tad ir su V. Zenkevičiumi daug bendravo. Nėra aišku ar ryšys užsimezgė Zenkevičiui jau dirbant JAV ar gerokai anksčiau, bet tikėtina, kad Sniečkus nebūtų siuntęs tokiai jam svarbiai užduočiai, nepatikrinto ir nepažįstamo žmogaus. Iš A. Sniečkaus ir V. Zenkevičiaus susirašinėjimo galima matyti abipusę naudą, kurią jungė ši pažintis, mat tuomet JAV dirbęs V. Zenkevičius vis pranešdavo apie išeivijos nuotaikas, dalyvautus renginius ir panašiai. Be to, V. Zenkevičius yra padaręs ir klientelistinę – blato paslaugą A. Sniečkui, persiuntęs reikiamų ir SSRS trūkstančių vaistų iš JAV. V. Zenkevičiaus laiškas A. Sniečkui, 1966-02-14, Vašingtonas, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 177, l. 53.

⁴⁶⁸ Meškauskienė kaip pažįstanti daug kultūros veikėjų, su jais bendravusi dar nuo 1936 – 1938 metų, kuomet dirbo bandant suorganizuoti Liaudies frontą, buvo naudinga LKP ryšiams su rašytojais ir kitais kultūros veikėjais, palaikyti. M. Meškauskienė turėjo ne tik organizacinių gebėjimų, bet ir turėjo kultūrinę nuovoką. Dar gimnazijoje ji bičiuliavosi su būsimaisiais rašytojais Vytautu Montvila, Kaziu Boruta, A. Venclova, studijavo teisę Lietuvos universitete. M. Meškauskienė ne tik buvo tarpininkas tarp A. Sniečkaus ir kai kurių senųjų pogrindininkų, bet ir savotiškas tarpininkas tarp jo ir kai kurių kultūrininkų. Pranešinėjo su jais susijusią informaciją, tarėsi, neretai prašydavo padidinti ar paskirti pensiją vienam ar kitam veikėjui, tad per A. Sniečką užsiėmė lobizmu. M. Meškauskienė kaip A. Sniečkaus favoritę galima traktuoti remiantis ne tik simpatijomis, abipusės naudos principu, bet ir dėl to, kad Sniečkus jai patikėdavo kai kurias svarbias užduotis. Antai 1948 m. kilus krizei Kinematografijos ministerijoje, kai ministras S. Brašiškis nesutarė su savo pavaduotojais, o kinofikacijos padėtis sovietų Lietuvoje buvo labai prasta, Sniečkus į ministeriją antrąją ministro pavaduotoja atsiuntė M. Meškauskienę. Ji informavo Sniečką apie padėtį ministerijoje, vyko į Maskvą ir padėjo įtikinti tironyškčius valdininkus kur slypi blogo ministerijos darbo šaknys. Netrukus ji buvo paskirta į ministro postą. Plačiau apie tai žr. Plačiau apie tai: A. Mikonis – Ralienė, L. Kaminskaitė – Jančorienė, *Kinas sovietų Lietuvoje*, p. 52-54. Tuo periodu Meškauskienė yra rašiusi Sniečkui prašydama jo paramos koku nors klausimu. Meškauskienės laiškelis prie siunčiamo rašto, 1950-04-09, LYA, f. 1771, ap. 92, b. 4, l. 40.

numeriai. A. Sniečkus (vėlgi panašiu metu kaip ir medžioklės licencijų bei gimtadienio šventės sąrašai, apie 1970 metus) atskirame lape buvo susirašęs kelių žmonių telefono numerius. Jis turėjo ir atskirą telefonų knygelę, taip pat ir periodiškai išleidžiamą telefonų knygą, kurioje buvo svarbiausios respublikinės ir sąjunginės pareigybės ir jų Vyriausybės ryšio (VČ) telefono numeriai. Tačiau užrašuose matyt atsidūrė tie žmonės, kuriems A. Sniečkus darbiniais klausimais skambino dažniausiai. Čia išvardinti Aliukonis (CK reikalų valdytojas), Astrauskas, Barkauskas (1 telefono numeris ir 1 VČ ryšio numeris), Griškevičius, Drobnys, Liaudis, Mišutis, Maniušis (1 numeris ir 1 VČ ryšio numeris), Songaila (2 numeriai ir 1 VČ ryšio), Sakalauskas, Ferensas (2 numeriai), Charazov (2 numeriai ir 1 VČ ryšio), Šumauskas (3 telefono numeriai, 2 VČ ryšio – namie ir vasarnamyje). Beje pačiame viršuje užrašytas A. Sniečkaus žmonos Miros telefonas su sunkiai įskaitomu priedu, galbūt reiškiančiu „ligoninė“⁴⁶⁹. Galbūt M. Bordonaitė gulėjo ligoninėje ir A. Sniečkus jai skambino, o paprastus jos darbo telefonus žinojo mintinai.

Šiame sąrašė taip pat matome atsikartojančias ankstesniuose sąrašuose matytas pavardes. Nesunku suprasti, kad B. Aliukoniui, tvarkiusiam kasdienius CK reikalus, buvo skambinama dažnai darbiniais reikalais, tas pats pasakytina apie svarbias pareigas dirbusius A. Drobnį (planavimas), Vytautą Sakalauską (statybos), P. Griškevičių (kadrų reikalai), J. Maniušį (MT pirmininkas), tačiau tokie kaip K. Liaudis (tuomet jau buvo pensijoje) ir keli kiti, neužėmė aukštų pareigų, bet buvo artimi ir svarbūs A. Sniečkui žmonės, kurių nuomonės jis klausdavo ir klausydavo. Beje net devynios pavardės žmonių, kurie dirbo CK.

A. Sniečkaus užrašai iškalbingesnis šaltinis nei įvairūs sąrašai. Čia A. Sniečkus žymėjosi įvairius reikalus, o kas ypač įdomu, savo trumpus atsiminimų epizodus ir net įvairią asmenis charakterizuojančią informaciją. Pavyzdžiui, 1967 m. sausio 10 d. jis užsirašė: „Šiandien Kazimiero Liaudžio gimimo diena – 66 metai. Tai [toliau neįskaitoma – M.Ė.], pilietinio karo dalyvis, kulto laikais nukentėjęs, bet [neįskaitoma – M.Ė.] bolševikinės duonos. Tėvynės karo metais pasilikęs palėpėj [pogrindyje – M.Ė.]

⁴⁶⁹ A. Sniečkaus užrašų knygutės. Nenumėruoti lapai, 1970 m. knygutė. LYA, f. 16895, ap. 2, b. 35.

ištvermingai kovojo prieš vokiškuosius okupantus, o pokario metais energingai dirbęs Tarybų Lietuvoje. Puikus bolševikas, geras draugas – tai mes šiandien minim – ilgiausių metų Tau, Kazimierai Liaudi!⁴⁷⁰”

Draugiškai A. Sniečkus užsirašė ir apie J. Bartašiūną: „Prie progos dėl d. Bartašiūno. Tai kuklus, sąžiningas darbuotojas. Dargi anais kulto laikais jis laikėsi dorai, kovojo su [neįskaitoma – M.Ė.] ir niekšais įsibrovusiais į saugumiečių eiles. Jam pasiūliau parašyti atsiminimus apie tą laikotarpį.⁴⁷¹“ Po kelerių metų, A. Sniečkus pasižymėjo apie apsilankymą pas J. Bartašiūną gulintį ligoninėje: „Ligoninėj su grupe draugų (Randakevičius, Macijauskas, Petronis, Česnavičius, Raugalė) lankėme gulintį seną karo veteraną draugą Bartašiūną.⁴⁷²“

Užrašuose nemažai figūruoja M. Meškauskienė. Kadangi ji buvo lyg savotiškas tarpininkas tarp gausaus savo pažįstamų kultūros veikėjų ir CK, taip pat pagrindininkų ir CK, ji prašydavo padidinti pensijas vienam ar kitam žmogui⁴⁷³, tačiau tai savaime rodo tik savotišką lobizmą kai kurių visuomenės grupių ar atskirų jų narių atžvilgiu. Visgi, M. Meškauskienė su A. Sniečkumi aptardavo ir kai kuriuos jautresnius su darbu ar kolegomis susijusius klausimus, pavyzdžiui, apie J. Paleckio išsakytas „klaidingas mintis“⁴⁷⁴.

A. Sniečkus žymėjosi ir įvairius atliktinus darbus. Pavyzdžiui, pasižymėdavo ką prieš CK plenumą reikia pasiūlyti išrinkti į CK sudėtį, taip užrašuose atsirado: „Įvesti į CK narius ir biuro narius d. Vildžiūną“⁴⁷⁵, o 1958 m. užsirašė, kad į CK sudėtį reikia pasiūlyti Karolį Didžiulį⁴⁷⁶. Taip pat užsirašydavo kai kuriuos dienos įvykius ar vizitus, lankytojus, pavyzdžiui, pasižymėjo, kad pas jį į svečius atvyko A. Randakevičius (galbūt atvyko

⁴⁷⁰ A. Sniečkaus užrašai bloknotuose, 1958 – 1959 m., LYA, f. 16895, ap. 2, b. 25, l. 115.

⁴⁷¹ A. Sniečkaus užrašai bloknotuose, 1965 – 1966 m., LYA, f. 16895, ap. 2, b. 28, l. 71.

⁴⁷² A. Sniečkaus užrašai bloknotuose, 1972 m. gegužės 9 d., LYA, f. 16895, ap. 2, b. 32, l. 289.

⁴⁷³ A. Sniečkaus užrašai bloknotuose, 1967 m. balandžio 19 d., LYA, f. 16895, ap. 2, b. 25, l. 148.

⁴⁷⁴ A. Sniečkaus užrašai bloknotuose, 1958 – 1973 m., LYA, f. 16895, ap. 2, b. 26, l. 31.

⁴⁷⁵ A. Sniečkaus užrašai bloknotuose, 1950 – 1953 m., LYA, f. 16895, ap. 2, b. 23, l. 185.

⁴⁷⁶ A. Sniečkaus užrašai bloknotuose, 1958 – 1967 m., LYA, f. 16895, ap. 2, b. 29, l. 63.

Sniečkui esant Druskininkuose). Vizitas truko ne vieną dieną, nes šalia pažymėta, kad išvyksta penktadienį⁴⁷⁷.

A. Randakevičiaus ir A. Sniečkaus santykius galime charakterizuoti ir iš kelių išlikusių laiškų. Čia buvo atvirai aptariami klausimai susiję su kadrais, aptariama situacija ir santykiai tarp elito. Akivaizdu, kad tai artimesniu nei vien pavaldumo ryšiais susijusių žmonių susirašinėjimas [žr. priedą nr. 4-5].

Esama ir daugiau laiškų kur aptariami vadinamieji kadro klausimai. Nekuklumu dvelkė vienas gen. P. Petronio, medžiojusio ir leidusio laisvalaikį su A. Sniečkumi, laiškas. P. Petronis bandė išsirūpinti grįžimą į Lietuvą, į naują postą:

„Būdamas Lietuvoje aš dabar sužinojau, kad gen. Macijauskas ruošiasi į atsargą ir todėl susirūpinau nepraleisti galimybės grįžti dirbti į Lietuvą. Aš suprantu, kad tokioms atsakingoms pareigoms reikalingas gerai kariniai pasirošęs ir politiniai subrendęs žmogus. Jeigu Jūs man patikėtumėte tas pareigas (LSSR karinio komisaro – M. Ė.), aš užtikrinu, kad dėsiu visas pastangas Jūsų pasitikėjimo neapvilti.“⁴⁷⁸

P. Petronis postą gavo, o tokią paslaugą sąlygojo ne tik sena pažintis, bet ir suvokimas, kad generolas bus dėkingas ir sustiprins A. Sniečkaus ir net viso sovietų Lietuvos elito pozicijas, kurios 7-ojo deš. pradžioje nebuvo tvirčiausios – to nepadarius negalima buvo žinoti kokį veikėją pasiūlys Maskva.

Medžioklės leidimų sąrašuose ir kituose šaltiniuose, kurie yra 7-ojo deš. pabaigos, nėra informacijos apie artimą A. Sniečkaus draugą Kauno Politechnikos Instituto rektorių Kazimierą Baršauską, nes jis mirė 1964 metais. Daug amžininkų prisiminė artimą A. Sniečkaus ir K. Baršausko draugystę. Po rektoriaus mirties, A. Sniečkus nepamiršdavo pasveikinti jo našlės įvairių švenčių proga. Po vieno tokio pasveikinimo ji atsiuntė A. Sniečkui tokį laišką:

⁴⁷⁷ A. Sniečkaus užrašų knygutės, 1958 – 1973 m., LYA, f. 16895, ap. 2, b. 34, nenumėruoti lapai, rugsėjo 11 d. įrašas.

⁴⁷⁸ P. Petronio laiškas A. Sniečkui, 1960-11-20, Bobruiskas, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 170, l. 197.

„Aukštai gerbiamas Drg. Sniečkau! Priimkite nuoširdžiausius linkėjimus nuo manęs. Begaliniai Jums dėkoju už viską viską – už jautrų širdingą žodį, už sveikinimus, prisiminimą, o labiausiai už pagarbą ir meilę mano brangiausiam vyrui. Jis tikrai buvo ištikimiausias Jūsų bičiulis ir Jus labai aukštai vertino. O aš visą gyvenimą būsiu mintimis su Jumis, linkėdama Jums sveikatos, sėkmės, laimės.⁴⁷⁹“

A. Sniečkus ir jo aplinka yra padėję K. Baršauskui išvengiant rimtesnių problemų dėl jo vadovaujamo instituto požiūrio į studentus bei personalą⁴⁸⁰. Pavyzdžiui, 1953 m. rusiškai leidžiamas laikraštis „Sovetskaja Litva“ publikavo pagal LKP CK Aukštųjų mokyklų ir mokslo skyriaus vedėjo pavaduotojo Rodino surinktą medžiagą parengtą straipsnį, kuriame K. Baršauską kaltino, kad institute yra per daug draugiški santykiai, neegzistuoja kritika, o rektorius su tuo susitaikęs, instituto ataskaitas piešia rožine spalva ir nemato jokių trūkumų⁴⁸¹. Dar kiek anksčiau rašytoje K. Baršausko charakteristikoje, V. Niunka parašė, kad kaip instituto vadovas „K. Baršauskas neretai rodo liberalizmą įvairiems trūkumams ir ideologinėms klaidoms bei dėstytojų dėstyimo metodams ir medžiagai. Turi du sovietų valdžios represuotus brolius“⁴⁸². Tai nebuvo labai grėsmingi kaltinimai, bet stalinizmo metais nemalonumų pridaryti galėjo, tačiau K. Baršauskas darbe išliko iki pat mirties. Beje, L. Šepetys savo atsiminimuose teigė, kad K. Baršauskas išleisdamas jį dirbti į Vilnių, sakė, kad ilgainiui L. Šepetys pakeis poste minėtą vedėjo pavaduotoją Rodiną, kuris neva esąs neblogas žmogus, bet nevietinis, nesuprantantis čionykščių problemų (neatmestina, kad L. Šepetys gerokai sušvelnino rektoriaus žodžius)⁴⁸³. L. Šepetys teigia, kad taip išleisdamas instituto auklėtinius, rektorius plėtė sau palankių žmonių ratą valdžios

⁴⁷⁹ D. Baršauskienės laiškas A. Sniečkui, Kaunas, 1966-03-08, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 172, l. 19-20.

⁴⁸⁰ Lionginas Šepetys, *Neprarastoji karta: Siluetai ir spalvos*, p. 48.

⁴⁸¹ Выдержка из статьи Зам. Зав. Отделом науки и вузов ЦК КП Литвы т. Родина "Вопросы преподавания экономических наук в вузах" опубликованной в газ. "Советская Литва" от 25.1.1953 г., LYA, f. 1771, ap. 227, b. 2066, l. 26.

⁴⁸² Характеристика на директора Каунасского Политехнического института профессора тов. Баршаускас Казимира Матовича. В. Нюнка. 1951-08-22, LYA, f. 1771, ap. 227, b. 2066, l. 25.

⁴⁸³ Lionginas Šepetys, *Neprarastoji karta: Siluetai ir spalvos*, p. 47.

įstaigose, tačiau esama nuomonių, kad taip institute buvo atsikratoma pernelyg uolių „komsorgų“ ir „partorgų“⁴⁸⁴.

Atskiro dėmesio nusipelno A. Sniečkaus bei represinių ir karinių struktūrų atstovų santykiai. Galbūt simboliška, kad nuo 1966 metų, kai A. Sniečkus persikėlė į kitą būstą Čiurlionio g. Nr. 66, jo kaimynais tapo KGB pirmininkas J. Petkevičius (pareigose nuo 1967 m.) bei minėtasis LSSR Karinis komisaras gen. mjr. P. Petronis⁴⁸⁵, postą gavęs A. Sniečkaus dėka. Šie dviejų (iš trejų) svarbiausių šalies jėgos struktūrų atstovai ne tik gyveno šalia A. Sniečkaus, bet ir palaikė gana gerus santykius. Be to, jau minėta, kad A. Sniečkaus favoritu buvo KGB pirmininkas A. Randakevičius. Jis savo sparčią karjerą pradėjo nuo tarnybos RA 16-oje divizijoje, kai per tris metus pakilo nuo eilinio iki majoro. Tiesa, jis tik pačioje pradžioje ėjo „kovines“ pareigas, po kurio laiko kaip turintis darbo komjaunime patirties (1940 – 1941 metais), perkeltas dirbti pulko komjaunimo atsakinguoju sekretoriumi, vėliau įdarbintas visos divizijos politinio skyriaus viršininko padėjėju komjaunimo reikalams. Po 1946 m. įvykdyto Lietuvos komjaunimo CK valymo, A. Randakevičius paskirtas LLKJS CK sekretoriumi propagandai ir agitacijai, o netrukus Sovietų armijos 16-osios divizijos vado pavaduotoju politiniams reikalams⁴⁸⁶. Vėliau karjera tik spartėjo, kol 1956 m. jis buvo paskirtas KGB pirmininko pavaduotoju kadrams, o 1959 m. KGB pirmininku. Sunku pasakyti, kada jis suartėjo su A. Sniečkumi, bet atšilimo politinės sąlygos, sumažėjęs Maskvos kišimasis į saugumo reikalus, įgalino vietinę nomenklatūrą laisviau tvarkytis bent darbuotojų paskirstymo KGB reikaluose, tad toks A. Randakevičiaus karjeros žingsnis buvo ne be A. Sniečkaus paramos.

Vėlesnis, jau minėtas, A. Sniečkaus ir A. Randakevičiaus susirašinėjimas liudija apie gana artimą, lyginant su kitais aplinkiniais, bet kartu ir ne per artimą, ryšį. Tikrai ne kiekvieną partinį veikėją A. Sniečkus aplankydavo

⁴⁸⁴ Albinas Tamašauskas, Ir sovietmečiu sugebėjęs apeiti partinius nurodymus. Profesoriaus Kazimiero Baršausko 100-osioms gimimo metinėms, in: *XXI amžius*, 2004-05-12, [prieiga internetu] http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2004/05/12/atmi_01.html, [2016-01-13].

⁴⁸⁵ Jono Žiburkaus sūnaus liudijimu, būstas šalia Sniečkaus buvo siūlomas jų šeimai, bet to nenorėjo mama. Autoriaus pokalbis su Jonu Žiburkumi, 2015-11-05. Autoriaus asmeninis archyvas.

⁴⁸⁶ Справка Рандакявичюс Алфонсас Бернардович. LYA, f. 1771, ap. 258, b. 312, l. 38.

ligoninėje Maskvoje, ne kiekvienas toks veikėjas galėjo atvirai rašyti A. Sniečkui apie kadru klausimus ar aptarinėti įvairias intrigas, nuotaikas ir panašiai. Toks ryšys aiškiausiai atitiktų asmeninio favorito apibrėžimą – nei per artimas kaip draugo, nei per tolimas kaip pavaldinio. Pastebėta, kad A. Sniečkus ilgainiui artimiau pradėdavo bendrauti ne su aukščiau hierarchijoje esančiu žmogumi, o su kiek žemiau. Jau minėta, kad su P. Mišučiu jį siejo artimesnis ryšys nei su šio tiesioginiu viršininku A. Barkausku. Panašiai ir čia, A. Sniečkus dar artimiau bendravo su J. Petkevičiumi, kuris netrumpą laiką buvo A. Randakevičiaus pavaduotojas, tai yra pavaldinys. O tai iš dalies galima sieti su tuo, kad A. Sniečkus pasikliaudavo ne tik viršininkais, skyriaus vedėjais, bet pas jų pavaduotojus ar jų aplinkos žmones klausdavo informacijos, tikslinti duomenis ir taip ilgainiui suformuodavo ryšį su jais. Neatmestina, kad taip jis elgėsi negalėdamas iki galo pasitikėti net ir artimiausio rato žmonėmis.

A. Sniečkaus ir J. Petkevičiaus santykius taip pat galima apibūdinti kaip lyderio ir jo asmeninio favorito. Jie ne tik šalia gyveno, bet Petkevičiai kaip ir kelios kitos šeimos buvo dažni pobūviu su A. Sniečkumi lankytojai, buvo bendraujama šeimomis⁴⁸⁷. Labai artimi santykiai A. Sniečkų siejo ir su K. Liaudžiu, tačiau šio žmogaus pavadinti A. Sniečkaus klientu ar favoritu negalima – tai veikiau bičiuliškas ryšys. A. Sniečkus jo karjeros kelyje neabejotinai turėjo įtakos, bet visgi paties K. Liaudžio praeities nuopelnai, ilgas gyvenimas Sovietų Sąjungoje, pažintys bei kompetencijos buvo dar svarbesni faktoriai. M. Sniečkutė atsiminė, kad K. Liaudis buvo dažnas lankytojas jos tėvo namuose⁴⁸⁸.

Šalia A. Sniečkaus gyveno ir nemažą laisvalaikio dalį kartu leisdavo, bendravo šeimomis, dalyvaudavo bendruose pobūviuose, naujametiniuose šventimuose generolas P. Petronis. Tai bene įdomiausia A. Sniečkaus aplinkos

⁴⁸⁷ Autoriaus pokalbis su Goda Ferensiene, 2014-10-14. Autoriaus asmeninis archyvas.

⁴⁸⁸ Autoriaus pokalbis su Marija Sniečkute, 2016-02-03.

figūra⁴⁸⁹. A. Sniečkus palaikė artimus ryšius su daug kariškių⁴⁹⁰, tarp jų ir su maršalu I. Bagramianu, šio kvietimu lankydavosi karinėse pratybose ir kariniuose daliniuose, tad nekeista, kad pažinojo nemažai aukšto rango karininkų. Su lietuvių kilmės generolais (J. Žiburkus, J. Macijauskas, J. Bartašiūnas ir kt.) palaikė santykius, tačiau tik P. Petronio pavardę galima rasti tiek medžioklės leidimų sąrašė, tiek ir tarp M. Bordonaitės gimtadienio šventės dalyvių, jis minėtas ir G. Ferensienės atsiminimuose kaip naujametinių pobūvių dalyvis.

Karinės struktūros buvo kiek toliau nuo partinių, o štai represinės struktūros tamptai dirbo kartu su partinėmis. KGB turėjo užtikrinti ideologinį švarumą, tad jos įsitraukimas į ideologinę veiklą ir kultūros srities žvalgybą buvo labai didelis. Antai, A. Barkauskas prisimena kaip jo senas pažįstamas Randakevičius atsiuntė raštą apie nuo nepriklausomos Lietuvos laikotarpio užsilikusius paminklus ir taip sukėlė rūpesčių⁴⁹¹. Tad ideologijos sritis tiek jiems, tiek partijai buvo itin svarbi. Nenuostabu, kad nemažai šioje bei susijusioje kultūrinėje srityje dirbusių žmonių pateko į A. Sniečkaus artimą aplinką. Minėti V. Niunka, M. Meškauskienė, V. Zenkevičius, P. Mišutis ir kiti. Kitas įtakingas ideologas buvo senas A. Sniečkaus pažįstamas, jo favoritas, G. Zimanas.

Po 1944 metų, o ypač atšilimo metu, G. Zimanas tapo gana įtakingu žmogumi, apie tai galime spręsti ir iš to, kad kone kiekvienas buvęs sovietinis veikėjas savo atsiminimuose mini šį žmogų ir neretai mini ne iš gerosios pusės. Archyve yra išlikę nemažai G. Zimano rašytų laiškų A. Sniečkui, kuriuose atkreipiamas dėmesys į problemas ir patariama kaip elgtis. Šie laiškai liudija,

⁴⁸⁹ Petronis tarnavo nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje, baigė Aukštąją karo mokyklą Kaune. 1940 m. jis buvo, kartu su Lietuvos kariuomenės likučiais, inorporuotas į Raudonąją armiją ir toliau tarnavo čia. 1941 m. tapo artilerijos pulko diviziono vadu, vėliau RA 16-osios divizijos žvalgybos viršininku, 1942 m. – artilerijos pulko vadu, o 1943 m. divizijos artilerijos vadu. 1955 – 1956 m. P. Petronis mokėsi Sovietų Sąjungos ginkluotųjų pajėgų generalinio štabo akademijoje, 1955–1959 m. – Aukštųjų vadų kursuose prie Sovietų Sąjungos ginkluotųjų pajėgų generalinio štabo. 1956–1959 m. buvo Vilniaus aukštosios radiolokacinės mokyklos viršininkas, 1959–1961 m. vadovavo Gvardijos tankų armijos raketinei kariuomenei ir artilerijai, po to su Sniečkaus pagalba tapo LSSR Kariniu komisaru. Archyvinė pažyma apie P. Petronį, LCVA f. R-431, [prieiga internetu], in: www.archyvai.lt/lt/fondai/asmenu_dokumentu_fondai/lcva_fr431_pazyma.html, [2015-10-17].

⁴⁹⁰ Sniečkaus santykiai su karininkija bus aptariami sekančiame poskyryje.

⁴⁹¹ Antanas Barkauskas, *Laikmečio įkaltai*, p. 259.

kad G. Zimanas domėjosi daugybe klausimų, kuriuos apibendrintai galima pavadinti ideologiniais klausimais, pavyzdžiui, rašė A. Sniečkui dėl „banditizmo reabilitavimo“, kuris neva pasireiškė spaudoje, taip pat rašė dėl V. Krėvės – Mickevičiaus laiškų spausdinimo bei jo palaikų pergabenimo į Lietuvą netikslingumo⁴⁹². Šių laiškų turinys rodo ortodoksines G. Zimano pažiūras, kurios matyt neįtikėjo daugeliui sovietų Lietuvos kultūros, mokslo ar net ir liberalesniems partiniams veikėjams. Tiesa, paramą centro komitete G. Zimanas turėjo, matyt ją užtikrino sena pažintis su A. Sniečkumi, tačiau abiejų artimo ryšio įrodymų nėra. L. Šepetys prisiminė istoriją, kaip CK įkyriai kišosi ir dėjo pastangas, kad G. Zimanas būtų išrinktas MA nariu⁴⁹³. Beje ano meto išėivijos spauda aiškino, kad G. Zimano kandidatūra į MA narius buvo J. Matulio iniciatyva, bet tapti MA nariu be kita ko sutrukdė ir Maskvos nuomonė apie G. Zimaną, kurią įtakojo ir jo prasti santykiai su antruoju sekretoriumi B. Popovu⁴⁹⁴. Buvęs MA prezidiumo narys, Biologijos instituto direktorius Alfonsas Merkys teigė, kad J. Matulis neigiamai žiūrėjo į G. Zimano kandidatūrą ir jo neparėmė⁴⁹⁵. Pats G. Zimanas turėjo kiek kitokią nuomonę. R. Šarmaitis savo dienoraštyje rašė, kad G. Zimanas dėl neišrinkimo MA nariu kaltino akademijoje intrigas keliantį istoriką J. Jurginį⁴⁹⁶.

Sunku išsiaiškinti šių teiginių pagrįstumą, nes kalbinti amžininkai apie tai arba nieko nežinojo arba girdėję tik miglotus gandus. Visgi, G. Zimano įtaka buvo didelė, jo ir A. Sniečkaus santykiai geri ir naudingi, bet J. Matulis, nepaisant to, kad buvo G. Zimano ir A. Sniečkaus medžioklės bičiulis, galėjo nenorėti stipriai į įvairius reikalus besikišančio G. Zimano Mokslų akademijoje. Vertėjas Stanislovas Nekrašius, pažinojęs J. Matulį rašo, kad jis

⁴⁹² G. Zimano laiškas A. Sniečkui, 1968-02-20, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 175, l. 112-113; G. Zimano laiškas A. Sniečkui 1970-02-02, Ten pat, l. 134.

⁴⁹³ Lionginas Šepetys, *Neprarastoji karta: Siluetai ir spalvos*, p. 69.

⁴⁹⁴ Kremlius nepasitiki lietuviais komunistais, in: *Į laisvę*, 1967 41(78), [prieiga internetu] <http://partizanai.org/index.php/i-laisve-1967-41-78/1496-kremlius-nepasitiki-lietuviais-komunistais>, [2015-10-16].

⁴⁹⁵ Juozas Matulis, *Autobiografiniai bruožai. Prisiminimai*. Vilnius, 1999, p. 118.

⁴⁹⁶ R. Šarmaičio dienoraštis, 1975 m. vasario 17 d. įrašas, LYA, f. 17635, ap. 1, b. 26, l. 5-5ap.

apie G. Zimaną atsiliepdavo kaip apie intrigantą ir visais atžvilgiais pavojingą žmogų⁴⁹⁷.

Pats J. Matulis su A. Sniečkumi palaikė bičiuliškus santykius, bet anot L. Šepečio nei labai šiltus, nei nuoširdžius⁴⁹⁸. Toks L. Šepečio apibūdinimas ir naudos faktas (J. Matulis buvo ypač naudingas pokario metais sutelkiant šalies mokslininkus, kurių dauguma dar nebuvo susovietinti ir priverčiant juos dirbti ne tik mokslo reikaluose, bet ir režimo apologetizavime) rodo, kad tai bene aiškiausias abipusės naudos ir pasitikėjimo pavyzdys tarp visų A. Sniečkaus aplinkos žmonių ir tai leidžia J. Matulį matyti kaip klientą – jis buvo reikalingas dėl minėtų dalykų, o A. Sniečkus taip pat buvo reikalingas ir naudingas dėl paramos, ypač pokario metu išvengiant MGB persekiojimų pačiam ir kitiems MA nariams.

Galbūt atrodytų, kad toks gana gausus būrys ideologijos ir kultūros srities darbuotojų A. Sniečkaus aplinkoje, buvo dėl to, kad jis ne itin išmanė kultūros ir ideologinius dalykus arba nepasitikėjo savo jėgomis. Visgi, tarp klano narių buvo ir pramonės bei žemės ūkio srities kadru, nors A. Sniečkus manė neblogai išmanantis žemės ūkio reikalus. Aišku jis nebuvo diplomuotas specialistas, tad turėjo tokiais remtis. Šaltiniuose kaip vienas artimiausių A. Sniečkaus bičiulių, stiprių jo asmeninių favoritų buvo minimas R. Songaila⁴⁹⁹. Nors jis nebuvo ŽŪ specialistas pagal specialybę, visgi baigė veterinarijos akademiją, tad neva turėjo išmanyti. Tokio jauno (33 metai) ir dar ne agronomo pasirinkimas į CK sekretoriaus žemės ūkiui vietą buvo gana keistas pasirinkimas.

Šalia R. Songailos žemės ūkio reikaluose nuo 7-ojo deš. pr. sukosi M. Grigaliūnas. R. Songailos pavaduotoju ministro poste jis atsidūrė neatsitiktinai. M. Grigaliūnas buvo M. Šumausko protežė, jam dirbant CK antruoju sekretoriumi, M. Grigaliūnas buvo jo padėjėjas, vėliau jie taip pat dirbo MT. Taip M. Grigaliūnas suartėjo ir su A. Sniečkumi, ir sprendžiant iš amžininkų liudijimų su A. Sniečkumi bendravo šeimomis, taigi buvo gana artimas bičiulis. G. Ferensienės pasakojimu M. Grigaliūnas buvo mėgstamas A.

⁴⁹⁷ S. Nekrašius, Daug triukšmo sukėlęs puolimas, in: *Gairės*, 1996, Nr. 3, p. 24.

⁴⁹⁸ Juozas Matulis, *Autobiografijos bruožai. Prisiminimai*, p. 141.

⁴⁹⁹ Jonas Januitis, *Užvakar ir šiandien: 35 metai eterio tarnyboje*, p. 118.

Sniečkaus, nes vengė intriguoti, apkalbinėti⁵⁰⁰, tačiau tas intrigų ir apkalbų motyvas Ferensienės pasakojime pasikartoja dažnai.

Pramonės, statybos, transporto ir visos ekonomikos planavimo sektorių svarba kartu sudėjus buvo itin ženkli, tad atskirų šių sričių tinklai buvo gana įtakingi. Ne veltui dalis jų atstovų pateko ir į A. Sniečkaus medžioklės bičiulių ratą. Ūkio ir jo planavimo reikaluose įtakingas buvo ilgametis Plano komisijos / komiteto pirmininkas A. Drobnys. A. Sniečkaus dukros liudijimu, jos tėvas ir A. Drobnys gana artimai bendravo⁵⁰¹. Esama duomenų, kad A. Drobnys turėjo nemenką įtaką A. Sniečkui, kad naudojosi artima pažintimi ir mokėjo A. Sniečką įtikinti pasiūlymų naudingumu⁵⁰².

M. Sniečkutė gerai pamena ir kartais pabendrauja su A. Drobnio dukra Dalia. Beje, įdomu tai, kad socialiniame tinkle „Facebook“ M. Sniečkutės klasiokas J. Žiburkus pasidalijo savo jaunystės nuotrauka, kurioje jis užfiksuotas švenčiantis savo 13-ąjį gimtadienį su Dalia Drobnyte ir savo giminėmis⁵⁰³. Nuotrauka liudija apie artimą ne tik nomenklatūrinės pareigas ėjusių tėvų, bet ir jų vaikų bendravimą. Vaikai susipažindavo mokydamiesi vienoje mokykloje (dažniausiai nomenklatūros veikėjų vaikai mokėsi Vilniaus Salomėjos Nėries mokykloje), bet galėjo susibendrauti ir jų tėvams dažnai bendraujant ne darbo metu, kai susitinkama šeimomis.

Apie kito įtakingo pramonės sektoriaus veikėjo A. Ferenso artumą liudijo G. Ferensienė. Nors G. Ferensienė žinojo pakankamai įdomių detalių apie elito gyvenimą ir A. Sniečkaus aplinką, kuriuos patvirtina ir kiti šaltiniai, tačiau tai savaime neįrodo artumo, nes visa tai ji galėjo pamatyti per bendrus pobūvius, kur jos vyrui priklausė dalyvauti pagal pareigas. Visgi, po A. Sniečkaus mirties A. Ferensas buvo tarp kandidatų užimti pirmojo sekretoriaus vietą, tad įtakos turėjo ir juo buvo pasitikima, nors ir jo trūkumų įvardijama tikrai nemažai. Tokio pasitikėjimo ir įtakos be A. Sniečkaus paramos ir pritarimo vykdomai

⁵⁰⁰ Autoriaus pokalbis su Goda Ferensiene, 2014-10-14. Autoriaus asmeninis archyvas.

⁵⁰¹ Autoriaus pokalbis su Marija Sniečkute, 2016-02-03.

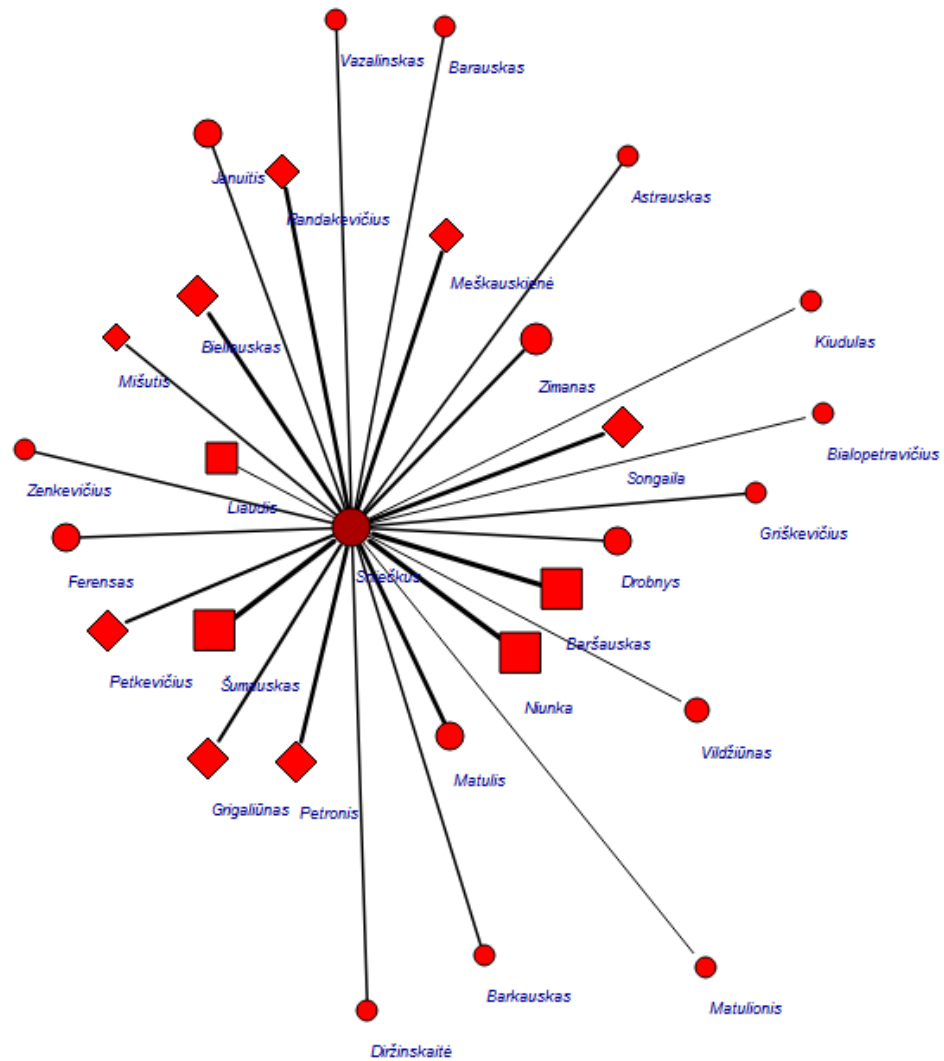
⁵⁰² *Lietuviškoji nomenklatūra 1956-1990 metais: tarp sovietinės sistemos ir neformalių praktikų: šaltinių rinkinys*, p. 211.

⁵⁰³ Nuotrauka Jono Žiburkaus socialinio tinklo „Facebook“ paskyroje. [prieiga internetui], in: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10206293992161711&set=a.3095925670120.2141895.1023434498&type=3&theater>, [2016-03-21].

veiklai buvo sunku užsitarnauti, be to, kai kurie po A. Sniečkaus mirties V. Charazovo kalbinti veikėjai sakė, kad A. Ferensas neturėjo savo nuomonės, o V. Astrauskas pasakė, kad A. Ferensas dažniausiai tik pritardamas A. Sniečkui linksėjo galva⁵⁰⁴, vos ne kaip klasikinis klientas.

Po šios analizės galima padaryti kelis apibendrinimus ir sudaryti klando schemą (9 schema).

9 schema. A. Sniečkaus ryšiai su klientais ar favoritais

⁵⁰⁴ *Lietuviškoji nomenklatūra 1956-1990 metais: tarp sovietinės sistemos ir neformalių praktikų: šaltinių rinkinys*, p. 98.

A. Sniečkaus aplinkoje egzistavo kelių rūšių santykiai. Natūralu, kad žmogus nebendrauja su visais vienodai (santykių artumas / nuotolis schemeje pavaizduotas skirtingo ilgio spinduliais ir skirtingo dydžio ženklais (didesnis reiškia artimesnį ryšį). Pastebima, kad net ir artimuose A. Sniečkaus santykiuose egzistavo skirtumai, tai yra vieni buvo artimesnis už kitus, pavyzdžiui, bendraudavo šeimomis. Turima omenyje ne tai, kad vaikai kartu žaisdavo Turniškių kieme, kur yra gana uždara bei apribota erdvė, bet tai, kad tikslingai susirenkama švęsti švenčių, kurias galima būtų švęsti vien šeimos rate. Įsileidimas į artimą šeimos ratą ir centrinėje nomenklatūroje daug reiškė, bet to nereiktų nei pervertinti, nei nuvertinti. Iš vienos pusės įsileisti į šeimos ratą, į savo namus, reiškė pasitikėjimą, bet iš kitos – kadangi A. Sniečkaus žmona pati buvo gana gerai pažįstama nomenklatūros sluoksniuose ir toks buvo Sniečkaus bendravimo stilius, į namų erdvę patekdavo nemažai žmonių (buvo minėtas LRT darbuotojo H. Juškevičiaus vizitas). Dar viena svarbi detalė – šaltinių trūkumas. Neturint pakankamai vienodo svorio šaltinių apie tai kas lankėsi Sniečkų namuose galima lengvai padaryti neteisingas išvadas.

A. Sniečkaus draugais, kuriuos siejo itin sena pažintis, galima įvardinti tik M. Šumauską, V. Niunką, K. Baršauską ir K. Liaudį (schemeje pavaizduota kvadratais). Kiti santykiai buvo jei ne draugų tai pakankamai artimi jiems. Tokiems įvardinti naudojamas asmeninio favorito terminas (schemeje pavaizduota rombais). Šiuose santykiuose kartais jautėsi ir bendravimo „iš reikalo“⁵⁰⁵ principas, kuris ir neleidžia kalbėti apie draugystes, o labiau apie simpatijas. A. Sniečkaus favoritams artima bičiulystė su A. Sniečkumi buvo naudinga ir jie jos nebuvo linkę atsisakyti net kartais nenorėdami tuo momentu bendrauti, o ir A. Sniečkus visada stengėsi užkalbinti, pakviesti žmogų parodydamas dėmesį, savo paprastumą ir prieinamumą – tokie buvo jo bendravimo bruožai bei simpatingų jausmų jo pusėn telkimo taktika. Tai labai

⁵⁰⁵ S. Grybkauskas naudoja „draugų iš reikalo“ terminą. Saulius Grybkauskas, *Lietuviškosios nomenklatūros tinklai ir partikuliarizmas prie Petro Griškevičiaus (1974 – 1987)*, in: *Nematoma sovietmečio visuomenė*, p. 270.

jaučiasi amžininkų lyginimuose, kai yra lyginamas atviras ir nuoširdus Sniečkus su gana uždaru Griškevičiumi⁵⁰⁶.

Trečiojo tipo santykiai tai bene klasikiniai klientiniai santykiai (schemoje jie pavaizduoti skrituliais), kuriuose yra tarpusavio parama, nauda, delikačių užduočių teikimas (nors to esama ir tarp draugų ar favoritų), bet nesama nuoširdžios draugystės ar bičiulystės bei vieno svarbiausio dėmens – bendravimo šeimomis. Iš vienos pusės galėtume teigti, kad tokį elgesį padiktavo partinė drausmė, demokratinio centralizmo principai, tačiau šie patys principai netrukdė tokiems kaip J. Novickas, J. Maniušis ar keliems kitiems siekti paramos ir karjeros bandant apeiti A. Sniečkų, su juo konkuruojant, net bandant užsitikrinti patronažą iš Maskvos pusės. Tad galima aiškiai atskirti ne vien partinę paramą ir drausmę, bet ir asmeninę paramą, ir asmeninį lojalumą.

Kalbinta A. Sniečkaus dukra Marija pati mačiusi tėvo santykius su aplinka, nežino kaip tuos santykius įvardinti. Jai pačiai tie santykiai atrodė nuoširdūs, draugų santykiai (nors pašnekovė kėlė klausimą kas yra draugai ir ką šis terminas apibrėžtų). Jos pasakojime jaučiasi šilti prisiminimai vienu asmenų atžvilgiu („o su Šumausku tai labai labai bendravo, šeimomis“)⁵⁰⁷, kadangi ji vaikystėje juos dažnai matydavo ir paprastas prisiminimas apie kitus tėvo aplinkos žmones dažnai matytus, bet matyt palaikiusius pagarbų atstumą nuo Sniečkų šeimos⁵⁰⁸. Tai rodo egzistavus santykio skirtumus, tačiau visi artimos aplinkos, medžioklės ratelio, santykiai įvardintini kaip pakankamai stiprūs. Nors lygindami ryšį, pavyzdžiui, su M. Šumausku bei su P. Mišučiu žinoma, matysime, kad stipresnis yra ryšys su M. Šumausku, bet ir ryšio su P. Mišučiu įvardinti kaip silpno ir neįpareigojančio, negalima.

A. Sniečkaus ir visos jo aplinkos santykiai, klaniškumas ir klanų parama buvo vieni svarbiausių faktorių kodėl LKP CK pirmasis sekretorius pergyveno du SSRS lyderius ir poste išliko beveik 34 metus. Kasdienėje veikloje tokie artimesni santykiai sąlygojo didesnę pasitikėjimą, galimybes daugumą

⁵⁰⁶ Autoriaus pokalbis su Goda Ferensiene, 2014-10-14. Autoriaus asmeninis archyvas.

⁵⁰⁷ Autoriaus pokalbis su Marija Sniečkute, 2016-02-03.

⁵⁰⁸ Tokios santykio įvardijimo dilemos primena ir konservatyvesnių užsienio istorikų nenorą, kalbant apie karaliaus dvarą, naudoti žodžius „draugas“, „kompanionas“, „mylimasis“ verčiau naudojant oficialesnį įvardijimą favoritas. Žr. Norbert Elias, *Rūmų dvaro visuomenė*.

klausimų spręsti greičiau, (pasiremiant privačiais pokalbiais, kurie aprašyti užrašų knygelėse, pokalbiais telefonu, susitarimais medžioklėse), nei tai vyko, pavyzdžiui, pokario metais, kai daug ką blokavo biure buvę rusakalbiai, nuolat keliamos įvairios problemos ir kai buvo pranešama į Maskvą apie neformalius posėdžius⁵⁰⁹.

Toks bendravimas turėjo ir neigiamų bruožų, kuriuos apskritai galima sieti su neigiamais klaniškumo bruožais. Vienas svarbiausių yra uždarumas (grupinis mąstymas, mąstymo konformizmas), kai grupė, šiuo atveju klanas, neįsileisdamas naujų žmonių užsidaro savo mąstymo lauke ir nepritraukia naujų, šviežių idėjų. Gaunasi ydinga užsistovėjimo, konservatyvizmo praktika, nenešanti progreso. Su tuo susijęs ir kelis kartu minėtas autoritariškumas. Nors A. Sniečkaus aplinkoje buvo nevengiama kolektyvinių susibūrimų, bet šalia to LKP CK pirmasis sekretorius praktikavo ir susitikimus gamtoje „akis į akį“. Toks bendravimo stilius yra autoritariško lyderio bruožas, kai vengiama kolektyvinio susibūrimo, nuomonių apsikaitimo (medžioklėse daug kolektyviai nepabendrausi, o per pobūvius darbinių temų buvo vengiama) ir siekiama sužinoti kiekvieno atskiras nuomones, pavesti užduotis nežinant kitiems žmonėms, patikrinti ką vienas mano apie kitą (A. Barkauskas pasakojo, kad A. Sniečkus jo klausinėjo nuomonės apie F. Bieliauską⁵¹⁰), kokia vieno ar kito veikėjo nuomonė įvairiais klausimais (klausiama privačiai nenorint, kad pasiduočiau daugumos nuomonei), pasinaudoti konfliktais ir panašiai. Be to, potraukį gamtai galime sieti ne tik su pomėgiu, bet ir bandymu užtikrinti privatumą, nes neįmanoma buvo užtikrinti, kad namie, darbinėje aplinkoje ar medžiotojų nameliuose nėra pasiklausoma, taigi būta baimių.

⁵⁰⁹ Ivanas Tkačenka, 1945 m. pranešime L. Berijai ir J. Stalinui rašė, kad po masinių inteligentijos ir kai kurių valstybės aparato darbuotojų suėmimų Vilniuje, A. Sniečkus į savo kabinetą pasikvietė M. Gedvilą, J. Paleckį, CK sekretorius M. Junčą – Kučinską, K. Preikšą, Liaudies komisarų tarybos pirmininko pavaduotojus V. Niunką ir M. Šumauską bei CK sekretoriaus pavaduotoją F. Bieliauską (pastarieji du nebuvo biuro nariai). Posėdis truko nuo 11 valandos vakaro iki 4 valandos ryto. I. Tkačenka pranešime pabrėžė, kad „niekas iš rusų draugų – CK sekretorių ir kitų CK biuro narių į pasitarimą pakviesti nebuvo“ Спецсообщение Л.П. Берии И.В. Сталину о нарушениях в работе партийно-советского аппарата Литовской ССР, 1945-07-19. Aleksandro Jakovlevo fondas, prieiga internete: <http://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/58964>. Žiūrėta: 2014-02-20

⁵¹⁰ A. Barkauskas, *Laikmečio įkaltai*, p. 371-372.

Kitas aspektas yra tai, kad toks tampa susijęs klanas primena dvarą su nemažomis intrigomis. Tam pamatus paklojo net ne klaniškumas, bet komunistų įsivaizdavimas apie moralę ir jos neva uolų sergėjimą. Taigi, likdavo mažai vietos privačiam gyvenimui, buvo daug apkalbų, o vedybos ar skyrybos turėjo būti „palaimintos“ lyderio⁵¹¹. Svarbiausia, kad beveik nelikdavo ribos tarp darbo ir laisvalaikio, tarp darbinio ir privataus gyvenimo (ypač dėl to, kad buvo gyvenama šalia Vilniaus centre ar net dalinamasi gyvenama erdve Turniškėse). O tai atsiliepė ir nomenklatūros veikėjų psichologinei ir sveikatos būklei.

4.1.1. Pilkieji kardinolai A. Sniečkaus aplinkoje

Kiekviena valdžia turėjo asmenį, kurį kas nors apibūdindavo kaip pilkąjį kardinolą. Sovietų Sąjungoje tokiu ryškiai žmonių atmintyje įsirežusių asmeniu buvo Michailas Suslovas. Tiesa, apibūdinant Sovietų elitą, M. Suslovas tikrai patektų į bet kokį formalų elito apibrėžimą ir jokiam tyrime neliktų „už borto“, mat oficialiai buvo bene antras asmuo šalyje. Lietuvoje tokiu „pilkuoju kardinolu“ neretai buvo įvardijamas G. Zimanas.

Tarpusavio santykių aptarimas tampa siejasi su užkulisine, menkiau matoma įtaka, sprendimų priėmimu, tad jau savaime yra kažkiek „pilkas“. Tad, galbūt verta kalbėti ne apie „pilkuosius kardinolus“, o apie savotišką neformalų elitą, kurio įtaka reiškesi per artimą draugystę su A. Sniečkumi, tačiau aukštų postų dėl vienokių ar kitokių priežasčių jie neužėmė. Žinoma, apsibrėžus ir jau aptarus Sniečkaus artimos aplinkos sąsajas per medžioklę ir kitas laisvalaikio praleidimo formas, kuriose formali hierarchija ne vaidina didelės rolės, toks neformaliojo elito ieškojimas netenka prasmės. Bet čia norima susikoncentruoti ne į bendravimo aptarimą, bet į įtakos sprendimams darymą, nepaisant to, kad tokią įtaką darantis asmuo yra ne tik ne aukščiausioje nomenklatūroje, bet galbūt išvis nėra nomenklatūroje.

⁵¹¹G. Ferensienė, *Vakar ir šiandien*, p. 52-53.

Nors tam tikri asmenys galėjo turėti nemažą įtaką respublikos vadovybei, ji nebuvo lemiamą. Visų pirma A. Sniečkus buvo labai autoritetingas, jam įtaką daryti buvo sunku, be to, sovietinėje sistemoje pavienių asmenų įtaka negalėjo būti lemiamą dėl stipraus biurokratinio valstybės valdymo modelio, asmuo būdavo visų pirma priklausomas nuo jį palaikančios aplinkos. Pavyzdžiui, minėtas A. Sniečkaus medžioklės ir pasisėdėjimų bičiulis, M. Grigaliūnas buvo vertinamas kaip geras žemės ūkio specialistas, kaip žemės ūkio ministro, jo įtaka šiuose reikaluose buvo didžiulė, tačiau nebuvo lemiamą, nes be paties A. Sniečkaus dalyvavo ir kiti įtakingi šios srities kuratoriai (R. Songaila, V. Vazalinskas, P. Vasinauskas ir kiti).

Bene labiausiai „pilkųjų kardinolų“ ar neformaliojo elito etiketės nusipelnėdavo kolūkių pirmininkai. Šie, valdydami nemažus plotus ir respublikinei valdžiai žemės ūkiui suteikiant nemažą dėmesį, tapdavo gana svarbiomis personomis, o dėl įtakingų pažinčių tapdavo gebančiais užsitikrinti resursų ar paramą. Ūkių vadovai neretai būdavo buvę sovietiniai partizanai arba komunistinio pogrindžio dalyviai, turėję senus saitus su respublikiniu elitu. Priimant svarbius sprendimus tokie ryšiai nereiškė turimos didelės įtakos respublikiniu mastu, tie ryšiai padėdavo kai patiems ūkių vadovams ar jų vadovaujamiems ūkiams ko nors prireikdavo. Tiesa, vien žinios apie kolūkio pirmininko artimus ryšius su A. Sniečkumi, užtekdavo, kad su tokiu kolūkio pirmininku būtų elgiama kiek atsargiau ir pagarbiau. Pavyzdžiui, Tomas Vaiseta mini, kad satyros žurnale „Šluota“ kritikuojuant vieną ar kitą kolūkio pirmininką buvo stengiamasi išsiaiškinti ar jis neturi giminių ir bičiulių Centro komitete⁵¹².

Bene įtakingiausias kolūkio vadovas buvo jau minėtas Šakių rajono Lenino kolūkio pirmininkas K. Glikas. Tiesa apie jo įtaką esama prieštarų vertinimų. Iš vienos pusės K. Glikas turėjo tiek galios, kad paimdavo savo vadovaujamam kolūkiui penkis iš dešimties rajono gautų traktorių, o likusias

⁵¹² Tomas Vaiseta, *Nuobodulio visuomenė: kasdienybė ir ideologija vėlyvuoju sovietmečiu (1964 – 1984)*, p. 174.

penkis palikdavo dalintis likusiems 40 rajono ūkių⁵¹³. Tačiau iš kitos pusės, ornitologas Antanas Aleknonis, prisiminė, kad K. Glikas norėjo iš pelkynų iškasus durpes čia pasodinti pievas, tačiau laisvuose buvusio durpyno plotuose mėgo būriuotis paukščiai, tad A. Aleknonis kreipėsi į Gamtos apsaugos komitetą ir gavo pritarimą (tiesa, ne iškart), pievų pašarams ir gamykloms čia nesodinti⁵¹⁴. Tad nepaisant savo pažinčių, K. Gliko įtaka ne visada buvo lemiamą.

Dar tuomet sklandė gandai, kad K. Glikas norėdamas išlaikyti aukštus ūkio rodiklius ir užsitarnauti naujų apdovanojimų nevengė sukčiavimo. Buvo toks posakis, kad K. Glikas „šieną veža iš Kaliningrado pievų, grūdus – iš Klaipėdos laivų, o geležį – iš pačios Maskvos.⁵¹⁵“ Tai rodo kolūkių vadovų gebėjimą „susikombinuoti“ reikalingus resursus ir panašu, kad valdžiai tai ne itin rūpėjo.

A. Sniečkaus aplinkoje buvo esamų ir buvusių kariškių bei kitų jėgos struktūrų atstovų. Su kariškiais A. Sniečkus palaikė labai artimus ryšius, fotografijose ne kartą užfiksuotas karininkų draugijoje. Geriausia karinės ir „civilinės“ valdžios santykius apibūdinti abipusės naudos principu, tol kol civilinė valdžia sugebėjo tenkinti karinės socialinius ir ekonominius poreikius, tokius kaip kariškių aprūpinimą gyvenamuoju plotu, žemės skyrimą ir panašius⁵¹⁶. Užtikrinti darnius santykius neretai buvo naudojami asmeniniai ryšiai.

A. Sniečkus artimai bendravo su Pabaltijo karinės apygardos, kurios tarybos nariu buvo ir jis pats, vadais, ypač maršalu Ivanu Bagramianu. Ne vieną kartą yra padėjęs I. Bagramianui prašant, gauti kariškiams butą. Buvo dažnai kviečiamas į įvairius susitikimus su kariais, karines pratybas, apie ką

⁵¹³ Šakių rajono laikraščio „Draugas“ straipsnyje yra cituojamas vienos kaimo bendruomenės pirmininkas. Kaimo bendruomenė nori lygių teisių, [prieiga internetu], in: <http://www.drg.lt/rajone/8022-kaimo-bendruomens-nori-lygi-teisi> [2015-10-17].

⁵¹⁴ Feliksas Žemulis, A. Aleknonio paukščiai Novaraistyje, in: *Lietuvos žinios*, 2007-09-28, [prieiga internetu]: <http://lzinios.lt/lzinios/mokslas-ir-svietimas/a-aleknonio-pauksciai-novaraistyje/112763>, [2015-10-17].

⁵¹⁵ Petras Vasinauskas, *Kolūkių sunkmetis*, Vilnius, 1989, p. 202.

⁵¹⁶ Inga Arlauskaitė, Raminta Kšanytė – Armstrong, *Okupacinė kariuomenė Lietuvoje*, Vilnius, 2007, p. 236.

liudija nuotraukos, užrašai ir istorikų studijos⁵¹⁷. A. Sniečkus puikiai suprato, kad kariškiai turi pakankamai įtakos, todėl stengėsi su jais palaikyti gerus santykius ir jiems padėti, o už tai karininkai A. Sniečkui buvo dėkingi, jį gerbė. Pavyzdžiui, net išvykdamas į kitą tarnybos vietą Baltijos laivyno vadas, admiras A. Golovko, parašė A. Sniečkui padėką: „Ryšium su išvykimu į kitą tarnybos vietą, dėkoju Jums už gerus santykius ir pagalbą man [...]“.⁵¹⁸ Net ir jau nebe Lietuvoje dislokuotiems generolams A. Sniečkus padėjo, jei šie prašė. 1952 m. LKP (b) CK gavo gen. mjr. Pavelo Vetrovo (nuo 1944 m. Lietuvoje dislokuotos NKVD (vėliau MGB) 4-osios šaulių divizijos vadas, kuris istorikų studijose vadinamas itin žiauriu, baisios šlovės generolu⁵¹⁹) prašymą padėti gauti butą. A. Sniečkus parašė laišką Baltarusijos kompartijos pirmajam sekretoriui Nikolajui Patolyčevui prašydamas padėti tuomet jau Baltarusijos SSR dirbančiam P. Vetrovui⁵²⁰. Be partinės valdžios žinios ir tarpininkavimo neįmanoma buvo gauti karinių laipsnių. Apygardų ar žemesni vadai tarėsi su teritorijos, kurioje dislokuotas dalinys partine valdžia ir kreipdavosi laipsnio suteikimo. Taip 1954 m. A. Sniečkus ir I. Bagramianas kreipėsi į SSRS Gynybos ministro pav. G. Žukovą prašydami pakelti Sovietų armijos 16-osios lietuviškosios šaulių divizijos vado J. Žiburkaus karinį laipsnį⁵²¹.

Didelę įtaką visose visuomenėse turi žiniasklaidos priemonių valdytojai, kažkada Vinstono Čerčilio pavadinti „ketvirtąją valdžia“. Tiesa, sovietinėje sistemoje visa spauda buvo priklausoma nuo partijos ir toks priklausomumas buvo užtikrinamas laikraščių ir žurnalų redaktorius įtraukiant į nomenklatūrą ir skiriant patikrintus bei patikimus asmenis. Pavyzdžiui, N. Chruščiovo žentas A. Adžubėjus buvo laikraščio „Izvestija“ redaktoriumi. A. Adžubėjus buvo įgijęs didžiulę įtaką. Apie tai, po N. Chruščiovo nuvertimo, pasakojo ir A. Sniečkus, sakęs, kad „Adžubėjus jam [Chruščiovui – M.Ė.] buvo viskas:

⁵¹⁷ Vytautas Tininis, *Sniečkus: 33 metai valdžioje*, p. 201-202.

⁵¹⁸ Письмо адмирала А. Головка А. Снечкусу, 1956-12-15, ЛЯА, ф. 1771, ар. 193, б. 4, л. 11.

⁵¹⁹ Juozas Starkauskas, *Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944 – 1953 metais: NKVD, MVD, MGB kariuomenė partizaninio karo laikotarpiu*, Vilnius, 1998, p. 324.

⁵²⁰ Записка Секретаря ЦК КП(б) Литвы А. Снечкуса Секретарю ЦК КП(б) Белоруссии Патолычеву Н. С. 1952-09-22, ЛЯА, ф. 1771, ар. 133, б. 3, л. 24.

⁵²¹ Записка Генерала И. Баграмяна и секретаря ЦК КП(б) Литвы А. Снечкуса, Заместителю Министра Обороны Союза ССР Жукову Г. К., 1954-04-26. ЛЯА, ф. 1771, ар. 192, б. 1, л. 29-30.

nedrįsk susiginčyti su Adžubėjum ir spaudos organais, iš tikro partijos spauda tapo Chruščiovo spauda.“⁵²² Lietuvoje spaudos atstovai taip pat turėjo nemažą įtaką, tačiau ne tokią atvirą kaip A. Adžubėjaus atveju, o labiau užkulisinę. Jau nagrinėta ilgamečio laikraščio „Tiesa“ redaktoriaus G. Zimano įtaka atkreipiant dėmesį į įvairius ideologinius dalykus ir santykis su A. Sniečkumi.

Kitas A. Sniečkaus aplinkos žmogus, K. Liaudis, buvo bene įtakingiausias lietuviškosios nomenklatūros atstovas, per savo asmeninius ryšius su SSRS elitu. 1959 m. savo noru pasitraukęs iš KGB vadovo posto ir išėjęs į pensiją jis neužėmė aukštų pareigų (vadovavo LKP CK revizijos komisijai), bet iš daugumos liudijimų susidaro vaizdas, kad jo įtaka CK ir visai respublikai buvo pakankamai didelė. Antai, net ir po A. Sniečkaus mirties jis su keliais kitais veikėjais pasisakė prieš J. Maniušio kandidatūrą į pirmojo sekretoriaus postą, o kitais liudijimais net ir aktyviais veiksmais bandė užkirsti tam kelią⁵²³.

Apibendrinant galima pasakyti, kad A. Sniečkui buvus autoritetingam vadovui, jam lemiamą įtaką daryti buvo nelengva, tačiau jis kaip ir visi žmonės tardavosi su kitais ir remdavosi savo aplinka. A. Sniečkus žemės ūkį laikė savo sritimi ir šioje sferoje daryti jam įtaką buvo sunku. Tačiau kultūros, mokslo iš dalies propagandos bei ideologijos reikaluose jis nusimanė menkliau ir matyt dėl to tarp jo aplinkos žmonių buvo nemažai šios srities specialistų (A. Barkauskas, L. Šepetys, J. Januitis, G. Zimanas, J. Matulis ir kiti), kurie buvo naudingi darbe ir kuriuos reikėjo kontroliuoti, tačiau nereiškia, kad jų įtaka kasdieniuose reikaluose galėjo siekti toliau nei jų kuruojama sfera. Kolūkių pirmininkų įtaką labiau pasireiškėdavo žemės ūkio arba tik pačių ūkio reikalų lobizme. Apskritai verčiau kalbėti apie bendrą Sniečkaus klanų įtaką jam, o ne pavienių asmenų įtaką.

⁵²² A. Sniečkaus kalba LKP CK plenumo po N. Chruščiovo pašalinimo 1964 m., LYA, f. 16895, ap. 2, b. 92, l. 10.

⁵²³ *Lietuviškoji nomenklatūra 1956-1990 metais: tarp sovietinės sistemos ir neformalių praktikų: šaltinių rinkinys*, p. 91-119; Jonas Januitis, *Užvakar ir šiandien: 35 metai eterio tarnyboje*, p. 116-117.

4.1.2. Nepavykęs bandymas pašalinti A. Sniečkų 1967 m.

Aukščiausios vadovybės Maskvoje sprendimu bet koks pirmasis sekretorius, esantis aukščiausioje nomenklatūroje, galėjo būti pašalintas. Tiesa, kartais tokio kolegialaus sprendimo nepavykdavo pasiekti, o kartais net nepasitenkinimas tam tikru pirmuoju sekretoriumi, jo veiksmais, nereikšdavo, kad bus keliamas klausimas dėl šio atleidimo, nes pastarasis nepaisant pavienių blogybių, valdo padėtį savo kontroliuojamoje teritorijoje, o vietinis elitas jį remia.

Memuaristinėje literatūroje esama užuominų apie A. Sniečkui ruoštą pamainą ir ruoštą jo atleidimą⁵²⁴. Ypač ryškiai tai matėsi 1959 – 1961 metais, kuomet A. Sniečkus ir visa LKP buvo kritikuojama. Ne tik Maskvos valdininkai, bet galbūt ir pats N. Chruščiovas nejautė simpatijos A. Sniečkui ir jausmas buvo abipusis, nes po N. Chruščiovo nušalinimo A. Sniečkus atvirai džiaugėsi⁵²⁵, be to, jis parėmė perversmininkus ir jų ketinimus. Už šią paramą A. Sniečkus galėjo jaustis saugus, tačiau šaltiniuose randama informacijos apie 1967 m. pavasarį vykusį bandymą A. Sniečkų pašalinti iš pareigų ar perkelti į kitas „garbingas“ pareigas.

Viskas prasidėjo kai 1966 metais J. Paleckis buvo išrinktas SSRS Tautybių tarybos pirmininku. Šis postas buvo rotuojamas, tekdavo paeiliui kuriam nors iš respublikų vadovų (buvo kalbama, kad į šį postą buvo siūlomas A. Sniečkus, bet atsisakė⁵²⁶). Tačiau J. Paleckis išliko ir LSSR AT Prezidiumo pirmininko poste, nes nebuvo kandidato jį pakeisti, taigi kurį laiką jis turėjo du postus ir kadangi darbas Maskvoje užėmė didžiąją dalį laiko, J. Paleckis norėjo mažinti krūvį. Kaip prisiminė A. Barkauskas, tapęs A. Sniečkaus ir J. Paleckio pokalbio liudininku, J. Paleckis skubino klausimo dėl dviejų darbų išsprendimą ir į savo vietą siūlė J. Maniušį, nes „daugiau nėra kam“⁵²⁷.

⁵²⁴ Lionginas Šepetys, *Neprarastoji karta: Siluetai ir spalvos*, p. 60.

⁵²⁵ A. Sniečkaus kalbos, pranešimai ir straipsniai, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 92.

⁵²⁶ Autoriaus pokalbis su Marija Sniečkute, 2016-02-03.

⁵²⁷ Antanas Barkauskas, *Laikmečio įkaltai*, p. 300.

Žinoma, J. Maniušis nenorėjo keisti CK sekretoriaus kėdės, nes AT Prezidiumo pirmininko postas buvo dekoratyvinis ir tai nebuvo paslaptis. J. Maniušis turėjo rimtesnių politinių ambicijų. Minėtasis A. Barkauskas prisiminė, kad J. Maniušis neva išsirūpino iš Maskvos užtikrinimą, kad jis gali užimti vieną iš trijų respublikos vadovų postų ir jis pasirinko pirmojo sekretoriaus postą⁵²⁸. Iš to aiškėja, kad Maskva visgi neprotegavo J. Maniušio būtent į pirmojo sekretoriaus postą, bet leido jam pasirinkti, bet be aiškaus nurodymo, viskas priklausė nuo susitarimo vietoje.

J. Maniušio turėti ryšiai Maskvoje leidžia bent iš dalies neabejoti A. Barkausko pasakojimo tikrumu. J. Maniušis artimai bendravo su SSKP CK sekretoriumi ir svarbaus Organizacinio – partinio darbo skyriaus vedėju Ivanu Kapitonovu ir buvusiu Baltarusijos KP vadovu, Politbiuro nariu Kirilu Mazurovu⁵²⁹. Tačiau nei I. Kapitonovas nei K. Mazurovas nebuvo pajėgūs respublikinių vadovybių klausimo nuspręsti patys, be kitų sekretoriato ir Politbiuro narių pritarimo. 1967 m. kovo 28 d. A. Sniečkus Maskvoje susitiko su I. Kapitonovu konsultavosi dėl LSSR AT Prezidiumo pirmininko kandidatūros. I. Kapitonovas ir jo vadovaujamas skyrius buvo ta tarnyba, kuri derindavo kandidatus į įvairius partinius ir nepartinius postus, rekomenduodavo kandidatus, tad toks pokalbis nestebina. Tačiau jau sekančią dieną A. Sniečkaus užrašuose įrašyta, kad jis lankėsi pas L. Brežnevą ir AT prezidiumo pirmininką Nikolajų Podgorną ir jau kalbėjosi ne tik dėl AT prezidiumo pirmininko posto, bet ir dėl Ministrų Tarybos vadovo ir Pirmojo sekretoriaus⁵³⁰. Akivaizdu, kad būnant pas I. Kapitonovą iškilo klausimas dėl paties A. Sniečkaus tolesnio darbo. Galbūt I. Kapitonovas pasiūlė A. Sniečkui pereiti į žemesnes pareigas dėl amžiaus, nes keleriais metais vėliau, kai I. Kapitonovas sveikino A. Sniečkų su 70-uoju gimtadieniu, jubilias paklausė „man 70 metų, ar ryšium su amžiumi bus daromos išvados dėl tolimesnio darbo“, I. Kapitonovas pasakė, kad A. Sniečkui formuluotė dėl amžiaus nebus

⁵²⁸ Ibid., p. 301-302.

⁵²⁹ Алгирдас Манюшис, *Юозас Манюшис: к 100-летию со дня рождения*, Международный университет в Москве, 2010.

⁵³⁰ A. Sniečkaus užrašai bloknotuose, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 34, knygelė 11, nenumėruoti lapai, kovo 28-29 d. įrašai.

taikoma ir klausimų nekyla⁵³¹. Galbūt A. Sniečkus taip paklausė prisimindamas ankstesnį I. Kapitonovo pasiūlymą dėl amžiaus pasitraukti iš aukšto partinio posto.

Balandžio 3 d. buvo surengtas LKP CK biuro posėdis, kuris buvo slaptas, be pašalinių asmenų ir neprotokoluojamas (tarp LKP CK biuro posėdžio bylų, balandžio 3 d. biuro posėdžio protokolo nėra, posėdis nr. 34 vyko kovo 21 d., o posėdis nr. 35 – balandžio 10 dieną). Apie posėdį liudija trumpas jo turinio apibūdinimas išlikęs archyve, rašto SSKP CK forma, A. Sniečkaus įrašas kalendoriuje bei A. Barkausko memuarai.

Minėtas raštas yra nepasirašytas (įvardinta, kad jis nuo LKP CK sekretoriaus, taip dažnai pasirašinėjo A. Sniečkus), datuotas netiksliai (1967 m. balandis). Iš jo aiškėja, kad posėdyje dalyvavo šeši biuro nariai iš aštuonių (A. Sniečkus, M. Šumauskas, J. Maniušis, A. Barkauskas, R. Songaila ir A. Barauskas) ir keturi kandidatai (K. Kairys, P. Dobrovolskis, K. Mackevičius ir P. Griškevičius)⁵³². Posėdyje nedalyvavo antrasis sekretorius B. Popovas ir J. Paleckis. Pastarasis buvo Maskvoje, dirbo, o B. Popovas jau buvo Archangelske, kur jį pasiuntė dirbti (anot jo asmens bylos jau kovo 25 d. jis buvo išrinktas Archangelsko srities komiteto pirmuoju sekretoriumi)⁵³³.

Biuro posėdžio tikslas ar dienotvarkė buvo įvardinta kaip diskusija dėl kandidatūros į LSSR AT Prezidiumo pirmininko postą⁵³⁴. Posėdį pradėjęs A. Sniečkus informavo, kad J. Maniušis, grįžęs iš Maskvos, turi svarbų pranešimą. Šis pasakė, kad Maskvoje gavo „kažkokius ypatingus įgaliojimus: jis gali pasirinkti vieną iš trijų Respublikos vadovų postų [...] Jis pasirenka CK pirmojo sekretoriaus vietą, o A. Sniečkų siūlo į laisvas AT Prezidiumo pirmininko pareigas“⁵³⁵. A. Barkauskas teigė, kad J. Maniušis rėmėsi nutarimu, pasirašytu M. Suslovo⁵³⁶.

⁵³¹ A. Sniečkaus dienoraščio fragmentai, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 26, l. 33.

⁵³² Nepasirašytas raštas į SSKP CK, 1967 m. balandis, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 305, l. 125.

⁵³³ Дополнение к личному листку по учету кадров Попов Борис Вениаминович, LYA, f. 1771, ap. 227, b. 3641, nenumėruotas lapas.

⁵³⁴ Nepasirašytas raštas į SSKP CK, 1967 m. balandis, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 305, l. 125.

⁵³⁵ Antanas Barkauskas, *Laikmečio įkaltai*, p. 301.

⁵³⁶ *Ibid.*, p. 301.

Visų pirma neįsivaizduojama kaip turėtų atrodyti oficialus nutarimas pasirašytas CK sekretoriaus M. Suslovo, kuriame „leidžiama pasirinkti J. Maniušiui vieną iš postų“! Nutarimai turėjo būti konkretūs, ne siūlomojo pobūdžio. Tačiau tai, kad J. Maniušis susitarė žodžiu ir jam buvo pavesta išsiaiškinti biuro narių nuomonę, ir esant palaikymui jis gali būti renkamas pirmuoju sekretoriumi, nėra neįtikinama. Maskvos valdininkai puikiai suprato, kad pirmajam sekretoriui reikia vietinio elito paramos ir pasitikėjimo, apie tai gali liudyti V. Charazovo vykdytos elito apklausos dėl kandidatų į pirmojo sekretoriaus postą po A. Sniečkaus mirties. Taigi nebuvo ryžtamasi tiesiog padiktuoti sprendimą.

Svarbiausia šioje istorijoje elito ir artimų A. Sniečkui žmonių laikysena. Jie pasipriešino J. Maniušiui ir parėmė A. Sniečką. Šioje vietoje svarbu prisiminti anksčiau aprašytą kolektyvinio veiksmo principą, kuris yra vienas kertinių suprantant kodėl ne visada pavyksta perversmai. Neretai atsitinka, kad klientas pradeda nevykdyti patrono nurodymų arba pavaldinys nustoja paklusti viršininkui, tada nepatenkintieji gali trauktis arba gali pabandyti užimti patrono (viršininko) vietą ar tiesiog jį išstumti. Tam organizuojamas savotiškas maištas, bet jo sėkmė priklauso nuo aplinkinių paramos. Klanas yra tiek stiprus kiek jo stiprumu ir ilgaamžiškumu tiki artimoji aplinka⁵³⁷.

A. Sniečkumi jo klientai bei favoritai tikėjo, parėmė ir draugai. Rašte į SSKP CK išdėstyta informacija gali būti kvestionuojama, bet elito paramos A. Sniečkui faktas akivaizdus iš to, kad jis liko pirmuoju sekretoriumi. Remiantis šiuo dokumentu, pirmasis kalbėjęs CK sekretorius A. Barkauskas teigė, kad A. Sniečkus turi didelę patirtį, daug energijos ir didžiulį autoritetą partinėje organizacijoje, tad „būtų labai gerai jei drg. Sniečkus liktų pirmuoju sekretoriumi“⁵³⁸. K. Kairys pasakė, kad jis nemato tinkamo kandidato pakeisti A. Sniečką, o M. Šumauskas teigė, kad partinis aktyvas A. Sniečką palaiko ir nepaisant amžiaus jis gali likti pirmuoju sekretoriumi. A. Barauskas, P. Dobrovolskis, R. Songaila ir P. Griškevičius į AT prezidiumo pirmininkus

⁵³⁷ Henry E. Hale, *Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective*, p. 33-37.

⁵³⁸ Nepasirašytas raštas į SSKP CK, 1967 m. balandis, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 305, l. 125.

siūlė M. Šumauską ir nors nėra įvardinta akivaizdu, kad jie parėmė A. Sniečkų, nes kitu atveju tai būtų užrašyta, be to, J. Maniušis matydamas padėties beviltiškumą pasakė, kad „dėl pirmojo sekretoriaus visų nuomonė vieninga ir bet kokie pakeitimai būtų nesuprasti“⁵³⁹. Tačiau čia atsiranda nesutapimas su A. Barkausko išdėstymu, kad J. Maniušis galėjo rinktis kurį postą jis užims, nes remiantis raštu, J. Maniušis pats pritarė A. Sniečkaus ir M. Šumausko pasiūlymui savo vietoje, o į AT Prezidiumo pirmininkus pasiūlė K. Kairį⁵⁴⁰. Tai paaiškintina keista „partinio kuklumo“ specifika, kai buvo vengiama įvardinti savo kandidatūrą, tai paliekant kitiems, kaip šiuo atveju ir nutiko.

Posėdis buvo baigtas nusprendus J. Maniušį „siūlyti“ MT pirmininku, M. Šumauską – AT Prezidiumo pirmininku, o A. Sniečkų palikti pirmojo sekretoriaus poste⁵⁴¹. Taip baigiamas čia ne kartą minėtas raštas. Jis absoliučiai neatspindi posėdžio atmosferos, iš jo nėra aišku ar posėdis buvo įtemptas su didelėmis diskusijomis, ar jis buvo gana ramus, nežinome kiek truko, be to, pasisakymai epizodiški, diskusija neatspindi baigties. Visgi, kaip jau minėta, čia svarbu išryškinti elito paramą A. Sniečkui.

Tam kas buvo nuspręsta, reikėjo gauti ir Maskvos pritarimą, tad kelios dienos po posėdžio, balandžio 6 d. A. Sniečkus kalbėjo su L. Brežnevu ir I. Kapitonovu (nėra aišku ar buvo Maskvoje, ar kalbėjo telefonu), ir matyt susitarė dėl pokyčių respublikos vadovybėje⁵⁴². Čia turėjo būti sprendžiamas ir trūkstančių sekretorių klausimas, nes LKP CK vadovybė buvo be dviejų sekretorių. Balandžio 10 d. Lietuvoje jau buvo Algirdas Ferensas ir Valerijus Charazovas du nauji CK sekretoriai abu prieš tai dirbę SSKP CK Organizacinio – partinio darbo skyriuje. Maskvos nuomonė paaiškėjo balandžio 11 d., kai A. Sniečkui paskambino Baltijos respublikas kuravęs OPD skyriaus darbuotojas K. Lebedevas ir pasakė, kad priimtas nutarimas dėl M. Šumausko ir J. Maniušio⁵⁴³. Galutinis šios istorijos akordas nuskambėjo

⁵³⁹ Ibid., l. 126.

⁵⁴⁰ Ibid., l. 126.

⁵⁴¹ Ibid., l. 126.

⁵⁴² A. Sniečkaus užrašai bloknotuose, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 34, knygelė 11, nenumėruoti lapai, balandžio 6 d. įrašas.

⁵⁴³ A. Sniečkaus užrašai, 1967 m. Balandžio 11 d., LYA, f. 16895, ap. 2, b. 25, l. 145.

balandžio 13 d. LKP CK Plenumė, kuriame buvo išrinkti nauji sekretoriai ir atnaujinta LKP CK biuro sudėtis: antruoju sekretoriumi tapo V. Charazovas, sekretoriumi A. Ferensas, MT pirmininku – J. Maniušis, į biurą nariu buvo išrinktas K. Kairys (tvirtai parėmęs A. Sniečkaus pasilikimą poste) iš jo pašalintas į Maskvą išvykęs J. Paleckis, biuro nariu buvęs 27 metus.

Viską apibendrinti padeda A. Randakevičiaus, tuomet jau buvusio LSSR KGB pirmininko, nuo 1967 m. pradžios dirbusio SSRS KGB, asmeninis laiškas A. Sniečkui, kuriame jis rašė:

„Nepakeitė atmosferos draugo Motiejaus perėjimas į kitą postą. Ją pakeitė „iškėlimas“, o faktiškai pašalinimas iš svarbaus respublikos posto asmens [J. Maniušio – M.Ė], kuris partine linija laikė ne aktyvo sutelkimą, o jo skaldymą. Ne ūkiniai ir kultūriniai respublikos laimėjimai, o vieno ar kito doro komunisto nesėkmė iššaukdavo atvirą jo džiaugsmą. Partinės ir pavasariškos atmosferos vadovaujančių draugų tarpe ir žemiau stovinčių darbuotojų tarpe vyravimo laidas – tai Jūsų sutikimas pasilikti savo poste“⁵⁴⁴.

Paskutiniojoje eilutėje A. Randakevičius gana subtiliai pasako, kad respublikinė nomenklatūra džiaugiasi A. Sniečkaus pasilikimu. Be to, laiške aptariama M. Šumausko pozicija jo atleidimo iš svarbių pareigų klausimu. A. Randakevičiaus nuomone, nors M. Šumauskas ir nusivylė, bet tik A. Sniečkaus paramos dėka jis vis dar liks dirbti, taip savotiškai sufleruojant apie viso klanų tęstinumą. Tokios mintys gana pranašiškos, nes metai po A. Sniečkaus mirties M. Šumauskas pasitraukė į pensiją [priedas nr. 4].

Maskva negalėjo tiesiog padiktuoti savo sprendimą ir nepaisyti vietinio elito. 1974 m. po A. Sniečkaus mirties buvo elgiamasi panašiai, apklausiamas elitas. Iš vienos pusės, Maskva žinojo, kad padėtis Lietuvoje bet kada gali tapti įtempta, kad gyventojai jos iki galo nepalaiko, tad reikėjo bent vietinio elito susitelkimo, be vietinių nesutarimų. Iš kitos pusės, nebuvo ryškių alternatyvų kaip kitų respublikų atveju, kai iš anksto buvo gana lengva pasirinkti ką skirti.

⁵⁴⁴ A. Randakevičiaus laiškas A. Sniečkui 1967-05-07, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 172, l. 77ap.

Tokią nuomonę pagrįsti padeda tų pačių 1974 m. peripetijos kai visą mėnesį nebuvo apsisprendžiama ką skirti pirmuoju sekretoriumi, o tai buvo beprecedentis atvejis visoje Sovietų Sąjungoje.

4.1.3. A. Sniečkaus klano tarpusavio santykiai

Klientų, favoritų ir draugų tarpusavio ryšiai buvo dvejetainio pobūdžio: susidarę senai, dar nuo jaunystės ar pirmųjų svarbesnių postų arba susiformavę patekus į A. Sniečkaus aplinką. Pirmieji neretai buvo nulemti ir jau aptartų ryšių mazgų bei neasmeninių tinklų. Kadangi A. Sniečkaus aplinkoje buvo nemažai buvusių frontininkų, juos jungė sena pažintis, neretais atvejais ir artima bičiulystė. Šie ryšiai, be abejonės, buvo stipresni ir teikdavo daugiau naudos nei naujai mezgami. Galima klausti ar tai, kad seni pažįstami pakilo karjeros laiptais ir užėmė aukštesnius postus yra sutapimas ar tai sąmoningo abipusės politinės paramos rezultatas? Jaunas Kelmės rajono vykdomojo komiteto darbuotojas V. Astrauskas dirbdamas rajone susipažino su to rajono partijos komiteto pirmuoju sekretoriumi Vytautu Bieliausku⁵⁴⁵. Tikėtina, kad V. Astrauskas būdavo ir Bieliauskų šeimos rate. Bent vėliau, kai jo viršininkas A. Ferensas pradėjo merginti būsimą žmoną Godą (kurios brolis buvo vedęs Bieliauskaitę), V. Astrauskas gerai pažinodamas Bieliauskus vaidino piršlį. Tad tokie iš seniau atėję ryšiai su Bieliauskais, taip pat susiformavęs artimesnis santykis su A. Ferensu, galėjo suvaidinti ir V. Astrausko karjeroje. Esama galimybė, kad vėliau V. Astrauskas į medžioklę buvo pakviestas A. Ferenso iniciatyva, šiam prasitarus A. Sniečkui, kad verta pakviesti „augantį partinį darbuotoją“. Minėta, kad į A. Sniečkaus medžioklės bičiulių ratą patekdavo ir artimesnių jo bičiulių ar tiesiog klientų klientai.

Senesnės pažintys ir bičiuliški santykiai siejo ir J. Januitį bei M. Šumauską. J. Januitis apie tai rašo savo atsiminimų knygoje įvardindamas kaip nuoširdžią draugystę. Nėra paaiškinama kada ir kokiomis aplinkybėmis jie pradėjo bendrauti, kas juos siejo⁵⁴⁶, tačiau labiausiai tikėtina, kad tai buvo sena

⁵⁴⁵ Vytautas Astrauskas, *Įrėminti laike: prisiminimai ir pamąstymai*, p. 11.

⁵⁴⁶ Jonas Januitis, *Užvakar ir šiandien: 35 metai eterio tarnyboje*, p. 182.

pažintis, nuo Antrojo pasaulinio karo laikų, kai J. Januitis buvo pasiųstas diversinei veiklai vokiečių okupuotoje Lietuvoje Biržų krašte, o M. Šumauskas vadovavo Šiaurės Lietuvos pagrindiniam partiniam komitetui į kurį įėjo ir Biržų kraštas. Nuo darbo Lietuvos komjaunime J. Januitis buvo pažįstamas ir su būsimu KGB pirmininku J. Petkevičiumi. Sprendžiant iš memuaristikos jie bendravo gana neformaliai⁵⁴⁷. Beje, darbas komjaunime suartino nemažai veikėjų. Antai, nuo tų laikų tas pats J. Petkevičius buvo pažįstamas su L. Šepečiu, vėliau jie nevengdavo kalbėdami besivaikščiojant spręsti reikalų⁵⁴⁸.

Iš kitos pusės A. Sniečkui savo aplinką įtraukiant į įvairias laisvalaikio praleidimo formas, tarpusavio bendravimas formavosi ir jau patekus į klaną ratą. Darbinius ar net kiek artimesnius santykius palaikė visi A. Sniečkaus klientai bei favoritai. Nors buvo žmonių, kurie vienas kito nemėgo (kliūdavo G. Zimanui), bet vis tiek buvo priversti bendrauti ir didelės nesantaikos demonstruoti negalėjo. Abipusiai santykiai užtikrindavo ir galimybę vieni kitiems padėti. Medžioklės būrelio nariai P. Mišutis ir P. Petronis, kurie iki 1961 m. buvo menkai arba visiškai nepažįstami (P. Petronis iki tol dirbo ne Lietuvoje, o P. Mišutis neužėmė aukštų pareigų), artimai bendrauti pradėjo kartu medžiodami. Tačiau tai, kad pažintis nebuvo sena, nesutrukdė P. Mišučiui kreiptis į P. Petronį pagalbos⁵⁴⁹. Nors tai neleidžia spręsti apie santykių artumą, bet parodo, kad per medžioklę ir kitas kolektyvines veiklas suartėję žmonės, net neturėdami senos pažinties, galėjo išsirūpinti tokias paslaugas, kurios kitoje visuomenėje, kitu laiku, galėtų sukelti didelį skandalą dėl privačių ir viešų interesų supainiojimo.

Tikėtina, kad tik patekę į aukštesnius postus ar į A. Sniečkaus aplinką artimiau bendrauti pradėjo ir J. Januitis bei P. Mišutis. Juos jungė bendra darbo sritis (ideologija), bet panašu, kad jungė ir bičiulystė⁵⁵⁰. P. Mišutis gana šiltai atsiliepė apie A. Barkauską⁵⁵¹, pastarasis savo memuaruose taip pat neliko skolingas. Tikėtina, kad sutapo ir jų ideologinės nuostatos, nes abu nemėgo

⁵⁴⁷ Ibid., p. 286.

⁵⁴⁸ Vladas Butėnas, *Cė ka: kelias į 1988-uosius metus*, Vilnius, 2003, p. 63.

⁵⁴⁹ Prano Mišučio laiškas Antanui Sniečkui, 1973-07-17, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 174, l. 136.

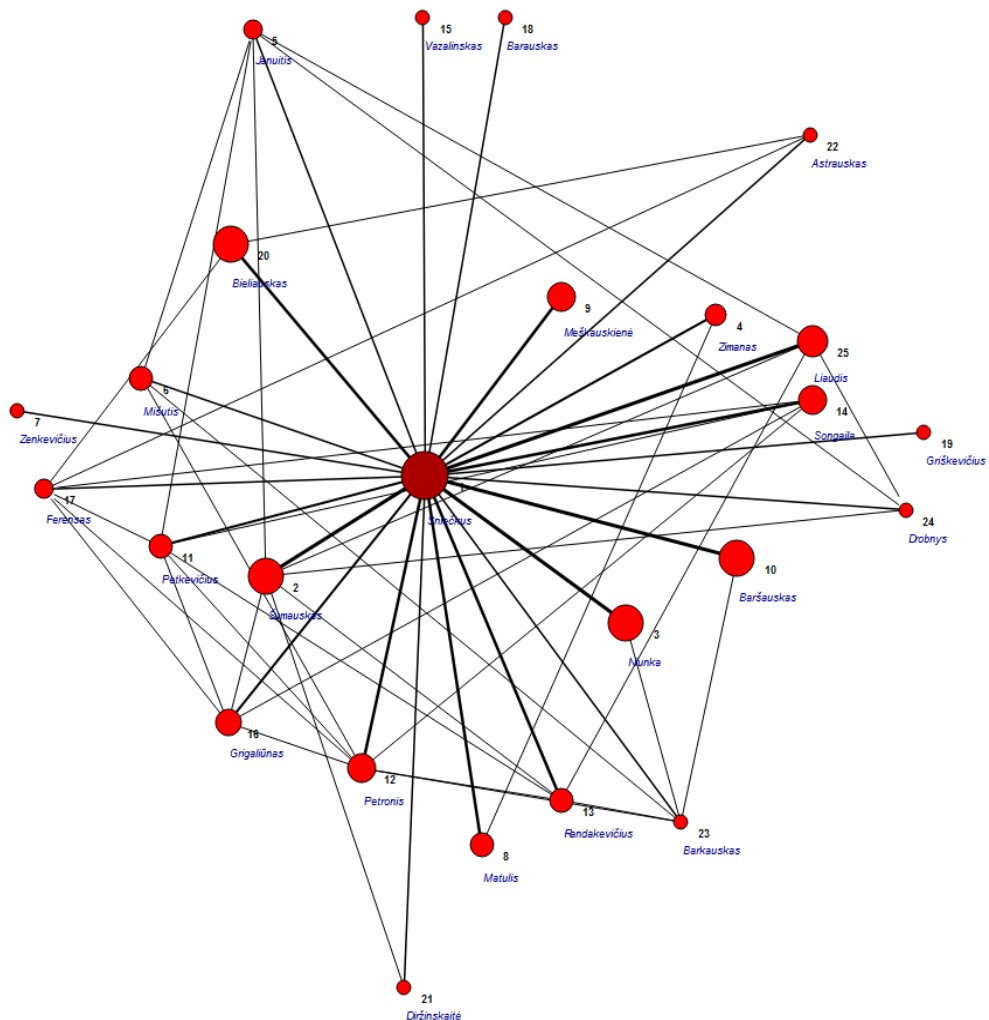
⁵⁵⁰ Jonas Januitis, *Užvakar ir šiandien: 35 metai eterio tarnyboje*, p. 32.

⁵⁵¹ Prano Mišučio laiškas Antanui Sniečkui, 1973-07-17, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 174, l. 140.

ortodoksiškesnio Zimano⁵⁵². Pastarasis turėjo ryškesnį ryšį tik su J. Matuliu, nors dėl to ryšio nuoširdumo galima abejoti⁵⁵³.

Dar viena artimesnių santykių išraiška buvo kaimynystė bei bendras šeimyninis švenčių šventimas. Jau buvo rašyta, kad nuo 1966 m., kai A. Sniečkus persikėlė į kitą namą Čiurlionio gatvėje, šalia jo netrukus apsigyveno KGB pirmininkas J. Petkevičius ir LSSR Karinis komisaras P. Petronis, tad jie abu taip pat buvo kaimynai. Abu jie, taip pat Songailų, Ferensų ir Grigaliūnų šeimos kartu bent porą kartų šventė Naujuosius metus, taip pat kitas šventes.

10 schema. A. Sniečkaus ryšiai su klientais bei favoritais ir šių tarpusavio ryšiai

⁵⁵² Antanas Barkauskas, *Laikmečio įkaltai*, p. 372.

⁵⁵³ S. Nekrašius, Daug triukšmo sukėlęs puolimas, in: *Gairės*, 1996, Nr. 3, p. 24; Juozas Matulis, *Autobiografiniai bruožai. Prisiminimai*. Vilnius, 1999, p. 118.

Schemoje nr. 10 matomi A. Sniečkaus ryšiai su klientais bei favoritais ir šių tarpusavio ryšiai (storesnis spindulys ir didesnis apskritimas reiškia stipresnį ryšį). Čia neatspindimi įtariamieji ryšiai (pavyzdžiui, senieji pagrindininkai tikrai vieni kitus pažinojo, bet nėra aišku ar artimai bendravo), nes Lietuvos mastu faktiškai visi partiniai, ūkiniai ar vyriausybės kadrai buvo pažįstami, tad šioje vietoje vien pažinties deklaravimas neturi prasmės. Pateiktieji pavyzdžiai sudaro geresnį vaizdą apie Sniečkaus aplinkos tarpusavio ryšius. Žinoma, ryškiausiai Sniečkaus aplinkos sąsajas galima matyti per jau detaliai analizuotą medžioklę, kurios dalyvių sąsajos atsispindi ir schemoje.

4.1.4. M. Šumausko ryšiai – pagrindinė LKP, sovietiniai partizanai ir valstybinis valdžios aparatas

M. Šumauskas taip pat buvo svarbi sovietų Lietuvos persona ir vienas kertinių sovietų Lietuvos elito atstovų. Jis buvo artimai susijęs su A. Sniečkumi, net jų aplinkos buvo susijusios – M. Šumauskas supažindindavo su A. Sniečkumi savo favoritus ir klientus ir ilgainiui šie tapdavo šio aplinkos dalimi.

M. Šumauskas su nelegalios pagrindinės LKP nariais susipažino per savo brolius, ypač vyriausiąjį Antaną, kuris į LKP įstojo dar 3-ojo deš. pr. M. Šumauskas padėdavo broliams platinti komunistinius atsišaukimus ir taip pamažu įsitraukė į nelegalią veiklą. Į komjaunimo veiklą jis įsitraukė per A. Lifšičą⁵⁵⁴, o tolesnis karjeros kelias buvo tampriai susijęs su J. Stimburiu, kuris buvo Šumauskų kaimynas ir artimas draugas⁵⁵⁵. J. Stimburys dirbo LKP CK sekretoriato, remiantis LKP „metraštininku“ R. Šarmaičiu, kurį laiką faktiškai vykdė pirmojo sekretoriaus funkcijas⁵⁵⁶. Kad abu bendravo ir gerokai vėliau, liudija išlikusios nuotraukos⁵⁵⁷.

Komunistams M. Šumauskas buvo naudingas, nes dirbo spaustuose, tad galėjo padėti spausdinant atsišaukimus, proklamacijas ir leidinius. Tolesnė jo veikla tarpukario Lietuvoje buvo tampriai susijusi su Kaziu Sprindžiu, A.

⁵⁵⁴ Motiejus Šumauskas, *Kovų verpetuose*, Pirmasis leidimas, p. 65.

⁵⁵⁵ Juozo Stimburio 70-mečio minėjimas, V. Banaičio kalba, LYA, f. 77, ap. 28, b. 10620, l. 37.

⁵⁵⁶ Juozo Stimburio 70-mečio minėjimas, R. Šarmaičio kalba, LYA, f. 77, ap. 28, b. 10620, l. 33.

⁵⁵⁷ Algis Samajauskas, *Ažuolai vėtrų nebijo*, nuotraukos įklajose tarp p. 128-129.

Sniečkumi, Pranu Meilumi. Tuomet jis susipažino ir bendravo su A. Guzevičiumi, K. Preikšu, E. Ozarskiu, I. Gaška, M. Chodosaitė, V. Vyšniauskaite ir nemažai kitų pagrindinės LKP aktyvių narių. M. Šumauskas priklausė artimesnių V. Kapsukui žmonių aplinkai, bet dirbdamas Lietuvoje buvo artimai susijęs su visais LKP veikėjais.

Be komunistinio pagrindžio, svarbiausi paties M. Šumausko gyvenimo etapai, kuriuose mezgėsi jo ryšiai buvo partizanavimas Antrojo pasaulinio karo metais bei darbas Šiaulių sr. komitete.

Kaip prisiminė M. Sniečkutė, M. Šumauskas daug bendravo su buvusiais sovietiniais partizanais, šie dažnai rinkdavosi jo vasarnamyje Turniškėse⁵⁵⁸. Apie jo artumą sovietiniams partizanams gali liudyti ir tai, kad jo paties antroji žmona Jadvyga taip pat buvo partizanė, LKP (b) CK operatyvinės grupės žvalgė⁵⁵⁹. Kad M. Šumauskas niekada nenutraukė ryšių su šiais veikėjais rašė ir J. Januitis, pats buvęs partizanas⁵⁶⁰. Buvo bendraujama ne su visais, o su vadinamąją LKP (b) CK operatyvine grupe, su kuria M. Šumauskas kartu buvo desantuotas į Baltarusijos miškus, o vėliau dalis buvo ir jo vadovauto LKP (b) Šiaurės srities komiteto nariai ir partizaninių būrių vadai.

M. Šumauskas mėgo gegužės pradžioje rengti, vėliau tradicija tapusius, buvusių bendražygių pobūvius Turniškėse. A. Samajauskas prisiminė, kad į šiuos susitikimus ateidavo ir buvę pagrindininkai ar buvę RA 16-osios divizijos kariai, bet dauguma buvo buvusiųjų partizanų – pagrindininkų: Michailas Pirmaitis, A. Barauskas, Stasys Andriukaitis, Bronius Urbanavičius, Stasys Apyvala (šis partizanavo Švenčionių regione kartu su būsima M. Šumausko žmona Jadvyga), Antanas Raguotis, G. Zimanas, Jurgis Grigonis ir daug kitų. Jis nemažai bendravo su kitu operatyvinio būrio ir vėliau Šiaurės srities komiteto nariu Jonu Macevičiumi⁵⁶¹.

⁵⁵⁸ Autoriaus pokalbis su Marija Sniečkute, 2016-02-03.

⁵⁵⁹ Motiejus Šumauskas, *Kovų verpetuose*, Antras leidimas, p. 404-406.

⁵⁶⁰ Jonas Januitis, *Užvakar ir šiandien: 35 metai eterio tarnyboje*, p. 181.

⁵⁶¹ Pavyzdžiui, Jonas Macevičius kažkokiu tikslu LKP (b) Kadro skyriui nurodydamas partiniu veikėjus, kurie jį pažįsta ir gali laiduoti antruoju nurodė M. Šumauską, Список товарище, снающих обо мне по совместной работе и учёбе, И. Мацевичюс, 1952-09-29, LYA, f. 1771, ap. 274, b. 1103, l. 39.

Vienas artimiausių jo draugų iš partizanavimo laikotarpio buvo jau minėtasis P. Bučinskas po karo dirbęs kolūkio pirmininku. Tikėtina, kad pažintis su M. Šumausku sąlygojo, kad P. Bučinskas buvo sąjunginės ir respublikinės Aukščiausios Tarybos deputatas bei gavo socialistinio darbo didvyrio apdovanojimą. Artimai M. Šumauskas bendravo ir su buvusiais partizanais Petru Eiduku, Jonu Čiulada⁵⁶².

Galima pastebėti, kad buvusieji partizanai buvo visų pirma draugai ar bičiuliai, bet ne tie, kuriuos M. Šumauskas protegavo į aukštus postus. Jų bendravimas, žinoma, ne tik atliko socialinę funkciją, buvo naudingas ir kitomis prasmėmis (kaip matyti iš P. Bučinsko atvejo). Bet jeigu ieškotume M. Šumausko favoritų, jo klientų, reiktų žiūrėti į tolesnius karjeros etapus ir vienas reikšmingiausių buvo darbas Šiaulių sr. Pirmuoju sekretoriumi. Būtent nuo darbo čia M. Šumauskas įgijo kelias svarbias pažintis, kurios vėliau jį lydėjo karjeroje.

Bene įtakingiausias M. Šumausko rato žmogus, jo asmeninis favoritas, buvo agronomas, žemės ūkio specialistas Medardas Grigaliūnas. Jis buvo vienas svarbiausių Žemės ūkio srities atstovų, daugiau kaip dvidešimt metų vadovavęs LSSR Žemės ūkio ministerijai. Remiantis A. Samajausko atsiminimais, M. Šumauskas yra pasakę, kad M. Grigaliūnu pasitiki labiau nei pačiu savimi, laikė jį savo mokiniu⁵⁶³. Nors M. Šumauskas ir M. Grigaliūnas kurį laiką dirbo Šiauliuose, tačiau tuomet tiesioginių reikalų neturėjo⁵⁶⁴. Jų sąsajos prasidėjo vėliau, M. Grigaliūnui persikėlus į Vilnių. Tikėtina, kad M. Šumauskas žinojo apie M. Grigaliūną, jo darbą Šiauliuose ir dėl to pasirinko jį į savo komandą, nes toks sutapimas, kad srities vadovas nežinotų gana svarbiose žemės ūkio pareigose dirbančio žmogaus, bet persikėlęs dirbti į Vilnių, pasikvietė jį savo padėjėjų, yra neįtikėtinas. Tolesnis M. Grigaliūno karjeros kelias tampriai susisiejo su patrono: panaikinus sritis, M. Šumauskas perėjo dirbti į LSSR MT, pirmininko pirmuoju pavaduotoju, netrukus jo padėjėju buvo paskirtas M. Grigaliūnas. M. Šumauskui tapus LKP CK antruoju

⁵⁶² Algis Samajauskas, *Ažuolai vėtrų nebijo*, p. 280, 295.

⁵⁶³ *Ibid.*, p. 121-122.

⁵⁶⁴ *Medardas Grigaliūnas*, sud. Stasys Vasiliauskas, Vytautas Skuodžiūnas, p. 25.

sekretoriumi, jo padėjėju vėl tapo M. Grigaliūnas⁵⁶⁵. 1956 m. M. Šumauskas pradėjo dirbti MT pirmininku ir netrukus į MT dirbti perėjo M. Grigaliūnas. Po kurio laiko tapo ministru.

M. Šumauskas daug dėmesio skyrė žemės ūkiui, tad nekeista, kad M. Grigaliūnas, išmanantis šią sritį, buvo jo mėgstamas. Aišku iš to, kad M. Šumauskas persikeldamas į kitą darbą vis pasikviesdavo M. Grigaliūną dirbti pas save (kas paprastai sovietologinėje literatūroje nagrinėjančioje klientelizmą SSRS yra klientelinio ryšio įrodymas) mes negalime sakyti, kad jie buvo susiję klientelinio ryšiu, tai gali būti panašu į komandos formavimą, bet faktas, kad M. Grigaliūnas atsidūrė A. Sniečkaus artimoje aplinkoje (o kartu ir Šumausko, kaip Sniečkaus aplinkos dalies) liudija, kad čia buvo glaudesnis ryšys, be to, vėliau M. Grigaliūnas yra proteguojamas į aukštą ministro postą. Galima matyti santykių transformaciją iš pavaldinio, į klientą, o vėliau ir į artimesnį ryšį pradėjus bendrauti laisvalaikio.

Kalbant apie kitus M. Šumausko ryšius, gana artimas jo favoritas buvo Eduardas Čipkus, su kuriuo M. Šumauskas praleisdavo ir dalį laisvalaikio – jie kartu žvejoj⁵⁶⁶. Galbūt žinant E. Čipkaus pomėgį žvejybai, vandeniui ir jo savamoksišką domėjimą ichtiologija, E. Čipkus buvo paskirtas Respublikinės žvejų kolūkių sąjungos valdybos pirmininku, o vėliau ir LSSR LŪT Vidaus vandenų eksploatacijos valdybos viršininku. Beje, E. Čipkaus pavardė yra ir viename iš medžioklės sąrašų, tad kartu su Sniečkaus aplinka bent retkarčiais medžiojo.

Dar vienas favoritas su kuriuo buvo praleidžiamas laisvalaikis buvo Alfonsas Kiudulas. Jis įrašytas į visus keturis nagrinėtus medžioklės sąrašus, tad bent tuo periodu dažnai medžiojo su A. Sniečkumi ir priklausė jo aplinkai. A. Kiudulas buvo senas M. Šumausko pažįstamas. Jie turėjo susipažinti M. Šumauskui dirbant Šiaulių sr. Pirmuoju sekretoriumi, o A. Kiudului – Šiaulių sr. Vykdomojo komiteto sekretoriumi. Panašu, kad M. Šumauskas yra šiek tiek padėjęs A. Kiudului, susilaukus skundų dėl šio elgesio. 1950 m. spalio 27 d.

⁵⁶⁵ Дополнение к личному листку по учету кадров Григалиюнас Медардас Юлионович, ф. 1771, ар. 274, б. 576, л. 4.

⁵⁶⁶ Algis Samajauskas, *Ažuolai vėtrų nebijo*, p. 220.

LKP (b) CK gavo Šiaulių sr. Vykdomojo komiteto tarnautojų laišką, kuriame A. Kiudulą kaltino grubiu elgesiu su komiteto darbuotojais („su kuom kalbi aš galiu viską padaryti ir tave išmesti iš tarnybos⁵⁶⁷“), piktnaudžiavimu alkoholiu. A. Sniečkus persiuntė šį laišką M. Šumauskui su nurodymu išsiaiškinti⁵⁶⁸, iš vizos ant dokumento panašu, kad A. Kiudulas buvo iškviestas pokalbiui, tačiau tolesnių veiksmų atspindžio asmens byloje nėra. Sprendžiant iš tolesnės A. Kiudulio karjeros nei tokie išsišokimai, beje būdingi Stalino laikams, nei vėlesnės problemos dėl šeimos narių biografijų nesutrukdė siekti karjeros, kuri ir toliau buvo susijusi su M. Šumausku, kai 1959 m. A. Kiudulas buvo įdarbintas LSSR Ministrų tarybos Reikalų valdytoju, tai yra svarbiausiu kasdienių buitinių, kanceliarinių ir ryšio dalykų sprendėju, be to Reikalų valdyba rūpindavosi ir dalies nomenklatūrinių gerbūviu, pavyzdžiui, jiems priklausė rūpintis Turniškių vasarnamiais. Tą epizodą ir M. Šumausko pagalbą galima traktuoti kaip santykinę klientelinę paslaugą už kurią A. Kiudulas turėjo būti dėkingas. Beje, M. Šumauskui palikus Ministrų tarybą, A. Kiudulas nepraėjus metams buvo išprašytas naujojo pirmininko. L. Šepetys rašė, kad atėjęs pas J. Maniušį prašė skirti jo vadovaujamai Kultūros ministerijai ministro pavaduotojo etatą. J. Maniušis sutiko, bet į etatą pasiūlė A. Kiudulą, kuris panašu netiko J. Maniušiui arba tiesiog buvo ne jo kadras ir trukdė paskirti savą. L. Šepetys buvo priverstas sutikti⁵⁶⁹.

Taigi M. Šumauskas darbe ir karjeroje rėmėsi senais saitais su pogrindininkais, bičiulyste su partizanais, tarp kurių turėjo didelį autoritetą, o dirbdamas partinį darbą pastebėjo ir ugdė kelis veikėjus, kuriuos galima traktuoti, kaip klientus ir favoritus. Šie M. Šumausko rekomenduoti ir suartinti su A. Sniečkumi buvo ir pastarojo artimo rato dalyviai ir ilgainiui tapo įtakinga elito dalimi.

⁵⁶⁷ Šiaulių sr. Vykdomojo komiteto tarnautojų laiškas A. Sniečkui, 1950-10-27, LYA f. 1771, ap. 258, b. 201, l. 13.

⁵⁶⁸ Записка Зам. Зав. Особым сектрором ЦК КП(б) Литвы, секретарю Шяуляйского обкома КП(б) Литвы Шумаускасу М. Ю, 1950-11-10, LYA, f. 1771, ap. 258, b. 201, l. 12.

⁵⁶⁹ Lionginas Šepetys, *Neprarastoji karta: Siluetai ir spalvos*, p. 127.

4.2. Antrasis sekretorius ir rusakalbių grupuotė bei jų ryšiai su Maskva 5 – 8 deš.

4.2.1. VKP (b) CK biuro Lietuvai pirmininkai: jų veikimo logika bei galios raiška

1944 m. lapkričio 11 d. VKP (b) CK Politbiuro nutarimu buvo įkurti specialieji VKP (b) CK biurai Lietuvai, Latvijai ir Estijai. Oficialiai biuro įkūrimas buvo užmaskuotas kaip pagalba, naujai sovietinei respublikai, suteikimas. Biuro pirmininkas Michailas Suslovas LKP (b) CK 1944 m. gruodžio plenumė sakė: „Kadangi Lietuvos partinė organizacija yra jauna, nepakankamai sustiprėjusi ir turinti mažai narių, Visasąjunginės komunistų partijos bolševikų Centro komitetas, norėdamas suteikti Lietuvos SSR partinei organizacijai pagalbą suformavo VKP (b) Centro komiteto biurą Lietuvai“⁵⁷⁰. Taip pat buvo pabrėžta, kad toks biuras yra laikinas ir buvo įkuriamas visose „jaunose“ respublikose, kuriose ugdė „nacionalinius kadrus“, sustiprino vietines partines organizacijas⁵⁷¹. Išties Maskva čia neišradinėjo dviračio ir vykdė senai patikrintą praktiką.

Estų istorikas Tinu Tannbergas teigia, kad tuometinė komunistų partijos organizacinė struktūra ir partijos vidiniai, normatyviniai dokumentai, nenumatė panašių biurų įkūrimo, tai buvo gana specifiniai institutai⁵⁷². Sutinkant, kad nei partijos statutas, nei kiti dokumentai nieko nenumatė dėl tokių organų, visgi reiktų žvelgti į praktiką, o ji rodo, kad panašūs biurai buvo įkuriami jau nuo 3-ojo deš. pradžios (Tolimųjų Rytų biuras ir panašūs).

LKP viršūnėlė biurą pasitiko gana priešišškai ir nesuprato situacijos. Ataskaitoje – plane Maskvai, M. Suslovas rašė, kad santykiai tarp VKP (b) biuro Lietuvai ir LKP (b) CK bei Liaudies komisarų tarybos yra šalti, o A. Sniečkus ir M. Gedvilas jo atvykimą sutiko su nuostaba bei atsargumu, bijodami, kad lietuviai nebūtų nustumti į antrą planą. A. Sniečkus paklausė M. Suslovo „ar Jūsų atvykimas nereiškia, kad dabar valdančią rolę vaidins rusų

⁵⁷⁰ О задачах Бюро ЦК ВКП(б) по Литве, ЛЯА, ф. 1771, ар. 7, б. 11, л. 194-195.

⁵⁷¹ Ibid., л. 195.

⁵⁷² Тину Таннберг, *Политика Москвы в республиках Балтии в послевоенные годы (1944-1956). Исследования и документы*, Москва, 2010, с. 19.

draugai“. M. Suslovui teko aiškinti, kodėl buvo būtinas tokio biuro įkūrimas ir kokias funkcijas jis atliks⁵⁷³.

Tokios nuotaikos aiškiai rodė, kad vietinė viršūnėlė puikiai suvokė akių dūmimą slypintį už biuro Lietuvai kaip padėjėjo – mokytojo vaidmens. Nepaisant to, ką sakė M. Suslovas pristatydamas savo funkcijas, 1944 m. lapkričio 11 d. Politbiuro nutarime buvo aiškiai nustatyta, kad biuras tiesiogiai paklūsta VKP (b) CK ir jo nutarimai yra privalomi LKP (b) CK⁵⁷⁴, taigi buvo įtvirtinta visiška VKP (b) CK biuro Lietuvai viršenybė prieš LKP (b) CK ir jo biurą.

Vėlyvuojū J. Stalino valdymo metu tokių virš valdžios esančių institucijų kūrimas buvo kone kasdienė praktika ir politinio gyvenimo norma. Pavyzdžiui, nuo 1946 metų buvo įkurtas SSRS Ministrų Tarybos biuras, vėliau įkurti atskirti biurai atsakingi už tam tikras pramonės šakas, į kuriuos be ministrų ir kitų atsakingų žmonių, būdavo įtraukiami ir Politbiuro nariai. Šie biurai turėjo ir savo darbuotojus, aparatą, tad tai buvo ne pasitarimo įstaiga, bet jau visa institucija, renkanti, analizuojanti ar teikianti informaciją. Tokie biurai totalinės kontrolės sąlygomis atliko svarbų vaidmenį ir tai, kad buvo tiražuojami, rodo, kad tokia taktika J. Stalinui patiko⁵⁷⁵. Hannah Arendt savo garsioje totalitarizmo kritikoje, teigė, kad bet kokia hierarchija, net ir pati autoritariškiausia yra linkusi į stabilizavimą ir apriboja vado, diktatoriaus, totalinę valdžią, tad šis linkęs viską pateikti kaip savo valią, o ne tik kaip įsakymus bei nuolat keisti taisykles ir kuo labiau supainioti valdymo mechanizmus⁵⁷⁶.

Nors oficialus biuro Lietuvai tikslas buvo padėti ir pamokyti, o iš tikro kontroliuoti ir prižiūrėti, visgi kaip tai daryti priklausė nuo paties biuro vadovo. Maskvai reikėjo sėkmingos sovietizacijos eigos, o biuro pirmininkas turėjo periodiškai atsiskaityti už tai kas nuveikta, tačiau kaip jis tai pasiekia buvo jo reikalas. Jo veikla buvo apibrėžta vieninteliu trumpu Politbiuro nutarimu, o

⁵⁷³ Отчет о работе Бюро ЦК ВКП (б) по Литве. М. Суслов., РГАСПИ, ф. 597, оп. 1, д. 2, л. 35.

⁵⁷⁴ СССР и Литва в годы Второй мировой войны: сборник документов, p. 832-833.

⁵⁷⁵ Yoram Gorlitzky, Ordinary Stalinism: The Council of Ministers and the Soviet Neopatrimonial State, 1946 – 1953, in: *The Journal of Modern History*, Vol. 74, No. 4 (December 2002), p. 699-736.

⁵⁷⁶ Hannah Arendt, *Totalitarizmo ištakos*, Vilnius, 2001, p. 358.

esminė biuro Lietuvai viršenybė buvo ta, kad jo nutarimai buvo privalomi LKP (b) CK. Jokio darbo reglamento biuras Lietuvai neturėjo. Nors atvykdami biuro pirmininkai gaudavo specialią instrukciją, tačiau ir joje buvo nurodyta vengti tiesioginio spaudimo respublikos valdžiai ir dirbti dialogo režimu⁵⁷⁷, bet savo veikloje kiekvienas pirmininkas šį paliepiamą suprato savaip.

A. Sniečkus ir pats buvo VKP (b) CK biuro narys, tad taip pat dalyvavo biuro Lietuvai veikloje. Į biurą buvo įtrauktas ir Liaudies komisarų tarybos pirmininkas M. Gedvilas. Žinoma, kad pradžioje vietinių komunistų įtraukti į biurą planuota nebuvo. Tai pasimatė analizuojant ir lyginant nutarimą apie biuro įkūrimą Estijoje ir jo pirminį projektą⁵⁷⁸. Kadangi kiti nutarimai apie VKP (b) CK biurų įkūrimą Latvijoje ir Lietuvoje buvo „nusirašyti“ nuo estiškojo varianto, galima daryti prielaidą, kad ir Lietuvoje bei Latvijoje galėjo atsitikti taip, kad biuras būtų tikrai „maskvietišką“ ir liktų be vietinių atstovų. Toks pataisymas, anot J. Zubkovos, buvo reikalingas „padorumo“ sumetimais.

A. Sniečkaus ir M. Gedvilo dalyvavimas galėjo būti tik formalus arba jo galėjo ir visai nebūti. Biurui vadovavo jo pirmininkas ir tai kaip jis vadovavo ir elgėsi su kitais biuro nariais, priklausė tik nuo jo. V. Tininis sureikšmina faktą, kad A. Sniečkus į VKP (b) CK biurą Lietuvai buvo įtrauktas tik paprastu nariu ir net netapo pirmininko pavaduotoju. Neva tokiu atveju jo balsas buvo tik patariamasis⁵⁷⁹. Tačiau ir pirmininko pavaduotojo balsas pirmininkui tik patariamasis, o A. Sniečkaus visiška sprendžiamoji galia galėtų pasireikšti jei apskritai nebūtų jokios ekstraordinarios aukščiau esančios institucijos. Ši institucija hierarchijoje buvo aukščiau už LKP (b) CK (jos nutarimai Lietuvos CK buvo privalomi) tad ir A. Sniečkus bei M. Gedvilas atsidūrė pozicijose, kuriose buvo aukščiau už kitus LKP (b) CK biuro narius ir žvelgiant grynai „įstatymo raidės“ buvo lygiaverčiai kitiems VKP (b) CK biuro Lietuvai nariams. Žinoma, svarbiausia persona buvo pirmininkas.

Labai svarbus aspektas kuo biuro Lietuvai rusakalbių narių padėtis skyrėsi nuo Lietuvoje dirbančio antrojo sekretoriaus ar kitų gana aukštose

⁵⁷⁷ Jelena Zubkova, *Pabaltijys ir Kremlius 1940 – 1953*, p. 171.

⁵⁷⁸ *Ibid.*, p. 170.

⁵⁷⁹ Vytautas Tininis, *Sniečkus: 33 metai valdžioje*, p. 69.

pareigose esančių VKP (b) CK komandiruočių darbuotojų yra tiesioginis pavaldumas. VKP (b) CK biuras Lietuvai buvo tiesiogiai pavaldus VKP (b) CK ir buvo aukštesnė institucija už LKP (b) CK. VKP (b) CK pirmininkas atsiskaitydavo tiesiogiai Maskvai (M. Suslovas ataskaitą adresavo J. Stalinui), tad jis tiesiogiai galėjo ir turėjo pranešti viską. O antrasis sekretorius ar kiti rusakalbiai visgi buvo pavaldūs LKP (b) CK ir pirmajam sekretoriui, jie dirbo ir dokumentus rengė CK aparate, tad parengti kažkokią neigiamą ataskaitą į Maskvą be pirmojo sekretoriaus žinios buvo sunku. Tiesa, bet kuris aukštesnio rango vadovaujančias pareigas užimantis asmuo, visada galėjo siųsti trumpą laišką su kritinėmis pastabomis, pavyzdžiui, kaip D. Šupikovas 1944 m. siuntė tris tokius laiškus M. Šambergui, o šis persiuntė juos G. Malenkovui. Nepaskutinę vietą čia lėmė ir klienteliniai ryšiai. Tokie laiškai aišku atkreipdavo dėmesį, bet jie patys savaime neturėjo didelio svorio, jų pagrindu dar turėjo būti rengiamas patikrinimas, tad įsijungdavo tiesiogiai Maskva, o patikrinimo išvadų pagrindu – surašomas ir priimamas CK nutarimas. Be to, oficialūs dokumentai, nutarimai turėjo būti tvirtinami CK biure, o be pirmojo sekretoriaus to padaryti buvo neįmanoma. Pavyzdžiui, I. Tkačenka rašte A. Sniečkui apie LKT pirmininko pavaduotoją M. Gregorauską dėl jo ryšių su suimtu A. Gineičiu ir bandymo šiam padėti rašė „Manau, kad Gregorausko elgesys yra nesuderinamas būnant tokiam darbe kaip Liaudies komisarų tarybos pirm. pav. ir apskritai kokiam nors kitame atsakingame darbe. [...] prašau iškelti Gregorausko klausimą LKP (b) CK biure“⁵⁸⁰. Matyti, kad VKP (b) CK biuro narys I. Tkačenka vis tiek informuoja A. Sniečką ir vis tiek klausimas turi praeiti LKP (b) CK biurą, tačiau bent šiuo atveju biuras nesureagavo ir po I. Tkačenko rašto parašymo, LKP (b) CK biure klausimas dėl M. Gregorausko svarstytas nebuvo.

Remiantis visų trijų Baltijos respublikų biurų veikla, galima išskirti kelias biuro pirmininko veikimo gaires:

⁵⁸⁰ Записка уполномоченного НКВД-НКГБ ССРС по Литве И. Ткаченко, секретарю ЦК КП(б) Литвы Снечкусу А. Ю., 1945-10-31, ЛЯА, ф. К-1, ар. 10, б. 30, л. 1.

1) stebėti, bet į respublikos reikalus stipriai nesikišti, radus sutarimą su respublikine vadovybe;

2) būti patarėju ir kontrolieriumi, į respublikos valdymą kištis tiek, kiek to reikalauja sėkmingas sovietizacijos vykdymas ir biuro uždavinių įgyvendinimas;

3) totaliai kontroliuoti respublikines institucijas ir spręsti kone visus, net ir antrinius klausimus, tampant absoliučiai svarbiausiu žmogumi respublikoje.

Visiškai nesikišti į respublikos valdymą biuras ir jo pirmininkas negalėjo, nes Politbiuro nutarime buvo aiškiai suformuluota, kad VKP (b) CK biuras Lietuvai užtikrina partijos ir vyriausybės nutarimų įgyvendinimą ir vykdymą Lietuvoje⁵⁸¹. To neužtikrinus galėtų žlugti biuro misija, o biuro narių karjeroms atsiliepti labai neigiamai.

Lietuviškoje istoriografijoje vyrauja nuostata, kad M. Suslovas, kaip ir jo įpėdinis, vykdė totalinę respublikinių institucijų kontrolę ir buvo visiškai atsakingi už Lietuvos sovietizaciją. Tokia nuostata daugmaž atitiktų trečiąją veiklos gairę. Visiškai priešingai teigia estų istorikas Tinu Tannbergas, nagrinėjęs VKP (b) biurų Baltijos respublikoms veiklą. Jis rašė, kad M. Suslovas elgėsi panašiai kaip ir Nikolajus Šatalinas, pradžioje vadovavęs tiek Estijos, tiek ir Latvijos biurams, kuris rado bendrą kalbą su Estijos KP CK I-uoju sekretoriumi Nikolajumi Karotammu ir ypatingai stipriai į valdymą nesikišo⁵⁸², o tokia pozicija atitiktų pirmosios gairės apibrėžimą. Savo ataskaitoje į Maskvą 1945 m. birželį, M. Suslovas rašė, kad nors pradžioje vietiniai partiniai jį sutiko šaltai ir atsargiai, tačiau „įsitikinę, kad mes nenorime jų užgožti ir iš tikro suteikiame jiems reikalingą pagalbą darbe, mūsų santykiai normalizavosi“⁵⁸³. Tai nėra melas, norint užgožti nesutarimus, nes kiti dokumentai taip pat rodo gana nuoseklų darbą ir bendradarbiavimą, pavyzdžiui, M. Suslovas siuntė A. Sniečkui susipažinti su biuro Lietuvai pataisytais nutarimų projektais, o raštus rašė gana pagarbiu ir neįsakmiu

⁵⁸¹ СССР и Литва в годы Второй мировой войны: сборник документов, р. 833.

⁵⁸² Тину Таннберг, Политика Москвы в республиках Балтии в послевоенные годы (1944-1956). Исследования и документы, с. 29.

⁵⁸³ Отчет о работе Бюро ЦК ВКП (б) по Литве. М. Суслов., РГАСПИ, ф. 597, оп. 1, д. 2, л. 35.

tonu⁵⁸⁴. Toks buvo M. Suslovo būdas. Remiantis istorikų tyrinėjimais ir amžininkų prisiminimais, M. Suslovas buvo pagarbus ir dėmesingas visiems aplinkiniams⁵⁸⁵. Nederėtų pamiršti ir fakto, kad ir M. Suslovui išvykus jo santykiai ir ryšiai su A. Sniečkumi nenutrūko. Tai nereiškia, kad M. Suslovas nebuvo vienas pagrindinių Lietuvos sovietizacijos krypties nustatytojų, bet tą jis darė kartu su A. Sniečkumi ir kitais Lietuvos komunistais.

Remiantis VKP (b) CK biuro Lietuvai dokumentais, matyti, kad biuro Lietuvai ir jos pirmininko veikla M. Suslovo vadovavimo metu, labiausiai atitinka apibrėžtą antrą veiklos kryptį, tai yra būti patarėju ir kontrolieriumi, į respublikos valdymą kištis tiek, kiek to reikalauja sėkmingas sovietizacijos vykdymas ir biuro uždavinių įgyvendinimas.

Daug dėmesio VKP (b) CK biuras Lietuvai skyrė esamo ginkluoto pogrindžio pažabojimui bei bandymams užgniaužti norą priešintis. Kalbant apie biuro įtaką Lietuvos sovietizacijos procese nereikia pamiršti, kad biuras Lietuvai egzistavo tik gana trumpą laiką visos Lietuvos sovietizacijos kontekste. Tad net ir norint demonizuoti bei sureikšminti biuro Lietuvai įtaką sovietizuojant Lietuvą ar palaužiant tautos stuburą, nedera pamiršti, kad didžiausi trėmimai įvyko jau po biuro Lietuvai panaikinimo (1948, 1949, 1951 metais), po jo įsibėgėjo ir kolektyvizacija, negana to, kova prieš partizanus įgavo gudresnes formas (agentų smogikų platus panaudojimas nuo 1947 m. atsiuntus mjr. A. Sokolovą).

A. Sniečkus iš M. Suslovo gaudavo įvairius dokumentus susipažinimui ir nuomonės išsakymui, A. Sniečkus taip pat gaudavo kone visą svarbią informaciją ir ataskaitas, kuri buvo siunčiama M. Suslovui. Charakteringai šiuos dalykus iliustruoja traukinio avarijos Vilniuje 1945 m. sausio mėn. tyrimas. 1945 m. vasario 6 d. M. Suslovas A. Sniečkui pasiuntė raštelį, parašyta ant firminio VKP (b) CK biuro Lietuvai pirmininko blanko:

⁵⁸⁴ Краткая записка М. Сулова А. Снечкусу, 1945-02-06, РГАСПИ, ф. 597, оп. 1, д. 8, л. 55.

⁵⁸⁵ Рой Медведев, Дмитрий Ермаков, *Серый кардинал. М. А. Сулов: политический портрет.* Москва, 1992, с. 6.

„Drg. Sniečkau! Siunčiu Jums Lietuvos KP (b) CK biuro nutarimo projektą apie sausio 12-osios traukinio avariją. Pirminį Transporto skyriaus projektą reikėjo žymiai pakeisti. Manau, kad tokio pavidalo projektą galima naudoti kaip pagrindą aptariant šį klausimą LKP (b) CK biuro posėdyje. Reiktų klausimą apsvarstyti kitame posėdyje. M. Suslovas.“⁵⁸⁶

Į akis krenta tai, kad pirminį CK Transporto skyriaus projektą nuspręsta pakeisti, o tai lyg savos pozicijos primetimas. Visgi, šalia to matoma, kad projektą dar norima apsvarstyti LKP (b) CK biuro posėdyje, o tai reiškia, kad nenorima primesti savos pozicijos absoliučiai, bent formaliai nepasitarus. To meto LKP (b) CK biuro posėdžių protokolų analizė rodo, kad čia buvo sprendžiama daug daugiau klausimų nei VKP (b) CK biure, tad galima visiškai pritarti T. Tannbergo nuomonei, kad VKP (b) CK biuras nedubliavo respublikinio CK biuro⁵⁸⁷ ir tai tik paliudija jį buvus daugiau Maskvos nurodymų retransliatoriumi arba kaip J. Zubkova pavadino, „tarpininkavimo institucija“⁵⁸⁸. Pavyzdžiui, itin svarbūs ir slapti klausimai, kurie nebuvo įtraukiami į protokolus, o patekdavo į „Ypatingąjį aplanką“, nebuvo svarstyti atskirai VKP (b) CK biure Lietuvai. VKP (b) CK biuras priimdavo nutarimus „retransliuojamus“ iš Maskvos bei įvairius pagalbinius su sovietizacija ir jos spartinimu susijusius (spaudos leidyba, agitacija ir propaganda, VKP (b) CK nutarimų vykdymas) dokumentus. M. Suslovas savo įtaką kitiems klausimams išreiškė dalyvaudamas LKP (b) CK biuro posėdžiuose ir ten pasisakydamas. 1944 m. M. Suslovas spėjo sudalyvauti tik viename LKP (b) CK biuro posėdyje, tačiau 1945 m. dalyvavo 24 iš 31 posėdžio. Būtent toks aktyvus dalyvavimas posėdžiuose demonstruoja reikalo dvilypumą: iš vienos pusės M. Suslovas viską akylai prižiūrėjo, stengėsi dalyvauti, bet dalyvavimas posėdžiuose, net nepaisant, kad jis juose galėjo dominuoti, reiškė, kad jis

⁵⁸⁶ Краткая записка М. Сулова А. Снечкусу, 1945-02-06, РГАСПИ, ф. 597, оп. 1, д. 8, л. 55.

⁵⁸⁷ Tannbergas teiginį taikė Estijos atvejui. Тыну Таннберг, *Политика Москвы в республиках Балтии в послевоенные годы (1944-1956). Исследования и документы*, с. 26.

⁵⁸⁸ Jelena Zubkova, *Pabaltijys ir Kremlius 1940 – 1953*, p. 173.

nesistengė primesti savo nuomonės iš užkulisių ir nulemti sprendimus vienašališkai.

Vienas iš M. Suslovo valdžios raiškos būdų buvo vadinamieji pasitarimai pas VKP (b) CK biuro Lietuvai pirmininką, į kuriuos buvo kviečiami įvairių institucijų vadovai bei darbuotojai. A. Sniečkus tokiuose pasitarimuose dažniausiai taip pat dalyvaudavo⁵⁸⁹. M. Suslovas deklaruodavo, kad nori apsikeisti nuomonėmis⁵⁹⁰, tačiau dažniausiai susitikimai buvo M. Suslovo dominuojamas klausimo – atsakymo tipo informacijos apsikeitimas, kurio tikslas buvo išsiaiškinti jam rūpimus klausimus.

Iš viso to susidaro įspūdis, kad M. Suslovas buvo gana atviro tipo vadovas (pagal sovietų standartus)⁵⁹¹, kuris stengėsi įtraukti į darbą ir vietinę nomenklatūrą. Tokie darbo metodai bei aukšta padėtis LSSR hierarchijoje nereikalavo M. Suslovui ieškoti patikimų klientų, kuriais galėtų pasikliauti įgyvendinant užduotis – jis savo valdžią įgyvendino išimtinai instituciniuose rėmuose, rengdamas pasitarimus ir bendraudamas su sovietų Lietuvos vadovais.

Biuro pirmininko asmeninių savybių svarba ir asmeninė įtaka biurui bei jo politikai pasimato kuomet M. Suslovą ir jo vadovavimą lyginame su V. Ščerbakovo vadovavimu nuo 1946 m. kovo mėnesio. Pasikeitus pirmininkams Lietuvoje pagausėjo įvairių patikrinimų, 1946 m. vasarą iš Maskvos atvykusios inspektorių grupės, su V. Žavoronkovu priešaky, patikrinimas buvo vienas sunkiausių visam sovietų Lietuvos elitui. Tiek jo paties, tiek ir kitų amžininkų atmintyje išliko susidaręs tamprus V. Ščerbakovo, D. Šupikovo ir tikrintojo V. Žavoronkovo trio⁵⁹².

⁵⁸⁹ Протокол совещания, проведенного у Председателя Бюро ЦК ВКП (б) по Литве от 1 октября 1945 года, РГАСПИ, ф. 597, оп. 1, д. 9, л. 100.

⁵⁹⁰ Совещания по вопросу работы Наркомата Просвещения Литвы 3 марта 1945 года, РГАСПИ, ф. 597, оп. 1, д. 16, л. 35.

⁵⁹¹ Neretai manoma, kad M. Suslovas jau tuomet buvo daugiausiai pasiekęs iš visų VKP (b) CK biurų Baltijos respublikose pirmininkų, tačiau N. Šatalinas, vadovavęs Latvijos ir Estijos biurams tuo metu buvo kur kas įtakingesnis žmogus, o M. Suslovo žvaigždė sužibs kur kas vėliau. Tad neatmestina ir tai, kad N. Šatalinas, kuriam buvo paskirta kuruoti Latvijos ir Estijos biurus, prižiūrėjo ir M. Suslovo darbą Lietuvoje.

⁵⁹² Juozas Grigalavičius, *Kai Lietuvoje šeimininkavo stalinistai*, Vilnius, 1991, p. 30-40.

Analogiškai nutiko ir Estijoje. Analizuodamas Estijos atveji, T. Tannbergas pastebėjo, kad VKP (b) CK biuro Estijai pirmininko, poste N. Šataliną pakeitus Georgijui Perovui, pasikeitė ir biuro veikla – jam vadovaujant biuras Estijai susirinkdavo reguliariai ir sprendė įvairius net antrinius klausimus, bene užgoždamas Estijos KP (b) CK biurą⁵⁹³. J. Zubkova tai pavadino „nurodančiojo piršto“ stiliumi⁵⁹⁴. Tokia pirmuosius pirmininkus pakeitusių asmenų pozicija buvo susijusi su jų neįspūdingomis karjeromis ir pretenzijomis siekiant aukštų postų demonstruoti „kietą“ ranką ir gerą darbą.

Panašu, kad kitaip nei M. Suslovas, kuris kviesdavosi pasitarti visus vadovus, nepaisant tautybės, V. Ščerbakovas reguliarių susitikimų ir pasitarimų nerengė, o dirbdamas stengėsi daugiau remtis rusakalbiais. Bandydamas reikšti savo įtaką ir valdžią, kuri buvo neatsiejama nuo informacijos turėjimo, ypač jei ta informacija rodė neigiamas tendencijas, jis bandė remtis rusiškai leidžiamu laikraščiu „Sovetskaja Litva“. Pastarajame dirbo bene vien rusakalbiai, o vadovavo jam Aleksandras Anuškinas, kiek vėliau tapęs ir kandidatu į LKP (b) CK biurą.

Turėdamas gana platų korespondentų tinklą visoje Lietuvoje, laikraštis buvo ideali informacijos rinkimo bei jos viešinimo vieta. 1947 m. vasario 26 d. įvyko „Sovetskaja Litva“ darbuotojų pasitarimas, kuriam pirmininkavo pats V. Ščerbakovas. Iš šio pasitarimo protokolo matyti, kaip V. Ščerbakovas rinko informaciją ir bandė auklėti laikraščio darbuotojus, kad darbo viešinant visas „negeroves“ imtųsi drąsiau. Aktyviai reikėsi „Sovetskaja Litva“ korespondentas Kauno apskrityje Sinycinas, kuris paties žodžiais tariant buvo vadinamas „senu, užkietėjusiu partijos Kauno apskrities komiteto priešū“⁵⁹⁵, tad pats pabrėžė savo ir absoliučiai lietuvių dominuojamo komiteto priešpriešą. Be to, tikėtina, kad Sinycinas turėjo užtarėją, nes dar 1946 m. spalį LKP (b)

⁵⁹³ Тыну Таннберг, *Политика Москвы в республиках Балтии в послевоенные годы (1944-1956). Исследования и документы*, с. 29.

⁵⁹⁴ Jelena Zubkova, *Pabaltijys ir Kremlius 1940 – 1953*, p. 173.

⁵⁹⁵ Совещания работников газеты "Советская Литва" 26 февраля 1947 года, РГАСПИ, ф. 597, оп. 1, д. 35, л. 26.

CK inspektoriai rekomendavo jį perkelti į kitą apskritį⁵⁹⁶, tačiau taip nebuvo padaryta.

Pasitarimo stenogramoje nėra užfiksuota pokalbių susijusių su laikraščio techniniais dalykais, vidiniais klausimais, o daugiau politikuota ir aiškintasi kaip reikia viešinti neigiamą politinę informaciją:

„Sinycinas: Dar vienas faktas apie apskrities komitetą. Nuėmė Čipkų (E. Čipkus, Kauno aps. komiteto pirmasis sekretorius – M. Ė.), buvo sprendimas. Jis nusipelnė nuėmimo. Buvo plenumas, buvo partinis susirinkimas. Už ką nuėmė? Plenumo nutarime parašyta: „Kadangi yra CK nutarimas dėl Čipkaus atleidimo, siūloma jį atleisti iš biuro nario pareigų ir rekomenduoti į tą vietą Pletkų“. Čipkų nuėmė, bet jis įsitaisė dirbti į universitetą, ūkio dalies vedėju. Po to nuėmė tuos, kurie pasisakė prieš Čipkų, tai yra Meleščenkova ir Loginova.

Ščerbakovas: Kodėl korespondentas nepranešė apie tai į VKP (b) CK biurą?

[...]

Ščerbakovas: Jūs kalbėjote su apskrities komiteto sekretoriumi apie tokį kiekį faktų? Nereikia raudonuoti, reikia juos viešinti.

Sinycinas: Norėjau surinkti daugiau faktų.

Ščerbakovas: Netempkite, yra du ir duokite juos (faktus į spaudą – M.Ė.). Lietuvoje prieš taktika - skaldyti mūsų aktyvą gerai apskaičiuota ir ją reikia nukenksminti [...].“⁵⁹⁷

Sinycinas kartu su komiteto karinio skyriaus vedėju Meleščenkovu (kitur Meleščenko) parašė raštą, kad E. Čipkus neretai „leidžia nacionalistiniu išsišokimus“ ir tai atvedė prie jau nagrinėtos E. Čipkaus atleidimo bei partinės baudmės istorijos. Matyt, A. Sniečkus nepamiršo šios istorijos ir „Sovetskaja

⁵⁹⁶ Докладная записка о фактах национализма допущенных первым секретарем Каунаского Укома КП /б/ Литвы тов. Чипкус Е.Ю., be datos, LYA, f. 1771, ap. 258, b. 394, l. 14.

⁵⁹⁷ Совещания работников газеты "Советская Литва" 26 февраля 1947 года, РГАСПИ, ф. 597, оп. 1, д. 35, л. 31-32.

Litva“ redakcija susilaukė atsako. 1947 m. kovo 5 d. (savaitė po minėto pasitarimo) „Sovetskaja Litva“ publikavo straipsnius „Kada susitaikėme su trūkumais...“ ir „Grubios Tauragės apskrities komiteto klaidos“, kuriuose matyt buvo pabandyta pasiremti V. Ščerbakovo pasiūlytais darbo metodais. Šie straipsniai susilaukė griežto pasmerkimo LKP (b) CK biure, kur buvo svarstomas nutarimo „Apie laikraščio „Sovetskaja Litva,, klaidas“ projektas. Redakcija apkaltinta užsimojusi per plačiai ir apkaltinusi Statybinių medžiagų pramonės ministeriją visišku nemokėjimu dirbti, o tokia kritika yra „tiesiog konkreti pagalba priešiškiems elementams“. Laikraščio vyr. redaktoriui A. Anuškinui buvo „pagrasinta“, kad dar kartą atsitikus panašiai klaidai bus imtasi griežtų priemonių⁵⁹⁸, tačiau nežinia dėl kokių priežasčių šis nutarimas taip ir liko projektinėje būsenoje. Jį galima kiek sureikšminti tik tuo faktu, kad projektas buvo įtrauktas į A. Anuškinos asmens bylą.

Nepavykus priimti minėto projekto, nebuvo nurimta. 1947 m. kovo 28 d. buvo priimtas LKP (b) CK biuro neigiamas nutarimas apie tai, kad „Sovetskaja Litva“ pažeidė darbo su slaptais dokumentais darbo taisyklės. Nutarimas priimtas tik diena po to, kai buvo panaikintas VKP (b) CK biuras Lietuvai ir V. Ščerbakovas jau buvo išvykęs iš Lietuvos. Peršasi išvada, kad dabar priimti projektą jis sutrukdyti nebegalėjo. „Sovetskaja Litva“ redakcija buvo kaltinama neužtikrinusi LKP (b) CK biuro nutarimų ir kitų slaptų dokumentų saugojimo seifuose, ko pasekmėje daug žmonių neturinčių teisės susipažinti su tokio pobūdžio dokumentais, gavo prieigą. Redakcija taip pat prarado kelias dešimtis išrašų iš LKP (b) CK biuro nutarimų. Visa tai gulė ant A. Anuškinos pečių, kuris buvo apkaltintas aplaidumu⁵⁹⁹. Tokie pakartotiniai puolimai, nesibaigę ir vėliau, traktuotini kaip LKP (b) CK biuro bandymas apriboti pernelyg daug įtakos bandantį demonstruoti A. Anuškiną ir suvesti sąskaitas už galimą sąmokslą su V. Ščerbakovu. Galutinai A. Anuškinos „karjera“ Lietuvoje baigėsi 1953 m. gruodį, kai jo darbas buvo apsvarstytas LKP CK biuro posėdyje ir

⁵⁹⁸ Проект постановления Бюро ЦК КП (б) Литвы "Об ошибке газеты "Советская Литва", 1947-03, LYA, f. 1771, ap. 227, b. 4399, l. 10.

⁵⁹⁹ Постановление Бюро ЦК КП (б) Литвы "О нарушение правил обращения с секретными документами ЦК КП (б) Литвы в редакции газеты "Советская Литва", 1947-03-28, LYA, f. 1771, ap. 10, b. 88, l. 15-16.

nutarta jį atleisti. Be viso to, A. Anuškinas buvo apsvarstytas Vilniaus m. Dzeržinskio rajono komiteto posėdyje ir jam buvo paskirtas partinis papeikimas įrašant į įskaitos kortelę už amoralų poelgį ir įstatymo dėl šeimos ir santuokos pažeidimo⁶⁰⁰. Beje, tai buvo gana griežta bausmė, ypač suprantant, kad asmuo jau išvyksta į kitą darbą. Reikia turėti omenyje, kad tuomet dauguma rusakalbių buvo atšaukiami iš Lietuvos, kiti išvykdavo savo noru, o rusakalbio laikraščio redaktorius matyt nebuvo atšaukiamas, tad norėta užtikrinti, kad SSKP CK atsiųstu kitą redaktorių.

Tokie abiejų VKP (b) CK biuro Lietuvai pirmininkų darbo metodų skirtumai sąlygojo ir ryšio su aplinka bei veiklos skirtumus. M. Suslovas rėmėsi instituciniais svertais ir į aplinką žvelgė kaip į pavaldinius, tad su aplinka jį siejo viršininko – pavaldinio santykiai, o V. Ščerbakovas ieškojo patikimų informacijos šaltinių, išnaudojo asmeninius ryšius, net remdamasis tautybe.

4.2.2. Antrieji sekretoriai ir jų ryšiai: V. Charazovo atvejo analizė

Antrieji sekretoriai ir jų vieta sistemoje. Kovoiant dėl valdžios Kremliuje, L. Berija inspiravo tautinimo kampaniją, kurios pasėkoje iš Lietuvos ir kelių kitų respublikų pradėjo išvykti rusakalbiai. Svarbių įstaigų vadovais vietoje jų buvo skiriami vietinės kilmės darbuotojai. Šios kampanijos metu LKP CK antruoju sekretoriumi tapo V. Niunka. Šis paskyrimas turėjo ir simbolinę reikšmę, taip lyg užbaigdamas stalinmetį, nes V. Niunka LKP CK antruoju sekretoriumi buvo paskirtas dar 1944 m. vietoje žuvusio I. Meskupo, tačiau tų metų pabaigoje iš posto buvo atleistas. Tiesa ir po J. Stalino mirties jis ilgai šiame poste neužsibuvo, netrukus jį pakeitė M. Šumauskas, o nuo 1956 m. pr. vėl atvyko rusakalbis SSKP CK komandiruotas partinis veikėjas Borisas Šarkovas.

LKP CK prašė Maskvos atsiųsti į Lietuvą du kadrus, kurie „sustiprintų respublikos vadovybę“ – vieną dirbti antruoju sekretoriumi, o antrąjį LSSR

⁶⁰⁰ Записка секретаря ЦК КП Литвы В. Нюнкы, секретарю ЦК КПСС Поспелову П. Н., 1954-02-01, LYA, f. 1771, ap. 192, b. 1, l. 165.

MT pirmininko pirmuoju pavaduotoju. Tuomet A. Sniečkus ir M. Šumauskas, SSKP CK Partinių organų sąjunginėms respublikoms skyriaus vedėjas Jevgenijaus Gromovo patarimu susitiko su Borisu Šarkovu ir Piotru Levickiu, kurie pasirodė tinkami kandidatai⁶⁰¹. Tačiau neatmestina, kad ši LKP CK iniciatyva yra formali. Nutarimas prašyti atsiųsti į Lietuvą partinių darbuotojų iš Maskvos buvo priimtas 1955 m. lapkričio 14 d. kai priimtas nutarimas atleisti M. Gedvilą. Tad arba: a) LKP CK buvo duota suprasti, kad jie patys turi paprašyti sustiprinti respublikos, kurioje prasta žemės ūkio padėtis ir ką tik buvo atleistas MT pirmininkas, vadovybę; arba b) LKP CK vadovybė suprato, kad tokiu būdu bus sušvelnintas M. Gedvilo atleidimas ir dėmesys problemoms respublikoje. Beje, B. Šarkovas buvo baigęs žemės ūkio mokslus, taigi esant prastai šios srities padėčiai Lietuvoje, turėjo ir misiją.

Lyginant su kitų respublikų situacija, matosi, kad Maskva neturėjo vieningos nuostatos kaip elgtis antrųjų sekretorių atžvilgiu. Pavyzdžiui, Estijoje 1953 m. į šį postą paskirtas surusėjęs estas Leonidas Lentsmanas, ilgą laiką gyvenęs Rusijoje, jis poste išbuvo iki 1964 m. Po to antruoju sekretoriumi vėl dirbo surusėjęs estų kilmės Arturas Vaderis, kol 1971 m. buvo atsiųstas nevietinis Konstantinas Lebedevas. Gruzijoje stalinmečiu dirbo gruzinų kilmės antrieji sekretoriai, o nuo 1958 m. buvo jau kilę iš kitur. Baltarusijos SSR nuo 1952 m. buvo vietinės kilmės antrieji sekretoriai, savo partinį kapitalą susikrovę Baltarusijoje. Moldavijoje, Tadžikijoje ir Kazachijoje vyravo atsiunčiami Maskvos⁶⁰². Kilmė savaime nieko nereiškė, daug svarbiau buvo darbo respublikoje laikas. Pavyzdžiui, Ukrainoje dirbo nemažai ne iš Ukrainos kilusių antrųjų sekretorių, tačiau jie didžiąją dalį arba visą karjerą buvo praleidę Ukrainoje ir galėjo būti gana tampriai susiję su vietine erdve. Lietuvoje visi antrieji sekretoriai (išskyrus I. Meskupą (1940 – 1942 m.), V. Niunką (1944 m. ir 1953 – 1954 m.), M. Šumauską (1954 – 1956 m.) ir V.

⁶⁰¹ Записка Центральному Комитету Коммунистической партии Советского Союза. А. Снечук, М. Шумаускас., 1956-01-13, ЛЯА, ф. 1771, ар. 193, б. 2, л. 1.

⁶⁰² Remiamasi biografiniiais duomenimis iš: Справочник по истории Коммунистической партии и Советского Союза 1898 – 1991, [prieiga internetu], in: www.knowbysight.info, [2015-07-28].

Beriozovą (1988 – 1990 m.) iki tol Lietuvoje nebuvo dirbę ir su vietine erdve saistėsi nevienodai.

Nuo 1956 m. iki 1988 m. sovietų Lietuvoje LKP CK antruoju sekretoriumi dirbo keturi komandiruoti antrieji sekretoriai, tačiau šio darbo chronologijai aktualūs tik pirmieji trys: B. Šarkovas, B. Popovas ir V. Charazovas. Jų veiklos, galios, asmenybių bei svarbiausia laikotarpio skirtumai sąlygojo ir jų padėties, veiklos skirtumus ir išbūvimo respublikoje laiką.

Antrasis sekretorius turėjo dalyvauti visuose posėdžiuose, priėmimuose ir šventiniuose renginiuose, ten turėjo bendrauti su vietine nomenklatūra. Antrieji sekretoriai gyveno toje pat erdvėje Turniškėse kur dalijosi namą su vietiniais nomenklatūros atstovais. Taigi jie buvo vieni šalia kitų. Net galima numanyti, jog respublikinė nomenklatūra tam tikrais atvejais galėjo pasinaudoti antrojo sekretoriaus patirtimi ar net pažintimis SSKP CK aparate.

Visgi, antrasis dažnai pristatomas kaip Maskvos akys ir ausys respublikoje. Nors toks apibūdinimas nėra visiškai netikslus, bet tai pačių nomenklatūrininkų požiūris, be to, už jo slypi nemažas emocinis krūvis. Taip pristatydami šį pareigūną, vietinės nomenklatūros atstovai pabrėžia, kad jis buvo nelojalus, išdavikas, kuris viską raportuodavo savo netiesioginiams viršininkams Maskvoje. O tuo siekiama pabrėžti, kad problemų ir įvairių skandalų galėjusių nepatikti ar nepatikusių Maskvai, apie kuriuos reikėjo raportuoti, buvo, o tuo dar labiau pabrėžiamas nomenklatūros siekis kiek įmanoma savarankiškiau tvarkytis ir nomenklatūros ekonominė autarkija. Daugiau apibūdinami patys vietiniai nomenklatūrininkai, o ne antrasis sekretorius, be to, neretai ant šios pareigybės ir ją ėjusio asmens suverčiama daug kaltės už sovietines blogybes, taip bandant nukreipti savo atsakomybę. Galima pateikti kad ir tokį pavyzdį. V. Charazovas kaltinamas, kad norėjo nugriauti Vilniaus Šv. apaštalo Pilypo ir Jokūbo bažnyčią ir toje vietoje statyti CK pastatą, bet pamirštama, kad pokario ar vėlesniais metais lietuviai komunistai ne tik uždarinėjo bažnyčias ir jas išnaudojo sandėliams ar net gamykloms, bet ir griovė religinius simbolius kaip Tris kryžius Vilniuje.

Iš kitos pusės, tai nereiškia, kad antrasis sekretorius ar antrieji asmenys, kaip visuma, nesudarė atskiro galios centro, dėl kurio egzistavimo, vietinė nomenklatūra jais nepasitikėjo ir dėl ko atsirado minėtasis vaizdinys. Apie A. Sniečkaus požiūrį į antruosius sekretorius, taip pat apie šių elgesio pobūdį liudija ir išlikę to laikotarpio A. Sniečkaus užrašai. 1962 m. birželio 4 d. jis rašė: „Posėdyje buvo išklaudyta CK brigados vadovo Vozniko (pavardė sunkiai įskaitoma – M.Ė.) išvados. Kai kurie biuro nariai pasisakė. D. (draugas – M.Ė.) Popovas nekalbėjo, o po posėdžio išėjo su juo (brigados vadovu – M.Ė.) į savo kabinetą nors buvo paskelbta pertrauka. Labai nekorektiška! Nekalbėti prie akių!“⁶⁰³

S. Grybkauskas, kalbėdamas apie situaciją po 1964 metų, teigia, kad antrojo sekretoriaus patikėtinių tinklas buvo alternatyvus ir konkuruojantis su tituline nomenklatūra tinklas. Jį sudarė asmeniniai antrojo sekretoriaus patikėtiniai iš kurių dauguma buvo „antrieji asmenys“ tai yra į regioninius komitetus atsiųsti antrieji sekretoriai bei įvairių žinybų viršininkų pavaduotojai rusakalbiai, tačiau ir kiti asmenys linko bendrauti ir bendradarbiauti su antruoju sekretoriumi, dėl pastarojo ryšio su Maskva arba kitų motyvų⁶⁰⁴. Egzistavo net taktika, kur, kaip ir pas ką ieškoti teisybės ir tautybė bei požiūris į respubliką čia nebuvo paskutiniai dalykai. J. Januitis prisiminė, kad LSSR Ryšių ministras Nikolajus Belianinas visada teisybės ieškoti bėgdavo pas J. Maniušį ir antrąjį sekretorių, o pats J. Januitis teisybės ieškodavo pas A. Sniečkų⁶⁰⁵. Tai gerai iliustruoja galios centrų pasiskirstymą, kuriame svarbią vietą užėmė antrasis sekretorius. Kyla klausimas ar čia daugiau lėmė tik antrojo sekretoriaus asmenybė, ar pati jo pareigybė ir tautybė, kaip visų nevietinės kilmės nomenklatūros darbuotojų interesų atstovo. Pačios pareigybės faktoriui buvus svarbesniam nei konkretaus antrojo sekretoriaus asmenybei, vienam „antrajam“ išvykus buvę jo protežė ir sąjungininkai netruks susisaistyti ir su naujai atvykusi antruoju sekretoriumi. S. Grybkauskas

⁶⁰³ A. Sniečkaus užrašų knygutės, 1962 m., f. 16895, ap. 2, b. 34, nenumeruoti lapai.

⁶⁰⁴ Saulius Grybkauskas. The second secretary and his personal networks in Soviet Lithuania after 1964: towards the localisation of the „Second“. In: *Lithuania historical studies*. Vol. 15, 2010, p. 47, 39.

⁶⁰⁵ Jonas Januitis, *Užvakar ir šiandien: 35 metai eterio tarnyboje*, p. 42.

rengdamas interviu pastebėjo, kad buvę regioninių komitetų antrieji sekretoriai kalbėdami apie tam tikrą periodą sakydavo „prie Dybenko“, o ne „prie Griškevičiaus“, taip kone pabrėždami kas buvo jų viršininkai⁶⁰⁶. Visgi, iš šaltinių neįmanoma pasakyti, kad antrieji sekretoriai paveldėdavo tinklus ar ryšius (esant tokiai padėčiai toks tinklas būtų konkurencingesnis ir įtakingesnis), panašiau, kad čia daugiau lėmė konkretaus antrojo veikla ir ryšių mezgimas, aktyvus besikreipiančiųjų problemų sprendimas.

Buvo kelios antrojo sekretoriaus veikimo strategijos: 1) būti centro agentu, reprezentuoti Maskvos interesus respublikose; 2) balansuoti tarp Maskvos ir vietinės nomenklatūros; 3) lokalizuotis ir padėti nomenklatūrai siekti savo tikslų⁶⁰⁷. Suvokti antrojo sekretoriaus institucijos prasmę vien kaip Maskvos „agento“ būtų gana siaura. Antai, esama liudijimų, kad B. Popovas pritarė atsargesniam kukurūzų kaip pašarų diegimui⁶⁰⁸ ir nors toks teiginys turėtų būti vertinamas kritiškai, visgi, jis kažkodėl išnyra, nepaisant pastovaus neigiamo antrųjų sekretorių vertinimo, o juk norint padidinti lietuviškosios nomenklatūros indėlį į daugiamečių žolių išsaugojimą, galima būtų aiškinti, kad B. Popovas pritarė Maskvos kukurūzų manijai.

Antrojo sekretoriaus ir likusios nomenklatūros arba tiksliau pirmojo sekretoriaus priešpriešą (pirmąją strategiją) ir frakcionavimąsi liudija ir pats V. Charazovas, kuris kalbėdamas apie savo pirmtakus sakė, kad jie nuolat kirsdavosi su A. Sniečkumi ir taip formavosi grupės, susidarydavo situacija, kai vieni palaiko pirmąjį sekretorių, o kiti antrąjį⁶⁰⁹. Tokią dualistinę situaciją liudija ir V. Astrauskas, kuris dirbdamas CK Partinių organų skyriuje turėjo su antruoju sekretoriumi derinti kadru klausimus. V. Charazovas reikalavo derinti darbuotojų kandidatūras su juo, o V. Astrauskas turėjo savo taktiką – pirma

⁶⁰⁶ Ibid., p. 39

⁶⁰⁷ S. Grybkauskas, The Second Party Secretary and his Personal Networks in Soviet Lithuania after 1964: Towards the Localisation of the „second“, in: *Lithuanian Historical Studies*, Vol. 15, 2010, p. 42.

⁶⁰⁸ Vytautas Astrauskas, *Įrėminti laike: prisiminimai ir pamąstymai*, p. 46

⁶⁰⁹ *Lietuviškoji nomenklatūra 1956-1990 metais: tarp sovietinės sistemos ir neformalių praktikų: šaltinių rinkinys*, p. 196.

pasitarti su A. Sniečkumi ir sužinoti šio nuomonę, o tik tada pakalbėti su V. Charazovu⁶¹⁰.

Tai nereiškia, kad būtinai formavosi absoliučiai stresiniai neigiami santykiai. V. Charazovas pats aiškino, kad su A. Sniečkumi nesipyko, kitaip nei jo pirmtakai⁶¹¹, tačiau nepaisant to (yra tikėtina ir tai, kad V. Charazovas pagražina santykius), kaip parodo ir V. Astrausko elgesys, formavosi tam tikros taktikos kaip apeiti antrąjį sekretorių, kaip mažinti jo įtaką, be to V. Charazovas nebuvo kviečiamas į medžiokles su A. Sniečkumi, nors kitose respublikose nevietiniai antrieji sekretoriai kartais medžiojo su kita respublikine vadovybe, tad tai taip pat liudija frakcionavimąsi. Be to, yra buvę atvejų, kai per medžiokles buvo susipykstama su V. Charazovu, šis išvadintas prievaizdu⁶¹², tad tai rodo, kad įtampų V. Charazovo darbo metu pasitaikydavo kaip ir ankstesnių antrųjų sekretorių darbe.

V. Charazovo ryšiai. Susitelkti į V. Charazovo ryšių atvejį, taip iliustruojant antrojo sekretoriaus ryšius, jo galias, verčia tai, kad apie šio antrojo sekretoriaus darbo periodą ir jo santykius išliko nemažai šaltinių. Matyt, tai lėmė, kad V. Charazovo darbo metu į elitą atėjo nauja karta, kurie po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dar buvo gyvi ir galėjo pasidalinti savo įspūdžiais bei liudijimais, o ir pats V. Charazovas mirė prieš kelerius metus, tad taip pat paliko liudijimus.

Antrojo sekretoriaus ryšiai, kaip ir turėjo būti tokio rango valdininkui, buvo itin platūs ir mechaniškai juos susieti tik su tam tikra grupe, pavyzdžiui, rusakalbiais, negalima. Antrojo sekretoriaus funkcijoms saitai su nomenklatūra buvo svarbūs, nes būtent per juos jis galėjo gauti Maskvą dominančią informaciją⁶¹³. Antrasis prižiūrėjo kadru klausimus, tad turėjo artimą darbinį santykį su LKP CK Partinių organų skyriaus ar vėliau pavadintu Organizacinio – partinio darbo skyriaus vadovu ir jo pavaldiniais. Šiam skyriui vadovauti po N. Chruščiovo nuvertimo buvo paskiriami su A. Sniečkumi susiję asmenys ir

⁶¹⁰ Ibid., p. 227, 250.

⁶¹¹ Ibid., p. 196.

⁶¹² Ibid., p. 232-233.

⁶¹³ Ibid., p. 35.

kaip jau minėta V. Astrauskas rinkosi A. Sniečkaus pusę. Bet subordinacija vis tiek vertė plėtoti bendravimą, tad V. Astrauskas neretai medžiodavęs su V. Charazovu, be to jie gyveno viename name, toje pačioje laiptinėje Vilniaus Donelaičio gatvėje.

Toks bendravimo „iš reikalo“ motyvas matyti ir A. Ferenso atveju. Šis nuo 1961 m. dirbo Maskvoje Partinių organų sąjunginėms respublikoms skyriuje, kuriame dirbo ir V. Charazovas. Neaišku ar jie buvo pažįstami darbo Maskvoje metu (skyrėsi jų sektoriai bei pareigos), bet tai daugiau nei tikėtina ir tai matosi iš vėlesnio jų bendravimo apie kurį liudija A. Ferenso žmona Goda. Turniškėse Charazovų ir Ferensų šeimos dalijosi vienu namu, tačiau svarbiausia, jei tikėsime G. Ferensienės pasakojimu, V. Charazovas buvo pasikvietęs A. Ferensą ir supažindino su skundais apie jį ir jo žmoną, kurią ką tik buvo vedęs⁶¹⁴. Panašu, kad toks bendravimas buvo siekiant abipusės naudos. 1974 m. apklausdamas nomenklatūros veikėjus dėl kandidatų į CK pirmojo sekretoriaus postą, Charazovas iš LSSR AT prezidiumo skyriaus vedėjo Špokevičiaus išgirdo, kad 1972 m. neoficialiame pokalbyje A. Ferensas pareiškė, kad „dabar esu priverstas nusileisti Charazovui, tačiau tikiu, ateis toks momentas, kai aš jam tai priminsiu“⁶¹⁵. Tai dar labiau patvirtina bendravimą dėl naudos ar net kažkokių paliepimų: kadangi abu šie funkcionieriai buvo tuo pačiu metu atsiųsti į Lietuvą (1967 m. balandį), o ir iki tol dirbo tame pat darbe, tikėtina, kad Maskvos instruktažu A. Ferensas kaip jau pažįstantis Lietuvos nomenklatūrą turėjo būti V. Charazovo rėmėjas ir užtarėjas – laidininkas tarp vietinės nomenklatūros ir naujojo antrojo sekretoriaus. Neatmestinas ir sąmoningas A. Ferenso žodžių iškraipymas. Špokevičius neigiamai atsiliepė apie A. Ferenso kandidatūrą, tad dar labiau pagrįsdamas savo nuomonę galėjo pagražinti šio žodžius apie V. Charazovą arba stengtis šį nuteikti prieš A. Ferensą.

Bet naudos motyvas galėjo sieti ir V. Charazovą su J. Maniušiu. Anot V. Astrausko, V. Charazovas rinkosi J. Maniušį į pirmojo sekretoriaus postą po A.

⁶¹⁴ Goda Ferensienė. *Rytoj to nebus*, Vilnius, p. 88.

⁶¹⁵ *Lietuviškoji nomenklatūra 1956-1990 metais: tarp sovietinės sistemos ir neformalių praktikų: šaltinių rinkinys*, p. 120.

Sniečkaus mirties⁶¹⁶. Tai būtų suprantama žinant, kad J. Maniušis turėjo svarių ryšių Maskvoje, tačiau tarpuvaldžiu V. Charazovas vienašališkai šių dalykų spręsti negalėjo ir privalėjo raportuoti Maskvai sovietų Lietuvos elito nuomonę.

J. Maniušis nemedžiojo su V. Charazovu. Šis rinkosi medžioti ne su pirmuoju medžiotojų būreliu, kurį sudarė respublikos aukščiausi nomenklatūrininkai, bet su vadinamuoju antruoju būreliu, nes galėjo būti jo lyderiu⁶¹⁷. Visgi, toks teiginys kelia tam tikrų abejonių, nes galbūt V. Charazovas neturėjo pasirinkimo, nes į pirmojo būrelio medžiokles jis nebuvo kviečiamas nei A. Sniečkaus, nei P. Griškevičiaus (nebent atvykus svečiams, kai organizuojama bendra medžioklė, esama išlikusių nuotraukų⁶¹⁸). Vienaip ar kitaip tai tik liudija, kad V. Charazovas nebuvo artimas daliai lietuviškosios nomenklatūros.

Antrąjį sekretorių medžioklėse dažnai lydėjo jo pavaldiniai ir su juo artimiau bendravę žemesnio rango nomenklatūrininkai. Medžioklėms vykstant Širvintų rajone prisijungdavo V. Astrauskas ir CK Reikalų valdytojas B. Aliukonis. Su šio rajono pirmuoju sekretoriumi Anatolijumi Davidoniu, antruoju sekretoriumi Sergejum Korovinu ir čia esančio didžiausio sovietų Lietuvos kiaulių komplekso vadovu Vasilijumi Dorofejevu, V. Charazovas bendravo gana artimai⁶¹⁹. Medžioklėse neretai dalyvaudavo ir A. Barkauskas, V. Sakalauskas, CK aparato darbuotojas A. Builys⁶²⁰, taip pat KGB pirmininko pavaduotojas P. Vorošilovas.⁶²¹

Nors akivaizdu, kad V. Charazovas nesirinko ryšių vien pagal tautybę, tačiau ir tautybės vaidmens atmesti negalima. Kitaip nei B. Popovas, V.

⁶¹⁶ Ibid., p. 230.

⁶¹⁷ Saulius Grybkauskas, *Nomenklatūrininkų medžioklės būrelis: neformalaus tinklo galia*, in: *Nematoma sovietmečio visuomenė*, p. 314.

⁶¹⁸ A. Sniečkaus fotonuotraukos, LYA, f. 1771, ap. 278, b. 579, l. 10.

⁶¹⁹ Saulius Grybkauskas, *Nomenklatūrininkų medžioklės būrelis: neformalaus tinklo galia*, in: *Nematoma sovietmečio visuomenė*, p. 314.

⁶²⁰ *Lietuviškoji nomenklatūra 1956-1990 metais: tarp sovietinės sistemos ir neformalių praktikų: šaltinių rinkinys*, p. 204-205.

⁶²¹ Saulius Grybkauskas, *The Second Party Secretary and his Personal Networks in Soviet Lithuania after 1964: Towards the Localisation of the „second“*, in: *Lithuanian Historical Studies*, Vol. 15, 2010, p. 37.

Charazovas prašė jam paskirti „ne vietinės tautybės“ sekretoriaus padėjėją⁶²², be to, kaip pamena jo aplinkos žmonės jis mėgdavo važiuoti į tuos rajonus kur daugiau rusakalbių gyventojų ir rusakalbių partinių darbuotojų – V. Astrauskas prisiminė, kad Švenčionyse dirbęs Širopajevas rodė didelį palankumą V. Charazovui⁶²³. Bendravo jis ir su kai kurių sąjunginio pavaldumo įmonių vadovybe, pavyzdžiui su gamyklos Vilniuje direktoriumi Oktiabriu Burdenka⁶²⁴ su kuriuo vietinė nomenklatūra nevisad rasdavo bendrą kalbą.

Nemažai apie V. Charazovo ryšius, teikiamą reikšmę ar dėmesį žmonėms pasako jo vykdytos apklausos po A. Sniečkaus mirties ieškant įpėdinio. Tuomet V. Charazovas apklausė 55 žmones, žinoma, per ribotą laiką visų svarbiausiųjų (pavyzdžiui, visų CK narių) apklausti jis nebūtų spėjęs, tad reikėjo rinktis. Atranka galėjo būti ir atsitiktinė, jei kažkoks žmogus darbo reikalais pats apsilankydavo pas V. Charazovą, šis galėjo paklausti nuomonės, bet tikslingi susitikimai taip pat vyko. Tarp apklaustųjų yra ir artimas V. Charazovui Širvintų raj. komiteto pirmasis sekretorius A. Davidonis⁶²⁵, nors nedaug kitų rajonų pirmųjų sekretorių buvo apklausti.

Apie ryšį galima pasakyti iš V. Charazovo užrašų detalumo, t.y. kaip detalai jis užsirašė informaciją apie asmenį. Šią informaciją jis rašėsi, tam, kad galėtų tiksliai raportuoti vietinės nomenklatūros nuomonę Maskvoje, tad reikėjo viską konspektuoti gana detalai, bet gerai pažįstamų žmonių pareigų jam rašytis nereikėjo, nes jis juos gerai žinojo. Prie A. Davidonio parašyta, kad jis rajono komiteto sekretorius, bet nedetalizuota kurio, o prie kitų rajono pirmųjų sekretorių parašytas rajono pavadinimas (Mažeikiai, Plungė ar pan.). Prie kai kurių pavardžių nėra parašytos pareigos, o tai gali reikšti, kad asmuo V. Charazovui gerai pažįstamas arba šiaip gerai žinomas, tad kalbėdamasis Maskvoje jis nieko nesumaišys. Prie J. Maniušio, A. Barkausko, G. Zimano pavardžių nėra parašytos pareigos, tačiau tai gerai žinomi respublikos veikėjai. Gi prie Bielinio, Skobo, Tichanovo, Slavinsko, M. Šavkuno, Survilos

⁶²² *Lietuviškoji nomenklatūra 1956-1990 metais: tarp sovietinės sistemos ir neformalių praktikų: šaltinių rinkinys*, p. 253.

⁶²³ *Ibid.*, p. 236.

⁶²⁴ *Ibid.*, p. 252.

⁶²⁵ *Ibid.*, 125, 204, 236.

pavardžių taip pat nėra pareigų, bet jie nėra gerai žinomi, apie juos informacijos nėra Tarybinėse enciklopedijose. Tai gali reikšti, kad šie žmonės buvo V. Charazovui gerai pažįstami, jis žinojo jų pareigas ir Maskvoje būtų tiksliai jas pasakęs iš atminties, todėl neužsirašė. Tai, kad V. Charazovas atmintinai žinojo jų pareigas taip pat nereiškia artimo ryšio, galbūt jis žmogų tiesiog buvo gerai įsidėmėjęs. Štai S. Grybkauskas mini, kad LKP CK aparato darbuotojas M. Šavkunas, kuris jau buvo vyresnio amžiaus, pasiskundė V. Charazovui (tik šiam atvykus į Lietuvą), kad iš jo tyčiojamasi, nes jam senam žmogui skirtas butas Kalinausko gatvėje, viršutiniame aukšte. Atrodo, kad tą problemą pavyko sėkmingai išspręsti ir vėliau V. Charazovas nepamiršo paklausti ir M. Šavkuno nuomonės dėl pirmojo sekretoriaus kandidatūros⁶²⁶. Faktas, kad nuomonės klausima rodo, kad ji svarbi.

Čia galima padaryti kelis apibendrinimus. Kadangi antrasis sekretorius turėjo iškilus reikalui teikti Maskvai informaciją, jis turėjo būti gerai informuotas. Pasikliauti vien pavaldiniais būtų buvę mažoka, tad buvo stengiamasi užmegzti kontaktus su nomenklatūrininkais iš regionų, įstaigų ar gamyklų ir išnaudoti juos informacijos rinkimui. Kaip parodė V. Charazovo vykdytos apklausos, jis apklausė ne tik elitą, bet ir smulkesnius nomenklatūrininkus, su kuriais turėjo ryšių.

Iš to kyla klausimas ar V. Charazovui pavyko užmegzti efektyvų ryšių tinklą, kurį jis galėjo išnaudoti savo tikslams. Sėkminga apklausa dėl A. Sniečkaus įpėdinio lyg ir sufleruotų, kad pavyko, nes buvo apklausta nemažai veikėjų, kurie, kalbėjo pakankamai atvirai. Visgi, tas atviras kalbėjimas buvo veikiau dėl to, kad visiems buvo pakankamai svarbu kas užims pirmojo sekretoriaus postą, tad klausimas buvo toks apie kurį buvo svarbu pasisakyti. Galbūt kitam tikslui V. Charazovui nebūtų pavykę surinkti tiek informacijos. Be to, jei pasiklausime minėtu V. Astrausko pasakojimu (kurio motyvas jaučiamas ir iš A. Barkausko bei kelių kitų veikėjų pasakojimų), kad V. Charazovo favoritas buvo J. Maniušis, akivaizdu, kad antrasis negalėjo

⁶²⁶ S. Grybkauskas, The Second Party Secretary and his Personal Networks in Soviet Lithuania after 1964: Towards the Localisation of the „second“, in: *Lithuanian Historical Studies*, Vol. 15, 2010, p. 40.

mobilizuoti pakankamo palaikymo, kad J. Maniušis būtų išrinktas ir tai matydamas laiku atsitraukė.

Šis faktas bei neįtakingi V. Charazovo ryšiai rodo, kad jis nebuvo sudaręs solidaus ir reikšmingo alternatyvaus tinklo galinčio stipriai konkuruoti su A. Sniečkaus klanu (net ir po šio mirties, nes esama klanų tęstinumo) arba žvelgiant plačiau su visa lietuviškąją nomenklatūra. O vengdamas izoliacijos jis nesiėmė aklaui proteguoti J. Maniušio, kas galėjo jį visiškai sukompromituoti sovietų Lietuvos elito akyse.

Kitas klausimas ar daugiau lėmė konkretaus antrojo asmenybė, ar pats postas? Akivaizdu, kad išvykdamas vienas sekretorius kitam nepalikdavo tinklo, nes toks tinklas ilgainiui būtų tapęs labai galingu (išvykstantys antrieji neretai net nesusitikdavo, antai B. Popovas išvyko iki 1967 m. kovo 25 d., o V. Charazovas atvyko tik 1967 m. balandžio 10-13 dienomis). Taigi galima atmesti paties posto svarbą būtent tinklo mezgimui. Tautybė taip pat nevaicino lemiamo vaidmens. Tai galima įsitikinti iš to, kad apklaudamas sovietų Lietuvos nomenklatūrą V. Charazovas neapklausė visų sovietų Lietuvoje tuomet dirbusių įtakingų rusakalbių nomenklatūrininkų (pavyzdžiui, LKP revizijos komisijos nario, buvusio LSSR Komunalinio ūkio ministro Eduardo Karlo, CK nario, Trakų raj. pirmojo sekretoriaus Grigorijaus Mogiliovcevo, CK nario, Centrinės statistikos valdybos prie LSSR MT viršininko Boriso Dubasovo ir kitų rusakalbių CK narių) su kuriais, matyt, neturėjo jokio artimesnio ryšio, o jų statusas (pareigos) nevertė būtinai paklausti, kaip kitų elito veikėjų atveju.

4.3 J. Maniušio ryšiai Maskvoje ir Lietuvoje

J. Maniušis buvo akivaizdžiausias sovietų Lietuvos valdančiojo elito opozicionierius. Tokį teiginį pagrįsti padeda antrojo sekretoriaus V. Charazovo vykdytos Lietuvos nomenklatūrininkų apklausos po A. Sniečkaus mirties renkantis naują pirmąjį sekretorių. Tarp kandidatų buvo ir J. Maniušis, tačiau nemaža dalis apklaustųjų apie jį atsiliepė neigiamai, nė vienas žmogus jo neįvardijo kaip vienintelės galimos kandidatūros, o keli (K. Liaudis, J.

Petkevičius, R. Sikorskis, M. Šumauskas) net teigė, kad jei bus siūloma rinkti J. Maniušį, jie tam prieštaraus plenumo ir jame net kils opozicija. V. Charazovas užsirašė tokius K. Liaudžio samprotavimus: „mano, kad buvo padarytos dvi klaidos (dėl Maniušio – M.Ė.), išrinkus sekretoriumi, o po to pirmininku (Ministrų tarybos – M.Ė.). Trečios klaidos daryti negalima. Jeigu bus pasiūlyta jo (Maniušio – M.Ė.) kandidatūra, plenumo išstos su prieštaravimu“⁶²⁷. Esama ir A. Sniečkaus užrašų knygutėse užrašytų minčių, kuomet CK biuro buvo nepritarta J. Maniušio pasisakymams⁶²⁸.

Iš kitos pusės slapti balsavimai renkant CK narius rodo kiek kitokią situaciją. Remiantis minėtomis mintimis J. Maniušį renkant CK nariu, jis turėjo gauti nemažai balsų prieš, tačiau šioje statistikoje jis tikrai nebuvo lyderis. 1956 m. IX-ajame suvažiavime jis gavo 4 balsus prieš (palyginimui Žemės ūkio ministras V. Augustinaitis gavo 110 balsų prieš), 1958 m. – nė vieno, 1960 m. – 4, 1964 m. – 11 (palyginimui J. Novickas gavo 152 balsus prieš), 1966 m. – 5, 1976 m. – 2 balsus prieš (V. Charazovas – 9).

Šių prieštarų kilmė nėra aiški ir J. Maniušio biografijos faktai ar prastos lietuvių kalbos žinios čia niekuo dėtos, nes pats K. Liaudis nemažą gyvenimo dalį praleido gyvendamas Ukrainoje ir kitose SSRS dalyse, o lietuviškai kalbėjo mažai, bet buvo A. Sniečkaus medžioklių partneris artimai susijęs su visa lietuviškąja nomenklatūra. Tad tikėtini esminiai politiniai, požiūrio skirtumai, susisaistymo su vietine erdve trūkumas ir darbo pobūdžio ar atsidavimo klausimai, būdo bruožai. Akivaizdu, kad J. Maniušio požiūris, veikimo būdas, metodai ar atsidavimas darbui skyrėsi nuo K. Liaudžio. Apie tai gali liudyti faktas, kad jo sūnus Algirdas ir šiuo metu gyvena Rusijoje ir remiantis jo paskyra socialiniame tinkle švenčia Rusijos valstybines šventes ar pergalės dieną⁶²⁹.

Nesisaistymas su sovietų Lietuva galėjo sąlygoti ir J. Maniušio glaudesnius ryšius ne su sovietų Lietuvos elitu, bet su centrinės nomenklatūros

⁶²⁷ Žr. *Lietuviškoji nomenklatūra 1956-1990 metais: tarp sovietinės sistemos ir neformalių praktikų: šaltinių rinkinys*, p. 94.

⁶²⁸ A. Sniečkaus užrašai bloknoutuose, 1971 m. kovo 25 d., LYA, f. 16895, ap. 2, b. 32, l. 154.

⁶²⁹ Algirdo Maniušio paskyra socialiniame tinkle Facebook. [prieiga internetu], in: <https://www.facebook.com/people/Algirdas-Manyushis/100004799940447>, [2015-09-03].

elitu. Būtent dėl to buvo galima Maniušio prisibijoti. Jo sūnaus Algirdo išleistoje knygoje, skirtoje tėvo 100-osioms gimimo metinėms, yra įdėtos paties Algirdo Maniušio nuotraukos su I. Kapitonovo (SSKP CK sekretoriaus ir 1965 – 1985 m. dirbusio Organizacinio partinio darbo skyriaus vedėju) bei K. Mazurovo (Baltarusijos KP vadovo ir Politbiuro nario, 1965 – 1978 m. dirbusio SSRS MT pirmininko pirmuoju pavaduotoju) sūnumis⁶³⁰. Tai gali reikšti tik tai, kad šios pažintys užsimezgė jų tėvams bendraujant, juolab, kad I. Kapitonovas ir K. Mazurovas buvo draugai, o jų vaikai susituokė⁶³¹.

Tokios pažintys galėjo pasitarnauti ir visai Lietuvos nomenklatūrai, pavyzdžiui, sprendžiant opias respublikos ūkio problemas. Aišku, jeigu pažintis J. Maniušis būtų naudojęs respublikos reikmėms, galbūt nebūtų susilaukęs tiek neigiamų nuomonių apie save. Iš kitos pusės, siekdamas asmeninės naudos J. Maniušis jau rėmėsi I. Kapitonovo parama. Ne be jo paramos 1967 m. J. Maniušis pretendavo į LKP CK pirmojo sekretoriaus vietą, bet tenkinosi Ministrų Tarybos pirmininko postu.

Panašiai apie ryšius galima spręsti ir iš vėlesnės postų dalybų istorijos, jau po A. Sniečkaus mirties. V. Charazovo „melsvajame sąsiuvinyje“, apie J. Maniušį kalbama gana neigiamai ir išsakytų absoliučiai palankių nuomonių (panašių kaip P. Griškevičiaus atveju) nėra. J. Maniušis respublikoje neturėjo itin svarių rėmėjų, galbūt be paties antrojo sekretoriaus, apie kurio preferencijas J. Maniušiui pasakojo V. Astrauskas⁶³².

Lengviau nei J. Maniušio draugiškus ar patrono – kliento ryšius yra įvardinti jo konfliktinius ryšius. Žinoma, J. Maniušis turėjo ryšių Lietuvoje, turėjo bendraminčių ir galbūt artimesnių draugų, bet tie ryšiai nebuvo itin svarūs bei ryškūs, o prieštaravimai jam buvo pakankamai ryškūs, kad išliktų. Neigiamai apie J. Maniušį kaip kandidatą į pirmojo sekretoriaus postą atsiliepė KGB pirmininkas J. Petkevičius, buvęs KGB pirmininkas K. Liaudis, LSSR

⁶³⁰ Алгирдас Манюшис, *Юозас Манюшис: к 100-летию со дня рождения*.

⁶³¹ Be to, J. Maniušis kaip ir K. Mazurovas buvo baigęs kelių inžinerijos mokslus, abu buvo kilę iš buvusios Mogiliovo gubernijos, dab. Baltarusijos teritorijoje.

⁶³² *Lietuviškoji nomenklatūra 1956-1990 metais: tarp sovietinės sistemos ir neformalių praktikų: šaltinių rinkinys*, p. 229.

finansų ministras R. Sikorskis, LSSR AT Prezidiumo pirmininkas M. Šumauskas ir keli kiti žemesnio rango nomenklatūrininkai⁶³³.

Iš visų pasisakymų galima sudaryti J. Maniušio charakteristiką ir galbūt taip paaiškinti kodėl jo kandidatūrai kilo opozicija ir paaiškinti kodėl jis respublikoje neturėjo svarių ryšių. Bene daugiausiai komentarų susilaukė prasta J. Maniušio sveikata, taip pat amžius, tačiau buvo išsakytos pastabos ir dėl to, kad lietuvius siutina jo sunkūs pranešimai lietuvių kalba (Špokevičius), kad jo gali nepriimti inteligentija (Česnavičius), ideologiškai pasiruošęs prastai (Morkūnas), nemėgsta bendrauti, yra įtarus (Zimanas). Prastai buvo vertinamas ir J. Maniušio darbas Ministrų Tarybos pirmininko poste. Vienas iš CK skyriaus vedėjų J. Bernatavičius sakė, kad J. Maniušis dirba neįtemptai, atsainiai žiūri į savo pareigas, dangstosi ligomis, nors disertacijas rašo, tad joms laiko lieka. G. Zimanas pasakė, kad ministrai pas jį turi užsirašyti į priėmimą, tik tada yra priimami, tą paliudijo ir finansų ministras R. Sikorskis, pridėjęs, kad J. Maniušio darbo stilius yra visiškai biurokratinis. Buvo išsakyta nuomonė, kad J. Maniušis retai būna gamyklose, kolektyvuose, turėtų tvirtinti ryšius su komunistais organizacijose (Jurgelevičius) ir apskritai jo vadovavimo metu prasčiau sprendžiami ūkio klausimai (Gramaila)⁶³⁴.

J. Maniušio asmens portretas memuaristinėje literatūroje išlikęs kaip mandagaus, gana oficialaus, bet uždaro „ne kompanijos žmogaus“, be to ne visiškai „permatomo“⁶³⁵. G. Ferensienė prisiminė, kad jai J. Maniušis patiko, jie per įvairius pobūvius dažnai šokdavę, po ko aplinkiniai klausdavę apie ką jie kalba, nes J. Maniušis visiems atrodė uždaras⁶³⁶. Galima teigti, kad būtent toks uždaras J. Maniušio būdas, kitoks darbo stilius, fizinės galimybės ir artimi ryšiai už Lietuvos ribų, galėjo apie jį sukurti nuomonę, kaip apie ne savą žmogų, galimai lojalų Maskvai, ir būtent tai sąlygoti, kad jis nesugebėjo, o gal ir nenorėjo sudaryti svarių artimesnių asmeninių ryšių sovietų Lietuvoje.

⁶³³ Ibid., p. 91-119.

⁶³⁴ Ibid., p. 91-119.

⁶³⁵ Lioginas Šepetys, *Neprarastoji karta: Siluetai ir spalvos*, p. 220; Antanas Barkauskas, *Laikmečio įkaltai*, p. 291.

⁶³⁶ Autoriaus pokalbis su Goda Ferensiene, 2014-10-14. Autoriaus asmeninis archyvas.

4.4 Sovietų Lietuvos valdančiojo elito ryšiai ir santykiai su SSRS elitu

J. Willertonas tyrinėjęs patrono – kliento ryšius Sovietų Sąjungoje, 7-8 deš. išskyrė penkis svarbius politikų tinklus dariusius įtaką visos šalies raidai: 1) Brežnevo klanas, kurio šerdis buvo vadinamoji „Dnepropetrovsko mafija“ (L. Brežnevas, V. Ščerbitskis, A. Kirilenka, V. Čebrikovas ir kiti). Iki pat 9-ojo deš. pradžios tai buvo svarbiausias klanas, dauguma šio klanu narių pragyveno patį L. Brežnevą ir turėjo savo įtakingus tinklus; 2) M. Suslovo, A. Pelšės ir B. Ponomariovo tinklas, kuriam vadovavo M. Suslovas; 3) Charkovo tinklas, kurio patronas buvo N. Podgornas, o svarbiais protežė buvo V. Titovas ir P. Šelestas; 4) Baltarusijos tinklas, susiformavęs iš Antrojo pasaulinio karo metu veikusių sovietinių partizanų, kuriam vadovavo P. Mašerovas ir M. Zimijaninas; 5) Maskvos tinklas, kuriam vadovavo I. Kapitonovas, o svarbūs nariai buvo V. Grišinas ir P. Demičevas⁶³⁷. Žinoma, tai tik 7-9 deš. pr. egzistavę tinklai.

M. Suslovas nebuvo L. Brežnevo klanu dalis, kaip dažnai manoma. Visu pirma M. Suslovas partinėje hierarchijoje kilo ne L. Brežnevo dėka, jis dar J. Stalino laikais buvo Orgbiuro narys, vėliau kilo prie N. Chruščiovo. M. Suslovo tinklas susiformavo Maskvos Raudonųjų profesorių institute, 3 deš. pab. – 4-ojo pr. Tuo metu čia studijavo ir vėliau dirbo pats M. Suslovas ir svarbūs jo protežė A. Pelšė (vėliau vedęs M. Suslovo žmonos seserį) bei B. Ponomariovas, be to, ir vienas jų klientas, ilgametis Estijos komunistų partijos lyderis I. Kebinas⁶³⁸. Tai, kad šio klanu atstovai buvo kilę iš Baltijos respublikų, jose dirbę, rodo jų ryšį su tais kraštais.

M. Suslovas pokario metais dirbęs Lietuvoje, natūraliai buvo siejamas su sovietų Lietuvos nomenklatūra. M. Suslovas ir po išvykimo iš Lietuvos bent trejetą kartų čia lankėsi su oficialiu vizitu (1960, 1965 ir 1973 metais). Tas oficialumas galbūt imituojamas, bet bent sutikimas, oficiali programa, renginiai buvo suorganizuoti arba buvo atvykstama tam tikra proga,

⁶³⁷ John Willerton, *Patronage and politics in the USSR*, p. 53.

⁶³⁸ *Ibid.*, p. 66.

pavyzdžiui, 1960 metais M. Suslovas atvyko į sovietų Lietuvos 20-mečio minėjimą.

Dėl M. Suslovo kaip A. Sniečkaus globėjo esama prieštaringų nuomonių. Antai A. Barkauskas rašo, kad jam studijuojant Maskvoje pasigirdavo nuomonių, jog savivaliautojas A. Sniečkus čia nemėgstamas, neva tai galima įsitikinti paklausus M. Suslovo, kuris pokaryje dirbo Lietuvoje. Jis taip pat rašė, kad nors sklido daug gandų esą M. Suslovas geriausias A. Sniečkaus draugas, tai yra ne tiesa ir kad M. Suslovas daugiau bendravo su J. Maniušiu ir tvirtino, kad po N. Chruščiovo nušalinimo A. Sniečkus džiaugėsi, bet nedžiūgavo, nes „savo poste liko ne mažiau klastingas šulas – M. Suslovas“. Komentuodamas nuotrauką, kurioje užfiksuota akimirka iš 1973 m. rudens M. Suslovo apsilankymo Lietuvoje, A. Barkauskas parašė, kad konfidencialūs pokalbiai su M. Suslovu pablogino A. Sniečkaus sveikatą, nes po pusantro mėnesio nuo to vizito A. Sniečkus mirė⁶³⁹. Tuo tarpu, A. Štromas tikina, kad A. Sniečkus po J. Stalino mirties galėjo elgtis kiek drąsiau, nes puoselėjo stiprius ryšius Maskvoje, tarp kurių itin svarbūs buvo asmeninės draugystės ryšiai su M. Suslovu⁶⁴⁰.

A. Štromas neabejotinai kurį laiką buvo daug artimesnis A. Sniečkui nei A. Barkauskas, visgi buvo jo įsūnis. Tačiau kai A. Štromas persikėlė į Maskvą, pradėjo bendrauti su disidentais ir jo mąstymas pasikeitė, su A. Sniečkumi jie jau nebuvo artimi. Tad kalbant apie 7 deš. ir 8-ojo pradžią A. Barkauskas galėjo matyti daugiau, nors ir nebuvo artimos A. Sniečkaus aplinkos dalimi. Turimi šaltiniai ir faktas, kad būtent M. Suslovas atvykdavo oficialiu vizitu (antai, dažnai apsilankydavo ir A. Kosyginas, bet jis tik atostogaudavo Palangoje), rodo, kad M. Suslovas domėjosi Lietuvos reikalais, tad negalėjo taip stipriai nemėgti A. Sniečkaus, kaip teigia A. Barkauskas.

A. Barkausko nusiteikimas prieš M. Suslovą gali būti dėl to, kad jis matė tik oficialiąją bendravimo pusę, o M. Suslovas buvo gana šaltas, oficialus ir asketiškas žmogus ir jų su A. Sniečkumi bendravimas buvo gana oficialus (taip

⁶³⁹Antanas Barkauskas, *Laikmečio įkaltai*, p. 211, 332, 278, 385.

⁶⁴⁰Aleksandras Štromas, *Laisvės horizontai*. Sud. Liūtas Mockūnas, Vilnius, 2001, p. 124.

M. Suslovas bendraudavo su visais)⁶⁴¹. Bet A. Sniečkus nors ir mėgo bendrauti neformaliai ir artimai, buvo panašaus asketiško būdo, tad bent dėl šito abu sutarti tikrai galėjo. Be to, A. Barkausko pasakojimuose galima pamatyti ir pragmatiškų sumetimų, kaip noras dar labiau įtikinti skaitytoją, kad A. Sniečkus priešinosi Maskvai ir buvo toks įtakingas, kad net SSKP CK funkcionieriai nieko jam negalėjo padaryti.

Oponuojant A. Barkauskui, galima pateikti iškalbingą A. Sniečkaus raštą M. Suslovui:

„Jūsų būvimo Lietuvos SSR metu, šių metų (1965 m. – M. Ė.) liepos mėnesį, Jūs davėte sutikimą pristatyti SSKP CK svarbius raštus, turinčius didelę reikšmę respublikos liaudies ūkio vystymuisi, kuriems sprendimo neranda Sąjunginiai organai. Mes siunčiame Jums kopiją laiško, kuris buvo siųstas į SSKP CK dėl šių klausimų.⁶⁴²“

Prie „raštelio“ pridėtoje laiško SSKP CK kopijoje išdėstyti šeši punktai, kuriuos prašoma padėti išspręsti. Pirmajame rašoma apie tai, kad nuo 1963 m. kasmet mažėja investicijos į statybinių medžiagų pramonę, dėl to susiklosto padėtis, kad trūksta plytų ir kitų medžiagų statyboms. Antrajame – prašymas padidinti investicijas į gyvenamojo ploto vystymą, nes miestuose trūksta butų. Trečiajame punkte prašoma pagreitinti dujotiekio į Klaipėdą statybą. Ketvirtasis prašymas buvo padidinti asignavimus mokslo įstaigų bazės plėtrai, penktasis – apie sausinamas žemes ir to finansavimą, o paskutinis – prašymas padidinti respublikai skirtų krovinių mašinų kiekį iki 600 vienetų⁶⁴³.

M. Suslovo vizito į Lietuvą metu, galbūt suprasdamas po N. Chruščiovo nuvertimo sustiprėjusią savo padėtį, A. Sniečkus pabandė pakalbėti dėl respublikai svarbių klausimų sprendimo. Jokio M. Suslovo atsako aptikti

⁶⁴¹ Žr. Рой Медведев, Дмитрий Ермаков, *Серый кардинал. М. А. Сулов: политический портрет.*

⁶⁴² Записка секретаря ЦК КП Литвы А. Снечкуса, секретарю ЦК КПСС тов. Сулову М. А., 1965-08-30, LYA, f. 1771, ap. 234, b. 11, l. 112.

⁶⁴³ Записка Центральному Комитету КПСС. А. Снечкус. К. Кайрис. 1965-08-30, LYA, f. 1771, ap. 234, b. 11, l. 112-116.

nepavyko, tikėtina, kad jo ir nebuvo, o kalbėta telefonu. Nustatyti galima pasitelkus statistiką. Antai, 1967 m. statistikos rinkinyje matyti, kad statybinių medžiagų industrija nuo 1965 m. plėtėsi, nes pagamino daugiau gelžbetoninių konstrukcijų ir plytų. 1964 m. buvo pagaminta 954 000 m³ surenkamų gelžbetoninių ir betoninių konstrukcijų ir detalių, o 1965 m. jau 1 213 000 m³, 1966 m. – 1 311 400 m³, o plytų pagaminimas 1966 m. išaugo 15 procentų⁶⁴⁴. Panašu, kad daugiau krovininių automobilių taip pat buvo gauta, nes 1965 m. buvo registruotas 74 909 000 tonų pervežtų automobilių transportu krovininių kiekis, o sekančiais metais jis išaugo beveik 5 mln. tonų⁶⁴⁵. Dujotiekis į Klaipėdą taip pat buvo pradėtas po kelių metų, augo ir švietimui skirtų pinigų kiekis⁶⁴⁶. Nenorima teigti, kad visa tai įvyko tik M. Suslovo dėka, bet tikėtina, kad jis prie to ženkliai prisidėjo⁶⁴⁷.

A. Sniečkaus užrašų knygelėje liko įrašyti pasveikinimai telefonu jo 70-ojo gimtadienio proga, tarp kurių ir M. Suslovo pasveikinimas: „1973.IX d. paskambino d. Suslovas. Sveikindamas Jis pasakė, kad žvaigždutė (Socialistinio darbo didvyrio apdovanojimas – M.Ė.) atjaunina, dirbkit ir toliau sėkmingai“⁶⁴⁸.

Šiuose užrašuose esama ir daugiau sveikinimų, galinčių parodyti A. Sniečkaus socialinius ryšius su SSRS elitu. 70-ojo gimtadienio ir Socialistinio darbo didvyrio žvaigždės gavimo proga jį sveikino L. Brežnevas, CK sekretoriai I. Kapitonovas ir B. Ponomariovas. Pirmiesiems skambinti priklausė pagal pareigas (I. Kapitonovas kuravo kadrus), o B. Ponomariovo skambutis atrodo keisčiau, nes jis nors ir CK sekretorius, bet sritis kiek kita, be to, juk ne visi sekretoriai paskambino. B. Ponomariovas po palinkėjimo A.

⁶⁴⁴ Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra, Statistinių duomenų rinkinys skirtas Didžiojo Spalio penkiasdešimtosioms metinėms, Vilnius, 1967, p. 108-109.

⁶⁴⁵ Ibid., p. 185.

⁶⁴⁶ Respublikos biudžeto asignavimai švietimui 1966 m. lyginant su 1965 m. padidėjo 5,1 proc. Žr. Ibid., p. 287.

⁶⁴⁷ Tokių ryšių išnaudojimo saviems tikslams pavyzdžių yra ir daugiau. Štai buvęs Šiaulių m. pirmasis sekretorius Viktoras Jurgelevičius atsiminimuose rašė, kad Sniečkaus geri ryšiai su TSRS elektronikos ministru A. Šokinu garantavo, kad Šiaulių televizorių gamykla buvo plečiama. Kiekvieną kartą, kai ministras apsilankydavo Šiauliuose, šiuose susitikimuose dalyvavo ir Sniečkus ir po jų buvo kas nors gaunama. Viktoras Jurgelevičius, Lankstaus mąstymo realistas, in: *Sniečkaus fenomenas: prisiminimai ir pamąstymai*, p. 247.

⁶⁴⁸ A. Sniečkaus užrašai, „Užrašai ryšium su mano 70-čiu“, 1973-01-06, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 26, l.

Sniečkui dar pasakė, kad Politbiure buvo labai gražiai išspręstas klausimas dėl jo apdovanojimo⁶⁴⁹. Tarp paskambinusiųjų randame ir Genadijaus Sizovo (Centrinės revizijos komisijos pirmininkas) pavardę.

A. Sniečkus palaikė gerus santykius su SSRS MT pirmininku Aleksejumi Kosyginu, jis buvo vienas iš nedaugelio Politbiuro narių, kurie reguliariai atostogaudavo Palangoje ir pasimatydavo su A. Sniečkumi. Gana artimai Sniečkus bendravo su D. Ustinovu, N. Podgornu, taip pat A. Šelepiniu⁶⁵⁰. Dar nuo pokario laikų buvo pažįstamas su J. Andropovu, tuomet kuravusiu Baltijos šalis, taip pat A. Pelše, Š. Rašidovu, D. Kunajevu, P. Mašerovu, A. Kirilenka. Ypatingus santykius A. Sniečkus puoselėjo su SSRS maršalais A. Jeremenka, F. Golikovu, K. Moskalenka ir ypač I. Bagramianu⁶⁵¹.

Atskiro dėmesio nusipelno A. Sniečkaus santykiai su sovietų Lietuvą prižiūrėjusiais SSKP CK aparato darbuotojais. SSKP CK Partinių organų, vėliau pavadintame Organizacinio partinio darbo skyriuje buvo atskiras Pabaltijo ir Baltarusijos sektorius, kurio vedėjai ar darbuotojai neretai atvykdavo į Lietuvą, per juos buvo sprendžiami įvairūs su respublika susiję klausimai. Neretai būtent šio sektoriaus darbuotojai buvo atsiunčiami į respublikas ir tapdavo antraisiais sekretoriais. Antai, sektoriaus vedėjas Konstantinas Lebedevas 1971 m. tapo Estijos KP CK antruoju sekretoriumi. Svarbūs buvo ir kitų skyrių sektoriai. Kadangi Lietuva buvo žemės ūkio respublika, čia atvykdavo ir Žemės ūkio skyriaus sektoriaus darbuotojai.

Amžininkai A. Sniečkaus ir Maskvos *aparatchikų* santykius bandė parodyti kaip pakankamai lygius arba net su A. Sniečkaus viršenybe. Žinoma, A. Sniečkus hierarchiškai buvo aukščiau – jis respublikos CK pirmasis sekretorius, SSKP CK narys ir SSRS AT deputatas. Bet aparato veikėjų įtaka buvo didelė ir svarbi, nes būtent jie buvo pradiniai požiūrio ir politikos respublikos atžvilgiu formuotojai, rengę pradinį nutarimą ar potvarkių projektus. Štai, A. Barkauskas pasakoja, kaip A. Sniečkus apsukriai apgavo D.

⁶⁴⁹ Ibid., l. 34ap.

⁶⁵⁰ A. Sniečkus apie jį sakė: „Tai labai mielas žmogus. Mūsų santykiai yra labai paprasti ir geri.“ Vytautas Tininis, *Sniečkus: 33 metai valdžioje*, p. 192.

⁶⁵¹ Ibid., p. 200.

Kupcovą, atsisakęs palaikyti centro direktyvas dėl priesodybinių ūkių mažinimo⁶⁵². V. Astrauskas prisiminė A. Sniečkaus koliziją su kitu CK *aparatchiku* L. Kondratjevu, kai šis pareiškė, kad A. Sniečkus mažai lankosi CK, nesitaria, neinformuoja apie padėtį Lietuvoje. A. Sniečkus supyko, išvadino prižiūrėtoju, nesuprantančiu, kad „Lietuva tai ne Archangelsko sritis“⁶⁵³. Tokie pasakojimai kartais nesutampa su dokumentiniais šaltiniais. Pavyzdžiui, 1955 m. po pašalinimo iš MT pirmininko posto M. Gedvilas teigė, kad jis pašalintas dėl to, kad nesutampa jo ir A. Sniečkaus darbo stiliai. M. Gedvilas sakė, kad jam nepatinka tai jog A. Sniečkus nesprenžia klausimų tiesiogiai su SSKP CK vadovybe, o klausimus kelia per SSKP CK aparatą. Iš dokumentų galima matyti, kad klausimas dėl M. Gedvilo atleidimo jau buvo sutartas SSKP CK aparate ir M. Gedvilas dėl to piktinosi, sakė, kad su juo, respublikos MT pirmininku, kalbėjo ne CK sekretoriai ir net ne skyriaus vedėjai, o skyriaus vedėjo pavaduotojai⁶⁵⁴.

Toks A. Sniečkaus stilius garantavo, kad respublikinės problemos ir ypač visokios smulkmenos nepatekdavo pas SSKP CK vadovybę. Be to,ėjimas per žemesnius sluoksnius garantavo, kad A. Sniečkus nelieka skolingas vienam aukštas pareigas einančiam veikėjui, nuo jų lieka nepriklausomesnis, taip pat šiek tiek pakelia žemesnes pareigas einančių aparato darbuotojų autoritetą, nes štai pas juos kreipiasi, jie yra naudingi, gali kažką įtakoti. Net ir minėtas pagalbos prašymas iš M. Suslovo yra gana desperatiškas. Iš pradžių buvo bandyta žengti oficialiu keliu, o nesigavus, į M. Suslovą buvo kreiptasi pasitaikius progai per jo vizitą, o ne nuvykus į Maskvą pačiam.

Tokia politika sutampa ir su tuo, kad pagal vardintus centrinius tinklus, A. Sniečkus nebuvo susijęs tik su vienu. Labai tikėtina, kad jis nė nesuprato jėgų pasidalijimo Maskvoje, kas kokiam klanui priklauso, bet kadangi buvo pakankamai įžvalgus, turėjo numanyti kas su kuo daugiausiai bendrauja, o ypač žinoti Politbiuro narių ar kitų veikėjų tarpusavio praeities kontaktus ar

⁶⁵² Antanas Barkauskas, Taip, jis buvo sąžinės ir garbės riteris, in: *Sniečkaus fenomenas: prisiminimai ir pamąstymai*, p. 101.

⁶⁵³ Ibid., p. 197.

⁶⁵⁴ Краткая запись закрытого заседания Бюро Центрального Комитета КП Литвы от 11 ноября 1956 г. Записал В. Нюнка., LYA, f. 1771, ap. 190, b. 10, l. 12-17.

bent sąsajas per vaikų ar giminių santuokas. Jaunesnieji arba regioniniai politikai gali savo pozicijas palaikyti ir išgyventi tik balansuodami, o ne susisiedami su vienu patronu ar rėmėju⁶⁵⁵, nebent jie patys yra vieno patrono statytiniai, tačiau Sniečkaus atveju tai netinka.

J. Rudokas tvirtina, kad L. Brežnevas nemėgęs A. Sniečkaus⁶⁵⁶, panašiai rašė ir L. Šepetys, neva L. Brežnevas nemėgęs A. Sniečkaus, nes šis buvo per daug savarankiškas⁶⁵⁷. Kaip ir M. Suslovo atveju šie teiginiai atrodo labai subjektyvūs ir vedini kažkokių kėslų parodyti, koks A. Sniečkus buvo nepriklausomas ir kaip jo nemėgo centrinė valdžia. Jeigu kas galėjo palaikyti gerą L. Brežnevo nuomonę apie A. Sniečkų tai jo jaunystės draugas K. Liaudis. Abu susipažino Dnepropetrovske, net sklandė kalbos, kad K. Liaudis rekomendavo L. Brežnevą į partiją. K. Liaudis turėjo artimus ryšius su Dnepropetrovsko klanu. Antai, J. Januitis tvirtina, kad K. Liaudis po A. Sniečkaus mirties skambino Ukrainos KP I-ajam sekretoriui Vladimirui Ščerbitskiui, L. Brežnevo klientui ir rūpinosi, kad J. Maniušis netaptų pirmuoju sekretoriumi⁶⁵⁸. Nors epizodas daugiau nei įtartinas, bet apie K. Liaudžio ryšius galima numanyti iš saitų su L. Brežnevu, o apie jo neapykantą J. Maniušiui liudija V. Charazovo užrašai⁶⁵⁹. Iš kitos pusės, V. Tininis tvirtina, kad nors iš pradžių A. Sniečkaus nuomonę apie L. Brežnevą buvo gera, vėliau pakito⁶⁶⁰.

Radio televizijos komiteto pirmininkas J. Januitis rašė apie pažintį su Nikolajumi Michailovu, dirbusiu Sąjunginio komjaunimo CK pirmuoju sekretoriumi, vėliau SSRS Kultūros ministru. Visas J. Janučio pasakojimas tėra „pažinau jį asmeniškai“⁶⁶¹, tad spręsti apie santykių pobūdį ar gaunamą naudą sunku. Radijas, jo darbo pradžioje, buvo pavaldus Kultūros ministerijai,

⁶⁵⁵ John Willerton, *Patronage and politics in the USSR*, p. 76.

⁶⁵⁶ Jonas Rudokas, *Antanas Sniečkus ir jo epocha Lietuvos istorijoje*. In: *Sniečkaus fenomenas: prisiminimai ir pamąstymai*, p. 28.

⁶⁵⁷ Lionginas Šepetys, *Neprarastoji karta: Siluetai ir spalvos*, p. 88.

⁶⁵⁸ Jonas Januitis, *Užvakar ir šiandien: 35 metai eterio tarnyboje*, p. 115.

⁶⁵⁹ *Lietuviškoji nomenklatūra 1956-1990 metais: tarp sovietinės sistemos ir neformalių praktikų: šaltinių rinkinys*, p. 122.

⁶⁶⁰ Vytautas Tininis, *Sniečkus: 33 metai valdžioje*, p. 194.

⁶⁶¹ Jonas Januitis, *Užvakar ir šiandien: 35 metai eterio tarnyboje*, p. 34.

tad bendravimas turėjo būti darbinis. J. Januitis taip pat rašė apie bendravimą su sąjunginio Radijo ir Televizijos komiteto vadovu Nikolajum Mesiacevu, kurį pristato kaip A. Šelepino žmogų, nes jie anksčiau kartu dirbo komjaunimo sekretoriais⁶⁶². Ypatingo artumo iš pasakojimo nesijaučia, o įdomesnis nebent epizodas, kai N. Mesiacevas panoro susitikti su A. Sniečkumi. Šis abu su J. Janučiu pakvietė prie Lakajų ežero, o išlenkęs kelias taureles svečias pradėjo atvirauti, kad į generalinio sekretoriaus kėdę po N. Chruščiovo nušalinimo, atsisėdo ne tas, kad buvo numatytas A. Šelepinas. A. Sniečkus dėl šio epizodo pyko, nes galvojo, kad jis buvo provokuojamas ar tikrinamas⁶⁶³. A. Sniečkus gana draugiškai bendravo su A. Šelepiniu, o apie tai galėjo žinoti ir N. Mesiacevas, galbūt todėl ryžosi taip atvirauti.

Kalbant apie tokius ryšius, kurie pasitarnaudavo A. Sniečkaus klanu sumanymams, galima paminėti LSSR MT pirmininko pavaduotojo Povilo Kulviečio ir ilgamečio SSRS Valstybinio chemijos ir naftos mašinų gamybos komiteto pirmininko, SSRS chemijos pramonės ministro A. Kostandovo pažintis. J. Rudokas tvirtina, kad P. Kulvietis savo iniciatyva privačiai pasikvietė A. Kostandovą į Lietuvą ir įsiprašė į svečius pas A. Sniečką. Turniškių pirtelėje buvo išprovokuotas pokalbis apie Jurbarke planuojamą statyti naftos perdirbimo gamyklą, pokalbio metu svečiui buvo išdėstytas tokios gamyklos pavojingumas gamtai ir A. Sniečkus supratęs, kad turi paramą, ėmėsi žygių sprendimą pakeisti. A. Sniečkus pasinaudodavo tuo, kad A. Kosyginas mėgo Palangą ir išsirūpino, kad Kretingoje nebūtų statomas organinės sintezės įmonės⁶⁶⁴. Abejonių tuo, kad respublikinė vadovybė dėjo vienokias ar kitokias pastangas gal ir nekyla, bet abejotini motyvai dėl kurių tai buvo daryta. Dažnai toks gamyklų perkėlimas siejamas su A. Sniečkaus ir kompanijos dideliu dėmesiu gamtai ir rūpesčiu. Bet išties respublikinė

⁶⁶² Месяцев Николай Николаевич, Справочник по истории Коммунистической партии и Советского Союза 1898 – 1991, [prieiga internetu], in: www.knowbysight.info/MMM/03933.asp, [2016-03-26]; Шелепин Александр Николаевич, Справочник по истории Коммунистической партии и Советского Союза 1898 – 1991, [prieiga internetu], in: www.knowbysight.info/ShSS/05186.asp, [2016-03-26].

⁶⁶³ Jonas Januitis, *Užvakar ir šiandien: 35 metai eterio tarnyboje*, p. 65.

⁶⁶⁴ Jonas Rudokas, Antanas Sniečkus ir jo epocha Lietuvos istorijoje, in: *Sniečkaus fenomenas: prisiminimai ir pamąstymai*, p. 33.

nomenklatūra tiesiog galėjo jausti įtakingų kultūrininkų spaudimą. Štai Vytautas Landsbergis rašo, kad jo tėvas ir aplink jį susibūrusi neformali architektų grupė protestavo prieš planuojamas naftos gamyklos statybas Jurbarke ir Klaipėdoje⁶⁶⁵.

A. Barkauskas prisiminė apie artimus santykius su SSKP CK sekretoriumi Piotru Demičevu, su kuriuo susipažino mokydamasis Visuomeninių Mokslų akademijoje. A. Barkauskas teigė, kad jiedu susitikdavo, atvirai kalbėdavosi, visiškai vienas kitu pasitikėjo⁶⁶⁶. Tiesa, apie A. Demičevą prastai atsiliepė L. Šepetys, pavadinęs jį pilka, atsargia ir minkšta persona⁶⁶⁷.

Atsakingose pareigose dirbantys veikėjai turėjo bendrauti su savo srities centrinėmis figūromis Maskvoje. Štai ir J. Januitis, ir A. Barkauskas, ir L. Šepetys mini kultūros ministrus, su kuriais teko bendrauti. Visgi, taip pat matyti ir skirtingas nupasakojamas santykis, matyt sąlygotas ir skirtingo tuomet buvusio artumo ar tiesiog susibendravimo lygio. Šiaip tokios pažintys buvo naudingos respublikiniams reikalams, bet vien tai, kad daugumos klausimų niekaip kitaip nebuvo įmanoma išspręsti kaip tik tarpusavio ryšiais rodo didžiules sistemos ydas, kurias tarpusavio ryšiai tik užlopydavo, bet negydė.

⁶⁶⁵ Vytautas Landsbergis, *Lūžis prie Baltijos. Politinė autobiografija*, Vilnius, 1997, p. 92.

⁶⁶⁶ Antanas Barkauskas, *Laikmečio įkaltai*, p. 176, 332.

⁶⁶⁷ Lionginas Šepetys, *Neprarastoji karta: Siluetai ir spalvos*, I. 205.

Išvados

1. Po okupacijos, naujoji sovietinė administracija buvo komplektuojama visiškai šališkais, politinio favoritizmo metodais. Visų pirma veikė stiprieji, horizontalūs, ryšiai – asmeninės pažintys sutvirtintos kalėjimuose ar nelegalioje veikloje, taip pat silpnesni ryšiai – paprasta pažintis, žinojimas, kuriuos sąlygojo narystė partijoje. Ypatinę vaidmenį vaidino iš Maskvos sovietizacijos priežiūrai atsiųsti emisarai, kurie rėmėsi Kominterno turima ir per visą tarpukarį apie žmones surinkta informacija bei buvusių sovietų pasiuntinių rekomendacijomis.

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui prie favoritų pagrindininkų prisidėjo ir kitos lojalumą režimui išreiškusios grupės – frontininkai bei sovietiniai partizanai. Šiame periode galima išvelgti savotišką kovą tarp požiūrio, kad gerai dirbantys nepartiniai ar buvę kitų partijų veikėjai turėtų ir toliau dirbti bei tokių veikėjų išvaymo propaguotojų, kurį laimėjo pastarieji. Nepatikimi kadrai buvo arba perkeliama į žemesnes pareigas arba išvis atleidžiami iš valdymo aparato. Tokia politika sąlygojo, kad žmonės praradę darbą ir neturėdami kito pasirinkimo kreipdavosi paramos bei pagalbos į savo draugus ar gimines. Tai dar labiau gilino nepotistines ar klientelistines tendencijas.

Tautinimo kampanija atvirai tęsėsi bent iki 1959 m. Jos metu galima pastebėti šališkumo turinio pakrypimą į tautybės pusę, tai yra žmonės darbu partiniame ar valstybiniame aparate buvo atrenkami pagal tautybę. Tai sutapo ir su tuo, kad atsirado kur kas daugiau jau sovietizuotose aukštosiose mokyklose išsilavinimą gavusių žmonių, tad režimas net ir po kritikos 1959 m., kai turėjo pripažinti, kad esama žalingų tendencijų atrenkant nomenklatūros pareigybes, galėjo tęsti lietuvių skyrimą į reikšmingas pareigas, nes galima buvo gintis, jog keliami ne tiek lietuviai, kiek reikiamo išsilavinimo specialistai.

2. Protekciją, paramą, paslaugas sąlygotas kolektyvizmo jausmo ir svarbiausia asmeninio ryšio, galime stebėti analizuodami partinių bausmių

skyrimo, jų poveikio silpninimo ar išvengimo peripetijas. Partinių bausmių skyrimo, jų nuėmimo bei neskyrimo atvejai parodo, kad bausmės skyrimas priklausė nuo susiklosčiusių galios svarstyklių, kurios ne visada buvo A. Sniečkaus pusėje. Svarbiausia, kad skiriant partines bausmes būta nesistemingumo, tai yra vieni veikėjai už tokį patį nusižengimą galėjo gauti bausmę ir pašalinimą iš pareigų (A. Dirsės atvejis), o kiti ne (V. Vazalinsko atvejis), o tai rodo šališkumą dėl pažinties, artumo ar kolektyviai dengiant bendras problemas. Bandydamas parodyti, kad nesitaiksto su nusižengimais, A. Sniečkus elgėsi ryžtingai, bet aplinkybėms pasikeitus ir audrai nurimus, buvo imamasi priemonių sprendimus pakeisti, bausmes panaikinti. A. Sniečkus pats ėmėsi rašyti raštus, užtariant žmones ir padedant atsikratyti partinės bausmės įrašų, nors to galėjo nedaryti arba paskirti tą padaryti CK aparato darbuotojams. Daugeliu šių atvejų galima įrodyti gana seną šių žmonių ryšį su A. Sniečkumi, dėl ko ir buvo imamasi tokių žygių.

3. Sovietų Lietuvoje egzistavo kelios stambios grupės, kurių ryšiai mezgėsi tam tikroje veikloje. Tai pagrindiniame komunistiniame darbe, taip pat Antrojo pasaulinio karo frontuose ir partizaninėje – diversinėje veikloje užmegzti ryšiai, kurių dalis buvo pakankamai stiprūs. Visgi, ne visos šių ryšių sampynos pavadintinos tinklais, nes nevisi sugebėjo vienodai užtikrinti ryšių mobilizaciją. Antai, pagrindininkai – kaliniai ir Kominterno agentai nepaisant konkurencijos, nesutarimų ir kitokios patirties sąlygoto mąstymo, sugebėjo 1940-aisiais savo ryšius mobilizuoti ir siekti Lietuvos sovietizacijos. Tai įgalino kalėjimuose ir konspiracijos sąlygomis užsimezgę pakankamai stiprūs ryšiai.

Kitų susipynusių ryšių neįmanoma pavadinti visiškai susiformavusiais tinklais. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu susipažinę ir įvairioje pusiau konspiracinėje veikloje savo ryšius patikrinę liaudininkai ar kairiųjų sluoksnių atstovai, po Lietuvos okupacijos savo ryšius išnaudojo kviesdamiesi pažįstamus kartu dirbti. Bet dauguma ryšių nutrūko, o po karo nebuvo galimybių jiems plėtotis dėl MGB persekiojimų (neįmanoma kviesti dirbti, pavojinga bendrauti). M. Gedvilas iš tarpukariu užmegztų ryšių ilgą laiką

klientelinį ryšį išlaikė tik su keliais veikėjais, bet nesugebėjo mobilizuoti beveik jokios paramos, kai buvo atleistas iš pareigų 1956 metais. J. Paleckio atveju šis daugiau naudojosi savo turimu autoritetu, o stiprių klientų neturėjo.

Nei sovietiniai partizanai ar frontininkai, nei kilmės iš vieno regiono sąlygoti ryšiai nesusimobilizavo kokiam nors reikšmingam kolektyviniam veiksmui, taigi negali būti vadinami tinklais. Visgi, ryšiai buvo išnaudojami, juos stengiamasi plėtoti, tiek darbinėje plotmėje, tiek ir laisvalaikiu. Šie ryšiai pasitarnaudavo darbe betarpiškai sprendžiant įvairius klausimus, gaunant resursus, nes buvo galima apeiti subordinaciją, apsieiti be raštų rašymo ar parašant tik formalumui, taip pat reikalus sprendžiant telefono pokalbiais.

Profesinė veikla taip pat buvo palanki terpė formuoti ryšių tinklams. Agrarininkų atveju tokį galima įžvelgti tarp žemės ūkio mokslininkų, tačiau šis tinklas turėjo svarbią funkciją – reikšti pretenzijas dėl žemės ūkio padėties ir politikos esantiems valdžioje, taigi traktuotinas ne kaip paprastas tinklas, o kaip interesų grupė. Šių veiksmų, sąlygoti didelio pasitikėjimo remiantis savo profesinėmis žiniomis, kartais sukeldavo net pavojų sovietų Lietuvos administracijai. Dėl to, nuo 7-ojo deš. pr., kad galėtų stipriau ir geriau kontroliuoti žemės ūkio šaką, prižiūrėti interesų grupės įtaką, A. Sniečkus pradėjo įvesdinti daugiau jaunų ir patikrintų, be to asmeniškai pažįstamų ir lojalių veikėjų į agrarininkų lauką.

4. Įtakingiausias sovietų Lietuvoje buvo A. Sniečkaus klanas. Jis čia apibrėžiamas pagal medžioklės ratelių pasiskirstymą, artimais A. Sniečkui traktuojant tuos žmones, kurie dažnai su juo medžiojo. A. Sniečkaus ir jo aplinkos santykių negalima apibūdinti tik viršininko ir pavaldinio santykiais, bet ne visada galima jų įvardinti kaip draugų ar klientų santykio. Dar esama tarpinio varianto – asmeninių favoritų. Kadru stumdymus A. Sniečkus dažnai atlikdavo mąstydamas apie savo įtakos didinimą, tų asmenų, kuriais nepasitikėjo kontrole, taip pat profesinių tinklų (kaip agrarininkų) kontrole ir tai darydamas ne visada kreipė dėmesį į artimą ryšį, geriau rinkdamasis paklusnų klientą nei prieštarauti ir savarankiškiau elgtis linkusį seną pažįstamą ar draugą.

Vienas pagrindinių (plačiausių) A. Sniečkaus tikslų buvo išsilaikyti valdžioje, tad įtakos didinimas ir palanki jam artima aplinka (klanas) buvo reikalingas. Iškilus pavojui būti pašalintam iš pirmojo sekretoriaus posto 1967 m. pavasarį A. Sniečkus remiamas savo artimos aplinkos ir kai kurių pavaldinių, sugebėjo išlikti poste. Konkurentų egzistavimas bei jų ambicijų malšinimas ir skatina kalbėti ne tik apie komandą, tinklą, bet labiau susijusią aplinką – klaną, kurie turėdami artimus ryšius ne tik su A. Sniečkumi, bet ir tarpusavyje galėjo stipriau paremti savo patroną. Tuos ryšius jie stiprindavo medžioklėje, kuri suartindavo ir tuos, kurie nebuvo senai pažįstami, leisdavo jiems kreiptis asmeninių paslaugų.

5. Bene stipriausią opoziciją A. Sniečkaus klanui galėjo sudaryti antrasis sekretorius ar VKP (b) CK biuro Lietuvai pirmininkas ir juos remiantys rusakalbiai bei jų turimi ryšiai, bet tai daugiau priklausė nuo paties asmens ir jo veiklos būdo. M. Suslovas dirbdamas Lietuvoje rėmėsi instituciniais svertais ir savo autoritetu, o jį pakeitęs V. Ščerbakovas ieškojo būdų kaip išnaudoti asmeninius ryšius ir rusiškai leidžiamo laikraščio korespondentus informacijos rinkimui ir viešinimui.

Nagrinėto antrojo sekretoriaus V. Charazovo ryšiai apėmė tiek lietuvius, tiek ir rusakalbius partinius, tad formuojant savą ratą, nei tautybė, nei pareigybė nebuvo lemiami, nors ir svarbūs, veiksniai. V. Charazovas bendravo ir rėmėsi ne tik „antraisiais asmenimis“, bet ir kai kurių rajonų, ūkių ar gamyklų vadovais, su jais medžiojo. Į medžiokles kvietė ir savo pavaldinius norėdamas tarp jų įtvirtinti ir palaikyti savo autoritetą. Visgi, stipraus ir įtakingo alternatyvaus tinklo V. Charazovas nesukūrė, negalėjo mobilizuoti paramos savam kandidatui į pirmojo sekretoriaus postą, ir dėl to po A. Sniečkaus mirties turėjo atlikti respublikinės nomenklatūros apklausas dėl naujojo pirmojo sekretoriaus.

J. Maniušis nors ir neturėjo didelės paramos Lietuvoje, rėmėsi keliais įtakingais žmonėmis Maskvoje, tad galėjo sėkmingai vystyti karjerą. Ryšiai centre buvo svarbūs, juos turėjo ir stengėsi palaikyti visi funkcionieriai, taip pat darė ir A. Sniečkus. Vienas iš jo užtarėjų buvo M. Suslovas, kartais

apsilankydavęs Lietuvoje ir padėdavęs sprendžiant rūpimus klausimus. Artimi draugiški santykiai siejo A. Sniečkų su SSRS maršalais, ypač I. Bagramianu.

6. Elito ryšių žemėlapis bei ryšių pobūdis, jų mezgimo būdas sovietų Lietuvos valdančiajame elite A. Sniečkaus valdymo periodu skyrėsi nuo kitų SSRS atvejų (aprašytų J. Willertono). Sovietų Lietuvoje tokių galingų regioninių tinklų nebuvo. Neįsigalėjo čia ir visiškai nauda paremti klienteliniai santykiai, šalia jų atsirasdavo asmeniškės ryšys ir artumas, bet tai nemažina poveikio sistemai. Dar artimesnis ryšys sąlygojo betarpišką bendravimą, greitesnį reikalų ir klausimų išsprendimą apeinant formalias taisykles, užtikrino įvairių asmeninių paslaugų gavimą, kurios šiandien būtų pavadintos viešų ir privačių interesų painiojimu. Klaniškumas sąlygojo autoritaristines vadovavimo tendencijas, uždarumą, kuris reiškė ir mąstymo konformizmą, nenešantį pažangesnių, naujesnių idėjų. Tampriai susiję veikėjai ir jų santykiai kartais panašėjo į karaliaus dvaro, kur nebelieka ribos tarp darbo ir laisvalaikio, tarp darbinio ir kitokio bendravimo. Beveik nebuvo privataus gyvenimo, nes gyvenant šalia (Vilniaus centras) ar dalinantis erdve (Turniškės) viskas buvo matoma ir net gyvenimiški pokyčiai (antros vedybos, skyrybos) turėjo būti neakivaizdžiai sankcionuotos lyderio.

Priedai

Priedas Nr. 1 Sovietų Lietuvos valdančiojo elito ir kitų veikėjų biogramos

Michail Afonin⁶⁶⁸ g. 1908 m.
Ivanovo sr. – m. 1973 m. Partijoje
nuo 1928 m.
1937 – 1938 m. VKP (b) Jaroslavl
sr. kom. instruktorius
1938 – 1940 m. VKP (b) neįvardinto
raj. Kom. I sekretorius
1940 – 1941 m. LKP (b) Trakų aps.
kom. I sekretorius
1941 – 1942 m. VKP (b) Jaroslavl
sr. kom. instruktorius
1942 – 1944 m. LKP (b) Trakų
pogrindinio komiteto I sekretorius
1944 – 1946 m. LKP (b) Trakų aps.
kom. I sekretorius
1949 – 1950 m. LKP (b) CK
partinių, profsajungų ir komjaunimo
organų sk. instruktorius
1950 – 1953 m. LKP (b) Šiaulių sr.
komiteto II sekretorius
1954 m. LKP CK partinių,
profsajungų ir komjaunimo organų
sk. vedėjas
1954– 1956 m. LKP CK sekretorius
1956 m. išvyko iš Lietuvos

Chaimas Aizenas⁶⁶⁹, g. 1906 m.
Molėtuose – m. ? Partijoje nuo 1927
m.
1928 – 1936 m. kalėjo
1937 – 1940 m. LKP CK
darbuotojas, CK sekretoriato narys,
kelis kart kalėjo
1940 – 1946 m. LKP CK
darbuotojas (kurį laiką Kadru
skyriaus vedėjas)

1946 – 1951 m. LSSR Teisingumo
ministerijos darbuotojas
1951 – 1962 m. LSSR
Aukščiausiojo Teismo narys

Aleksandr Anuškin⁶⁷⁰ g. 1903 m.
Leningrado sr. – m. ? Partijoje nuo
1925 m.
iki 1924 m. dirbo tėvų ūkyje, po to
dirbo statybose
1924 – 1925 m. Komjaunimo
valsčiaus kom. atsakingasis
sekretorius, Paškovo valsčius
1925 – 1927 m. Komjaunimo aps.
kom. instruktorius, sk. ved., Naujoji
Ladoga
1927 – 1930 m. Maskvos
žurnalistikos instituto studentas
1930 – 1931 m. krašto laikraščio
„Sovietinė stepė“ sk. vedėjas, Alma-
Ata
1931 – 1932 m. rajoninio laikraščio
redaktorius
1932 – 1934 m. krašto laikraščio
redakcijos atsakingasis sekretorius,
skyriaus vedėjas
1934 – 1937 m. laikraščio
„Raudonoji Totorija“ atsakingasis
sekretorius ir redaktoriaus pav.
1937 – 1939 m. TASS poskyrio
Kazanėje redaktorius, vedėjo pav.
1939 – 1945 m. laikraščio
„Raudonoji Totorija“ atsakingasis
sekretorius
1945 – 1953 m. laikraščio
„Sovetskaja Litva“ atsakingasis
redaktorius
1953 m. išvyko iš Lietuvos

⁶⁶⁸ Michail Afonin byla, LYA, f. 1771, ap. 227, b. 1998.

⁶⁶⁹ Aizenas Chaimas, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, t. I, p. 24.

⁶⁷⁰ Aleksandr Anuškin byla, LYA, f. 1771, ap. 227, b. 4399, l. 15-15ap.

Stanislovas Apyvala⁶⁷¹ g. 1920 m.
Krikonyse – m. 1999 m. Partijoje
nuo 1943 m.
1942 – 1944 m. sovietinis
partizanas, „Vilniaus“ būrio vadas
1943 – 1946 m. LKP (b) Švenčionių
aps. kom. I sekretorius
1946 – 1948 m. baigė Respublikinė
partinė mokyklą
1948 – 1950 m. dirbo LKP (b) CK
1950 – 1952 m. LLKJS CK II
sekretorius
1953 m. neakivaizdžiai baigė
Aukštąją partinę mokyklą prie SSKP
CK
1953 – 1955 m. studijavo
Visuomeninių Mokslų akademijoje
Maskvoje
1955 – 1958 m. kolūčio pirmininkas
1958 – 1960 m. Vilniaus
universiteto dėstytojas
Nuo 1963 m. dirbo LKP CK.

Vytautas Astrauskas⁶⁷² g. 1930 m.
Šiauliuose. Partijoje nuo 1950 m.
1941 – 1945 m. dirbo kolūkyje
Totorijos ASSR
1945 – 1947 m. Tipografijos fabriko
darbininkas
1947 m. tarybinių darbuotojų kursų
klausytojas
1947 – 1948 m. Kelmės aps.
vykdomojo komiteto protokolinės
dalies vedėjas
1948 – 1950 m. Kelmės aps.
vykdomojo komiteto
Organizatorių sk. vedėjas
1950 m. tarybinių darbuotojų kursų
klausytojas

1950 – 1952 m. Kelmės raj.
Vykdomojo komiteto sekretorius
1952 – 1953 m. LKP (b) Šiaulių sr.
kom. partinių, profsąjungų ir
komjaunimo organų sk. instruktorius
1953 m. LKP (b) Šiaulių sr. kom.
partinių, profsąjungų ir komjaunimo
organų sk. ved. pav.
1953 – 1956 m. LKP CK Partinių,
profsąjungų ir komjaunimo organų
sk. atsakingasis organizatorius
1956 – 1960 m. mokėsi Vilniaus
Aukštojoje partinėje mokykloje
1960 – 1962 m. LKP Šeduvos raj. I
sekretorius
1962 – 1965 m. Radviliškio
gamybinių kolūkių – tarybinių ūkių
valdybos partinio kom. partorgas
vėliau sekretorius
1965 – 1966 m. LKP Radviliškio
raj. I sekretorius
1966 – 1971 m. LKP CK Prekybos
ir buitinio aptarnavimo sk. vedėjas
1971 – 1981 m. LKP CK Partinio –
organizacinio sk. vedėjas
1981 – 1987 m. LKP CK sekretorius
1987 – 1990 m. LSSR AT
Prezidiumo pirmininkas

Jonas Bagutskis⁶⁷³ g. 1902 m.
Bobeliškėse, Skuodo r. – m. 1947 m.
Partijoje nuo 1943 m.
1927 m. pradėjo pagrindinę
komunistinę veiklą
1927 ir 1928 m. buvo suimtas kalėjo
Bajorų kalėjime, taip pat Varnių
koncentracijos stovykloje.
1931 m. išvyko į Latviją.
1940 – 1941 m. Plungės m.
vykdomojo komiteto pirmininkas
1942 – 1943 m. RA 16-oje
lietuviškoje šaulių divizijoje

⁶⁷¹ Apyvala Stanislovas, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, I tomas, p. 83

⁶⁷² Vytauto Astrausko byla, LYA, f. 1771, ap. 274, b. 74, l. 58-59.

⁶⁷³ Bagutskis Jonas, *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, I tomas, p. 143.

1943 – 1944 m. Lietuvos partizaninio judėjimo štabo mokomojo punkto viršila
1944 – 1945 m. Kauno aps. vykdomojo komiteto pirmininkas
1945 – 1946 m. Telšių aps. vykdomojo komiteto pirmininkas
1946 – 1947 m. Telšių aps. žemės ūkio kooperacijos pirmininkas
1947 m. žuvo

Boleslovas Baranauskas⁶⁷⁴ g. 1902 m. Ukmergės aps. – m. 1975 m. Partijoje nuo 1921 m.
1921 – 1923 m. profsąjungos sekretorius
1922 – 1923 m. LKP Joniškio parajonio kom. narys
1923 – 1925 m. kalėjo
1926 m. LKP Šiaulių raj. Kom. narys
1927 – 1935 m. kalėjo
1936 m. LKP CK instruktorius, CK narys
1937 m. dirbo LKP CK Transporto sk. vedėju
1937 – 1938 m. LKP Kauno m. ir aps. kom. sekretorius
1939 m. LKP Šiaulių m. kom. sekretorius
1939 – 1940 m. kalintas
1940 – 1941 m. Šiaulių aps. saugumo viršininkas, LSSR Saugumo liaudies komisaro pavaduotojas
1942 – 1944 m. Lietuvos partizaninio judėjimo štabo skyriaus viršininkas
1944 – 1945 m. LKP CK Žemės ūkio sk. vedėjas
1945 – 1958 m. Lietuvos Respublikinė Profesinių sąjungų tarybos pirmininkas

1958 – Archyvinių dokumentų skelbimo redakcijos vyr. redaktorius

Albertas Barauskas⁶⁷⁵ g. 1915 m. Maskva – m. 2003 m. Partijoje nuo 1943 m.
1924 – 1940 m. darbininkas ūkiuose, siuvykloje
1940 m. Grinkiškio kaimiškosios tarybos pirmininkas
1940 – 1941 Šėtos apylinkės milicijos įgaliotinis
1941 m. NKVD spec. stovykla
1941 – 1942 m. Miškų darbininkas, brigadininkas
1942 – 1943 m. tarnavo RA 16-oje lietuviškojoje šaulių divizijoje
1943 – 1944 m. sovietinis partizanas okupuotoje Lietuvoje, Margirio būrio vadas
1944 – 1945 m. LKP (b) Kėdainių aps. kom. agitacijos ir propagandos sk. vedėjas
1945 – 1947 m. LKP (b) Kėdainių aps. kom. sekretorius
1947 – 1950 m. LKP (b) Jurbarko aps. kom. I sekretorius
1950 m. – LKP (b) Klaipėdos sr. kom. sekretorius
1950 – 1952 m. Klaipėdos sr. vykdomojo komiteto pirmininkas
1952 – 1955 m. mokėsi Aukštojoje partinėje mokykloje prie SSKP CK
1955 – 1956 m. LKP CK inspektorius
1956 – 1965 m. LKP CK sekretorius
1962 – 1965 m. taip pat LSSR MT pirmininko pav. bei LKP CK ir LSST MT Partinės – valstybinės kontrolės kom. pirmininkas.
1965 – 1982 m. Valstybės kontrolės komiteto pirmininkas

⁶⁷⁴ Baranauskas Boleslovas, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, t. I, p. 180.

⁶⁷⁵ Alberto Barausko byla, LYA, f. 1771, ap. 264, b. 22, l. 1-2

Antanas Barkauskas⁶⁷⁶ g. 1917 m. Paparčių k., Kauno aps. – m. 2008 m. Partijoje nuo 1942 m. 1932 – 1937 m. dirbo sezoninius darbus 1937 – 1939 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje, 1-ajame Husarų pulke 1939 – 1940 m. dirbo M. Žuko avalynės įmonėje 1940 – 1941 m. LSSR NKVD Kauno m. 2-ojo poskyrio politinis vadovas 1941 – 1942 m. NKVD Gorkio m. spec. stovyklos politinis vadovas 1942 – 1944 m. RA 16-osios divizijos, 224 artilerijos pulko vyr. raštvedys 1944 m. Lietuvos KP (b) CK kursuose 1944 – 1945 m. Kauno aps. vykdomojo komiteto sekretorius 1945 – 1946 m. Kauno aps. vykdomojo komiteto pirmininko pav. 1946 m. LKP (b) Kauno aps. kom. Agitacijos ir propagandos skyriaus vedėjas 1946 – 1947 m. LKP (b) Kauno aps. kom. Sekretorius 1947 – 1950 m. mokėsi Aukštojoje partinėje mokykloje prie VKP (b) CK, Maskvoje 1950 – 1951 m. LKP (b) Vilniaus sr. Kom. Sekretorius 1951 – 1953 m. LKP (b) Kauno sr. Kom. Sekretorius 1953 – 1955 m. Kauno politechnikos instituto politinės ekonomijos katedros vedėjas 1955 – 1959 m. Visuomeninių Mokslų akademijos prie SSKP CK aspirantas

⁶⁷⁶ Antano Barkausko byla, LYA, f. 1771, ap. 274, b. 162, l. 72-73.

1959 – 1961 m. LKP CK propagandos ir agitacijos skyriaus vedėjas 1961 – 1975 m. LKP CK sekretorius (1963 – 1964 m. taip pat vadovavo LKP CK ideologijos skyriui) 1975 – 1985 m. LSSR AT prezidiumo pirmininkas 1986 – Žinijos draugijos pirmininkas

Kazimieras Baršauskas⁶⁷⁷ g. 1904 m. Gižuose – m. 1964 m. Partijoje nuo 1950 m. 1930 m. baigė Vytauto Didžiojo universitetą 1930 – 1940 m. dirbo VDU laborantu, asistentu, vyr. asistentu 1940 – 1941 m. gavo docento, vėliau profesoriaus vardą, Kauno universiteto Fizikos katedros vedėjas 1947 – 1950 m. Kauno universiteto Technologijos, vėliau Elektrotechnikos fakultetų dekanas 1950 – 1964 m. Kauno Politechnikos instituto rektorius ir fizikos katedros vedėjas.

Juozas Bartašiūnas⁶⁷⁸ g. 1895 m. Dveržių k. Joniškio aps. – m. 1972 m. Partijoje nuo 1919 m. 1911 – 1915 m. darbininkas, Ryga 1915 – 1917 m. Tarnavo carinėje Rusijos armijoje 1917 – 1921 m. tarnavo revoliuciniame Latvijos šaulių pulke 1921 – 1923 m. Smolensko gub. ČK įgaliotinio padėjėjas, vėliau įgaliotinis 1923 – 1931 m. Baltarusijos GPU poskyrio įgaliotinis ir OGPU įgaliotinio atstovas Vakarų kraštui

⁶⁷⁷ Kazimiero Baršausko byla, LYA, f. 1771, ap. 227, b. 2066, l. 25.

⁶⁷⁸ Juozo Bartašiūno byla, LYA, f. 1771, ap. 227, b. 2080, l. 12-12ap.

1931 – 1932 m. NKVD Pasienio pajėgų 18,15 būrių vado pavaduotojas, Baltarusijos SSR
1932 – 1938 m. NKVD Pasienio pajėgų 13,18 būrių vadas, Baltarusijos SSR
1938 – 1940 m. Baltarusijos SSR Miškų liaudies komisariato kadruų sk. viršininkas ir mokymo įstaigų valdybos viršininkas
1940 m. – Pabaltijo ypatingosios karinės apygardos Politinės valdybos sk. viršininkas, Ryga
1940 – 1941 m. RA 29-ojo lietuviškojo teritorinio šaulių korpuso Ypatingojo sk. viršininkas
1941 – 1944 m. RA 16-osios lietuviškosios šaulių divizijos Ypatingojo sk. viršininkas
1944 – 1953 m. LSSR NKVD liaudies komisaras – VRM ministras
1953 – pensijoje

Antanas Bauža⁶⁷⁹ g. 1901 m. Grimzduose – m. 1953 m. Partijoje nuo 1932 m.
1924 – 1926 m. priklausė Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungai.
1927 – 1932 m. gyveno Latvijoje
1932 – 1940 m. leido įvairius prokomunistinius leidinius Telšiuose, buvo suimamas ir kalinamas.
1940 – 1941 m. LKP (b) Telšių aps. kom. I sekretorius
1941 – 1943 m. LSSR LKT Įgaliotinis evakuotųjų reikalams
1943 – 1944 m. Partiniuose kursuose
1944 m. VKP (b) Maskvos sr. Istros raj. Kom. darbuotojas
1944 – 1945 m. LKP (b) Telšių aps. kom. I sekretorius

⁶⁷⁹ Bauža Antanas, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, I tomas, p. 198.

Viktoras Bergas⁶⁸⁰ g. 1906 m. Šalkavos dv. Ukmergės aps. – m. 1983 m. Partijoje nuo 1958 m.
1930 – 1940 m. Lietuvos Respublikos Žemės ūkio ministerijos Žemėtvarkos departamento, žemėtvarkininkas
1940 – 1941 m. Vilniaus aps. vykdomojo kom. Pirmininkas
1941 – 1942 m. Tovričesko rajono vykdomojo komiteto žemėtvarkininkas
1942 – 1944 m. tarnavo RA
1944 m. LSSR LKT darbuotojas
1944 m. Vilniaus aps. vykdomojo komiteto pirmininkas
1944 – 1946 m. Klaipėdos aps. vykdomojo komiteto pirmininkas
1946 – 1947 m. studijavo Vilniaus valstybiniame universitete
1947 – 1953 m. Medžioklės ūkio valdybos prie LSSSR MT viršininkas
1953 – 1957 m. LSSR Žemės ūkio ministerijos, Medžioklės ūkio valdybos viršininkas
1957 – 1970 m. Gamtos apsaugos komiteto prie LSSR MT pirmininkas
1970 m. – pensijoje

Adomas Bialopetravičius⁶⁸¹ g. 1922 m. Kaune – m. 1997 m. Partijoje nuo 1957 m.
1947 m. baigė Kauno universitetą
1950 – 1956 m. dirbo statybos ir projektavimo organizacijose
1956 – 1958 m. Statybos ir architektūros reikalų komiteto pirmininko pav.
1958 – 1962 m. LSSR Statybos ministras

⁶⁸⁰ Viktoro Bergo byla, LYA, f. 1771, ap. 227, b. 2121, l. 13

⁶⁸¹ Bialopetravičius Adomas, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, I tomas, p. 216.

1962 – 1965 m. Valstybinės plano komisijos pirmininko pirmasis pav.
1965 – LSSR Kaimo statybos ministras

Feliksas Bieliauskas⁶⁸² g. 1914 m. Mažiškės, Šakių aps. – m. 1985 m. Partijoje nuo 1933 m.
1932 – 1934 m.
1934 – 1935 m. Tarptautinės Lenino mokyklos klausytojas, Maskva
1935 m. – Pogrindinės LKP CK instruktorius
1935 – 1940 m. kalėjo
1940 – 1942 m. LLKJS CK pirmasis sekretorius
1942 – 1943 m. RA 16-osios lietuviškosios šaulių divizijos Politinio sk. viršininkas
1943 – 1944 m. kariniuose kursuose
1944 m. LLKJS CK pirmasis sekretorius
1944 – 1945 m. RA 50-osios atsargos lietuviškosios šaulių divizijos Politinio sk. viršininkas
1945 m. – SA Vyriausios Politinės valdybos žinioje
1945 – 1946 m. LKP (b) Kauno m. kom. Sekretorius
1946 – 1950 m. LKP (b) Vilniaus m. kom. II sekretorius
1950 – 1951 m. LKP (b) Vilniaus m. kom. I sekretorius
1951 – 1952 m. LKP (b) CK sekretorius
1952 – 1953 m. LKP Vilniaus sr. I sekretorius
1953 – 1954 m. LKP (b) CK Partinių, profsąjungų ir komjaunimo organų sk. vedėjas
1954 m. LSSR MT pirmininko pavaduotojas

1954 – 1957 m. studijavo Aukštojoje partinėje mokykloje prie SSKP CK
1957 – 1958 m. LKP CK rezerve
1958 – 1963 m. LKP Vilniaus m. kom. I sekretorius
1967 – 1973 m. Valstybinio spaudos komiteto prie LSSR MT pirmininkas
1973 – 1985 m. Vyriausios archyvų valdybos prie LSSR MT viršininkas

Stasys Brašiškis⁶⁸³ g. 1896 m. Verškuliuose, m. – 1989 m. Partijoje nuo 1919 m.
1907 – 1918 m. mokėsi gimnazijoje, dalyvavo kairiųjų rateliuose.
1918 m. Šiaulių mieste padėjo bolševikams kurti valdžią
1919 m. suimtas, bet netrukus paleistas
1919 – 1920 m. bibliotekininkas Kaune
1921 – 1922 m. studijavo Leipcige
1922 – 1926 m. Šiaulių mokytojų seminarijos mokytojas
1928 – 1931 m. studijavo VDU
1928 – 1940 m. vertėsi radijo mechanika, palaikė ryšius su LKP
1940 m. Utenos aps. viršininkas
1940 – 1941 m. LSSR LKT pirmininko pav.
1941 m. LSSR socialinio aprūpinimo liaudies komisararas
1942 – 1944 LSSR LKT įgaliotinis evakuotųjų reikalams Kazachijos SSR
1944 – 1946 m. karių šeimų valstybinio aprūpinimo valdybos viršininkas
1946 – 1948 m. LSSR Kinematografijos ministras
1948 – 1950 m. Įmonių ir statybų vadovaujančių darbuotojų kvalifikacijai kelti kursų direktorius

⁶⁸² Felikso Bieliausko byla, LYA, f. 1771, ap. 274, b. 208, l. 56-56ap.

⁶⁸³ Brašiškis Stasys, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, I tomas, p. 259-260.

1950 – 1963 m. LSSR MA
Centrinės bibliotekos direktorius
Nuo 1963 m. pensininkas

Juozas Bulavas⁶⁸⁴ g. 1909 m.
Rokiškio aps. – 1995 m. Partijoje
1931 – 1938 ir 1952 – 1959)
1932 m. baigė VDU
1931 – 1938 m. dalyvavo
pogrindinėje kompartijos veikloje
1940 – 1941 m. VU prorektorius
1941 – 1944 m. mokytojas
1944 – 1945 m. LSSR Plano
komisijos pirm. pav.
1945 – 1946 m. LSSR Mokslų
akademijos organizacinio komiteto
gen. sekretorius
1946 – 1950 m. Teisės instituto
direktorius
1944 – 1958 m. dėstė VU
1953 – 1956 m. Ekonomikos
instituto direktorius
1956 – 1958 m. VU rektorius
1958 m. – Ekonomikos instituto
mokslinis bendradarbis

Antanas Būdvytis⁶⁸⁵, g. 1928 m.
Klaipėdos krašte, m. 1998 m.
Partijoje nuo 1960 m.
1951 m. baigė Žemės ūkio
akademiją
Nuo 1954 m. dirbo Žemdirbystės
institute
1962 – 1965 m. Žemdirbystės
instituto direktoriaus pav.
1965 – 1989 m. Žemdirbystės
instituto direktorius

Valerijus Charazovas⁶⁸⁶ g. 1918 m.
Tomske – m. 2010 m. Partijoje nuo
1944 m.

1940 – 1946 m. dirbo aviacijos
gamyklose konstruktoriumi
1946 m. gamyklos komjaunimo
sekretorius
1946 – 1947 m. VLKJS Maskvos m.
Pervomaisko raj. komjaunimo kom.
II sekretorius
1947 – 1949 m. VLKJS Maskvos m.
Pervomaisko raj. komjaunimo kom.
I sekretorius
1949 – 1951 m. VLKJS Maskvos m.
kom. sekretorius
1951 – 1954 m. VKP (b) Maskvos
m. Pervomaisko raj. Kom.
sekretorius
1954 – 1955 m. KKP Alma-Atos m.
kom. sekretorius
1955 – 1956 m. KKP Gurjevo sr.
Kom. sekretorius
1956 – 1961 m. KKP Pavlodaro sr.
Kom. sekretorius
1961 – 1964 m. SSKP CK Partinių
organų sk. instruktorius
1964 – 1967 m. SSKP CK Partinių
organų sk. inspektorius
1967 – 1978 m. LKP CK II
sekretorius
1978 m. išvyko iš Lietuvos

Marija Chodosaitė⁶⁸⁷, g. 1902 m.
Kaune, m. ? Partijoje nuo 1921 m.
1921 m. leido žurnalą „Zaria
komunizma“, dirbo LKP CK
techniniame aparate
1922 – 1925 m. gyveno Maskvoje
1925 m. dirbo spaustuveje, LKP
Kauno m. kom. narė, dirbo LKP CK
moterų reikalų sk.
1926 m. kalėjo
1927 – 1928 m. LKP CK instruktorė
Klaipėdoje
1928 – 1930 m. kalėjo

⁶⁸⁴ Bulavas Juozas, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, I tomas, p. 282.

⁶⁸⁵ Būdvytis Antanas, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, I tomas, p. 276.

⁶⁸⁶ Valerijaus Charazovo byla, LYA, f. 1771, ap. 258, b. 383, l. 1-2.

⁶⁸⁷ Chodosaitė Marija, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, I tomas, p. 305

1930 – 1931 m. mokėsi Maskvoje
1931 – 1932 m. LKP organizatorė
Panevėžio, Vilkaviškio rajonuose
1932 – 1934 m. dirbo Maskvoje,
partinės mokyklos lietuvių sekcijos
vedėja
1934 m. grįžo į Kauną ir buvo
suimta
1935 m. pasikeitus kaliniais, atvyko
į Maskvą
1935 – 1940 m. gyveno ir dirbo
Maskvoje
1941 m. LKP CK sektoriaus vedėja
1941 – 1944 m. evakuacijoje. Buvo
partinių kursų Šujoje organizatorė,
šių kursų mokymo dalies vedėja,
vėliau direktorė.
1944 m. LKP CK sektoriaus vedėja
1945 – 1953 m. leidyklų ir
poligrafijos pramonės valdybos
viršininko pav.
1953 – LSSR MT vyr. referentė

Aleksandras Česnavičius⁶⁸⁸, g.
1930 m. Pasvalyje. Partijoje nuo
1950 m.
1948 m. LLKJS Pasvalio aps. kom.
agitacijos ir propagandos sk. vedėjas
1948 – 1949 m. mokėsi vidurinėje
mokykloje Pasvalyje
1949 – 1950 m. LLKJS Pasvalio
aps. kom. mokyklų sk. vedėjas
1950 – 1951 m. LLKJS Priekulė raj.
Kom. I sekretorius
1951 – 1952 m. Klaipėdos srities
žemės ūkio valdybos komjaunimui
politinio sektoriaus viršininko
padėjėjas
1952 – 1953 m. LKP Klaipėdos sr.
kom. instruktorius
1953 – 1955 m. mokėsi
Respublikinėje dvimetėje partinėje
mokykloje

1955 – 1957 m. LKP CK agitacijos
ir propagandos sk. instruktorius
1957 – 1960 m. LKP Vilniaus m.
Tarybų raj. Kom. II sekretorius
1960 – 1966 m. LLKJS CK I
sekretorius
1966 – 1969 m. VLKJS CK
sekretorius
1969 – 1974 m. LKP CK
Administracinių organų sk. vedėjas
1974 – 1976 m. Visuomeninių
Mokslų akademijos prie SSKP CK
klausytojas
1976 – 1988 m. LSSR MT
pirmininko pav.

Edvardas Čipkus⁶⁸⁹ g. 1915 m.
Petrograde – m. 1978 m. Partijoje
nuo 1940 m.
1934 – 1935 m. tarnavo Lietuvos
kariuomenėje
1935 – 1938 m. kalėjo VI-ajame
forte Kaune
1938 – 1940 m. dirbo įvairius darbus
1940 – 1941 m. LSSR NKVD,
Utenos kalėjimo viršininkas
1942 – 1943 m. tarnavo
Raudonojoje armijoje
1943 – 1944 m. mokėsi partiniuose
kursuose
1944 – 1946 m. LKP (b) Šakių aps.
komiteto, vėliau Kauno aps. kom.
pirmasis sekretorius
1946 – 1949 m. Kauno universiteto
prorektorius (rektorius pav.) ūkio
daliai
1949 – 1951 m. Kauno apskrities
vėliau miesto vykdomojo komiteto
pirmininkas
1951 – 1952 m. gydėsi
1952 – 1953 m. Šiaulių srities
vykdomojo komiteto pirmininko
pavarduotojas

⁶⁸⁸ Aleksandro Česnavičiaus byla, LYA, f. 1771, ap. 274, b. 347, l. 54.

⁶⁸⁹ Edvardo Čipkaus byla, LYA, f. 1771, ap. 258, b. 394, l. 1, 4.

1953 – 1956 m. Respublikinės žuvininkystės kolūkių sąjungos valdybos pirmininkas
1956 – 1958 m. LSSR MT Reikalų valdybos vyr. inspektorius vietinių tarybų reikalams
1958 – 1964 m. Vidaus vandenų eksploatacijos valdybos prie LSSR MT viršininkas (pavadinimai keitėsi)
1964 – 1970 m. Vidaus vandenų žuvies ūkio valdybos prie LSSR MT viršininkas
1970 – 1978 m. Gamtos apsaugos komiteto prie LSSR MT pirmininko pavaduotojas
1978 – pensijoje

Jonas Čiulada⁶⁹⁰, g. 1904 m. Paparčiuose, m. ? Partijoje nuo 1943 m.
1940 – 1941 m. fabriko direktorius Žasliuose
1943 – 1944 m. partizanavo Trakų aps., būrio „Už Tėvynę“ vadas.
1944 – 1959 m. dirbo LKP (b) Ukmergės raj. Kom. I sekretoriumi, vėliau fabriko direktoriumi, Kelmės aps. vykdomojo kom. pirmininku
Nuo 1959 m. Kintų žuvininkystės ūkio direktorius

Juozas Daškauskas⁶⁹¹ g. 1912 m. Kniečiuose – m. 1942 m. Partijoje nuo 1934 m.
Nuo 1935 m. dirbo Ligonijų kasose Telšiuose, Kretingoje, Plungėje. Už pagrindinę veiklą teistas ir kalintas. 1939 m. buvo Dimitravo ir Pabradės priverčiamojo darbo stovykloje.

⁶⁹⁰ Čiulada Jonas, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, I tomas, p. 330.

⁶⁹¹ Daškauskas Juozas, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, I tomas, p. 368.

1940 m. dirbo Kretingos aps. viršininku. Vėliau LKP CK.
1942 m. buvo pasiūstas į okupuotą Lietuvą su LKP CK operatyvine grupe. Žuvo.

Karolis Didžiulis⁶⁹² g. 1894 m. Mandeikiuose, m. 1958 m. Partijoje nuo 1919 m.
1912 – 1914 m. darbininkas, Rygoje
1919 – 1920 m. LKP (b) Joniškio parajonio kom. sekretorius
1920 m. LKP (b) Šiaulių raj. Kom. sekretorius
1921 – 1922 m. dirbo LKP (b) CK literatūros transporto vedėju
1922 – 1923 m. kalėjo
1923 – 1925 m. mokėsi Vakarų tautinių mažumų komunistiniame universitete
1925 – 1926 m. LKP (b) CK atsakingasis organizatorius Panevėžio aps.
1926 – 1927 m. dirbo LKP (b) CK sekretoriumi
1928 – 1933 m. kalėjo
1934 – 1935 m. dirbo LKP (b) CK
1936 – 1940 m. kelis kartus kalinamas
1940 m. Liaudies vyriausybės įgaliotinis Vilniaus krašte
1940 m. LKP (b) CK Žemės ūkio sk. vedėjas ir LSSR AT prezidiumo pirmininko pav.
1941 – 1943 m. LKP (b) CK ir LSSR LKT įgaliotinis Penzos sr.
1943 – 1944 m. LKP (b) CK partorgas Pereslavlyje
1945 – 1947 m. LSSR AT Prezidiumo pirmininko pavaduotojas
1947 – 1958 m. LSSR Aukščiausiojo Teismo pirmininkas

⁶⁹² Didžiulis Karolis, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, I tomas, p. 402

Leokadija Diržinskaitė – Piliušenko⁶⁹³ g. 1921 m. Anšlaukis. Partijoje nuo 1950 m.
 1940 – 1941 m. LLKJS Pajavonio vls. Kom. sekretorė
 1941 m. LLKJS Vilkaviškio aps. kom. instruktore
 1941 – 1943 m. dirbo fabrike Ivanovo sr.
 1943 – 1944 m. kursų klausytoja
 1944 m. VLKJS Ivanovo sr. kom. Mokyklų sk. instruktore
 1944 – 1945 m. mokytoja lietuvių vaikų namuose Konstantinovkos km., Kirovo sr.
 1945 – 1947 m. namų šeimininkė
 1947 – 1948 m. LLKJS Batakių vls. Kom. sekretorė
 1948 m. LLKJS Tauragės aps. kom. Įskaitos sektoriaus vedėja
 1948 m. LLKJS Šiaulių m. kom. Mokyklų sk. vedėja
 1948 – 1949 m. LLKJS Šiaulių m. kom. II sekretorė
 1949 – 1951 m. mokėsi Respublikinėje partinėje mokykloje
 1951 – 1952 m. LKP (b) Šiaulių sr. kom. instruktore
 1952 – 1953 m. LKP (b) Šiaulių sr. kom. Profsąjungų ir komjaunimo organų sektoriaus. vedėja
 1953 – 1957 m. LKP Šiaulių m. kom. sekretorė
 1957 – 1960 m. LKP Šiaulių m. kom. I sekretorė
 1960 – 1976 m. LSSR MT pirmininko pav.
 1966 – 1976 m. LSSR Užsienio reikalų ministrė
 1976 – 1985 m. LSSR AT Prezidiumo pirmininko pav.
 1986 – LSSR Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos Centrinės tarybos pirmininko pav.

⁶⁹³ Leokadijos Diržinskaitės – Piliušenko byla, LYA, f. 1771, ap. 274, b. 421, l. 42-42ap.

Aleksandras Drobnys⁶⁹⁴ g. 1912 m. Alytaus aps. m. 1998 m. Partijoje nuo 1944 m.
 1930 – 1934 m. Lietuvos jaunimo sąjungos centro valdybos narys
 1934 – 1935 m. Lietuvos jaunimo sąjungos centro valdybos pirmininkas, taip pat buvo ir studentų varpininkų pirmininku
 1931 – 1935 m. dirbo Tarptautiniame banke Kaune
 1931 – 1939 m. studijavo ekonomiką VDU, VU
 1936 – 1940 m. dirbo Lietuvos Banke, sektoriaus viršininkas
 1940 – 1941 m. Finansų ministerijos, finansų departamento direktorius, vėliau Lietuvos Banko valdytojas
 1941 m. SSRS Valstybės banko darbuotojas
 1942 – 1944 m. LSSR Finansų liaudies komisaro pav.
 1944 – 1957 LSSR finansų ministras
 1957 – 1958 m. LSSR MT pirmininko pav.
 1958 – 1984 m. LSSR valstybinės plano komisijos / komiteto pirmininkas
 1965 – 1984 m. LSSR MT pirmininko pav.

Algirdas Ferensas⁶⁹⁵ g. 1928 m. Rozalimas, m. – 1994 m. Partijoje nuo 1952 m.
 1952 m. mokykloje komsorgas
 1952 m. LLKJS Kauno m. kom. sk. vedėjas
 1952 – 1953 m. LLKJS Kauno m. kom. sekretorius

⁶⁹⁴ Drobnys Aleksandras, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, t. 1, l. 430

⁶⁹⁵ Algirdo Ferenso byla, LYA, f. 1771, ap. 274, b. 471.

1953 – 1956 m. LLKJS Kauno m.
kom. I sekretorius
1956 – 1960 m. LLKJS CK skyriaus
vedėjas
1960 – 1961 m. LKP Šiaulių m.
komiteto I sekretorius
1961 – 1967 m. SSKP CK partinių
organų sk. instruktorius sąjunginėms
respublikoms
1967 – 1977 m. LKP CK sekretorius
1977 – 1987 m. Profsąjungų
sekretorius
1980 m. SSKP CK partinis patarėjas
Afganistane

Stasys Filipavičius⁶⁹⁶ g. 1913 m.
Raseiniuose, m. 1983 m. Partijoje
nuo 1933 m.
1926 – 1930 m. Raidžių rinkėjas
tipografijoje
1930 m. dirbo kelių tiesimo
darbuose
1930 – 1933 m. Raidžių rinkėjas
tipografijoje
1933 – 1934 m. darbininkas fabrike
1934 – 1935 m. Zingerio draugijos
agentas – pardavėjas
1935 – 1936 m. kalėjo
1936 m. darbininkas
1936 – 1937 m. kalėjo
1937 – 1938 m. tarnavo Lietuvos
kariuomenėje
1938 – 1939 m. dirbo fabrike
1939 – 1940 m. kalėjo
1940 – 1941 m. LKP (b) Raseinių
aps. kom. I sekretorius
1941 m. dirbo fabrike evakuacijoje
1941 m. NKVD pajėgų motorizuotų
šaulių brigados eilinis
1941 – 1943 m. RA 16-osios
lietuviškosios šaulių divizijos pulko
partinio biuro atsakingasis
sekretorius

⁶⁹⁶ Stasio Filipavičiaus byla, LYA, f. 1771, ap.
227, b. 4101, l. 1-1ap; 41ap.

1943 – 1945 m. Lietuvos
partizaninio judėjimo štabo Kadru
skyriaus viršininko pav.
1945 m. LKP (b) CK atsakingasis
organizatorius
1945 – 1948 m. mokėsi Aukštojoje
partinėje mokykloje
1948 – 1950 m. LKP (b) CK
Partinių, profsąjungų ir komjaunimo
organų sk. ved.
1950 – 1952 m. LKP (b) CK
sekretorius
1952 – 1953 m. LSSR MT
pirmininko pav.
1953 – 1957 m. LSSR lengvosios ir
maisto pramonės / Plataus vartojimo
prekių pramonės ministras / LSSR
lengvosios pramonės ministras
1957 – 1961 m. LSSR LŪT
Lengvosios pramonės valdybos
viršininkas
1962 – 1966 m. LSSR LŪT Maisto
produktų didmeninės realizacijos
valdybos viršininkas
1966 – 1976 m. LSSR Prekybos
ministerijos Maisto produktų
didmeninės realizacijos valdybos
viršininkas

Viktoras Galinaitis⁶⁹⁷ g. 1911 m.
Vilkaviškyje, m. 1982 m. Partijoje
nuo 1943 m.
1928 – 1940 m. dirbo techninį darbą
teisme
1940 m. Vilkaviškio m. Vykdomojo
kom. pirmininkas, Vilkaviškio aps.
prokuratūros tardytojas
1941 – 1945 m. tarnavo RA
1945 – 1949 m. Kauno m.
prokuroras
1949 – 1950 m. mokėsi
vadovaujančių prokuratūros
darbuotojų kvalifikacijos kėlimo
kursuose

⁶⁹⁷ Galinaitis Viktoras, in: *Mažoji Lietuviškoji
Tarybinė Enciklopedija*, t. 1, l. 517.

1950 – 1951 m. Kauno sr.
prokuroras
1951 – 1957 m. LSSR prokuroro
pirmasis pavaduotojas
1957 – 1969 m. LSSR prokuroras

Mečislovas Gedvilas⁶⁹⁸ g. 1901 m.
Bubiai, Šakių aps. – m. 1981 m.
Partijoje nuo 1934 m.
1919 – 1920 m. dirbo Leningrade
1920 – 1922 m. studijavo
Leningrado technologijų institute
1922 – 1923 m. bedarbis
1923 – 1927 m. dirbo mokytoju
1927 m. bedarbis
1927 – 1928 m. kalėjo
1928 – 1931 m. redagavo laikraščius
„Žemaitis“, „Žibintas“ ir kt.
1931 – 1940 m. Telšių ligonių kasų
direktorius
1940 m. Vidaus reikalų ministras
Liaudies vyriausybėje
1940 – 1956 m. LSSR Liaudies
komisarų / ministrų tarybos
pirmininkas
1956 – 1957 m. kursų prie SSKP
CK klausytojas
1957 – 1973 m. LSSR švietimo
ministras
1973 m. – personalinis pensininkas

Kostas Glikas⁶⁹⁹ g. 1926 m.
Naumiestis, m. ? Partijoje nuo 1949
m.
1941 – 1944 m. dirbo ūkiuose
1944 – 1948 m. LSSR MGB Šakių
aps. sk. vertėjas
1948 – 1950 m. LLKJS
Griškabūdžio vls. Kom. Sekretorius
1950 – 1951 m. Šakių MTS politinio
sk. viršininko pav. komjaunimo
reikalams

⁶⁹⁸ Mečislovo Gedvilo byla, LYA, f. 1771, ap. 227, b. 4474

⁶⁹⁹ Kosto Gliko byla, LYA, f. 1771, ap. 227, b. 4479, l. 3-3ap.

1951 – Šakių raj. Lenino kolūkio
pirmininkas

Vytautas Glovackas⁷⁰⁰ g. 1921 m.
Marijampolėje
1942 – 1951 m. RA 16-osios
lietuviškosios šaulių divizijos
kariškis
1951 – 1956 m. liktinė karinė
tarnyba
1956 – 1956 m. LSSR KGB Kadru
skyriaus žinioje
1956 m. mokėsi Karinėje –
politinėje Lenino vardo akademijoje
1956 – 1958 m. LSSR KGB Kadru
skyrius 1-ojo poskyrio viršininko
pavaduotojas
1958 – 1958 m. SSRS KGB
veikiančio rezervo sąrašuose
1958 – 1960 m. LSSR KGB 4-osios
valdybos 1-ojo skyriaus viršininkas
1960 – 1960 m. SSRS KGB PGU
sąrašuose
1960 – 1961 m. SSRS KGB
mokykla Nr. 101 Maskvoje
1961 – 1964 m. LSSR KGB 1-ojo
skyriaus viršininko pavaduotojas
1961 – 1964 m. LSSR KGB 1-ojo
skyriaus 1-ojo poskyrio viršininkas
1964 – 1966 m. LSSR KGB 2-osios
valdybos viršininkas
1966 m. atleistas

Juozas Grigalavičius⁷⁰¹ g. 1913 m.
– m. 1983 m. Partijoje nuo 1933 m.
1931 – 1932 m. darbininkas fabrike,
1932 – 1933 m. atsakingas partinis
darbuotojas
1934 m. LKP CK instruktorius
1934 – 1939 m. kalėjo

⁷⁰⁰ Vytauto Glovacko biograma, KGBveikla.lt
[prieiga internetu]
<http://www.kgbveikla.lt/lt/vytautas-glovackas>
[2016-05-05]

⁷⁰¹ Juozo Grigalavičiaus byla, LYA, f. 1771, ap. 227, b. 2537.

1939 m. darbininkas
1939 – 1940 m. ištremtas. Buvo
LKP (b) Rokiškio aps. pagrindinio
Kom. Sekretorius
1940 m. Žemės komisijos narys
1940 – 1941 m. LKP (b) CK
organizatorių sk. vedėjo pav.
1941 m. LKP (b) Kauno m. kom. I
sekretorius
1941 m. evakuacijoje
1941 – 1942 m. LSSR MT ir CK
įgaliotinis evakuotųjų klausimams
Gorkio sr.
1942 – 1944 m. LKJS CK pirmasis
sekretorius
1944 – 1946 m. LKP (b) Kauno m.
kom. I sekretorius
1946 – 1948 m. mokėsi
Respublikinėje partinėje mokykloje
1948 – 1950 m. LKP (b) Šilutės aps.
kom. I sekretorius
1950 – 1953 m. LKP (b) Klaipėdos
sr. kom. sekretorius
1953 – 1956 m. LSSR Kultūros
ministro pirmasis pav.
1956 – 1958 m. LSSR MT
pirmininko pav.
1958 – 1959 m. LSSR MT Vietinių
tarybų reikalų inspekcijos
viršininkas
1959 – 1966 m. LSSR MT reikalų
valdybos 1 sk. Ved.

Medardas Grigaliūnas⁷⁰² g. 1925
m. Panevėžio aps. – m. 2014 m.
Partijoje nuo 1953 m.
1944 – 1946 m. dirbo geležinkelio
statybose
1946 – 1950 m. mokėsi Joniškėlio
žemės ūkio technikume
1950 – 1951 m. Šiaulių sr. žemės
ūkio valdybos vyr. agronomas
1951 – 1952 m. Šiaulių sr.
Vykdomojo kom. pasiruošimo

⁷⁰² Medardo Grigaliūno byla, LYA, f. 1771, ap.
274, b. 576, l. 61-62.

visasajunginei žemės ūkio parodai
sektoriaus vedėjo pav.
1952 m. Šiaulių sr. žemės ūkio
valdybos plano – finansų sk.
viršininkas
1952 – 1953 m. Šiaulių sr. žemės
ūkio valdybos organizacinio –
kolūkių statybos sk. viršininkas
1953 – 1954 m. LSSR MT
pirmininko pavaduotojo padėjėjas
1954 – 1956 m. LKP CK antrojo
sekretoriaus padėjėjas
1956 m. LSSR MT pirmininko
padėjėjas
1956 – 1959 m. LSSR MT Reikalų
valdybos vyr. inspektorius vietinių
tarybų klausimais
1959 – 1961 m. Kepalių kolūkio
pirmininkas
1961 m. Joniškio raj. Vykdomojo
kom. pirmininkas
1961 – 1962 m. LKP Joniškio raj. I
sekretorius
1962 – 1963 m. LSSR žemės ūkio
produktų ir paruošų gamybos
ministro pirmasis pav.
1963 – 1965 m. LSSR MT
pirmininko pirmasis pav. ir LSSR
Žemės ūkio produktų ir paruošų
gamybos ministras
1965 – 1985 m. LSSR Žemės ūkio
ministras
1985 – LSSR Agropramoninio
komplekso Kadru vyriausios
valdybos viršininkas ir komplekso
pirmininko pav.

Petras Griškevičius⁷⁰³ g. 1924 m.
Kriauniai, Rokiškio aps. – m. 1987
m. Partijoje nuo 1945 m.
1941 – 1942 m. dirbo kolūkyje,
Kurgansko sr.

⁷⁰³ Petro Griškevičiaus byla, LYA, f. 1771, ap.
274, b. 588, l. 50-51.

1942 – 1943 m. RA 16-osios
lietuviškosios šaulių divizijos spec.
būrio eilinis
1943 m. Lietuvos partizaninio
judėjimo štabo mokymo punkto
kursantas
1943 – 1944 m. Žemaitės būrio
partizanas Rokiškio aps.
1944 – 1945 m. Rokiškio aps.
laikraščio redaktoriaus pav.
1945 – 1946 m. Rokiškio aps.
laikraščio redaktorius
1946 – 1948 m. Respublikinė
dvimetės partinė mokyklos
klausytojas
1948 – 1949 m. LKP (b) CK
agitacijos ir propagandos sk.
instruktorius
1949 – 1950 m. LKP (b) CK
agitacijos ir propagandos sk.
spaudos sektoriaus vedėjas
1950 – 1951 m. Valstiečių laikraščio
atsakingasis redaktorius
1951 – 1953 m. laikraščio
„Raudonoji žvaigždė“ redaktorius
1953 m. laikraščio „Raudonoji
žvaigždė“ vyriausias redaktorius
1953 – 1955 m. laikraščio „Tiesa“
atsakingojo redaktoriaus pav.
1955 m. laikraščio „Tiesa“
redaktoriaus pirmasis pav.
1955 – 1957 m. LKP Vilniaus m.
kom. sekretorius
1957 – 1964 m. LKP Vilniaus m.
kom. II sekretorius
1964 – 1971 m. LKP Partinių
organų / organizacinio partinio
darbo skyriaus vedėjas
1971 – 1974 m. LKP Vilniaus m.
kom. I sekretorius
1974 – 1987 m. LKP CK I
sekretorius

Aleksandras Guzevičius⁷⁰⁴ g. 1908
m. Maskvoje – m. 1969 m. Partijoje
nuo 1927 m.
1928 – 1929 m. „Balsas“ redakcijos
narys
1929 – 1931 m. dirbo Kominterno
lietuvių sekcijoje, techniniu
sekretoriumi
1931 m. laikinojo LKJS CK
sekretorius
1931 – 1938 m. kalėjo
1938 – 1939 m. dirbo laikraštyje
„Laikas“
1939 – 1940 m. buvo ištremtas iš
Kauno
1940 m. VRM generalinis
sekretorius
1940 – 1945 m. LSSR vidaus reikalų
liaudies komisaras, LSSR saugumo
liaudies komisaras
1945 – 1947 m. Kultūros švietimo
įstaigų reikalų komiteto prie LSSR
MT pirmininkas
1947 – 1950 m. Grožinės literatūros
leidyklos direktorius
1950 – 1953 m. rašytojas, LSSR
rašytojų sąjungos narys
1953 – 1955 m. LSSR Kultūros
ministras
Nuo 1955 m. SSRS Rašytojų
sąjungos valdybos narys

Tatjana Jančaitytė⁷⁰⁵ g. 1911 m.
Šakių aps. – m. ? m. Partijoje nuo
1933 m.
1920 – 1940 m. žemės ūkio
darbininkė
1940 m. dirbo LKP (b) Šakių aps.
kom. sekretoriaus padėjėja
1941 m. LKP (b) Šakių aps. kom.
agitacijos ir propagandos sk. vedėja
1941 m. darbininkė Penzos sr.

⁷⁰⁴ Aleksandro Guzevičiaus byla, LYA, f. 1771, ap. 227, b. 2585, l. 29-29ap.

⁷⁰⁵ Tatjanos Jančaitytės byla, LYA, f. 1771, ap. 227, b. 4809, l. 2

1942 m. kursuose
1942 – 1944 m. VKP (b) Soligaličio raj. Kom. orginstruktorių sk. instruktorė
1944 m. kursų prie Aukštosios partinės mokyklos klausytoja
1944 – 1945 m. LKP (b) Šakių aps. kom. II sekretorė
1945 – 1950 m. LKP (b) Šakių aps. kom. I sekretorė
1950 – 1952 m. LKP (b) Kauno sr. kom. sekretorė
1952 – 1955 m. studijavo Aukštojoje partinėje mokykloje prie VKP (b) CK
1955 – 1960 m. LKP Kėdainių raj. Kom. I sekretorė
1960 – 1973 m. LSSR Socialinio aprūpinimo ministrė

Jonas Januitis⁷⁰⁶ g. 1925 m. Kiviliuose, - m. 2003 m. Partijoje nuo 1945 m.
1935 – 1940 m. dirbo ūkiuose
1940 – 1941 m. gyveno ir dirbo tėvų ūkyje
1941 – 1942 m. dirbo kolūkyje, Novosibirsko sr.
1942 – 1943 m. tarnavo RA 16-oje lietuviškoje šaulių divizijoje, seržantas
1943 – 1944 m. spec. būrio kursantas
1944 m. partizanas, „Kęstučio“ būrys
1944 – 1945 m. LLKJS Mažeikių aps. kom. I sekretorius
1945 – 1946 m. LLKJS Vilniaus aps. kom. I sekretorius
1946 m. „Valstiečių laikraščio“ redakcijos sk. vedėjas
1946 – 1948 m. Centrinės komjaunimo mokyklos prie VLKJS CK klausytojas, Maskva

⁷⁰⁶ Jono Janučio byla, LYA, f. 1771, ap. 274, b. 682, l. 46-47.

1948 m. „Komjaunimo tiesa“ redaktoriaus pav.
1948 – 1953 m. „Komjaunimo tiesa“ atsakingasis redaktorius
1953 m. Radiofikacijos komiteto prie LSSR MT pirmininkas
1953 – 1957 m. LSSR Kultūros ministerijos Radiofikacijos vyriausios valdybos viršininkas
1957 – 1962 m. Radijo ir televizijos komiteto prie LSSR MT pirmininkas
1962 – 1987 m. LSSR valstybinio radijo ir televizijos komiteto pirmininkas

Stanislovas Jasiūnas⁷⁰⁷ g. 1929 m. Rokiškyje, m. ? m. Partijoje nuo 1957 m.
1957 – 1958 m. dirbo vadovaujama darbą Kaune, vėliau dirbo LKP CK
1961 – LKP CK Pramonės ir Transporto skyriaus vedėjas

Juozas Jurginis g. 1909 m. Anykščių aps. – m. 1994 m. Partijoje nuo 1957 m.
1929 – 1939 m. pagrindininkas, teistas, kalėjo
1937 – 1939 m. gyveno Švedijoje
1939 m. gyveno JAV
1940 m. gyveno Švedijoje
1941 m. dirbo repatriacijos iš Klaipėdos kr. Ir Suvalkų kr. Komisijoje
Dėstė Vilniaus universitete, Vilniaus dailės institute, istorikas, docentas, profesorius. MA narys.

Ksaveras Kairys⁷⁰⁸ g. 1909 m. Rygoje – m. 1991 m. Partijoje nuo 1946 m.

⁷⁰⁷ Jasiūnas Stanislovas, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, t. 1, p. 679.

⁷⁰⁸ Ksaverio Kairio byla, f. 1771, ap. 274, b. 774, l. 24-26.

1928 – 1929 m. Rygos komercijos instituto studentas
1929 – 1932 m. darbininkas, Ryga
1932 – 1933 m. Lietuvos kariuomenės Karo mokyklos kursantas, Kaunas
1933 – 1939 m. darbininkas, sąskaitininkas, buhalteris, Ryga
1939 – 1940 m. Vilniaus savivaldybės raštvedys
1940 – 1941 m. SSRS ryšių liaudies komisariato įgaliotinio inspektoriaus kadrams, revizorius
1941 m. SSRS ryšių liaudies komisariato įgaliotinio Kadru skyriaus viršininkas
1941 – 1942 m. darbininkas, Gorkio ir Saratovo sr.
1942 – 1943 m. tarnavo RA 16-oje lietuviškoje šaulių divizijoje, 224 artilerijos pulke (baterijos vadas, diviziono vado pav., štabo viršininko pirmasis pav.)
1943 – 1944 m. SSRS Mėsos ir pieno pramonės liaudies komisariato inžinierius – ekonomistas
1944 – 1945 m. LSSR Mėsos ir pieno pramonės liaudies komisariato plano – ekonomikos sk. viršininkas
1945 – 1946 m. LSSR Mėsos ir pieno pramonės liaudies komisaro pavaduotojas
1946 – 1947 m. „Pienocentras“ orgbiuro pirmininkas
1947 – 1950 m. LSSR Mėsos ir pramonės ministras
1950 – 1952 m. LSSR MT pirmininko pav.; 1951 – 1953 dar ir LSSR Mėsos ir pieno pramonės ministras
1953 m. LSSR lengvosios ir maisto pramonės ministro pav.
1953 – 1954 m. LSSR produktų pramonės ministro pirmasis pav.
1954 – 1957 m. LSSR Mėsos ir pieno produktų pramonės ministras

1957 – 1958 m. LSSR Liaudies ūkio tarybos pirmininko pirmasis pav.
1958 – 1961 m. LSSR Liaudies ūkio tarybos pirmininkas
1961 – 1962 m. LSSR MT pirmininko pirmasis pav.
1963 – 1965 m. LSSR MT pirmininko pavaduotojas
1965 – 1983 m. LSSR MT pirmininko pirmasis pavaduotojas
Nuo 1983 m. LSSR MT patarėjas

Petras Kežinaitis⁷⁰⁹ g. 1906 m. Kybartuose, - m. 1969 m.
Nuo 1925 m. bendradarbiavo spaudoje
Nuo 1926 m. dalyvavo Valstiečių liaudininkų veikloje
1928 m. ištremtas į Varnius
1929 – 1930 m. dirbo Telšiuose, laikraštyje „Žemaitis“
1930 – 1931 m. dirbo „Lietuvos žinios“ redakcijoje
1931 – 1932 m. Šiaulių laikraščio „Naujienos“ redaktorius
1932 – 1933 m. „Lietuvos žinių“ atstovas Šiauliuose
1933 m. leido laikraštį „Jaunimietis“
1934 m. „Lietuvos žinių“ atstovas Klaipėdoje
1934 – 1936 m. redagavo žurnalą „Jaunimas“, buvo Lietuvos jaunimo sąjungos sekretorius
1936 – 1940 m. leido žurnalą „Mūsų Jaunimas“.
1940 m. VRM Spaudos skyriaus viršininkas, vėliau Kino studijos direktorius
1945 – 1947 m. Leidyklų ir poligrafijos valdybos viršininko pav.
1948 – 1949 m. Kauno m. vykdomojo kom. Kultūros – Švietimo skyriaus vedėjas

⁷⁰⁹ Kežinaitis Petras, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, t. II, p. 130-131.

1950 – 1951 m. Kauno raj.
Laikraščio „Socialistiniu keliu“
atsakingasis sekretorius
1951 – 1956 m. laikraščio „Nemuno
upeivis“ redaktoriaus pavaduotojas
1957 – 1962 m. žurnalo „Šluota“
techninis redaktorius

Alfonsas Kiudulas⁷¹⁰ g. 1918 m.
Mažeikiai, m. ? Partijoje nuo 1944
m.

1926 – 1932 m. piemuo
1932 – 1940 m. kepėjas
1940 m. tarnavo Lietuvos
kariuomenėje
1940 – 1944 m. tarnavo
Raudonojoje armijoje
1944 m. kursuose
1944 – 1946 m. Mažeikių
vykdomojo kom. sekretorius
1946 – 1948 m. mokėsi
Respublikinėje dvimetėje partinėje
mokykloje
1948 – 1950 m. LSSR MT
Orginstruktorių sk. viršininko pav.
1950 – 1953 m. Šiaulių sr.
vykdomojo kom. sekretorius
1953 m. LSSR MT kultūros grupės
vedėjas
1953 – 1959 m. Pasvalio vykdomojo
kom. pirmininkas
1959 – 1968 m. LSSR MT Reikalų
valdytojas
1968 – 1979 m. LSSR Kultūros
ministro pav.
1979 m. pensijoje

Vytautas Kleiza⁷¹¹ g. 1919 m.
Pakuonyje, m. – 2007 m. Partijoje
nuo 1956 m.
1944 – 1950 m. dirbo Kauno
universitete

⁷¹⁰ Alfonso Kiudulo byla, f. 1771, ap. 258, b.
201, l. 35

⁷¹¹ Kleiza Vytautas Antanas, in: *Mažoji
Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, t. 2, p.161

1950 – 1953 m. Šiaulių sr. sveikatos
apsaugos skyriaus vyriausias
chirurgas
1953 – 1956 m. Šiaulių m. sveikatos
apsaugos skyriaus vyriausias
chirurgas
1956 – 1960 m. Vilniaus
respublikinės ligoninės vyr.
gydytojas
1960 – 1980 m. LSSR Sveikatos
apsaugos ministras

Valerijonas Knyva⁷¹² g. 1909 m.
Tartu – m. 1941 m.
1930 – 1934 m. studijavo VDU
1934 m. „Lietuvos žinių“ atstovas
Šiauliuose, dirbo Lietuvos Jaunimo
sajungoje, Raudonojoje pagalboje,
Laisvamanių etinėje draugijoje.
1940 m. VRM Savivaldybių
departamento direktorius
1940 – 1941 m. LSSR Komunalinio
ūkio liaudies komisaras

Fridis Krastinis⁷¹³ g. 1908 m.
Šiaulių aps. – m. 1986 m. Partijoje
nuo 1926 m.
1930 – 1936 m. kalėjo
1936 – 1938 m. Kaune organizavo
LKP CK spaustuves ir literatūros
transportą
1938 – 1941 m. LKP CK narys
1939 – 1940 m. kalėjo
1940 – 1941 m. LSSR NKVD
liaudies komisaro pavaduotojas
1941 – 1945 m. dirbo Maskvoje
1945 – 1959 m. Kauno m.
vykdomojo komiteto pirmininkas,
vėliau LKP Kėdainių aps. kom. I
sekretorius, LKP CK skyriaus
vedėjo pav., Radijo informacijos
komiteto pirmininkas, LKP Telšių

⁷¹² Knyva Valerijonas, in: *Mažoji Lietuviškoji
Tarybinė Enciklopedija*, t. 2, p. 173

⁷¹³ Krastinis Fridis, in: *Mažoji Lietuviškoji
Tarybinė Enciklopedija*, t. 2, p. 203

raj. Kom. sekretorius, Kauno milicijos mokyklos viršininko pav. Nuo 1959 m. dėsto Žemės ūkio akademijoje

Kazimieras Liaudis⁷¹⁴ g. 1901 m. Baisiogaloje, m. 1989 m. Partijoje nuo 1925 m.
1913 – 1917 m. dirbo fabrike
1917 – 1919 m. Raudonosios gvardijos skyriaus vadas
1919 – 1924 m. būrio vadas
1924 – 1925 m. VLKJS Dneprodzeržinsko rajono kom. Politinio švietimo skyriaus vedėjas
1925 – 1927 m. Apylinkės liaudies Švietimo skyriaus inspektorius, Gubernijos sovietinės – partinės mokyklos ir žemės ūkio technikumų dėstytojas
1927 – 1928 m. Dzeržinsko gamyklos cecho partinės organizacijos sekretorius
1928 – 1929 m. Dneprodzeržinsko raj. Vykdomojo komiteto prezidiumo sekretorius
1929 – 1930 m. UKP (b) Domanevsko raj. Kom. Kultūros – propagandos skyriaus vedėjas
1930 – 1931 m. Apylinkės liaudies Švietimo skyriaus inspektorius, Odesos sr.
1931 – 1932 m. Dneprodzeržinsko Metalurgijos technikumų partinio biuro sekretorius
1932 – 1935 m. Artilerijos pulko, tankų dalies partinio biuro atsakingasis sekretorius
1935 – 1936 m. Povandeninio laivo komisaras, Ramiojo vandenyno laivynas
1936 – 1937 m. Ramiojo vandenyno laivyno Politinės valdybos vyr. inspektorius

⁷¹⁴ Kazimiero Liaudžio byla, f. 1771, ap. 258, b. 218, l. 22-22ap.

1937 – 1939 m. Ramiojo vandenyno laivyno Sučansko raj. Komisararas
1939 – 1941 m. Dneprodzeržinsko Hidroelektrinės statybos viršininko pav.
1941 – 1943 m. UKP (b) Dneprodzeržinsko m. pagrindinio kom. Sekretorius
1943 – 1944 m. UKP (b) Dneprodzeržinsko m. kom. Kadru sk. vedėjo pav.
1944 m. LKP (b) Biržų aps. kom. I sekretorius
1944 – 1947 m. LKP (b) CK III sekretorius
1947 – 1950 m. LSSR Žemės ūkio ministras, LSSR MT pirmininko pav.
1950 – 1953 m. LKP (b) Klaipėdos sr. I sekretorius
1953 m. LKP CK sekretorius
1953 – 1954 m. LSSR Vidaus reikalų ministras
1954 – 1959 m. LSSR KGB pirmininkas
1959 m. – išėjo į pensiją
1960 – 1986 m. LKP CK Revizijos komisijos pirmininkas

Aizikas Lifšicas⁷¹⁵ g. 1904 m. Kaune, m. 1943 m. Partijoje nuo 1923 m.
1920 – 1923 m. veikė Kauno komjaunimo organizacijose
1923 – 1924 m. LKJS ir LKP Šiaulių raj. Kom. narys
1924 – 1926 m. kalėjo
1926 m. LKJS CK, vėliau LKP Šiaulių raj. Kom. narys
1926 – 1927 m. gyveno Maskvoje
1927 m. dirbo LKP CK sekretoriatai
1927 – 1930 m. kalėjo
1930 – 1932 m. mokėsi Maskvoje

⁷¹⁵ Lifšicas Aizikas, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, II tomas, p. 432.

1932 – 1935 m. dirbo LKP CK sekretoriatare Kaune
1937 – 1940 m. kalėjo
1940 – 1941 m. dirbo Kaune
1941 – 1943 m. tarnavo RA 16-oje lietuviškoje šaulių divizijoje

Jonas Macevičius⁷¹⁶ g. 1922 m. Krakėse, m. 1999 m. Partijoje nuo 1943 m.
1940 – 1941 m. LLKJS Panevėžio aps. kom. instruktorius, sekretorius
1941 m. darbininkas MTS, Gorkio sr.
1941 – 1943 m. RA 16-oji lietuviškoji šaulių divizija, 156 šaulių pulko, komjaunimo biuro sekretorius
1943 m. LKP (b) CK ir armijos vyriausios politinės valdybos rezerve
1943 – 1944 m. LLKJS CK sekretorius kariniams reikalams, Baltarusijos SSR (pogrindyje)
1944 m. LLKJS CK sekretorius
1944 – 1946 m. LLKJS CK I sekretorius
1946 – 1949 m. Aukštosios partinės mokyklos prie VKP (b) CK klausytojas
1949 – 1952 m. Visuomeninių Mokslų akademijos prie VKP (b) CK aspirantas
1952 – 1957 m. LKP CK Respublikinės partinės mokyklos katedros vedėjas
1957 – 1963 m. Lietuviškosios sovietinės enciklopedijos redaktoriaus pav.
1963 – 1969 m. LSSR Mokslų akademijos Filosofijos katedros vedėjas
1969 – 1977 m. Istorijos instituto direktoriaus pav. ir Mokslų

⁷¹⁶ Jono Macevičiaus byla, f. 1771, ap. 274, b. 1103, l. 73-74.

akademijos filosofijos, teisės ir sociologijos skyriaus vedėjas
1977 – 1984 m. Filosofijos, teisės ir sociologijos instituto direktorius
1984 – 1987 m. LSSR MA Visuomenės mokslų sk. akademikas

Juozas Maniušis⁷¹⁷ g. 1910 m. Malkovka, Mogiliovo sr. – m. 1987 m. Partijoje nuo 1945 m.
1927 – 1931 m. studijavo Pedagoginiame technikumė Minske
1931 – 1932 m. dirbo mokytoju
1932 – 1938 m. studijavo Leningrado automobilių kelių institute
1938 – 1939 m. SSRS NKVD Magistralinių kelių vyr. valdybos 2-osios valdybos „Ukrdorstroistva“ vyr. inžinierius
1939 – 1941 m. SSRS NKVD Magistralinių kelių vyr. valdybos Leningrado kontoros „Sojuzdorprojekt“ vyr. inžinierius – konstruktorius
1941 – 1942 m. RA 23-osios armijos 135 ODSB štabo inžinierius
1942 – 1944 m. RA antrojo atskirojo šaulių bataliono inžinierių būrio vadas
1944 – 1946 m. Vilniaus m. vykdomojo komiteto plano komisijos pirmininkas
1946 – 1947 m. Vilniaus m. vykdomojo komiteto pirmininko pav.
1947 – 1950 m. Kauno m. vykdomojo komiteto pirmininkas
1950 – 1954 m. LSSR statybos ministras
1954 – 1955 m. LSSR miesto ir kaimo statybos ministras

⁷¹⁷ Juozo Maniušio byla, f. 1771, ap. 274, b. 1141, l. 47-48.

1955 – 1967 m. LKP CK
sekretorius, 1957 – 1958 m. taip pat
ir LKP Kauno m. I sekretorius
1967 – 1981 m. LSSR MT
pirmininkas
1981 – 1987 m. LSSR Mokslų
akademijos Ekonomikos instituto
direktorius

Juozas Matulis⁷¹⁸ g. 1899 m.
Tatkonys, m. 1993 m. Partijoje nuo
1950 m.
1920 m. dirbo telegrafe
1920 – 1923 m. tarnavo Lietuvos
kariuomenėje
1923 – 1928 m. Telegrafo – telefono
valdybos sk. vedėjo pav., vėliau
vedėjas
1928 – 1930 m. Lietuvos
universiteto vyr. laborantas, vėliau
vyr. asistentas
1930 – 1936 m. VDU fizikos –
chemijos katedros vyr. asistentas
1936 – 1940 m. VDU docentas
1940 – 1941 m. VU profesorius
1941 – 1943 m. VU
ekstraordinarinis profesorius
1944 – 1945 m. VU mokymo dalies
prorektorius, profesorius
1945 – 1946 m. LSSR Mokslų
akademijos organizacinio komiteto
pirmininkas
1946 – 1984 m. LSSR Mokslų
akademijos prezidentas
1984 m. pensijoje

Algirdas Matulionis⁷¹⁹ g. 1911 m.
Židikiuose, m. 1980 m. Partijoje nuo
1950 m.
1930 – 1931 m. Miško prižiūrėtojas
Rokiškio miškuose

⁷¹⁸ Juozo Matulio byla, f. 1771, ap. 274, b.
1174, l. 91

⁷¹⁹ Algirdo Matuliono byla, f. 1771, ap. 258, b.
235, l. 48-48ap

1931 – 1932 m. Karininkų mokyklos
kursantas, Kaunas
1932 – 1934 m. Miško prižiūrėtojas,
Panevėžys
1934 – 1940 m. Raguvėlės miško
miškininkas
1940 m. dirbo Miškų departamente,
Kaunas
1940 – 1941 m. Panemunės miško
ūkio direktorius
1941 m. LSSR vyriausios miškų
valdybos viršininko pav.
1941 – 1942 m. dirbo Marijisko
ASSR
1942 – 1944 m. tarnavo RA 16-oje
lietuviškoje šaulių divizijoje,
atskirojo mokomojo būrio vadas
1944 – 1945 m. LSSR miško
pramonės liaudies komisariato
Vyriausios miškų valdybos
viršininkas
1945 – 1947 m. LSSR miško
pramonės Miško eksploatacijos
Kauno tresto valdytojas
1947 – 1953 m. LSSR miškų ūkio
ministras
1953 – 1956 m. LSSR žemės ūkio
ministro pavaduotojas
1956 – 1957 m. Vyriausios miškų
ūkio valdybos prie LSSR MT
viršininkas
1957 – 1978 m. LSSR miškų ūkio ir
miško pramonės ministras
1978 m. pensijoje

Icikas Meskupas⁷²⁰ g. 1907 m.
Smailiuose, Biržų aps. - m. 1942 m.
Partijoje nuo 1929 m.
1925 – 1926 m. LKJS Ukmergės
parajonio kom. narys
1927 m. LKJS Kauno raj. Kom.
sekretorius
1927 – 1931 m. kalėjo
1931 – 1933 m. dirbo Berlyne

⁷²⁰ Meskupas Icikas, in: *Mažoji Lietuviškoji
Tarybinė Enciklopedija*, II tomas, p. 562.

1933 – 1934 m. kalėjo
1934 – 1935 m. LKJS CK
sekretorius
1935 m. išrinktas LKP CK ir
sekretoriato nariu
1938 m. išrinktas LKP Politbiuro ir
sekretoriato nariu
1938 – 1939 m. kalėjo
1939 – 1940 m. gyveno Maskvoje
1940 – 1942 m. LKP CK II
sekretorius
1942 m. buvo desantuotas į Lietuvą
organizuoti pogrindinį komunistinį
judėjimą. Žuvo.

Michalina Meškauskienė⁷²¹ g.
1907 m. Uosinėje, Marijampolės
aps. – m. 1990 m. Partijoje nuo 1935
m.
1925 – 1929 m. priklausė Eserų
maksimalistų partijai
1928 m. kalėjo
1928 – 1940 m. dalyvavo
pogrindinėje veikloje, buvo
Raudonosios pagalbos organizacijos
CK nare
1940 – 1941 m. „Valstiečių
laikraštis“ redaktorė; vėliau Meno
reikalų valdybos prie LSSR LKT
viršininkė
1941 m. Penzos sr. socialinio
aprūpinimo sk. vedėja
1941 – 1943 m. LSSR LKT
įgaliotinė evakuotųjų reikalams
Baškirijos ASSR ir Sverdlovsko sr.
1944 – 1945 m. LSSR švietimo
liaudies komisaro pav.
1945 – 1946 m. Vyriausiosios
kariškių šeimų valstybinio
aprūpinimo ir buitės sutvarkymo
valdybos prie LSSR LKT viršininko
pav.

⁷²¹ Meškauskienė Michalina, in: *Mažoji
Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, II tomas,
p. 564.

1946 – 1947 m. LSSR MT Reikalų
valdybos Kultūros ir sveikatos
apsaugos sk. viršininkė
1947 m. LSSR Kinematografijos
min. pav.
1948 – 1953 m. LSSR
Kinematografijos ministrė
1953 – 1955 m. LSSR Socialinio
aprūpinimo ministro pav.
1955 – 1961 m. LSSR Kultūros
ministro pav.
Nuo 1961 m. pensijoje

Julijonas Mikalauskas⁷²² g. 1922
m. Šiaulių aps. – m. ? Partijoje nuo
1944 m.
1937 – 1940 m. darbininkas
1940 – 1941 m. dirbo NKVD
1941 – 1942 m. evakavosi iš
Lietuvos
1942 – 1944 m. RA 16-oje
lietuviškoje šaulių divizijoje
1944 – 1948 m. dirbo saugumo
organuose, mokėsi partinėje
mokykloje
1948 – 1953 m. LSSR
Kinematografijos ministro pav.
1954 – 1955 m. Panevėžio raj.
Vykdomojo kom. pirmininkas
1955 – 1957 m. LKP Panevėžio m.
kom. I sekretorius, LKP Kauno m.
kom. II sekretorius
1958 – 1963 m. LKP Kauno m.
kom. I sekretorius
1963 – LSSR Viešosios tvarkos
apsaugos ministro pav.

Pranas Mišutis⁷²³ g. 1930 m.
Laižuva, m. - Partijoje nuo 1950 m.
1946 – 1948 m. mokėsi darbininkų
fakultete prie Vilniaus universiteto

⁷²² Mikalauskas Julijonas, in: *Mažoji
Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, II tomas,
p. 583.

⁷²³ Prano Mišučio byla, LYA, f. 1771, ap. 274,
b. 1262, l. 44-45

1948 m. LLKJS CK komsorgas
Vilniaus politechnikume
1948 – 1953 m. studijavo Vilniaus
universitete
1948 – 1950 m. LLKJS Vilniaus m.
Spalio raj. Kom. I sekretorius
1950 – 1951 m. LLKJS Vilniaus m.
kom. I sekretorius
1951 – 1952 m. Vilniaus profesinės
mokyklos direktoriaus pav.
1952 – 1953 m. Vilniaus m. Spalio
raj. Vykdomojo komiteto
atsakingasis sekretorius
1953 – 1954 m. LKP Vilniaus m.
kom. agitacijos ir propagandos sk.
vedėjas
1955 – 1958 m. LKP Vilniaus m.
Lenino raj. Kom. I sekretorius
1958 – 1961 m. LKP Kauno m. II
sekretorius
1961 – 1963 m. LKP CK agitacijos
ir propagandos sk. vedėjas
1963 – 1965 m. LKP CK Ideologijos
skyriaus vedėjas / vedėjo pirmasis
pav.
1965 – 1972 m. LKP CK Agitacijos
ir propagandos sk. vedėjas
1972 – 1985 m. LSSR MT patarėjas
1985 m. pensijoje

Valerijonas Mockus⁷²⁴ g. 1912 m.
– m. 1942 m. Partijoje nuo 1935 m.
Nuo 1928 m. priklausė Lietuvos
jaunimo sąjungai, vėliau Lietuvos
valstiečių liaudininkų sąjungai
1931 – 1933 m. dirbo laikraščio
„Žemaitis“ redakcijoje
1933 m. kalintas
1933 – 1935 m. tarnavo Lietuvos
kariuomenėje
1936 m. LKP (b) Telšių raj. Kom.
sekretorius
1936 m. kalintas

⁷²⁴ Mockus Valerijonas, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, II tomas, p. 619.

1938 – 1940 m. Telšių ligonių kasos
įgaliotinis Vieکشniuose, Skuode,
Mažeikiuose
1940 – 1941 m. LKP (b) Telšių aps.,
Zarasų aps. kom. sekretorius
1942 m. desantuotas į Lietuvą.
Žuvo.

Teofilis Mončiunskas⁷²⁵ g. 1903 m.
Mončiūnuose, m. - ? Partijoje nuo
1940 – 1941 m. Trakų aps. vartotojų
kooperatyvų sąjungos pirmininkas
1941 – 1942 m. RA 16-osios
lietuviškosios šaulių divizijos karys
1942 m. atsiųstas į Trakų aps.
partizaniniam veikimui
1944 – 1945 m. Trakų aps.
Vykdomojo kom. Pirmininkas
1945 – 1948 m. LKP (b) Raseinių
aps. kom. I sekretorius
1949 – 1950 m. LSSR Žemės ūkio
ministro pav.
1950 – 1954 m. LSSR Žemės ūkio
ministerijos Politinio sektoriaus
viršininkas
1954 – 1956 m. LSSR Tarybinių
ūkių ministro pav.
1956 – 1958 m. Vilniaus m. Stalino
raj. Vykdomojo kom. Pirmininkas
Pensijoje

Petras Murauskas⁷²⁶ g. 1913 m.
Leningrade, m. ? Partijoje nuo 1932
m.
1923 – 1930 m. dirbo ganytoju,
piemeniu
1930 – 1932 m. darbininkas
statybose
1932 – 1938 m. kalėjo
1938 – 1940 m. LKP pagrindinio
kom. Sekretorius

⁷²⁵ Mončiunskas Teofilis, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, II tomas, p. 630.

⁷²⁶ Petro Murausko byla, LYA, f. 1771, ap. 264, b. 193, l. 71-72.

1940 m. LKP (b) CK instruktorius
1940 – 1941 m. LSSR NKVD
Rokiškio aps. sk. viršininkas / LSSR
NKGB Panevėžio aps. sk.
viršininkas
1941 – 1942 m. SSRS NKVD
mokyklos kursantas
1942 – 1943 m. RA 16-osios
lietuviškosios šaulių divizijos būrio
vado pav. politinei daliai, vėliau
būrio vadas
1943 – 1944 m. partinių kursų
klausytojas
1944 – 1947 m. LKP (b) Tauragės
aps. kom. I sekretorius
1947 – 1949 m. LSSR Žemės ūkio
kooperacijos centro sąjungos
orgbiuro pirmininko pav.
1949 – 1950 m. LSSR Žemės ūkio
kooperacijos centro sąjungos
orgbiuro pirmininkas
1950 – 1951 m. Šiaulių sr.
vykdomojo kom. Pirmininko pav.
1951 – 1953 m. LSSR Mėsos ir
pieno pramonės ministro pav.
1953 – 1962 m. LSSR vartotojų
draugijų sąjungos valdybos
pirmininkas
1962 – 1965 m. LSSR LŪT Įvairios
pramonės valdybos viršininko pav.
1965 – LSSR Mėsos ir pieno
pramonės ministro pav.

Jonas Novickas⁷²⁷ g. 1920 m.
Vijeikių dvaras, m. - Partijoje nuo
1945 m.
1928 – 1932 m. mokinys
1932 – 1940 m. dirbo žemės ūkyje
1940 – 1941 m. LLKJS Utenos
valsčiaus kom. sekretorius
1941 m. darbininkas Čiuvašijoje
1941 – 1942 m. RA 62-oje Jūros
šaulių brigadoje skyriaus vadas
1942 m. Karo ligoninėje

⁷²⁷ Jono Novicko byla, LYA, f. 1771, ap. 227,
b. 3465, l. 1-2.

1942 – 1943 m. RA 16-oje
lietuviškoje šaulių divizijoje,
skyriaus vadas
1943 – 1944 m. Lietuvos
partizaninio judėjimo štabo
kursantas
1944 m. partizanų būryje „Kęstutis“,
vėliau LLKJS Utenos aps. kom.
sekretorius
1944 – 1946 m. LLKJS CK
propagandos ir agitacijos
sekretoriaus pav.
1946 – 1948 m. Partinėje mokykloje
prie LKP CK
1948 – 1953 m. LKP (b) CK
propagandos ir agitacijos sk.
sektoriaus ved.
1953 – 1954 m. LKP CK
propagandos ir agitacijos sk. ved.
pav.
1954 – 1959 m. LKP Pasvalio r.
kom. I sekretorius
1959 – 1960 m. SSKP CK Partinių
organų sąjunginėms respublikoms
sk. instruktorius
1960 – 1964 m. LKP CK Partinių
organų sk. vedėjas
1964 - Valstybinio Kinematografijos
komiteto pirm. pav.

Vladas Niunka⁷²⁸ g. 1907 m. – m.
1983 m. Partijoje nuo 1928 m.
1928 – 1931 m. kalėjo
1931 – 1932 m. LKP (b) Šiaulių raj.
kom. narys
1932 – 1936 m. LKP (b) Kauno raj.
kom. narys
1936 – 1937 m. LKP (b) CK
instruktorius; organizavo „Liaudies
frontą“, leido komunistiniu leidiniu
1938 – 1940 m. kelis kartus kalėjo
1940 m. „Tiesa“ atsakingasis
redaktorius
1940 – 1942 m. LSSR prokuroras

⁷²⁸ Niunka Vladas, in: Mažoji Lietuviškoji
Tarybinė Enciklopedija, II tomas, p. 694.

1943 – 1944 m. LKP (b) CK skyriaus ved. pav.; laikraščio „Tiesa“ redaktorius
1944 m. LKP (b) CK II sekretorius
1945 – 1948 m. LSSR MT pirmininko pav.
1948 m. LSSR Švietimo ministras
1949 – 1961 m. LKP CK sekretorius
1961 – 1970 m. „Komunistas“ atsakingasis redaktorius
1970 – m. draugijos „Žinija“ prezidiumo pirmininkas

Eduardas Ozarskis⁷²⁹ g. 1908 m. Ryga – m. 1980 m. Partijoje nuo 1931 m.
1920 – 1923 m. įvairūs darbai Lietuvoje
1923 m. su tėvais išvyko į Maskvą
1924 – 1927 m. dirbo fabrike Maskvoje
1927 – 1929 m. Kominterno lietuviškos sekcijos techninis sekretorius
1929 – 1934 m. studijavo Maskvos aviacijos institute
1934 – 1938 m. tarnavo Raudonojoje armijoje
1938 – 1941 m. Maskvos fabriko nr. 487 vyriausias mechanikas, cecho viršininkas
1941 – 1944 m. Maskvos fabriko nr. 487 direktorius
1944 – 1946 m. LKP (b) CK sekretoriaus pramonei pavaduotojas
1946 – 1950 m. LKP (b) CK sekretorius
1950 – 1953 m. LKP (b) Kauno sr. kom. I sekretorius
1953 – 1954 m. LKP CK pramonės – transporto sk. vedėjas
1954 m. LSSR MT pirmininko pavaduotojas

⁷²⁹ Eduardo Ozarskio byla, LYA, f. 1771, ap. 227, b. 4665, l. 63-63ap.

1954 – 1957 m. LSSR MT pirmininko pirmasis pav.
1957 – 1958 m. LSSR MT pirmininko pav. ir Liaudies ūkio tarybos pirmininkas
1958 – 1960 m. LSSR MT pirmininko pirmasis pav.
1960 – 1965 m. patarėjas prie LSSR MT
1965 – 1973 m. LSSR Vietinės pramonės ministras
1973 m. personalinis pensininkas

Juozas Petkevičius⁷³⁰ g. 1924 m. Kėdainių aps. – m. 1992 m. Partijoje nuo 1947 m.
1941 – 1942 m. dirbo Šaltkalviu Mašinų traktorių stotyje Penzos sr.
1942 m. dirbo fabrike „Krasnij Pereval“, Jaroslavl'io sr.
1942 m. LKP (b) CK trijų mėn. kursų klausytojas
1942 – 1944 VLKJS Kostromos m. kom. instruktorius
1944 – 1945 m. LLKJS Ukmergės aps. kom. I sekretorius
1945 – 1946 m. LLKJS Marijampolės aps. kom. I sekretorius
1946 – 1948 m. Respublikinė dvimetės partinės mokyklos klausytojas
1948 – 1950 m. LLKJS Šiaulių m. kom. I sekretorius
1950 – 1952 m. LLKJS Šiaulių sr. kom. I sekretorius
1952 – 1960 m. LLKJS CK I sekretorius
1960 – 1961 m. LSSR KGB pirmininko padėjėjas
1961 – 1967 m. LSSR KGB pirmininko pav.
1967 – 1987 m. LSSR KGB pirmininkas

⁷³⁰ Juozo Petkevičiaus byla, LYA, f. 1771, ap. 274, b. 1437, l. 49-50.

Danielius Petryla⁷³¹ g. 1908 m.
Migonyse, m. - ? Partijoje nuo 1934 m.
1929 – 1931 m. kalėjo
1932 – 1940 m. Telšių Ligonijų kasos buhalteris. Redagavo savaitraščius „Žemaitis“, „Žibintas“, „Darbo Žemaitis“.
1936 – 1940 m. dirbo Lietuvos Liaudies fronto komitete
1940 – 1941 m. LSSR VRM - NKVD Milicijos valdybos viršininkas
1941 – 1949 m. LSSR MT reikalų valdytojo pavaduotojas
1949 – 1953 m. LSSR MT reikalų valdytojas
1953 – m. LSSR MT reikalų valdytojo pav.

Pranas Petronis⁷³² g. 1910 m.
Račiupėnai – m. 1998 m. Partijoje nuo 1943 m.
1930 – 1933 m. mokėsi Pirmojo Lietuvos prezidento Karo mokykloje Kaune
1933 – 1938 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje
1938 – 1940 m. mokėsi Aukštojoje karo mokykloje Kaune
1940 m. tarnavo Lietuvos liaudies kariuomenėje
1940 – 1941 m. RA 29-ojo teritorinio šaulių korpuso, 184-osios divizijos prieštankinio diviziono vyr. adjutantas
1941 – 1942 m. 2-osios šaulių brigados artilerijos pulko diviziono vadas

⁷³¹ Petryla Danielius, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, t. II, p. 833

⁷³² Prano Petronio biografija LCVA fondo apraše, [prieiga internetu] http://www.archyvai.lt/lt/fondai/asmenu_dokumentu_fondai/lcva_fr431_pazyma.html [2016-05-19]

1942 m. – RA 16-osios lietuviškosios šaulių divizijos žvalgybos viršininkas
1942 – 1943 m. RA 16-osios divizijos artilerijos pulko vadas
1943 – 1955 m. RA 16-osios divizijos artilerijos vadas
1955 – 1956 m. mokėsi Sovietų Sąjungos ginkluotųjų pajėgų generalinio štabo akademijoje
1955 – 1959 m. mokėsi Aukštųjų vadų kursuose prie Sovietų Sąjungos ginkluotųjų pajėgų generalinio štabo
1956 – 1959 m. Vilniaus aukštosios radiolokacinės mokyklos viršininkas
1959 – 1961 m. vadovavo Gvardijos tankų armijos raketinei kariuomenei ir artilerijai
1961 – 1976 m. LSSR karinis komisaras
1976 – 1986 m. Lietuvos kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje draugijos „Tėviškė“ prezidiumo pirmininkas.

Vasilijus Pisarevas⁷³³ g. 1899 m. – m. ? Partijoje nuo 1926 m.
1921 – 1923 m. Kubanės – Černomorės sr. žemės ūkio sk.
1923 – 1927 m. Dono žemės ūkio ir melioracijos instituto studentas
1927 – 1928 m. Šiaurės Kaukazo krašto žemės ūkio valdybos agronomas – ekonomistas
1928 – 1929 m. Krasnodaro krašto apylinkės žemės ūkio sk. vedėjo pav.
1929 – 1932 m. Šiaurės Kaukazo krašto žemės ūkio valdybos gyvulininkystės sektoriaus vedėjas
1932 – 1933 m. MTS darbininkų ir piemenų profsąjungos Centro komiteto Centro biuro atsakingasis sekretorius

⁷³³ Vasilijaus Pisarevo byla, LYA, f. 1771, ap. 227, b. 3614, l. 16-16ap.

1933 – 1938 m. Ankatinsko
veislininkystės tarybinio ūkio
direktorius
1938 – 1939 m. Vakarų
Kazachstano tarybinių ūkių tresto
direktorius
1939 – 1942 m. Kazachstano SSR
Žemės ūkio liaudies komisaro pav.
1942 – 1943 m. Alma-atos
[neįskaitoma] pirmininko pav.
1943 – 1944 m. SSRS žemės ūkio
liaudies komisariato
Gyvulininkystės vyriausios valdybos
viršininko pav.
1944 – 1946 m. VKP (b) CK biuro
Lietuvai atsakingasis darbuotojas
1946 – 1953 m. LSSR MT
pirmininko pirmasis pav.

Boris Popov⁷³⁴ g. 1909 m.,
Volgogrado sr. – m. ? Partijoje nuo
1931 m.
1927 – 1929 m. laikraščių
išnešiotojas
1929 – 1932 m. šaltkalvis
1932 – 1933 m. Leningrado Spalio
geležinkelio atsakingasis
instruktorius prie partorgo
1933 – 1935 m. Maskvos – Donbaso
geležinkelio statybos politinio sk.
viršininko pav. komjaunimo
reikalams
1935 – 1936 m. Valuikų - Penzos
geležinkelio statybos politinio sk.
viršininko pav. komjaunimo
reikalams
1936 – 1937 m. Riazanės - Uralo
geležinkelio Engelsko poskyrio
politinio sk. viršininko pav.
komjaunimo reikalams
1937 – 1940 m. Riazanės – Uralo
geležinkelio Engelsko poskyrio
politinio sk. viršininkas

1940 – 1942 m. Riazanės – Uralo
geležinkelio politinio sk. viršininko
pav.
1942 – 1943 m. Aščabado
geležinkelio politinio sk. viršininko
pav.
1943 – 1947 m. KPK prie VKP (b)
CK įgaliotinio pav. Riazanės sričiai
1947 – 1949 m. Aukštosios partinės
mokyklos prie VKP (b) CK
klausytojas
1949 – 1950 m. VKP (b) CK
įgaliotinio Uzbekijos SSR
inspektorius
1950 – 1957 m. UzKP Taškento sr.
II sekretorius
1957 – 1958 m. kursuose
1958 – 1961 m. SSKP CK Partinių
organų sąjunginėms respublikos sk.
instruktorius
1961 m. SSKP CK inspektorius
1961 – 1967 m. LKP CK II
sekretorius
Išvyko iš Lietuvos

Kazys Preikšas⁷³⁵ g. 1903 m.
Šiaulių aps. – m. 1961 m. Partijoje
nuo 1920 m.
1917 – 1918 m. darbininkas
„Provodnik“ fabrikas, Maskva
1918 – 1922 m. darbininkas
Šiauliuose
1922 m. darbininkų profsąjungos
atsakingasis sekretorius
1922 – 1925 m. kalėjo Kaune
1926 – 1927 m. tarnavo Lietuvos
kariuomenėje
1927 – 1928 m. mokėsi
Komunistiniame vakarų tautinių
mažumų universitete Maskvoje
1928 – 1931 m. mokėsi
Tarptautiniuose Lenino kursuose
Maskvoje

⁷³⁴ Boriso Popovo byla, LYA, f. 1771, ap. 227,
b. 3641, nenumeruoti lapai

⁷³⁵ Kazio Preikšo byla, LYA, f. 1771, ap. 227,
b. 3666, l. 20-21ap.

1931 m. pagrindinis darbas
Lietuvoje
1931 – 1933 m. kalėjo
1933 – 1935 m. laikraščio
„Raudonasis Artojas“ redaktoriaus
pav., Minskas
1935 – 1936 m. Komunistinio
vakarų tautinių mažumų universiteto
aspirantas
1936 – 1937 m. Lenino tarptautinių
kursų aspirantas
1937 – 1939 m. dalyvavo Ispanijos
pilietyne kare, Ispanijos
respublikos armijoje
1939 – 1940 m. Užsienio kalbų
leidyklos atsakingasis redaktorius
1940 – 1948 m. LKP (b) CK
sekretorius agitacijai ir propagandai
1948 – 1960 m. LSSR MT
pirmininko pavaduotojas 1945 –
1954 m. taip pat žurnalo
„Komunistas“ atsakingasis
redaktorius
1960 – 1961 m. LSSR Užsienio
reikalų ministras

Bronius Pušinis⁷³⁶ g. 1888 m.
Palnyčia – m. 1967 m. Partijoje nuo
1919 m.
1912 – 1915 m. dirbo buhalteriu
1915 – 1918 m. Visos Rusijos žemės
sąjungos instruktorius, Minskas
1918 – 1921 m. Vartotojų sąjungos
instruktorius, Kaunas
1921 – 1924 m. kalėjo
1924 – 1926 m. ištremtas į Alytų
1926 – 1927 m. Profsąjungų
vienybės komiteto darbuotojas
1927 – 1931 m. partiniame darbe
Vokietijoje
1931 – 1936 m. MSPO instruktorius,
Maskva
1936 – 1937 m. VKP (b) Tagansko
raj. Kom. instruktorius, Maskva

⁷³⁶ Broniaus Pušinio byla, LYA, f. 1771, ap.
227, b. 3695, l. 31-31ap.

1937 – 1938 m. Fabriko
partkabineto vedėjas, Maskva
1938 – 1940 m, Tagansko raj.
Pramoninio tresto ekonomistas –
buhalteris, Maskva
1940 m. Visasąjunginio Radijo
komiteto lietuviškojo skyriaus
atsakingasis redaktorius, Maskva
1940 – 1941 m. SSRS paruošų
liaudies komisariato įgaliotinis
Lietuvos SSR
1941 m. LSSR žemėtvarkos liaudies
komisararas
1941 – 1942 m. LSSR Liaudies
komisarų tarybos žinioje
1942 – 1944 m. LSSR LKT
įgaliotinis Omsko ir Sverdlovsko sr.
1944 – 1945 m. Vilniaus m.
vykdomojo komiteto pirmininkas
1945 – 1948 m. Tarybinių
darbuotojų kursų prie LSSR MT
direktorius
1948 – 1957 m. Religinių kultūrų
reikalų tarybos prie LSSR MT
įgaliotinis
1957 m. pensijoje

Alfonsas Randakevičius⁷³⁷ g. 1919
m. Kaišiadorių r. – m. 1978 m.
Partijoje nuo 1940 m.
1937 – 1940 m. samdomas
darbininkas
1940 – 1941 m. LLKJS Kruonio
valsčiaus kom. sekretorius, vėliau –
LLKJS Kauno aps. kom.
instruktorius
1941 – 1942 m. Medkirčių kontoros
brigadininkas Volgos r. Marijisko
ASSR
1942 – 1944 m. tarnavo
Raudonojoje armijoje, 16-osios
lietuviškosios šaulių divizijos, 167
šaulių pulko komjaunimo biuro
atsakingasis sekretorius

⁷³⁷ Alfonso Randakevičiaus byla, LYA, f. 1771,
ap. 258, b. 312, l. 38-39.

1943 – 1946 m. RA 16-osios lietuviškosios šaulių divizijos Politinio skyriaus viršininko padėjėjas
1946 – 1949 m. LLKJS CK sekretorius agitacijai ir propagandai
1949 – 1952 m. mokėsi Aukštojoje partinėje mokykloje prie VKP (b) CK
1952 – 1956 m. RA 16-osios lietuviškosios šaulių divizijos Politinės dalies vado pavaduotojas
1956 – 1959 m. LSSR KGB pirmininko pavaduotojas
1959 – 1967 m. LSSR KGB pirmininkas
1967 – 1970 m. KGB prie SSRS MT Pirmosios vyriausiosios valdybos viršininko pirmasis pavaduotojas
1970 – 1978 m. LSSR Teisingumo ministras

Domas Rocius⁷³⁸ g. 1905 m. Užventyje, m. 1943 m. Partijoje nuo 1926 m.
1934 m. buvo Telšių komunistų kuopelės sekretorius
1934 m. išrinktas Telšių miesto tarybos atstovu
1935 m. „Darbo Žemaitis“ savaitraščio atsakingasis sekretorius
1936 – 1940 m. LKP (b) Telšių parajonio, vėliau apskrities kom. sekretorius
1940 m. LSSR AT Prezidiumo pirmininko pav.
1940 – 1941 m. Telšių aps. žemės komisijos pirmininkas, Telšių aps. vykdomojo kom. pirmininkas
1943 m. desantuotas į Lietuvą. Žuvo.

⁷³⁸ Rocius Domas, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, III tomas, p. 93.

Kazys Sideravičius⁷³⁹ g. 1907 m. Naumiestyje, m. ? Partijoje nuo 1943 m.
1926 – 1940 m. dirbo mokytoju.
1936 – 1940 m. dirbo Raudonosios pagalbos organizacijoje (MOPR). Bendradarbiavo laikraščiuose „Žemaitis“, „Darbo žemaitis“, „Žibintas“.
1940 m. Telšių aps. viršininkas
1940 – 1941 m. LSSR LKT pirmininko padėjėjas
1941 – 1943 m. tarnavo RA 16-oje lietuviškoje šaulių divizijoje
1944 – 1946 m. LSSR LKT skyriaus viršininkas
1946 – 1948 m. mokėsi Respublikinėje partinėje mokykloje
1948 – 1957 m. LSSR MT pirmininko sekretoriato vedėjas
1957 – 1968 m. „Mokslas ir Gyvenimas“ redaktoriaus pav.

Romualdas Sikorskis⁷⁴⁰ g. 1926 m., m. 1997 m.
1955 m. baigė Leningrado aukštąją finansų mokyklą
1955 – 1957 m. LSSR finansų ministro pav.
1957 – 1990 m. LSSR finansų ministras
1990 – 1991 m. LR finansų ministras

Antanas Sniečkus⁷⁴¹ g. 1903 m. Bubleliuose, Šakių aps. – m. 1974 m. Partijoje nuo 1919 m.

⁷³⁹ Sideravičius Kazys, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, III tomas, p. 191.

⁷⁴⁰ Romualdas Sikorskis, in: 1996 – 2000 m. kadencijos Seimo nariai, [prieiga internetu] http://www3.lrs.lt/seimu_istorija/w3_lrs.seimo_narys-p_asm_id=7243&p_int_tv_id=784&p_kalb_id=1&p_kade_id=3.htm [2016-04-13]

⁷⁴¹ Antano Sniečkaus byla, LYA, f. 1771, ap. 258, b. 349, l. 6.

1914 – 1918 m. mokėsi gimnazijoje
Vilniuje ir Voroneže
1919 – 1921 m. dirbo Alytuje
1920 – 1921 m. LKP (b) pagrindinio
komiteto sekretorius, Alytus
1921 – 1925 m. dirbo Kominterno
lietuvių sekcijos leidykloje
Smolenske
1925 – 1926 m. mokėsi Maskvos
Plechanovo institute
1926 – 1930 m. LKP (b) CK ir
sekretoriato narys
1930 – 1933 m. kalėjo
1933 – 1936 m. Kominterno
lietuviškosios sekcijos darbuotojas,
Lenino tarptautinių kursų lietuviškos
sekcijos dėstytojas
1936 – 1939 m. LKP (b) CK
sekretorius
1939 – 1940 m. kalėjo
1940 m. Lietuvos Valstybės
saugumo departamento vadovas
1940 – 1974 m. LKP CK I
sekretorius

Ringaudas Songaila⁷⁴² g. 1929 m.
Klaipėdoje. Partijoje nuo 1953 m.
1944 – 1945 m. Užvenčio ryšių
poskyrio paštininkas
1945 – 1950 m. mokinys
1950 – 1955 m. studijavo Lietuvos
veterinarijos akademijoje
1952 – 1954 m. LLKJS CK
komsorgas Lietuvos veterinarijos
akademijoje
1955 – 1956 m. Lietuvos
veterinarijos akademijos partinio
biuro asistentas ir sekretorius
1956 – 1957 m. LKP CK
atsakingasis organizatorius Kauno
rajonų grupei
1957 – 1960 m. LSSR MT Reikalų
valdybos žemės ūkio sk. vedėjas

⁷⁴² Ringaudo Songailos byla, LYA, f. 1771, ap.
274, b. 1764, l. 55-56.

1960 – 1961 m. LSSR Žemės ūkio
ministro pavaduotojas
1961 – 1962 m. LSSR MT
pirmininko pav.
1962 m. LSSR MT pirmininko
pirmasis pav. ir LSSR Žemės ūkio
produktų gamybos ir paruošų
ministras
1962 – 1981 m. LKP CK sekretorius
1981 – 1985 m. LSSR MT
pirmininkas
1985 – 1987 m. LSSR AT
Prezidiumo pirmininkas
1987 – 1988 m. LKP CK pirmasis
sekretorius

Juozas Stimburys⁷⁴³ g. 1889 m.
Taujėnuose, m. ? Partijoje nuo 1924
m.
1899 – 1909 m. dirbo ūkiuose
1909 – 1910 m. darbininkas
Peterburge
1911 – 1917 m. tarnavo Rusijos
kariuomenėje
1918 – 1920 m. dirbo ugniagesiu
Peterburge
1921 m. grįžo į Lietuvą, palaikė
ryšius su LKP
1924 – 1926 m. LKP Šančių
parajonio kom. sekretorius
1924 m. kalintas
1926 m. dirbo profsąjungose
1926 – 1927 m. kalintas
1927 – 1928 m. LKP Kauno raj.
Kom. sekretorius
1929 – 1930 m. LKP Šiaulių raj.
Kom. sekretorius
1930 – 1937 m. kalėjo
1937 m. paskirtas LKP CK
instruktoriumi Alytaus aps.
1937 – 1938 m. suimtas ir kalintas
1939 – 1940 m. darbininkas
1940 – 1945 m. LSSR profsąjungų
organizacinio biuro pirmininkas

⁷⁴³ Stimburys Juozas, in: *Mažoji Lietuviškoji
Tarybinė Enciklopedija*, III tomas, p. 304

1945 – 1960 m. LSSR Socialinio
aprūpinimo ministras
1960 m. Pensijoje

Michailas Suslovas⁷⁴⁴ g. 1902 m. –
m. 1982 m. Partijoje nuo 1921 m.
1929 – 1931 m. dirbo dėstytoju
1931 – 1934 m. SSRS darbininkų –
valstiečių inspektorius liaudies
komisariate, taip pat VKP (b)
centrinėje kontrolės komisijoje
1934 – 1936 m. dirbo Tarybinės
kontrolės komisijoje prie SSRS LKT
1937 – 1938 m. VKP (b) Rostovo sr.
kom. sk. vedėjas
1938 – 1939 m. VKP (b) Rostovo sr.
kom. III sekretorius, vėliau II
sekretorius
1939 – 1944 m. VKP (b)
Ordžonikidzės (Stavropolio) krašto
kom. I sekretorius
1942 – 1943 m. Ordžonikidzės
krašto partizaninio judėjimo štabo
viršininkas
1944 – 1946 m. VKP (b) CK biuro
Lietuvai pirmininkas
1946 – 1952 m. VKP (b) CK
Orgbiuro narys
1946 – 1949 m. VKP (b) CK
Užsienio politikos – užsienio ryšių
sk. vedėjas
1947 – 1982 m. VKP (b) CK –
SSKP CK sekretorius
1947 – 1948 m. VKP (b) CK
Propagandos ir agitacijos valdybos
viršininkas
1949 – 1952 m. VKP (b) CK / SSKP
CK Agitacijos ir propagandos
skyriaus ved.

⁷⁴⁴ Суслов Михаил Андреевич, in:
Справочник по истории Коммунистической
партии и Советского Союза 1898 – 1991,
prieiga internetu:
www.knowbysight.info/SSS/04031.asp [2016-
01-15]

1949 – 1951 m. „Pravda“ vyr.
redaktorius
1952 – 1953 m. SSKP CK
Prezidiumo narys
1953 – 1954 m. SSKP CK ryšių su
užsienio komunistinėmis partijomis
sk. vedėjas
1955 – 1966 m. SSKP CK
Prezidiumo narys
1966 – 1982 m. SSKP CK Politbiuro
narys

Boriso Šarkovas⁷⁴⁵ g. 1907 m. –
m. 1967 m. Partijoje nuo 1939 m.
1926 – 1930 m. studentas
1930 m. Rajono kolūkių sąjungos
agronomas
1930 – 1932 m. mokėsi
1932 – 1940 m. dirbo dėstytoju
žemės ūkio technikume, buvo jo
direktorius
1940 – 1941 m. VKP (b) Nikopolio
m. kom. Agitacijos ir propagandos
sk. ved.
1941 – 1942 m. MTS politinės
dalies vedėjas
1942 – 1944 m. tarnavo RA
1944 – 1946 m. VKP (b) Nikopolio
m. kom. Lektorius
1946 – 1951 m. dirbo laikraščių
redaktoriumi
1951 – 1952 m. Žitomiras, srities
kom. Sekretorius
1952 m. Zaporožė, srities kom.
Sekretorius
1952 – 1953 m. Partinės kontrolės
komiteto prie SSKP CK atsakingasis
kontrolierius
1953 – 1954 m. SSKP CK
Agitacijos ir propagandos sk.
instruktorius
1954 – 1955 m. SSKP CK
Agitacijos ir propagandos skyriaus
sektoriaus vedėjas

⁷⁴⁵ Boriso Šarkovo byla, LYA, f. 1771, ap. 227,
b. 4188.

1955 – 1956 m. SSKP CK
inspektorius
1956 – 1961 m. LKP CK II
sekretorius

Romas Šarmaitis⁷⁴⁶, g. 1909 m.
Žukliuose, Ukmergės aps. – m. 1995
m. Partijoje nuo 1929 m.
1927 – 1929 m. LKJS Ukmergės
parajonio kom. narys
1929 m. LKP Ukmergės parajonio
kom. narys
1930 – 1933 m. kalėjo
1933 – 1935 m. dirbo Kominternu
vykdomojo komiteto tech.
sekretoriumi, mokėsi.
1935 – 1938 m. žurnalo „Priekalas“
red. kolegijos narys
1939 – 1940 m. Literatūros
svetimomis kalbomis leidyklos
vertėjas ir redaktorius
1941 m. Valstybinės leidyklos
direktoriaus pav. ir vyriausias
redaktorius
1941 – 1942 m. LKP CK
sekretoriaus padėjėjas
1942 – 1944 m. „Tiesa“ redaktoriaus
pav.
1944 – 1945 m. „Tiesa“ atsakingasis
sekretorius
1945 – 1946 m. LKP (b) CK
Agitacijos ir propagandos skyriaus
vedėjo pav.
1946 – 1948 m. LSSR Rašytojų
sajungos valdybos sekretorius
1948 – 1984 m. Partijos istorijos
instituto direktorius

Vladimiras Ščerbakovas⁷⁴⁷ g. 1909
m. Juzovkoje, m. 1985 m. Partijoje
nuo 1939 m.

⁷⁴⁶ Šarmaitis Romas, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, III tomas, p. 368.

1935 – 1939 m. dėstė Charkovo
inžinerijos – Ekonomikos institute
1939 – 1942 m. Ukrainos LKJS
Charkovo sr. kom. sekretorius
1942 - ? m. VLKJS CK
Propagandos ir agitacijos sk. vedėjo
pav.
1942 – 1943 m. SSRS Žemės ūkio
liaudies komisariato Politinės
valdybos viršininko pav.
1943 - ? m. VKP (b) CK Kadru
valdybos atsakingasis
organizatorius, vėliau šios valdybos
Partinių organų Kadru skyriaus
vedėjo pav., vėliau vedėjas
1946 – 1947 m. VKP (b) CK biuro
Lietuvai pirmininkas
1947 – 1951 m. VKP (b)
Kaliningrado sr. kom. I sekretorius
1951 – 1953 m. SSRS
Kinematografijos ministro pav.
1953 – 1985 m. Maskvos finansų
instituto direktorius, rektorius, dirbo
„Žinijos“ draugijoje

Lionginas Šepetys⁷⁴⁸ g. 1927 m.
Kazliškiuose. Partijoje nuo 1955 m.
1953 – 1957 m. KPI dėstytojas
1957 – 1958 m. LLKJS CK
darbuotojas
1958 – 1960 m. LKP CK Mokslo,
mokyklų ir kultūros skyriaus vedėjo
pav.
1960 – 1963 m. mokėsi
Visuomeninių Mokslų akademijoje
prie SSKP CK
1963 – 1964 m. LKP CK
Ideologinio sk. ved. pav.

⁷⁴⁷ Щербаков Владимир Васильевич, in: Справочник по истории Коммунистической партии и Советского Союза 1898 – 1991, Prieiga internete: www.knowbysight.info/ShchSS/00770.asp [2016-01-14]

⁷⁴⁸ Šepetys Lionginas, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, III tomas, p. 379.

1964 – 1967 m. LKP CK Mokslo ir kultūros sk. vedėjas
1967 – 1976 m. LSSR Kultūros ministras
1976 – 1989 m. LKP CK sekretorius

Motiejus Šumauskas⁷⁴⁹ g. 1905 m. Kaune, - m. 1982 m. Partijoje nuo 1924 m.
1922 – 1926 m. dirbo „Varpo“ ir „Švyturio“ tipografijų darbuotojas
1926 – 1928 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje
1928 – 1929 m. LKP (b) Panevėžio raj. Kom. sekretorius
1929 m. kalėjo
1929 – 1930 m. Tarptautinių Lenino kursų klausytojas, Maskva
1930 – 1931 m. Lietuvos komjaunimo CK sekretorius
1931 – 1937 m. kalėjo
1937 – 1938 m. bedarbis
1938 – 1939 m. dirbo privačioje tipografijoje
1939 – 1940 m. kalėjo
1940 m. Centrinio profsąjungų biuro pirmininkas ir Darbo ministro pavaduotojas Liaudies vyriausybėje
1940 – 1941 m. Vietinės pramonės liaudies komisaras
1941 – 1945 m. LSSR Liaudies komisarų tarybos pirmininko pav.
1941 – 1942 m. RA 16-osios lietuviškosios šaulių divizijos Politinio skyriaus viršininkas
1942 – 1943 m. LKP (b) CK operatyvinės grupės vadas okupuotoje Lietuvoje
1943 – 1944 m. LKP (b) Šiaurinio pogrindinio komiteto sekretorius
1944 m. Vilniaus m. vykdomojo komiteto pirmininkas
1945 – 1950 m. Valstybinės plano komisijos pirmininkas

⁷⁴⁹ Motiejaus Šumausko byla, LYA, f. 1771, ap. 258, b. 410, l. 56-57.

1950 – 1953 m. LKP (b) Šiaulių sr. kom. I sekretorius
1953 – 1954 m. LSSR MT pirmininko pirmasis pavaduotojas
1954 – 1956 m. LKP CK II sekretorius
1956 – 1967 m. LSSR MT pirmininkas
1967 – 1975 m. LSSR AT Prezidiumo pirmininkas

Danilas Šupikovas⁷⁵⁰ g. 1906 m. Mogiliovo gub. – m. 1975 m. Partijoje nuo 1926 m.
1925 – 1926 m. pionierių būrio vadas
1926 – 1927 m. Mogiliovo vyk. Kom. liaudies švietimo sk. ved.
1927 – 1928 m. Baltarusijos KP (b) vieno iš rajono komitetų agitprop sk. ved.
1928 – 1933 m. BKP (b) raikome agitprop sk. ved.
1933 – 1935 m. BKP (b) Bobruisko r. kom. sekretoriaus pav.
1935 – 1936 m. Belgoskino valdybos viršininko pav.
1936 – 1937 m. kontrolierius
1937 – 1938 m. Observatorijos direktoriaus pav.
1938 – 1939 m. BKp (b) Minsko obkomo sk. ved.
1939 m. BSSR LKT fizikultūros reikalų kom. pirm.
1939 – 1940 m. BKP (b) CK orginstruktorių sk. instruktorius
1940 m. BKP (b) CK orginstruktorių sk. ved. Pav.
1940 – 1941 m. LKP (b) CK orginstruktorių sk. vedėjas
1942 – 1944 m. LKP (b) CK orginstruktorių sk. ved. / partizaninio štabo viršininko pav.

⁷⁵⁰ Danilo Šupikovo byla, LYA, f. 1771, ap. 227, b. 288

1944 – 1947 m. LKP (b) CK
orginstruktorių sk. vedėjas
1947 – 1950 m. LKP (b) CK
sekretorius
1950 – 1953 m. LKP (b) Vilniaus sr.
kom. I sekretorius

Aleksandras Trofimovas⁷⁵¹ g. 1903
m. Totorijos ASSR – m. ? Partijoje
nuo 1927 m.
1921 – 1922 m. mokytojas
1922 – 1924 m. mokėsi
pedagoginiame technikume
1924 – 1925 m. VLKJS Čistopolio
m. kom. sekretorius
1925 – 1926 m. tarnavo armijoje
1926 – 1927 m. dėstytojas
1927 – 1931 m. studijavo
1931 – 1934 m. vidurinės mokyklos
direktorius ir mokytojas
1934 – 1937 m. VKP (b) Saratovo
sr. kom. Technikumų ir aukštųjų
mokyklų sk. ved.
1937 – 1939 m. VKP (b) Saratovo
sr. kom. sekretorius
1939 – 1942 m. Partinės kontrolės
komiteto prie VKP (b) CK
įgaliotinis
1942 – 1943 m. Partinės kontrolės
komiteto prie VKP (b) CK
atsakingasis kontrolierius
1943 – 1946 m. Partinės kontrolės
komiteto įgaliotinis Krasnodaro
kraštui
1946 m. Partinės kontrolės komiteto
įgaliotinis Azerbaidžano SSR
1946 – 1952 m. LKP (b) CK antrasis
sekretorius
Po to dirbo partinį darbą Šiaurės
Kaukaze

⁷⁵¹ Aleksandro Trofimovo byla, LYA, f. 1771, ap. 3, b. 3775; Trofimovas Aleksandras, in *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, III tomas, p. 577.

Juozas Vaišnoras⁷⁵² g. 1911 m.
Lipšniūnuose, m. ? Partijoje nuo
1940, iki 1945 m.
1930 – 1937 m. mokėsi VDU
1932 – 1937 m. studentų varpininkų
sąjungos narys
1936 – 1937 m. studentų varpininkų
sąjungos valdybos pirmininkas
1936 – 1937 m. redagavo ir leido
žurnalą „Antifašistas“
1940 m. Finansų ministras, finansų
liaudies komisaras
1940 – 1945 m. LSSR LKT
pirmininko pav.
1942 – 1943 m. redagavo laikraštį
„Tarybų Lietuva“ ir jo priedą
„Literatūra ir menas“
1944 – 1945 m. LSSR Valstybinės
plano komisijos pirmininkas
1945 m. suimtas ir nuteistas ir iki
1955 m. kalintas
1957 – 1958 m. dirbo Žemdirbystės
institute
1961 m. reabilituotas

Petras Vasinauskas⁷⁵³ g. 1906 m.
Pasvalyje, m. – 1995 m.
1931 – 1940 m. dirbo agronomu
1940 – 1941 m. Žemės ūkio rūmų
direktorius, Žemės ūkio liaudies
komisariato agrotechnikos valdybos
viršininkas
1942 – 1944 m. Joniškėlio bandymų
stoties asistentas
1945 – 1953 m. Dotnuvos bandymų
stoties direktorius, dirbo ir Žemės
ūkio institute, dėstė Žemės ūkio
akademijoje
1956 – 1965 m. Žemdirbystės
instituto direktorius

⁷⁵² Vaišnoras Juozas, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, III tomas, p. 653.

⁷⁵³ Vasinauskas Petras, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, III tomas, p. 697

1965 – 1968 m. Žemdirbystės instituto laukininkystės organizavimo skyriaus vedėjas

Vytautas Vazalinskas⁷⁵⁴ g. 1910 m. Šeduvoje – m. 1984 m. Partijoje nuo 1943 m.

1931 – 1940 m. Lietuvos žemės ūkio tyrimo įstaigos valdytojo padėjėjas, inspektorius

1940 – 1941 m. Lietuvos žemės ūkio tyrimo įstaigos direktorius; Žemės ūkio liaudies komisariato Tarybinių ūkių valdybos viršininkas; Tarybinių ūkių liaudies komisaras

1944 – 1945 m. LSSR Žemės ūkio liaudies komisaras

1945 – 1946 m. LSSR Tarybinių ūkių liaudies komisaras

1946 – 1952 m. Žemės ūkio instituto direktorius

1952 – 1953 m. Žemdirbystės ir dirvožemio instituto direktorius

1953 – 1956 m. LSSR Žemės ūkio ir paruošų ministro pirmasis pav.

1956 – 1962 m. LSSR Žemės ūkio ministras

1962 – 1965 m. LSSR Žemės ūkio produktų gamybos ir paruošų ministro pav.; kartu Vyr. žemės ūkio mokslo ir kadru rūšimo valdybos viršininkas. 1965 – 1980 m. LSSR MT pirmininko pav.

1980 – 1984 m. LSSR MT patarėjas.

Vincentas Verbyla⁷⁵⁵ g. 1918 m. Želsvoje. Partijoje nuo 1956 m.

1944 – 1958 m. girininkas, miško pramonės ūkio sektoriaus viršininkas, vyr. miškininkas ir

miškų ūkio direktorius įvairiuose vietovėse.

1958 – 1984 m. LSSR Miškų ūkio ir miško pramonės ministro pav.

Jonas Vildžiūnas⁷⁵⁶ g. 1907 m. Anykščių aps. – m. 1989 m.

Partijoje nuo 1928 m.

1927 m. LLKS Anykščių parajonio kom. narys

1927 – 1929 m. kalėjo

1929 – 1933 m. LKP Anykščių parajonio kom. narys

1933 m. LKP Panevėžio parajonio kom. narys

1933 – 1934 m. mokėsi Maskvoje

1934 m. grįžo į Lietuvą ir buvo suimtas

1934 – 1935 m. kalėjo

1935 m. LKP CK instruktorius

1936 – 1940 m. kalėjo

1940 – 1941 m. dirbo saugumo organuose

1942 m. buvo desantuotas į okupuotą Lietuvą

1944 – 1947 m. dirbo MGB

1947 – 1951 m. LKP (b) Vilniaus m.

Lenino r. kom. I sekretorius

1951 m. LSSR Lengvosios pramonės ministro pav.

1951 – 1953 m. Kauno m.

vykdomojo kom. pirmininkas

1953 – 1954 m. LSSR Vidaus

reikalų ministras

1954 – 1968 m. Vilniaus m.

vykdomojo kom. pirmininkas

1968 – 1976 m. LSSR AT

Prezidiumo pirmininko pav.

1976 m. – pensijoje

Teodoras Volkas⁷⁵⁷ g. 1916 m. – m. 1943 m. Partijoje nuo 1935 m.

⁷⁵⁴ Vazalinskas Vytautas, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, III tomas, p. 698.

⁷⁵⁵ Verbyla Vincentas, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, III tomas, p. 716.

⁷⁵⁶ Vildžiūnas Jonas, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, III tomas, p. 751.

⁷⁵⁷ Volkas Teodoras, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, III tomas, p. 827.

1934 – 1935 m. Lietuvos jaunimo sąjungos Palūkščio (Telšių aps.) skyriaus sekretorius
1935 – 1937 m. kelis kartus teistas, dalyvavo Raudonosios pagalbos organizacijos (MOPR) veikloje
1938 – 1940 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje
1940 – 1941 m. Kauno milicijos valdybos Kadru skyriaus viršininkas, Telšių m. vykdomojo kom. pirmininkas.

Genrikas Zimanas⁷⁵⁸ g. 1910 m. Lazdijų aps. – m. 1985 m. Partijoje nuo 1934 m.
1926 – 1940 m. mokytojas
1940 – 1941 m. „Tiesa“ atsakingasis redaktorius
1941 – 1942 m. LKP (b) CK ir LSSR LKT įgaliotinis Čeliabinsko sr.
1942 – 1943 m. LKP (b) CK žinioje
1943 – 1944 m. LKP (b) Pietinio pagrindinio komiteto I sekretorius
1944 – 1945 m. LKP (b) CK agitacijos ir propagandos sk. vedėjo pav.
1945 – 1970 m. „Tiesa“ vyriausiasis redaktorius
1970 – 1984 m. žurnalo „Komunistas“ redaktorius
1984 m. pensijoje

Vytautas Zenkevičius⁷⁵⁹ g. 1927 m. – m. ? Partijoje nuo 1946 m.
1944 – 1945 m. Giedraičių, Veperių vls. Komjaunimo organizatorius
1945 – 1948 m. mokėsi Respublikinėje partinėje mokykloje

⁷⁵⁸ Genriko Zimano byla, LYA, f. 1771, ap. 264, b. 114, l. 64

⁷⁵⁹ Zenkevičius Vytautas, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, III tomas, p. 844.

1948 – 1949 m. Marijampolės aps. laikraščio „Naujasis kelias“ redaktorius
1949 – 1952 m. dirbo „Tiesa“ laikraščio redakcijoje
1952 – 1955 m. LKP CK Agitacijos ir propagandos sk. darbuotojas
1955 – 1962 m. LKP CK Agitacijos ir propagandos sk. vedėjo pav.
1962 – 1968 m. SSRS pasiuntinybės JAV antrasis, vėliau pirmasis sekretorius
1968 – LSSR Užsienio reikalų ministro pav.

Jonas Žiburkus⁷⁶⁰ g. 1901 m. Šiauliuose – m. 1974 m. Partijoje nuo 1921 m.
1919 – 1920 m. tarnavo Žemaičių pulke, 4 Pskovo divizijoje.
1920 m. baigė artileristų kursų
1920 – 1926 m. būrio baterijos vado pavaduotojas
1926 – 1929 m. divizijos artilerijos pulko mokyklos viršininkas, diviziono vadas, pulko štabo viršininkas
1930 – 1931 m. Tobulinimo kursų kurso viršininkas
1931 – 1932 m. Tobulinimo kursų priešlėktuvinio mokomojo diviziono vadas
1937 – 1941 m. baigęs Leningrado artilerijos akademiją, dirbo Gorkio zenitinės artilerijos mokyklos dėstytoju, katedros viršininku, mokyklos viršininko pav.
1941 – 1942 m. 28 armijos priešlėktuvinės apsaugos vadas
1942 – 1943 m. RA 16-osios lietuviškosios divizijos artilerijos viršininkas

⁷⁶⁰ Žiburkus Jonas, in: *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, III tomas, p. 907.

1943 – 1946 m. zenitinės artilerijos
junginio vadas
1946 – 1947 m. Novograd Volinskio
įgulos viršininkas
1947 – 1950 m. Pabaltijo karinės
apygardos artilerijos viršininko pav.
1950 – 1956 m. Sovietinės Armijos
Vilniaus įgulos viršininkas
1957 – 1974 m. LDAALR Lietuvos
SSR respublikinio kom. pirmininkas

Vincas Žilionis⁷⁶¹ g. 1905 m. – m.
1964 m.

1927 – 1931 m. dirbo mokytoju
1932 m. „Žemaitis“ redaktorius
1933 m. dirbo kepykloje Alytuje
1933 – 1939 m. dirbo mokytoju
1940 m. Lietuvos kooperatyvų
tarybos sekretorius
1940 – 1941 m. LSSR Švietimo
liaudies komisariato pradinių
mokyklų valdybos viršininkas
Nacių okupacijos metu slapstėsi
Lietuvoje
1944 m. dirbo „Tarybų Lietuva“
redakcijoje
1945 – 1947 m. Vilniaus
antikvariato vedėjas
1947 – 1949 m. LSSR Švietimo
ministerijos mokyklų inspektorius
1950 – 1956 m. Kauno IV vid.
mokyklos direktorius.
Parašęs nemažai grožinių ir
vadovėlių.

Alfonsas Žukauskas⁷⁶² g. 1896 m.
Biržų aps. – m. 1972 m.
1918 – 1921 m. RKP (b) narys
1919 m. Ypatingosios paskirties
būrio narys

1920 m. Baltarusijos SSR Žemės
ūkio liaudies komisariato
darbuotojas
1922 m. grįžo į Lietuvą. Dirbo
girininku, agronomu
1924 m. suorganizavo Laisvamanių
etinės kultūros draugiją
1926 m. išrinktas į LR Seimą
1926 – 1928 m. kalintas
1929 – 1937 m. Joniškio rajoninis
agronomas
1939 – 1940 m. Jonavos rajoninis
agronomas
1938 – 1940 m. Laisvamanių etinės
kultūros draugijos pirmininko pav.
1940 – 1941 m. Žemės ūkio
departamento direktorius,
Respublikinės žemės ūkio komisijos
pirmininkas
1945 – 1958 m. Vyriausiosios mėsos
pramonės valdybos viršininkas,
Valstybinės žemės ūkio kultūrų
veislių turimo komisijos
inspektorius

⁷⁶¹ Žilionis Vincas, in: *Mažoji Lietuviškoji
Tarybinė Enciklopedija*, III tomas, p. 918.

⁷⁶² Žukauskas Alfonsas, in: *Mažoji Lietuviškoji
Tarybinė Enciklopedija*, III tomas, p. 935.

**Priedas Nr. 2 Leidimai stirnų ir šernų medžioklei 1966 – 1967 m.
[rankraštis, sudaryta pagal⁷⁶³ LCVA, f. R-649, ap. 1, b. 279, l. 29, 34,
37, 38]**

1966 m. stirninai	1966/67 m. šernai
1. A. Sniečkui	1. A. Sniečkui
2. M. Šumauskui	2. M. Šumauskui
3. A. Randakevičiui	3. A. Randakevičiui
4. A. Barauskui	4. A. Barauskui
5. G. Zimanui	5. G. Zimanui
6. A. Drobniui	6. A. Drobniui
7. R. Songailai	7. R. Songailai
8. J. Petkevičiui	8. J. Petkevičiui
9. F. Bieliauskui	9. F. Bieliauskui
10. A. Matulioniui	10. A. Matulioniui
11. T. Ivanauskui	11. P. Petroniui
12. P. Petroniui	12. M. Grigaliūnui
13. M. Grigaliūnui	13. J. Vildžiūnui
14. J. Vildžiūnui	14. A. Kiudului
15. A. Kiudului	15. J. Matuliui
16. J. Matuliui	16. K. Liaudžiui
17. K. Liaudžiui	17. A. Bialopetravičiui
18. A. Bialopetravičiui ⁷⁶⁴	18. A. Sniečkui⁷⁶⁵
<i>19. P. Mišučiu⁷⁶⁶</i>	<i>19. P. Mišučiu⁷⁶⁷</i>
<i>20. S. Jasiūnui⁷⁶⁸</i>	20. L. Petrauskui⁷⁶⁹
<i>21. L. Petrauskui⁷⁷⁰</i>	-
21⁷⁷¹. J. Januičiui⁷⁷²	-

⁷⁶³ Šie sąrašai yra atskiruose lapuose, tačiau patogumo ir palyginamumo dėlei čia sudėti šalia

⁷⁶⁴ Prie pavardės kitos spalvos rašikliu prirašyta „(prat.)“

⁷⁶⁵ Įrašytas antrą kartą, kitu juodos spalvos rašikliu.

⁷⁶⁶ Šiek tiek virš šios pavardės yra brūkšnelis. Pavardė parašyta kitos spalvos (šviesiai mėlsvu) rašikliu nei visos buvusio prieš tai.

⁷⁶⁷ Įrašytas kitu rašikliu nei prieš tai buvę įrašai

⁷⁶⁸ Parašyta šviesiai mėlsvu rašikliu

⁷⁶⁹ Įrašyta kitu rašikliu nei prieš tai buvę įrašai

⁷⁷⁰ Parašyta šviesiai mėlsvu rašikliu

⁷⁷¹ Numeracijoje klaida. Ši pavardė įrašyta 21 numeriu, kuris pasikartoja antrą kartą

⁷⁷² Parašyta juodu rašikliu, labai ryškiai.

22 ⁷⁷³ . A. Kiudului ⁷⁷⁴	-
23. J. Gečiui ⁷⁷⁵	-
24. V. Verbylai ⁷⁷⁶	-
25. S. Jasiūnui ⁷⁷⁷	-
26. A. Sniečkui ⁷⁷⁸	-
27. J. Mikalauskui ⁷⁷⁹	-

1967 m. stirninai asmen naud	1967 m. šernai ⁷⁸⁰
1. A. Sniečkui	1. A. Sniečkui
2. M. Šumauskui	2. M. Šumauskui
3. V. Bergui ⁷⁸¹	3. A. Barauskui
4. A. Barauskui	4. G. Zimanui
5. G. Zimanui ⁷⁸²	5. A. Drobniui
6. A. Drobniui	6. R. Songailai
7. R. Songailai	7. J. Petkevičiui
8. J. Petkevičiui ⁷⁸³	8. F. Bieliauskui
9. F. Bieliauskui	9. A. Matulioniui
10. A. Matulioniui	10. P. Petroniui
11. T. Ivanauskui	11. M. Grigaliūnui
12. P. Petroniui	12. J. Vildžiūnui
13. M. Grigaliūnui	13. A. Kiudului
14. J. Vildžiūnui	14. J. Matuliui
15. A. Kiudului	15. K. Liaudžiui
16. J. Matuliui	16. A. Bialopetravičiui
17. K. Liaudžiui	17. V. Galinaičiui
18. A. Bialopetravičiui	18. V. Verbylai ⁷⁸⁴
19. E. Jusiui	19. E. Čipkui ⁷⁸⁵

⁷⁷³ Tęsiame nuo prieš tai neteisingai numeruoto skaičiaus.

⁷⁷⁴ Įrašytas antrą kartą. Parašyta juodos spalvos rašikliu, bet ne tokiu ryškiu kaip prieš tai buvęs.

⁷⁷⁵ Parašyta mėlynu rašikliu, bet kitoku nei visi prieš tai.

⁷⁷⁶ Parašyta mėlynu rašikliu, tokiu pat kaip prieš tai buvęs įrašas.

⁷⁷⁷ Įrašytas antrą kartą. Parašyta mėlynu rašikliu, bet ne tokiu pat kaip prieš tai buvęs ir kiti įrašai.

⁷⁷⁸ Sniečkus įrašytas antrą kartą. Rašiklis juodas.

⁷⁷⁹ Rašiklis juodas, toks pat kaip prieš tai buvusiam įrašė. Žemiau šio įrašo padėtis didelis brukšnys.

⁷⁸⁰ Prie visų įrašų bendrai pridėtas galiojimo laikas: 1967.IV.28 – I.15

⁷⁸¹ Įrašytas kitu rašikliu, ant viršaus kitos pavardės. Tikėtina, kad Bergas užrašytas vietoje kituose sąrašuose trečiu numeriu įrašyto A. Randakevičiaus, kuris tais metais išvyko dirbti į Maskvą ir jam neberekėjo pastovaus leidimo.

⁷⁸² Kitame stulpelyje (Galiojimo data) prie šios pavardės parašyta: „VII.31“.

⁷⁸³ Kitame stulpelyje (Medžioklės plotas/pastabos) prie šios pavardės pridėta „pratęsta iki IX“

⁷⁸⁴ Įrašyta kitu rašikliu nei prieš tai buvę įrašai

⁷⁸⁵ Įrašyta tokiu pat rašikliu kaip prieš tai buvęs įrašas

<i>20. V. Galinaičiui⁷⁸⁶</i>	<i>20. L. Petrauskui⁷⁸⁷</i>
<i>21. V. Verbylai⁷⁸⁸</i>	-
<i>22. Kazlauskui⁷⁸⁹</i>	-
<i>23. J. Abukauskui⁷⁹⁰</i>	-
-	-
-	-
-	-
-	-
-	-

⁷⁸⁶ Įrašyta kitu rašikliu nei prieš tai buvę įrašai

⁷⁸⁷ Įrašyta kitu rašikliu nei prieš tai buvę įrašai

⁷⁸⁸ Įrašyta kitu rašikliu nei prieš tai buvę įrašai

⁷⁸⁹ Įrašyta kitu rašikliu nei prieš tai buvę įrašai

⁷⁹⁰ Įrašyta kitu rašikliu nei prieš tai buvę įrašai. Kitame stulpelyje (galiojimo data) prie šios pavardės pridėtas įrašas „prat.“

Priedas Nr. 3 Prano Mišučio laiškas CK sekretoriui Antanui Sniečkui, 1973 m. liepos 17 d.

[rankraštis, kalba netaisyta, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 174, l. 135-140]

Gerb. drg. Sekretoriau,

Šių metų rugsėjo mėn. sueina 2,5 metų kaip aš susirgau ir baigiasi gydymo kursas. Gydytojai tvirtino, kad pasveiksiu galutinai tik tai truks apie 3-4 metus. Dabar jaučiuosi jau neblogai, tik vėl sutriko miegas, vargina sunkūs sapnai, reikia vartoti raminančius ir migdančius vaistus.

Labai dėjuosi, kad viskas eina gera linkme ir noriu iš širdies padėkoti už tą didelę moralinę paramą, kurią jaučiau visada iš Jūsų. Noriu pasakyti, kad visada Jus nepaprastai gerbiau ir gerbiu, myliu, kaip puikų vadovą, jautrų žmogų.

Noriu (nors ir nedrasu) pasidalinti su Jumis mintimis, kurios išskyla, kada pergalvoju įvertinęs 2,5 metų laikotarpį.

Pradėjau sirgti jau 1970 metų rugpjūčio mėn., būdamas Druskininkuose. Tada praradau visiškai miegą, tai nepaprastai nualino nervų sistemą. Bendrai nemiga mane vargino jau daug metų. Prieš išvykdamas į Druskininkus 1,5 mėnesio bėgyje išlaikiau 2 kandidatinio minimumo egzaminus – filosofiją ir TSRS istoriją. Turint omenyje, kad Darbininkų ir valstiečių Parengiamuosius kursus ir Teisės fakultetą baigiau dirbdamas, tai buvo nelengva. Stiprios teorinės bazės aš neturėjau, tad reikėjo labai įtemptai dirbti.

Jei prisimenate Druskininkuose aš kreipiausi į Jus, kad nenorėčiau šiuo metu eiti dirbti Ministru. Jūs tada pastebėjote, kad aš susikrimtęs ir pasakėte, kad vėjas į veidą nepučia, galite likti skyriuje. Trūko drąsos prisipažinti, kad sergu, galvojau – įveiksiu ligą. Bet diena iš dienos sveikata blogėjo. Pradėjau vengti žmonių, nes nebegalėjau formuluoti minčių ir palaikyti elementarų pokalbį. Spalio mėn. atsirado krizė, įtarumo, persekiojimo manija. Pradėjo rodytis, kad visi prieš mane, kad visi kažkuo įtaria, kad mane seka. Užvaldė gili depresija. Atrodė, kad žmona elgiasi ne taip, kad dukros taip pat prieš

mane. Dėl vyresnės dukros teko nemažai pergyventi todėl, kad suartėjo su vieno palaido elgesio jaunuoliu. Mano prašymu ir drg. Petronio pavedimu karinis komisariatas pakvietė jį karinėn tarnybon. Atrodė, kad už tai duktė ir šis pilietis keršyja. Dingus prof. Verlauskui pradėjo atrodyti, kad mane įtaria dėl jo dingimo. Užpuolus Brazinskams lėktuvą nervai dar labiau pakriko. Ėmė vaidintis, kad mano likimą kažkas nori surišti su Brazinskių akcija. Reikia turėti omenyje, kad tada faktiškai aš jau visiškai nebemiegojau. Įtarumas ypač sustiprėjo atvykus TSKP CK brigadai tikrinti socialistinio teisėtumo klausimus.

Kažkaip sukrėtė vieno atsakingo darbuotojo pareiškimas, kad Lietuva „пьяная республика“. Man tuo metu atrodė, kad medžiaga renkama prieš mane, kad norima apkaltinti nacionalizmu ir kriminaliniais nusikaltimais, kurių nepadariau.

Dar dirbant LKP Vilniaus m. Lenino RK 1-ju sekretoriumi VRM partkomo sekretorius B. Slickas padovanojo jau nurašytą „Valteri“. Jis nebuvo registruotas. Kaune miesto milicijos viršininkas J. Abukauskas padovanojo dar mažesnę (moterišką) „Valteriuką“ ir išrašė leidimą. Susiaurinus ginklą turinčių teisę laikyti asmenų skaičių įregistruotąjį „Valteri“ gražinau VRM, o neįregistruotąjį pasilikau. Jis ir gulėjo seife iki ligos. Susirgus vieną kartą (prieš pat Spalio šventes) pasižiūrėjau į ginklą ir nusigandau – pasirodė, kad ten ne tas, netikras, kad tikrąjį kažkas išvogė ir jį panaudos prieš drg. Petronį ar kitą asmenį tam, kad sukompromituoti mane. Tos aštrėjančios krizės metu ėmė rodytis, kad kokios tai jėgos sunaikins visą mano šeimą. 1970 m. lapkričio 5 d. krizė peržengė visas ribas ir aš jau tapau visišku ligoniu, stovinčiu ant mirties slenksčio, nes kitos išeities tada jau nebemačiau. Bet galutinai šios ribos peržengti nesiryžau.

Tiesa, ne viską prisimenu. Bet aiškiai prisimenu Jūsų apsilankymą respublikinėje ligoninėje. Maskvoje apie 1,5 mėnesio buvau „sekamas“ ir buvo „ruošiama“ kažkokia byla. Bet vėliau požiūris į aplinką ėmė kisti, t.y. normalizuotis.

Didelis ačiū, kad laiku buvau išvežtas į Maskvos ligoninę, kad galima sakyti, faktiškai buvau išgelbėtas nuo tikros pražūties. Tik, manau, kad iš Maskvos ligoninės paskubinau išsirašyti. Labai norėjau dalyvauti Lietuvos KP XVI suvažiavime, be to pergyvenau dėl motinos, nes jaučiau, kad ne paskutinė jos susirgimo priežastis yra mano liga. Galvojau, kad mano grįžimas padės jai atsistoti ant kojų. Grįžęs sužinojau, kad jos jau nebėra. Po 2 mėnesių nusižudė vyresnysis brolis ir kadangi nusižudė jau antras brolis (vienas dar karo metais, dėl kurio buvau nušalintas nuo LLKJS Vilniaus m. komiteto 1-jo sekretoriaus pareigų 1951 m. ir tik M. Kenevičiaus iniciatyva 1953 m. grąžintas į aktyvią politinę veiklą jau partiniuose organuose). Visa tai užpylė druskos į dar neužgijusią žaizdą. Tad vėliau du kartus teko pabuvoti ligoninėje, bet jau ne tokiamе baidiame stovyje, kaip pirmą kartą. Tada jau protavau vis blaiviau, atsirado noras gyventi.

Visada būsiu dėkingas, kad radote laiko ne kartą aplankyti ir sustiprinti įsitikinimą, kad aš dar būsiu naudingas ir visuomenei ir šeimai.

Nors protu supratau, kad dirbti tą įtemptą darbą, kurį dirbau tiek metų (vien CK 10 metų) dirbti nebegalėsiu bet jausmais išėjimą iš CK labai pergyvenau. Ir čia Jūsų šiltas žodis LKP CK plenumе davė man daug jėgų.

Dirbu Ministrų Taryboje jau metai. Pradžioje atrodė, kad tai tuščia vieta, kad aš jau niekam nebereikalingas. Betgi toks sprendimas buvo labai ir labai teisingas. Palaipsniui savo iniciatyva įsitraukiau į darbą. Pradėjau gilintis į religijos ir ateizmo problemas, ypač įstatymo vykdymo kampu, šefuoju Paminklų apsaugos ir kraštotyros, „Žinijos“ draugijas, Žurnalistų sąjungą, Respublikinę liaudies tradicijų tarybą, įsitraukiau į atskirų Tarybų veiklą. Nors dirbu ne taip jau įtemptai, tačiau jaučiu nemažą moralinį pasitenkinimą. O ir materialiai nėra blogai, nors ir mažiau, negu anksčiau. Jūsų žodžiai, pasakyti Plenumе, kad „jis ir ten dirbdamas atneš naudą“ bus patvirtinti.

Jaučiu, kad vis tvirčiau grįžtu į gyvenimą, normalizavosi padėtis šeimoje.

Esu giliai dėkingas Jums, gerb. Sekretoriau, taip pat drg. A. Barkauskui, kuris esu įsitikinęs buvo ir lieka mano nuoširdžiu vyresnioju draugu. Didelį jautrumą pajutau iš vyresnių draugų – Putrimo, Šumausko, Vildžiūno, Zimano,

Bilevičiaus, Pušinio, Loviaginos ir kt. Ko, deja, nebuvo iš pavienių kolegų. Jautrumą jaučiau iš skyriaus darbuotojų, daugelio respublikos aktyvo.

Atleiskite, kad aš Jus sutrukdžiau, bet taip norėjosi visą tai Jums pasakyti, kad ryžausi parašyti ir tarti Jums didelį didelį Ačiū už tokį tikrai tėvišką rūpinimąsi. Jaučiu, kad tą pasitikėjimą likusiu savo gyvenimu (netgi su mažiau klaidų ir nukrypimų) pateisinsiu. Stengsiuosi kiek jėgos leis pateisinti.

Su didele pagarba ir meile
[pasirašyta vardu ir pavarde]

Vilnius

1973 VII 17 d.

Priedas Nr. 4 Buvusio LSSR KGB pirmininko Alfonso Randakevičiaus laiškas Antanui Sniečkui, 1967 m. gegužės 7 d.

[rankraštis, kalba netaisyta, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 172, l. 77-79ap.]

Didžiai gerbiamas drg. Sniečkus!

Visų pirma noriu išreikšti savo nuoširdžią padėką Jums, draugui Šumauskui, visiems, visiems draugams už tėvišką Tėviškės šilumą, draugų dėmesį, kuriais mes buvome apgaubti visas Gegužės švenčių dienas.

Pasakyti, kad maloniai praleidome šventes Vilniuje – toli gražu nepakanka tam, kad nors maža dalele išreikšti savo jausmus ir įspūdžius. Praleistos kartu su Jumis, Jūsų bendražygiais, bendradarbiais ir draugais šventiškos dienos Lietuvoje neišdildomai pasiliks širdyje.

Viskas buvo puiku: ir įspūdingai maloni darbo žmonių demonstracija, ir nors trumpa, tačiau nuostabiai puiki ir sėkminga medžioklė, graži iškyla prie Kertojos, karšta pirtis ir pavasariškai nuotaikingas pobūvis Turniškėse. Aš suprantu, kad ir ankstyvesniais laikais būdavo nemažiau įspūdingų demonstracijų, puikių ir sėkmingų medžioklių, nuotaikingų pobūvių, tačiau šiais metais jie giliai įstrigo į širdį, turėjo didesnę emocinę jėgą.

Kas ypatingai vaizdžiai buvo pastebima ir jaučiama – tai visiškai švari, giedra, jauki ir šventiška atmosfera. Nauja atmosfera tarpe tų, kurie buvo susirinkę prie šventiško Turniškių stalo. Nieks nesivaržė atvirai pasidžiaugti savo respublikos, savo tautos laimėjimais. Nieks nebijojo, kad jo, komunisto žodžiai gali būti kaip tai kitaip suprasti, o rytoj kaip tai perfrazuoti. O jog ir esmės tai atrodo jog didelių organizacinių permainų ir neįvyko. Nepakeitė atmosferos draugo Motiejaus perėjimas į kitą postą. Ją pakeitė „iškėlimas“, o faktiškai pašalijimas iš svarbaus respublikos posto asmens, kuris partine linija laikė ne aktyvo sutelkimą, o jo skaldymą. Ne ūkiniai ir kultūriniai respublikos laimėjimai, o vieno ar kito komunisto nesėkmė iššaukdavo atvirą jo džiūgavimą.

Partinė ir pavasariškos atmosferos vadovaujančių draugų tarpe ir žemiau stovinčių darbuotojų tarpe vyravimo laidas – tai Jūsų sutikimas pasilikti savo poste.

Šie du nauji momentai aiškiai buvo skaitomi žmonių veiduose ir jaučiame širdyse. Ir šie momentai negalėjo neišsaukti malonaus pasidžiavimo ir pagarbos jausmų.

Žinoma draugo Motiejaus perėjimas į kitą postą turės tam tikrą negatyvinį atspalvį ne tik asmeniškoje jo nuotaikoje, bet ir aktyvo, ypač ūkinių darbuotojų tarpe. Matyti draugas Motiejus dar nekartą papasakos apie sapną, kaip jis paliko bedarbiu. Tačiau negalima buvo nepastebėti to, kad drg. Šumauskas daugiau džiaugiasi gera puse, negu apgailestauja savo darbo pakeitimą. Man rodos kad jis ir visi draugai tvirtai tiki tuo, kad Jums būnant prie svarbiausio vairo kapitono bokštelyje Motiejus pasiliks ne tik visų gerbiamas, bet ir aktyviai dirbs politinį, valstybinį, visuomeninį ir ūkinį darbą.

Štai maždaug pagrindinės mano šventiškos nuotaikos ilgam parvežtos iš Lietuvos į Maskvą.

Lietuvoje turėjau atlikti ir porą oficialių misijų. Pirma, tai pakalbėti su draugu Vukolovu dėl jo darbo Lenkijoje. Ši mano misija sužlugo. Drg. Vukolovas visiškai nedviprasmiškai davė suprasti, kad jam ir jo šeimai tikrąją tėviškę tapo Lietuva visiems laikams ir tik jėga galima šią padėtį pakeisti. Tarp kitko jis davė suprasti, kad paskutinio CK plenumo nutarimai (kurie raštiškai rezoliucijose ir nefiksuoti) [matyt, turima omenyje 1967 m. balandžio plenumas, kuriame Sniečkus buvo perrinktas pirmuoju sekretoriumi – M.È.] Jūsų atžvilgiu turi didžiulę reikšmės jo apsisprendimui dėl darbo Lenkijoje ar Lietuvoje.

Antra – tai pakalbėti dėl drg. Zenekino įpėdinio. Tačiau šiam klausimui ir nebeliko laiko, o gal ne švenčių progaturi būti kalba tokiais klausimais.

Tačiau visgi porą žodžių šiuo klausimu leiške.

Visų pirma nieks nestato klausimo, kad drg. Zenekinas artimiausiu metu turi apleisti savo pareigas. Ne. Tačiau... laikas, laikas. Reikia iš anksto pasirūpinti įpėdiniu. Mes tvirtos nuomonės, kad šiose pareigose dirbtų žmogus

vietinės kilmės. Antra – turintis darbo patyrimą užsienyje, žinantis ir respublikos uždavinius ir darbo sąlygas emigracijos tarpe, žmogus, kuris būdamas geru žvalgybininku būtų geras Jūsų ir Jūsų aparato padėjėjas. Jeigu tam būtų parinktas geras komunistas, mes galėtume organizuoti pusmečio, metų, dvejų metų jo paruošimą pas mus ir šiokią tokią praktiką duoti tenai. Prie šio klausimo tikslu būtų grįžti po 50-mečio [spalio perversmo – M.Ė.].

Parvežė man laišką nuo Vytauto Zenkevičiaus. Kaip visuomet pilnas realaus entuziazmo. Tačiau aiškiai matosi, jog metų gale tikisi sulaukti pamainos. Reikėtų.

Estai buvo sutikti be ekscesų ir išpuolių. Tačiau oficialūs Kanados organai remdamiesi „juridine puse“ mėgina daryti spaudimą mūsų atstovams, kad suvaržyti Estijos, Latvijos ir Lietuvos delegacijų ir meninių jėgų veiklą, ypač už paviljono ribų [kalbama apie EXPO 1967 parodą Montrealyje – M.Ė.], nes, pasak jų pareiškimus Kanados specialūs organai nesugebės apsaugoti nuo nacionalistų išpuolių, arba antitarybinių ideologinių akcijų iš emigrantų pusės.

Mes pasistengsime apibendrinti turimas žinias šiuo klausimu ir pasiūsti drg. Petkevičiaus įstaigai. Tačiau pačios naujausios žinios matyti bus pas Jus gautos iš drg. drg. Šepečio ir Petrausko.

Leiskite dar kartą širdingai padėkoti už maloniausią Gegužį Lietuvoje, pasveikinti su Pergalės diena, palinkėti viso kas yra žmogiškam žmogui – komunistui geriausia.

Laišką siunčiu ne per paprastą kurjerį, bet gvardijos seržantą.

Viso geriausio.

Jus nuoširdžiai gerbiantis /parašas/

1967-V-7 d.

Priedas Nr. 5 Buvusio LSSR KGB pirmininko Alfonso Randakevičiaus laiškas Antanui Sniečkui, 1967 m. spalio 20 d.

[rankraštis, kalba netaisyta, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 172, l. 80-82ap.]

Didžiai gerbiamas draugas Sniečkau!

Nors esu didelis optimistas ir nenustoju vilties asmeniškai pasveikinti Jus didžiosios šventės – spalio 50-mečio proga, visgi leiskite šią man garbingą pareigą atlikti švenčių išvakarėse.

Karšai sveikindamas Jus su artėjančiu mūsų socialistinės valstybės garbingu Jubilejumi noriu nuoširdžiai palinkėti Jums, vienam iš aktyviausių ir ištvermingiausių Spalio užkariavimų kovotojų puikios sveikatos, ilgiausių, ilgiausių sėkmingų, laimingų, džiaugsmingų metų.

Šiuos sveikinimus ir linkėjimus Jums skatina mane perduoti dar ir tas faktas, kad respublika ateina į šią pasaulyje reikšmingiausią šventę lygi tarp lygiųjų sąjunginių respublikų.

Gal statistika ir neturi pilnų suvestinių, gal nevysi duomenys ir galima apskaičiuoti, tačiau niekas nesuabejos, kad pramonės, žemės ūkio, mokslo, kultūros, ideologinio darbo, buities ir daugybėje kitų gyvenimo ir komunistinės statybos sričių rodyklės lentelėje mūsų respublikos Tarybinės Lietuvos reikia ieškoti pirmoje sąrašo pusėje.

Dabar neretai galima išgirsti (iš draugų pirmoje eilėje) „... gerai, kad taip respublikoje gražiai gerbiami gyvi ir žuvę revoliucionieriai ir kovotojai“, „... gerai kad išauginti jauni kadrai ir puikiai derinasi senų ir jaunų kadro kartų...“, „... gerai, kad neišarėte dobilienų ir neišnaikinote žalienu“, „... gerai, kad respublikoje niekuomet nebuvo susilpnintas ideologinis darbas ir nepasiduota N⁷⁹¹ šūkiui – „patepsime idėjas lašiniais (o iš kur prie N gausi?) ir jos darys stebuklus. Visų šitų „... gerai, kad...“ tvirtu ir sumaniu vykdytoju buvote ir esate, visų pirma, Jūs. Už tad pirmuosius jubiliejinius pasveikinimus norisi irgi visų pirmiausiai pasiųsti Jums.

⁷⁹¹ Pabraukta dviem brūkšniais

Leiskite padėkoti už Jūsų ir draugo Šumausko didžiulį dėmesį, išreikštą man Jūsų apsilankymu 30 palatoje.

Nors šį laišką rašau dar iš ligoninės, tačiau savijauta šventiška. Viskas pasibaigė gana gerai. Rimtų pasekmių sveikatos atžvilgiu neturėtų būti. Buvo taip vadinamas aštrus senokardinis priepuolis ir daugiau nieko.

Sekančiose eilutėse noriu paliesti kai kuriuos klausimus, kurie nėra svarbūs, todėl sekančią laiško pusę skaitykite tuomet kuomet mažiau būsite apkrauti darbu ir rūpesčiais.

Būdami pas mane ligoninėje Jūs kaip tai išsireiškėte, kad man vertėtų grįžti į Lietuvą. Aš tuomet nedelsdamas nei sekundės kaip iš kulkosvaidžio iššoviau: nors ir pesčiomis ir savo atostogų sąskaiton. Po to aš nekartą pagalvojau kaip aš turėjau atsakyti į tą Jūsų klausimą, ar išreikštą mintį ir visuomet priešdavau prie vienintelio ir to pačio – atsakiau teisingai, dorai, tiesioginiai. Tiesa, dar vasaros pradžioje mūsų pasikalbėjime draugui Šumauskui dalyvaujant buvo šis klausimas šiek tiek paliestas.

Giliai suprasdamas šio klausimo rimtumą norėčiau išreikšti keletą minčių, keletą savo samprotavimų.

Visų pirma – ar reikalingas, ar būtinas aš respublikai, respublikos partinei organizacijai? Norėčiau, kad nepaskaitytumėte šio mano samprotavimo per daug naiviu, nes kalba eina ne apie vietą po Lietuvos dangumi, ne apie gyvenamojo ploto kampelį, o apie darbą respublikoje.

Ideologinio, kultūrinio, organizacinio, ūkinio darbo baruose kaip partiniame, taip ir tarybiniame aparate tiek daug paruošta ir išauginta puikių kadru, kad apie Randakevičiaus paskyrimą į kokias nors pareigas negali būti ir kalbos, niekam nebūtų tai suprantama. Mano nuomone nepriimtinas būtų paskyrimas teismo arba prokuratūros sistemoje. Kalba gali būti apie Valstybės saugumo komitetą, arba Viešosios tvarkos apsaugos Ministeriją [taip tuomet vadinosi Vidaus reikalų ministerija – M. Ė.]. Iš anksto noriu pabrėžti, kad įsipareigojimą dirbti vienoje iš šių sistemų respublikoje aš pasiryžiu nuoširdžiai priimti šiandieną, rytoj, mėnesiui, metams, dviems metams praslinkus.

Tačiau ir čia reikia skaitytis su visa eile aplinkybių. Spręsti šį klausimą tikslu tik tuomet, kuomet CK ras būtinu dėl sveikatos stovio išleisti į pensiją drg. Gailevičių.

Gailevičius nors ir nelabai mėgsta dirbti pats asmeniškai, pakankamai nesistengė ir nesistengia imti ant save atsakomybės sudėtingus klausimus sprendžiant, tačiau partinėje organizacijoje, aktyvo, pagrindininkų tarpe jis žinomas kaip politinis darbuotojas, pagrindininkas, senas vadovaujantis respublikos darbuotojas. Aktyvas jį žino kaip vadovaujantį darbuotoją, kuris nepasidavė avantiūroms, nesivaikė ir nesiekė sencacijų, niekuomet nebuvo karjeristu (nors prieš šiuos blogumus kovojo per daug „inteligentiškai“). Skubėti daryti pakeitimus liečiančius patį drg. Gailevičių, ypatingai šiais jubiliejiniais metais būtų turbūt netikslu. Tuo labiau, kad visiems gerai žinoma, jog Randakevičiui ant galvos nelyja, už apykaklės nelaša, viskuo aprūpintas neblogiau už Gailevičių. Niuansai lieka niuansais, jie žinomi siaurame rate, o visuomenės nuomonė yra visuomenės nuomonė ir su ja turi skaitytis kiekvienas.

Dar vienas momentas, kurį noriu paliesti. Skirti Randakevičių ar drg. Petkevičių draugo Gailevičiaus vieton galima būtų tik tuomet, jeigu CK bus tos nuomonės, kad drg. Mikalauską tiksliau išnaudoti kitame darbe. Aktyvas ir pats drg. Mikalauskas gerai žino, kad jis buvo paskirtas Ministro pavaduotoju tam tikram laikotarpiui su perspektyva būti ministru. Kitaip ir nebūtų prasmės skiri tokio miesto kaip Kaunas Pirmąjį sekretorių darbui Viešosios tvarkos apsaugos sistemoje.

Tokie mano samprotavimai šiais klausimais. Jūs, draugas Sniečkus, gerai suprantate, kad šį laišką rašyti man buvo nelengva, tačiau rašiau nedrebančia ranka giliai įsitikinęs, kad jeigu jame, t.y. mano samprotavimuose, yra net ir principinių netikslumų, Jūs apie juos pasakysite man ta pačia kaip ir visuomet man suprantama draugiška partine kalba.

Su artėjančiu jubiliejumi

20.X.67 /Parašas/ A. Randakevičius

Priedas Nr. 6. Tekste analizuojamos ir minimos nuotraukos

Nuotrauka nr. 1. Lietuvos Komunistų partijos Centro komiteto pirmasis sekretorius Antanas Sniečkus (dešinėje) Šakių rajono V. Lenino kolūkyje. Kairėje Socialistinio darbo didvyris, kolūkio pirmininkas K. Glikas. LCVA, Fotofokumentų skyrius, s.v. Nr. 0-085088.

Nuotrauka nr. 2.

„Lietuviškojo junginio politskyriaus darbuotojai jaunimo tarpe Baltarusijoje. Iš kairės į dešinę V. Globackas, A. Grinblatas, A. Randakevičius, V. Taunyla“. LCVA, Fotodokumentų skyrius, s.v. Nr. 0-018679

Nuotrauka nr. 3.
Buvusių partizanų
susitikimas
Rūdininkų girioje;
(iš kairės į dešinę):
G. Zimas,
Vilniaus rajono
vykdomojo
komiteto
pirmininkas nuo
1955 m. M.

Pročiuchanovas, LTSR AT deputatas, Žemės ūkio akademijos
prorektorius mokymo reikalais J. Olekas, A. Barauskas ir buvęs LKP Alytaus apskrities
pagrindinio komiteto sekretorius 1943-44 metais, Kauno rajono Pagynės tarybinio ūkio
direktorius (1960/62 m.) V. Sakalauskas, pietų srities partizanų centrinėje bazėje. LCVA,
Fotodokumentų skyrius, s.v. nr. 0-018257.

Nuotrauka nr.
4. Grupė Buvusių
Didžiojo
Tėvynės karo
Lietuvos
partizanų
Rūdininkų girioje
prie žeminių.
Sėdi ketvirtas iš
dešinės Antanas
Sniečkus, Tarybų

Sąjungos Didvyris Bronislavas Urbanavičius, Genrikas Zimas; antroje eilėje iš dešinės
Kostas Glikas, Viktoras Sinkevičius. LCVA, Fotodokumentų skyrius, s.v. nr. 0-085209.

Nuotrauka nr. 5.
Susitikimo su partizaninio judėjimo Lietuvoje dalyviais partizanų veteranų klube metu už stalo sėdi, iš kairės: Mira Bordonaitė, buvęs partizanas Antanas Raguotis, buvęs Lietuvos partizaninio judėjimo štabo skyriaus

viršininkas, švenčiantis savo 75ių metų jubiliejų, Jurgenijus Česnokovas, jo žmona Aleksandra Česnokova. LCVA, Fotodokumentų skyrius, s.v. nr. 0-066683.

Nuotrauka nr. 6.
Susitikimo su partizaninio judėjimo Lietuvoje dalyviais partizanų veteranų klube metu stovi, iš kairės: nežinomas asmuo, nežinomas asmuo, Lietuvos TSR Prekybos

ministerijos maisto prekių valdybos skyriaus viršininkas Matvejus Nemoitinas, Vilniaus miesto vykdomojo komiteto Prekybos valdybos viršininkas Petras Kukenis, Vilniaus valstybinio universiteto profesorius Marijonas Gregorauskas, Jurgenijus Česnokovas ir revoliucinio judėjimo Lietuvoje dalyvis, personalinis pensininkas Vladas Paškevičius. LCVA, Fotodokumentų skyrius, s.v. nr. 0-066672.

Nuotrauka nr. 7.
Susitikimo su partizaninio judėjimo Lietuvoje dalyviais partizanų veteranų klube metu stovi ilgametis Antano Sniečkaus adjutantas Vladas Kazlauskas su žmona Olga Kazlauskiene. LCVA, Fotodokumentų skyrius, s.v. nr. 0-066668.

Nuotrauka nr. 8.

Antanas Sniečkus su jį 70mečio proga pasveikinusiais buvusiais partizaniais. Iš kairės: P. Aidukas, Jonas Macijauskas, Vladas Sokevičius, Michailas Pročiuchanovas,

Veronika Petrauskienė, Antanas Sniečkus, "Dainavos" restorano vyr. administratorė Balserienė ir kiti. LCVA, Fotodokumentų skyrius, s.v. nr. 0-085283.

pavaduotoju mokslo reikalams Antanu Būdvyčiu apžiūri kukurūzus.

Nuotrauka nr. 9.

Antanas Sniečkus (centre) su Lietuvos TSR žemdirbystės mokslinio tyrimo instituto direktoriumi Petru Vasinausku (dešinėje) ir instituto direktoriaus

Nuotrauka nr. 10.

Antanas Sniečkus su adjutantu V.Kazlausku prie Juodosios jūros poilsio metu. LCVA, Fotodokumentų skyrius, s.v. nr. 0-085157.

Nuotrauka nr. 11. Antanas Sniečkus, generolas majoras, Pranas Petronis ir Centro komiteto skyriaus vedėjas Pranas Mišutis miške ruošiasi medžioklei ir žvejybai. LCVA, Fotodokumentų skyrius, s.v. nr. 0-085148.

Literatūra ir šaltiniai

Archyvinių dokumentų šaltiniai

Lietuvos ypatingasis archyvas (LYA), LKP dokumentų skyrius

F. 77 – Pogrindinės LKP fondas

F. 1771 – LKP CK fondas

F. 3377 – Partijos istorijos instituto fondas

F. 16895 – A. Sniečkaus fondas

F. 17635 – R. Šarmaičio fondas

KGB dokumentų skyrius

F. K-1, ap. 10 – KGB sekretoriato dokumentai

F. K-8 Iš Rusijos archyvų parvežtų dokumentų mikrofilmų kolekcijos

Rusijos valstybinis socialinės ir politinės istorijos archyvas (RGASPI)

F. 17 – Centro komiteto fondas

F. 597 – VKP (b) CK biuro Lietuvai fondas

Rusijos valstybinis naujosios istorijos archyvas (RGANI)

F. 5 – SSKP CK aparato fondas

Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA)

Fotodokumentų skyrius

F. R-431 Prano Petronio fondas

F. R-523 Felikso Bieliausko fondas

F. R-649 Gamtos apsaugos komiteto fondas

Publikuoti archyviniai dokumentai

Lietuviškoji nomenklatūra 1956-1990 metais: tarp sovietinės sistemos ir neformalių praktikų: šaltinių rinkinys, sud. Saulius Grybkauskas, Vilnius, 2015, 414 p.

Lietuvos sovietizavimas 1944 – 1947 m.: VKP (b) CK dokumentai: dokumentų rinkinys, sudarė Mindaugas Pocius, Vilnius, 2015, 653 p.

Rašytojas pokario metais, sud. Laima Arnatkevičiūtė [et. al.], Vilnius, 1991, 586 p.

ЦК ВКП(б) и региональные партийные комитеты 1945 - 1953, составители В.В. Денисов, А.В.Крешонкин [et.al], Москва, 2004, 495 с.

СССР и Литва в годы Второй мировой войны: сборник документов, том I, составители: Каспаравичюс А, Лауринавичюс Ч, Лебедева Н., Vilnius, 2006, 776 с.

СССР и Литва в годы второй мировой войны: сборник документов, том II, составители: Каспаравичюс А, Лауринавичюс Ч, Лебедева Н., Vilnius, 2012, 951 с.

Interviu

Autoriaus pokalbis su Goda Ferensiene, 2014-10-14.

Autoriaus pokalbis su Jonu Žiburkumi, 2015-11-05.

Autoriaus pokalbis su Marija Sniečkute, 2016-02-03, 2016-02-25.

Atsiminimai ir dienoraščiai

Agronomas Vytautas Vazalinskas, Red. kol. L. Kadžiulis [et. al.], Akademija, 2000, 79 p.

Atsiminimai apie Antaną Sniečkų, Vilnius, 1982, 253 p.

Astrauskas, Vytautas, *Įrėminti laike: prisiminimai ir pamąstymai*, Vilnius, 2006, 360 p.

Barkauskas, Antanas, *Laikmečio įkaltai*, Vilnius, 2009, 536 p.

Beriozovas Vladimiras, *Ėjau minų laukų*, Vilnius, 2014, 224 p.

Bilevičius, Elijas, *Didžiojo įtempimo laikai ir žmonės*, Vilnius, 1983, 138 p.

Butėnas, Vladas, *Cė ka: kelias į 1988-uosius metus*, Vilnius, 2003, 352 p.

Būdvytis, Antanas, *Atėjo metas užrašyti... dienoraščiai*, sud. V. Kazakevičius, Akademija, 2003, 430 p.

Ferensienė, Goda, *Vakar ir šiandien*, Vilnius, 2004, 168 p.

Grigalavičius, Juozas, *Kai Lietuvoje šeimininkavo stalinistai*, Vilnius, 1991, 144 p.

Gedvilas, Mečislovas, *Lemiamas posūkis*, Vilnius, 1975, 388 p.

Januitis, Jonas, *Užvakar ir šiandien: 35 metai eterio tarnyboje*, Vilnius, 1998, 423 p.

Landsbergis, Vytas, *Lūžis prie Baltijos. Politinė autobiografija*, Vilnius, 1997, 338 p.

Matulis, Juozas, *Autobiografiniai bruožai. Prisiminimai*. Vilnius, 1999, 239 p.

Medardas Grigaliūnas, Sud. Stasys Vasiliauskas, Vytautas Skuodžiūnas, Vilnius, 2005, 51 p.

Meškauskienė, Michalina, *Tolimi artimi metai*, Vilnius, 1979, 302 p.

Meškauskienė, Michalina, *Neblėstanti jų šviesa. Atsiminimai*, Vilnius, 1984, 277 p.

Paleckis, Justas, *Dviejuose pasauliuose: atsiminimai*, Vilnius, 1983, 568 p.

Prijaukintos kasdienybės, 1945 – 1970 metai: biografiniai Lietuvos moterų interviu, sud. Dalia Marcinkevičienė, Vilnius, 2007, 205 p.

Romualdas Sikorskis Jis ir apie Jį, sud. Ona Balčiūnienė, Jūratė Vilkišienė, Vilnius, 2001, 287 p.

Samajauskas, Algis, *Ažuolai nebijo vėtrų*, Vilnius, 2005, 301 p.

Sniečkaus Fenomenas. Prisiminimai ir pamąstymai, Vilnius, 2003, 431 p.

Šepetys, Lionginas, *Neprarastoji karta: Spalvos ir siluetai*, Vilnius, 2005, 382 p.

Štromas, Aleksandras, *Laisvės horizontai*. Sud. Liūtas Mockūnas, Vilnius, 2001, 661 p.

Šumauskas, Motiejus, *Kovų verpetuose*, Antras leidimas, Vilnius, 1978, 492 p.

Taurios širdies žmogus. Atsiminimai apie Justą Paleckį, Vilnius, 1987, 512 p.

Манюшис, Алгирдас, *Юозас Манюшис: к 100-летию со дня рождения*, Международный университет в Москве, 2010.

Straipsniai periodikoje

Bieliauskas, Feliksas, Algirdą Matulionį prisimenant, in: *Girios*, 1981 m., Nr. 3, l. 17.

Įsitikinimai visam gyvenimui (publikuojamos ištraukos iš Šarmaičio dienoraščio), in: *Nemunas*, 1975, nr. 3, p. 26.

Juška, Albertas, Klaipėdos sovietizacija 1945 – 1947 m., in: *Naujasis Židinys – Aidai*, 2008, Nr. 4-5, p. 189.

Kremlius nepasitiki lietuviais komunistais, in: *Į laisvę*, 1967 41(78), [prieiga internetu], [2015-10-16].

Krušinskaitė, Rita, Varnauskas, Rimantas, Nomenklatūra nori gražinti spygliuotas tvoras, in: *DELFI*, 2008-01-23, [prieiga internetu] in: <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/nomenklatura-nori-grazinti-spygliuotas-tvoras.d?id=15713423>, [2015-09-27].

Maniušis, Juozas, Architektas ir nauji komunistinės statybos uždaviniai, in: *Tiesa*, 1961-07-27.

Nekrašius, Stanislovas, Daug triukšmo sukėlęs puolimas, in: *Gairės*, 1996, Nr. 3, p. 24.

Pirmasis apskrities agronomas, in: Šiaurės rytai, 2011-03-09, [prieiga internetu]: <http://www.siaure.lt/article/articlearchiveview/255/2011/03/09>, [2015-11-20].

Sakalas, Aloyzas, Buvusio universiteto rektoriaus nepasibaigusi istorija, *Universitas Vilnensis*, 1989-01-13, l. 1.

Skeivys, Rimantas, Pokalbiai su Jurgiu Tornau, in: *Krantas*, 141, 2011.

Tamašauskas, Albinas, Ir sovietmečiu sugebėjęs apeiti partinius nurodymus. Profesoriaus Kazimiero Baršausko 100-osioms gimimo metinėms, in: *XXI amžius*, 2004-05-12, [prieiga internetu]

http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2004/05/12/atmi_01.html, [2016-01-13].

Tininis, Vytautas, Vladas Niunka, in: *Politika*, 1992, Nr. 9;

Tininis, Vytautas, Petras Griškevičius. Politinės veiklos bruožai, *Politika*, 1992, Nr. 12.

Žemulis, Feliksas, A. Aleknonio paukščiai Novaraistyje, in: *Lietuvos žinios*, 2007-09-28, [prieiga internetu]: <http://lzinios.lt/lzinios/mokslas-ir-svietimas/a-aleknonio-pauksčiai-novaraistyje/112763>, [2015-10-17].

Kiti šaltiniai

Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra, Statistinių duomenų rinkinys skirtas

Didžiojo Spalio penkiasdešimtosioms metinėms, Vilnius, 1967, 414 p.

Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra 1972 metais. Statistikos metraštis. Vilnius, 1973, 454 p.

Lietuvos Komunistų Partija skaičiais 1918 – 1975: statistikos duomenų rinkinys, Vilnius, 1976, 287 p.

Lietuvos partizanai, sud. Povilas Štaras, Vilnius, 1967, 343 p.

Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, Trys tomai, Vilnius, 1966, 1968, 1971.

Visasąjunginės Komunistų Partijos (bolševikų) įstatai (vienbalsiai priimti XVIII-tojo VKP (b) suvažiavimo), 1940, Kaunas, 34 p.

Справочник по истории Коммунистической партии и Советского Союза 1898 – 1991, [prieiga internetu], in: www.knowbysight.info, [2015-07-28].

Устав Коммунистической партии Советского Союза, утвержден XXII съездом, частичные изменения внесены XXIII и XXIV съездами КПСС, [prieiga internetu], in:

http://www.leftinmsu.narod.ru/polit_files/books/Ustav_KPSS.html, [2016-04-10].

Literatūra

- Alexopolous, Golfo, Stalin and Politics of Kinship, in: *Comparative Studies in Society and History*, Vol.50/01, 2008, pp. 91-107.
- Antanaitis, Kastytis, *Lietuviškoji sovietinė nomenklatura*, Kaunas, 1998, 101 p.
- Anušauskas, Arvydas, *Lietuvos žvalgyba 1918 - 1940*, Vilnius, 2014, 365 p.
- Arendt, Hannah, *Totalitarizmo ištakos*, Vilnius, 2001, 487 p.
- Arlauskaitė, Inga, Kšanytė – Armstrong, Raminta, *Okupacinė kariuomenė Lietuvoje*, Vilnius, 2007, 261 p.
- Allen, Kieran. *Max Weber: A critical introduction*, 2004, 224 p.
- Baronas, Darius, Mačiulis, Dangiras, *Pilėnai ir Margiris: istorija ir legenda*, Vilnius, 2010, 640 p.
- Bourdieu, Pierre, The Forms of Capital, in: J. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, New York, 1986, 241-258. [prieiga internetu], in:
<https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htm> , [2016-02-07].
- Bunce, Valerie, The Political Economy of the Brezhnev Era: The Rise and Fall of Corporatism, in: *British Journal of Political Science*, Vol. 13, No. 2 (Apr. 1983), pp. 129-158.
- Clark, Terry Nichols, Lipset, Seymour Martin, *The Breakdown of Class Politics— A Debate on Post-Industrial Stratification*, Woodrow Wilson Center Press, 2001, 352 p.
- Clark, William A., *Crime and Punishment in Soviet Officialdom: Combating Corruption in the Political Elite, 1965 – 1990*, Sharpe, 1993, 242 p.
- Collins, Kathleen, *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*. Cambridge University Press. 2007, 400 p.
- Cook, Linda J., *The Soviet Social Contract and Why it Failed: Welfare policy and workers politics from Brezhnev to Yeltsin*, Harvard University Press, 1993, 272 p.

- Čepaitienė, Rasa, *Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje*, Vilnius, 2005, 467 p.
- Djilas, Milovan, *The new class: an analysis of the communist system*, New York, 1962, 214 p.
- Easter, Gerald M., *Reconstructing The State. Personal Networks and Elite Identity in Soviet Russia*, Cambridge University Press, 2000, 240 p.
- Edele, Mark, *Soviet Veterans of World War II: A Popular Movement in an Authoritarian Society 1941-1991*, Oxford, 2008, 348 p.
- Eisenstadt, S. N., Roniger, L., *Patrons, clients and friends. Interpersonal relations and the structure of trust in society*, Cambridge, 1984, 352 p.
- Elias, Norbert, *Rūmų dvaro visuomenė*, Vilnius, 2004, 307 p.
- Fainsod, Merle, *How Russia is Ruled?* Harvard University Press, 1953, 698 p.
- Fitzpatrick, Sheila, *Tear Off the Masks: Identity and Imposture in Twentieth-Century Russia*, Princeton University Press, 2005, 352 p.
- Grybkauskas, Saulius, Nomenklatūrinis sovietinės Lietuvos pramonės valdymas: partinės baudmės, KGB kompromitavimas ir klienteliniai ryšiai, in: *Genocidas ir rezistencija*, 2008, 1(23), pp. 24-44.
- Grybkauskas, Saulius, The second secretary and his personal networks in Soviet Lithuania after 1964: towards the localisation of the „Second“. In: *Lithuania historical studies*. Vol. 15, 2010, pp. 27-49.
- Grybkauskas, Saulius, *Sovietinė nomenklatūra ir pramonė Lietuvoje 1965 – 1985 metais*, Vilnius, 2011, 437 p.
- Gorlizki, Yoram, Ordinary Stalinism: The Council of Ministers and the Soviet Neopatrimonial State, 1946 – 1953, in: *The Journal of Modern History*, Vol. 74, No. 4 (December 2002), pp. 699-736.
- Gorlizki, Yoram, Khlevniuk, Oleg, *Cold Peace: Stalin and the Soviet Ruling Circle, 1945-1953*, Oxford University Press, 2005, 272 p.
- Gorlizki, Yoram, Too Much Trust: Regional Party Leaders and Local Political Networks under Brezhnev, in: *Slavic Review*, Vol. 69, No. 3, pp. 676-700.
- Interest groups in Soviet politics*, Edited by: H. Gordon Skilling and Franklyn Griffiths, Princeton, 1971, 433 p.

- Ivanauskas, Vilius, *Lietuviškoji nomenklatūra biurokratinėje sistemoje. Tarp stagnacijos ir dinamikos (1968 – 1988 m.)*, Vilnius, 2011, 661 p.
- Ivanauskas, Vilius, Sovietinė nomenklatūra ir išskirtinis vartojimas: nuo privilegijų iki nelegalumo, in: *Genocidas ir rezistencija*, 2014, 1 (35), pp. 85-108.
- Yla, Stasys, *Komunizmas Lietuvoje*, parengė Nerijus Šepetys, Vilnius, 2012, 143 p.
- Janis, Irving, *Victims of Groupthink* (antras leidimas), Boston, 1982, 277 p.
- Jowitt, Ken, Soviet neotraditionalism: the political corruption of a Leninist regime, in: *Soviet Studies*, Vol. 35, No. 3 (Jul. 1983), pp. 275-297.
- Hale, Henry E., *Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective*, Cambridge University Press, 2015, 558 p.
- Hill, Ronald J., *Soviet Political Elites: The Case of Tiraspol*, Martin Robertson Company, 1977, 226 p.
- Hosking, Geoffrey, Patronage and the Russian State, in: *The Slavonic and East European review*, Vol. 78, No. 2, April 2000, pp. 301-320.
- Hough, Jerry, The Technical Elite vs. The Party – A. First Hand Report, in: *Problems of Communism*, September 1959, pp. 56-59.
- Hough, Jerry, The Soviet Elite II. In Whose Hands The Future? In: *Problems of Communism*, March 1967, pp. 18-25.
- Kalynowich, Wasyl, *The Top Elite of the Communist Party of the USSR in 1919 – 1971: A Comparative Study*, Daktaro disertacija, Indiana university, 1972.
- Kaminskas, Raimundas, Interesų grupės ir valstybės santykiai: politikos tinklų analizės problemos, In: *Filosofija, sociologija*, 2001, Nr. 3, pp. 20-30.
- Kašauskienė, Vanda, *Istorijos spąstuose. Justo Paleckio gyvenimo ir veiklos bruožai*, Vilnius, 2014, 710 p.
- Khrushchev in the Kremlin: Policy and Government in the Soviet Union 1953 – 1964*, Edited by: Jeremy Smith, Melanie Ilic, Routledge, 2011, 249 p.
- Ledeneva, Alena, *Can Russia Modernise? Sistema, Power Networks and Informal Governance*, Cambridge, 2003, 327 p.

Ledeneva, Alena, *How Russia Really Works? The Informal Practices That Shaped Post-Soviet Politics and Business*, Cornell University Press, 2006, 270 p.

Lamm, Robert, Schaefer, Robert, *Sociology*. McGraw-Hill Companies, 1995.

Lipskis, Stasys, *Amžiaus audrų paviliotas. Knyga apie Justą Paleckį*, Vilnius, 2010, 288 p.

Lukošaitis, Alvidas, Interesų grupės Lietuvoje: raidos dinamika ir institucionalizacijos bruožai, In: *Politologija*, 2000/2 (18), pp. 85-114.

Marijampolės forumas: mintys ir vizijos, Vilnius – Marijampolė, 2012, 254 p.

Masiulis, Kęstutis, Sudnickis, Tadas, *Elitas ir lyderystė*, Vilnius, 2008, 295 p.

Maslauskienė, Nijolė, Valdininkijos šalinimas iš okupuotos Lietuvos administracijos ir jos keitimas okupantų talkininkais 1940 m. birželio–gruodžio mėn., in: *Genocidas ir rezistencija*, 2000, Nr. 2 (8), pp. 7-41.

Matonytė, Irmina, *Posovietinio elito labirintai*, Vilnius, 2001, 357 p.

Mawdsley, Evan, White, Stephen, *The Soviet Elite from Lenin to Gorbachev: The Central Committee and its Members, 1917 – 1991*, Oxford University Press, 2000, 352 p.

Meškauskas, Kazimieras, *Lietuvos ūkis 1940 – 1990*, Vilnius, 1994, 348 p.

Mikonis – Railienė, Anna, Kaminskaitė – Jančorienė, Lina, *Kinas sovietų Lietuvoje: sistema, filmai, režisieriai*, Vilnius, 2016, 576 p.

Mills, C. Wright, *The Power Elite*, New York 1957, 423 p.

Moore, Barrington Jr., *Soviet Politics: The Dilemma of Power*, Harvard University Press, 1950, 504 p.

Mosca, Gaetano, *The Ruling Class*, New York – London, 1939.

Nematoma sovietmečio visuomenė, Red.: A. Ramonaitė, Vilnius, 2015, 387 p.

Neopatrimonialism in Africa and Beyond, Edited by: Daniel C. Bach and Mamoudou Gazibo, Routledge, 2012, 260 p.

Norkus, Zenonas, *Kokia demokratija, koks kapitalizmas?* Vilnius, 2008, 742 p.

Ozler, N. Derya Ergun, Buykarşlan, B. Alper, The Overall Outlook of Favoritism in Organizations: A Literature Review, in: *International Journal of Business and Management Studies*, Vol. 3, No. 1, 2011, pp. 275-285.

Pearson, Margaret M. *China's New Business Elite. The Political Consequences of Economic Reform*, University of California Press, 1997, 217 p.

Pluralism in the Soviet Union. Essays in honour of H. Gordon Skilling, Edited by: S. G. Solomon, Macmillan, 1983, 179 p.

Political Leadership in the Soviet Union, Edited by Archie Brown, Macmillan, 1989.

Post, J. M., *Narcissism and politics: Dreams of glory*, Cambridge university press, 2014, 274 p.

Raškauskas, Kęstutis, *Revoliucinės kultūros eksperimentas Lietuvoje (1927–1935 m.)*, Daktaro disertacija, Humanitariniai mokslai, istorija (05 H), Kaunas, 2014, 329 p.

Remini, Robert, *A Short History of the United States*, HarperCollins, 2008, 416 p.

Rigby, T. H., The Soviet political elite 1917-1922, in: *British Journal of Political Science*, vol. 1 (1971) pp. 415-436.

Sąjūdžio įtakų beiėškant: nepaklusnių tinklaveikos galia, Red.: Juratė Kavaliauskaitė ir Ainė Ramonaitė, Vilnius, 2011, 439 p.

Schwarz, Charles A., Corruption and Political Development in the U.S.S.R., in: *Comparative Politics*, Vol. 11, No. 4, July 1979, pp. 425-443.

Stalinism. New Directions, Ed: Sheila Fitzpatrick, Routledge, 2000, 377 p.

Starkauskas, Juozas, *Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944 – 1953 metais: NKVD, MVD, MGB kariuomenė partizaninio karo laikotarpiu*, Vilnius, 1998, 541 p.

Sviderskytė, Gražina, Ar buvo dingę S. Dariaus ir S. Girėno palaikai? Jų „atradimas“ ir laidojimas LKP bei KGB šešėlyje 1958 – 1964 metais, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 36t. pp. 102-124.

Švedas, Aurimas, Sakytinės istorijos galimybės sovietmečio ir posovietinės epochos tyrimuose (Atminties kultūros ir istorijos politikos problematikos aspektas), in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2010, t. 26, p. 148-161.

Švilpa, Jonas, *Kominternas ir komunistinis pagrindis Lietuvoje XX a. 4-jame dešimtmetyje (organizaciniai veiklos aspektai)*, Daktaro disertacija, Humanitariniai mokslai, istorija (05 H), Kaunas, 2007, 138 p.

Tamošaitis, Mindaugas, Kartų konfliktas Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungoje XX a. 4-ame dešimtmetyje, in: *Istorija*, 2007, t. 65, pp. 48–64.

Tamošaitis, Mindaugas, Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos vadovybės ir Telšių apygardos komiteto nesutarimai 1931–1935 m. *Istorija*, 2007, t. 67, pp. 24–35.

Tamošaitis, Mindaugas, *Valstiečiai liaudininkai Lietuvos politiniame gyvenime 1926–1940 m.*, Daktaro disertacija, Humanitariniai mokslai, istorija (05 H), Kaunas, 2011, 272 p.

Tamošaitis, Mindaugas, *Skausmingas praregėjimas: Lietuvių rašytojai Antrojo pasaulinio karo metais ir pokariu*, Vilnius, 2014, 214 p.

Tarkowski, Jacek, Patronage in a centralized, socialist system: The case of Poland, in: *International Political Science Review*, Vol 4, No. 4, 1983, pp. 495–518.

Tininis, Vytautas, *Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai*, Vilnius, 1994, 335 p.

Tininis, Vytautas, *Sniečkus: 33 metai valdžioje*, Antrasis leidimas, Vilnius, 2000, 284 p.

Toranska, Teresa, “Them“. *Stalin’s polish puppets*, Perennial library, 1988, 384 p.

Urban, Michael E., *An Algebra of Soviet Power: Elite Circulation in Belorussian Republic 1966-86*, Cambridge University Press, 1989, 183 p.

Urbonas, Aloyzas, *Sutikti agronomų žemėje: įžymūs XX amžiaus Lietuvos žemės ūkio veikėjai*, Vilnius, 2001, 366 p.

Vaiseta, Tomas, *Nuobodulio Visuomenė. Kasdienybė ir Ideologija Vėlyvuoju Sovietmečiu (1964 – 1984)*, Vilnius, 2014, 500 p.

Vasinauskas, Petras, *Kolūkių sunkmetis*, Vilnius, 1989, 295 p.

Vveinhardt, Jolita, Nepotizmo vertinimo dichotomija: socialinės ir etinės dimensijos, in: *Organizacijų vadyba. Sisteminiai tyrimai*, 2012.64, pp. 123–234.

Weber, Max, *The Theory of Social and Economic Organisation*. Edited with an introduction by Talcott Parsons, New York, 1964, 436 p.

Willerton, John P., Clientelism in the Soviet Union: An Initial Examination, in: *Studies in Comparative Communism*, Vol. XII, No. 2-3, 1979, pp. 159-183.

Willerton, John, *Patronage and Politics in the USSR*, Cambridge university press, 1992, 324 p.

Zizas, Rimantas, *Sovietiniai partizanai Lietuvoje 1941 – 1944 m.*, Vilnius, 2014, 608 p.

Zubkova, Jelena, *Pabaltijys ir Kremlius 1940 – 1953*, Vilnius, 2010, 414 p.

Афанасьев, Михаил, *Клиентелизм и российская государственность*, Москва, 2000, 317 с.

Восленский, Михаил, *Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза*, Москва, 1991, 627 с.

Медведев, Рой, Ермаков, Дмитрий, *Серый кардинал. М. А. Сулов: политический портрет*, Москва, 1992, 237 с.

Мохов, Виктор, *Элитизм и история. Проблемы изучения советских региональных элит*, Пермь, 2000, 204 с.

Невежин, Владимир, *Застолья Иосифа Сталина. Книга первая. Большие Кремлевские Приемы*, Москва, 2011, 560 с.

Таннберг, Тыну, *Политика Москвы в республиках Балтии в послевоенные годы (1944-1956). Исследования и документы*, Москва, 2010, 430 с.

Троцкий, Лев, *Преданная революция: Что такое СССР и куда он идет?*, 1936, [prieiga internetu]

<https://www.marxists.org/russkij/trotsky/1936/betrayed/> [2016-05-01].

Хлевнюк, Олег, Региональная власть в СССР в 1953 - конце 1950-х годов: Устройчивость и конфликты, in: *Отечественная история*, 2007/3, [prieiga internetu], in:

<http://personalpages.manchester.ac.uk/staff/yoram.gorlizki/sovietprovinces/documents/Olegarticle.pdf>, [2016-04-13].